

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AVGVSTINVS VALERIVS, PATRICIVS VENETVS, EPISCOPVS PRAENESTINENSIS
CARDINALIS VERONAE, ET ILLIVS ECCLESIAE ADMINISTRATOR.
Vixit A. LXXVI. M. I. D. XVI.
Obiit Romae CIϽIϽCVI. X. Kal. Iunii.

Alexander à Via Sculp.

Digitized by Google

Digitized by Google

AVGVSTINI VALERII

PATRICII VENETI

S. R. E. CARDINALIS, EPISCOPI VERONENSIS

Opusculum numquam antehac editum

DE CAVTIONE ADHIBENDA

IN EDENDIS LIBRIS.

NEC NON

BERNARDI CARDINALIS NAVGERII

Vita, eodem Valerio Auctore.

ACCESSERE

PETRI BARROCII EPISCOPI PATAVINI

ORATIONES TRES

e MSS. nunc primum erutæ.

NONNVLLAE ITEM ALIAE

PATRICIORVM VENETORVM

quarum duæ nondum typis descriptæ fuerant.

NAPOLI

PATAVII. CIↃIↃCC XIX.

EXCVDEBAT IOSEPHVS COMINVS.

SVPERIORVM PERMISSV.

Digitized by Google

Digitized by Google

Illustrissimis atque Excellentissimis Viris

PATAVINI GYMNASII MODERATORIBVS,

A L O Y S I O   P I S A N O

Equiti, ac Aedis D. Marci Procuratori,

I O A N N I   P A S C H A L I C O,

M I C H A E L I   M A V R O C E N O,

OMNIQVE TRIVMVIRVM LITERARIORVM

O R D I N I   A M P L I S S I M O

Io. Antonius Vulpius S. P. D.

Ræstantium ingeniorum quibus RESPVBLICA VESTRA semper mirifice floruit, VIRI AMPLISSIMI SAPIENTISSIMIQVE, LIBER quem VOBIS offero, egregium quoddam specimen est. Hoc nimirum perlecto, facile inter omnes constabit,

Digitized by Google

elegantioribus disciplinis, ab eo tempore quo primum detersa barbarie, caput rursus attollere, atque in pretio esse cœpere, neque magnificentius hospitium ullum, neque ampliora usquam præmia, quam apud VENETAM NOBILITATEM, patuisse. Et sane divina providentia factum arbitror, ut quæ Vrbs Senatores gravissimos, invictos belli Duces, Antistites religione, vitæque innocentia singulari, parere ac educare consuevisset, ea in Vrbe præclari quoque Historici, et Oratores provenirent, qui civium suorum virtutes et pulcherrima facinora omnibus eloquentiæ viribus celebrarent, atque oblivioni surripere niterentur. Exteri enim scriptores, cum res alienas literis mandare instituerunt, multa plerumque silentio prætereunt, quæ ipsi minus perspecta habent, aut in quibus narrandis nullus maledicto locus est; et quædam verbis extenuant, quorum magnitudo ac splendor malevolorum oculos quodammodo perstringit; et nonnulla denique pejorem in partem interpretando, illustrium virorum laudibus graviter obtrectant, iisque notam turpitudinis callide inurere conantur. Neque contra, in libera republica metuendum est, ne qui ejusdem civitatis homines laudandos suscipiunt, spe, gratia, amicitia ducti, modum in laudando non adhibeant; plurimi enim testes adsunt, in quorum conspectu vita ejus qui celebratur, tota fere acta est; ad redarguendum scilicet paratissimi,

ubi

Digitized by Google

ubi immane aliquod mendacium Scriptor in medium attulerit, tamquam ſi cauſſæ ſuæ diffidere videatur. Quæ cum ita ſint, nolite, quæſo, VIRI AMPLISSIMI, me impudentiæ crimine accuſare, qui VOS maximis occupationibus diſtentos moleſtus interpellator a gerenda republica paulliſper avocem; eſt enim pietatis VESTRAE, majorum gloriam, quæ ad poſterorum etiam fructum redundat, commendatam habere: eſt ſapientiæ, tempus quod bonis libris legendis tribuitur, in maximo lucro ponere: eſt hujus præclari muneris quo fungimini, quidquid ad literarum dignitatem pertinet, non ſolum æquis animis, verum etiam libentiſſimis, excipere, amplecti, tueri, ac denique auctoritate nutuque VESTRO confirmare. Finem dicendi faciam, ſi prius paucula de me ipſo addidero; quod mihi per VOS liceat, VIRI AMPLISSIMI. Quamquam honeſte recteque agere, ipſum ſibi largiſſimum atque uberrimum præmium eſt, ego quidem certe hac ſpe unice ſuſtentor, ac recreor, id VOS aliquando pro VESTRA benignitate, effecturos, ne me umquam pœnitere poſſit, vitam laboribus vigiliiſque exercitam, et a voluptatibus alieniſſimam, turpi otio, ignobilique ſilentio anteponendam exiſtimaſſe: ac judicio VESTRO longe graviſſimo declaraturos, ſolertiam ab ignavia ut re, ſic exiſtimatione diſtare plurimum. Sunt enim qui ſine ullo impetu pulſuque remorum, ventis tantummo-

Digitized by Google

modo valde ſecundis, rectum dignitatis curſum ſe tenere arbitrentur: meque etiam irrideant hominem ſimplicem, qui probitate atque induſtria, obſoletis jam artibus (ut ipſi ajunt) aliquid profici poſſe confidam. Hanc porro opinionem in malorum animis penitus inſitam, VOS evellere convenit, VIRI AMPLISSIMI; quod ut fieret, ſedulo adhuc dediſtis operam, doctiſſimis experientiſſimiſque hominibus undique conquiſitis, et magna mercede invitatis, qui juventutem in hoc celeberrimum PATAVINUM GYMNASIUM, tamquam ad mercaturam bonarum artium, confluentem, præceptis ſuis erudirent, atque utiliorem reipublicæ redderent. Horum veſtigia, ſi minus ingenio poſſum (quod mihi exiguum ſane a natura tributum eſt) at pertinaci ſtudio, aſſidua meditatione, inexplebili demum cupiditate literarum, perſequi mecum ipſe decrevi. Multum quotidie temporis in jure civili, aliquantum in philoſophia, ceteriſque diſciplinis quæ juris civilis ſcientiam exornant, jam inde a prima adoleſcentia ponere ſolitus ſum: non eſt autem meæ verecundiæ, quid tantis conatibus profecerim, judicare. Peto igitur a VOBIS majorem in modum, VIRI AMPLISSIMI, ut ſtudia noſtra ex abdito in conſpectum hominum lucemque trahatis, idque VOBIS perſuadeatis, copiolas meas omnes, quas præceptoribus olim audiendis, deinde optimis libris pervolutandis, exercen-

cendoque ſtilo, multorum annorum ſpatio mihi comparavi, cum totius REIPVBLICAE VENETAE, tum vero maxime VESTRAS eſſe, et ſemper futuras. Valete, ac rem literariam, quod facitis, bene et feliciter gerite.

Patavii. Idibus Iuniis. CIƆ IƆCCXIX.

L E-

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO

S.

Xposituri, Lector benevole, quod consilium secuti, quibusve caussis adducti, hæc summorum Virorum Opuscula, disjuncta olim & dissipata, in unum tamquam corpus collegerimus, typisque describi jusserimus, rem paullo altius repetere necesse habemus. Cum IOANNES PASCHALICUS, Venetus Senator Amplissimus, vir omni humanitate suavissimisque moribus præditus, in primis vero majorum suorum gloriæ perstudiosus, qui nunc inter Patavini Gymnasii Moderatores, magno literarum bono numeratur, editionem Operum ANDREAE NAUGERII, civis sui eloquentissimi, a nobis anno superiore non mediocri sumtu diligentiaque adornatam, et considerasset, et probasset; sciret præterea, nos in re nulla operam nostram libentius collocare, quam in iis quæ ad hujus immortalis REIPUBLICAE laudem ac dignitatem quocumque modo pertinere possunt; nobis per familiarem quemdam suum significavit, gratissimum sibi futurum, si, ubi primum suscepti alicujus operis ratio ac similitudo pateretur, Orationem egregiam PETRI PASCHALICI, viri e familia sua celeberrimi, qui ante duo fere sæcula, ob virtutis & eloquentiæ opinionem, quam consecutus fuerat, ad potentissimos Europæ principes, de maximis negotiis legatus a Senatu missus

est,

est, in Typographia Cominiana, cui præsumus, nova quasi veste indui, novoque cultu expoliri studuissemus. Orationem porro ipsam, a paucis omnino visam, quæ domi ejus adservabatur, statim ad nos perferendam curavit. Honestissimo igitur tanti Viri desiderio obsequendum rati, nos id propediem facturos, idoneamque rei occasionem captaturos, in nobis recepimus. Accidit autem peropportune, ut CAMILLUS VAROTTUS, Abbas, Canonicus Patavinus, vir omni laudum genere cumulatissimus, Libellum hunc AUGUSTINI VALERII, S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronensis, numquam antea typis editum, quem ab unico illo Antistite, veteris sanctitatis exemplo, GREGORIO Cardinali BARBADICO, dono acceperat, nobiscum benigne communicaret. Hunc olim Roma BARBADICUS, talium scilicet mercium avidissimus, Patavium secum attulerat: eumdemque vix in paucorum quorumdam bibliothecis hodie custodiri ajunt. Scriptoris fama (nemo enim est vel mediocriter eruditus, qui VALERII doctrinam, vitæ innocentiam, ejusque pro Christiana pietate res præclare gestas, aut ignoret, aut non plurimi faciat) & ipsa scriptionis utilitas, nos impulerunt, ut voluminis edendi curam susciperemus, ac tam exquisito munere summam a doctis hominibus gratiam iniremus. Hoc brevi commentario, quot libros ad eam usque diem confecisset (confecerat autem pæne innumeros) quibus moribus in adolescentia, in juventute, in reliqua vita fuisset, quos amicos habuisset, quid quovis tempore sibi accidisset, VALERIUS diligentissime enarrat. Id vero præ ceteris in-

culcare non desinit, se, quamquam scribendi jucunditatе captus, voluptates alias omnes repudiaret, cavisse tamen summopere, ne quæ animi tantum caussa, vel amicorum hortatu, literis mandasset, ea temere in vulgus prodirent: plurima enim se scripsisse quidem fatetur, at pauca omnino emendare conatum esse. Quod gravissimi Viri de se suisque scriptis judicium quicumque attentius expendet, omnium ejus librorum συναγωγὴν *atque editionem minus fortasse desiderabit. Hanc etiam lucubrationem, si Auctori dicto audientes prorsus esse voluissemus, divulgari certe non oportebat; sed ob hanc præcipue caussam eam edere decrevimus, ut quamobrem cetera non sint edenda, manifesto apparere possit. Stilus VALERII non est ille quidem ad Ciceronis normam severe exactus;* fluit *enim* cum luto aliquo, *quemadmodum Auctor ipse testatur, longeque distat a Bembi, Sadoleti, aliorumque ejus ætatis clarorum hominum candore atque elegantia: perspicuus tamen est, simplex, ad res Ecclesiæ cum dignitate tractandas accommodatus, qui Scriptoris denique animum ingenuum, & publicæ magis utilitatis quam suæ laudis appetentem facile ostendat. Ridebunt, credo, nonnulli, cum audierint (id quod hoc volumine VALERIUS commemorat) BERNARDI NAUGERII Cardinalis eam fuisse sententiam, ut existimaret, antiquorum industria in omni disciplinarum genere omnem scribendi materiam posteritati præreptam; & iccirco novos libros meditari, hominis esse (ut Tullii verbis utar) intemperanter abutentis & otio, & literis. At bonus NAUGERIUS,*

Si foret hoc nostrum fato delatus in ævum,

quo

quo qui paullo ſunt moderatiores, antiquorum vicem dolent, quibus nempe multa ſcire, temporum vitio, non licuerit; qui vero ingenioſos ac liberos ſe & eſſe, & haberi volunt, clamitant ſæpius, veterum illorum fatuas plerumque ac deliras fuiſſe doctrinas, & noſtro demum ſæculo homines, tamquam e diuturno ſomno, ad rectius philoſophandum excitari cœpiſſe; profecto ſibi multo aliter ſentiendum eſſe intelligeret. Sed videlicet ea tempeſtate (quamquam multis adverſantibus) ita opinari impune licebat. Quæ tamen opinio, eorum ſaltem levitati mederi poterit qui non ideo ſcripta ſua typographis tradunt, quod ea jampridem ad umbilicum perducta, accurateque caſtigata, doctorum virorum judicio comprobentur; ſed hoc potiſſimum conſilio ſcribunt, ut quæcumque ipſis exciderint, ſive utilia, ſive nullius pretii, ea ſtatim edere feſtinent; quo evenire neceſſe eſt, ut infinita, eademque inani librorum copia laboremus. Sed jam ad inſtituti noſtri rationem exponendam redeamus. Hunc VALERII commentarium adepti, in animum induximus, ei ſcripta quædam alia PATRICIORUM VENETORUM adjungere; tempus adveniſſe exiſtimantes quo obligatam PASCHALICO fidem liberaremus. Cum autem APOSTOLUS ZENUS, Vir Celeberrimus, CAESARIS Hiſtoricus, & Poëta, quem honoris cauſſa nominamus, nonnihil de cogitatis noſtris audiviſſet, qua eſt inſigni erga nos, omneſque literarum cupidos humanitate, auctor nobis fuit per epiſtolam, ut CARDINALIS NAUGERII VITAM, a VALERIO, ſororis ejus filio, diligentius quam ſolebat,

b 2 *bat,*

bat, conscriptam, & ante hos centum annos Veronæ editam, sed raro admodum occurrentem, iterum cura nostra proferremus, atque nitori suo restitueremus; mendis enim typographicis passim scatebat. Misit etiam ad nos e bibliotheca sua, quam instructissimam possidet, veterum Orationum fasciculum, quas Veneti Patricii diversis temporibus ac locis recitaverant (omnes autem fere oblivione sepultæ erant) ex quo numero, quæ nobis hac nova luce digniores viderentur, eas deligere possemus. Codicem præterea manuscriptum benignissime obtulit, in quo PAVLLI BARBI Oratio ad LVDOVICVM XI. GALLIAE REGEM adhuc inedita continebatur. Incredibile enim est, quantam vir ille doctissimus rariorum & singularium Codicum supellectilem congesserit; prodigii vero simile, quantam rerum historiarumque cognitionem pectore suo atque animo ipse complexus sit, ut merito eum vocare quis posit; quemadmodum olim Eunapius Dionysium Longinum nominavit; βιβλιοθήκην ἔμψυχον, καὶ περιπατοῦν μουσεῖον. *Sed quamquam his copiis comparatis, liber nihilominus exiguus futurus erat (paucas enim Orationes e plurimis excerpseramus) nisi PETRVS CATHARINVS ZENVS, APOSTOLI frater, Clericus Congregationis Somaschæ, vir eruditissimus, & de universa literatorum natione, in primis vero de Italorum ingeniis optime meritus, fraternam liberalitatem æmulari, atque editionem hanc nostram insigni thesauro (quo enim alio nomine appellemus?) locupletare voluisset. Tres enim Orationes PETRI BARROCII, Patricii Veneti, Episcopi Patavini, hominis, ut illa*

fe-

Digitized by Google

ferebant tempora, eloquentia & eruditione non vulgari, quas in membrana concinne admodum exaratas, ipse in privata bibliotheca adservabat, nobis edendi potestatem fecit; idemque CAROLI CAPELLI Orationem suppeditavit, habitam in funere GEORGII CORNELII, Viri summi, quæ numquam typis descripta, Venetiis in bibliotheca domus religiosæ, ubi ipse commoratur, longo tempore delituerat. Vtinam vero Laudationem pulcherrimam, a BERNARDO NAVGERIO in funere ANDREAE GRITTI, Venetiarum Principis, recitatam, de qua valde honorifica doctorum virorum testimonia exstant, hoc volumine exhibere potuissemus. At nescio quo malo fato, quamvis ab eodem ZENO diligentissime perquisita, nusquam tamen reperta est. Hujus porro humanissimi, atque omni virtute ornatissimi fratrum paris, APOSTOLI scilicet, ac PETRI CATHARINI, nullam meritorum partem non modo referenda, sed ne cogitanda quidem gratia consequi nos posse, libenter fatemur; qui studiosis universis, quam sibi solis divites esse malunt, & clarorum hominum monumenta, quæ plerique alii, ne quisquam attingat, centum ferreis vectibus obserant, vel blattis & pulveri comedenda permittunt, ipsi, ut bonos ac magnanimos decet, reipublicæ commodo quotidie depromunt.

Nolumus autem, amice Lector, te mirari, CHRISTOPHORI MARCELLI, Canonici Patavini, Orationem, pluribus barbarorum sæculorum nævis plane deformem, testimoniis quæ de PETRO BARROCIO protulimus, a nobis interpositam esse; non enim

ver-

verborum, aut sententiarum, sed narrationis dumtaxat rerum a BARROCIO gestarum, quæ in ipsa continetur, rationem habuimus. Petimus etiam ab istis qui se Ciceronianos profitentur (difficili sane ac fastidioso genere hominum) ut si huic volumini manum admoverint, passimque offenderint quæ ipsis Tullianam dicendi formam minus referre videantur, Scriptoribus ignoscere, caussamque in tempora conferre velint. Sunt enim ut picturæ, ita & eloquentiæ rudimenta quædam. Quemadmodum vero pictores illi qui ante Apollodorum Atheniensem fuere, Hygiænon puta, Dinias, Charmas, Bularchus, & plerique alii, longissimo intervallo a Zeuxide, Timanthe, Parrhasio, Protogene, Apelle superati sunt, nec tamen a sanis hominibus contemti, cum artium inventoribus omnia debeantur; similiter, doctos & laboriosos viros qui paullo post renatas literas, viam posteritati ad ornatius dicendum exemplo suo monstravere, risu & petulantibus jocis excipere, arrogantiæ atque impietatis est non ferendę. Non diffitemur quidem, CAPELLI, GABRIELII, & LONGI Orationes propius a perfecto dicendi genere abesse; verum illud quoque affirmamus, in his omnibus illustrium Virorum scriptis, si minus Ciceronianam elegantiam, at certe Ciceronianam sapientiam, quę pars potior orationis est, inveniri. Quod si horridiora quoque essent quam sunt, tamen ob virorum principum laudes quas complectuntur, dignissima essent quę legerentur; ut olim Saliare Carmen, tum Livii Andronici, & Q. Ennii poëmata, quamvis incomta, obscurisque verbis adeo referta, ut vix interdum intelligi possent, nihilominus & sum-

& summo in pretio habebantur, & magna cum voluptate audiri ac legi solebant.

Postremo accuratissimos Indices duos huic Volumini adjecimus, alterum Lucubrationum omnium AVGVSTINI VALERII, quem a multis vehementer efflagitari cognoveramus, maximam partem ex commentario DE CAVTIONE ADHIBENDA IN EDENDIS LIBRIS, concinnatum, suppletum vero ex Catalogo quem nobis Mediolano misit IOSEPHVS ANTONIVS SAXVS, S. Theologiæ Doctor, & Bibliothecę Ambrosianę in ea urbe Prefectus, Vir scriptis editis, doctrina, humanitate, ac religione clarissimus: alterum nominum propriorum, rerumque memorabilium quę toto volumine occurrunt, quo nimirum libri utilitas magis innotesceret. Tu interim fave, Lector optime, & majora in dies a nobis exspecta.

CLA-

CLARORVM VIRORVM DE AVGVSTINO VALERIO S. R. E. CARDINALI, *EPISCOPO VERONENSI*, PAVCA QVAEDAM TESTIMONIA, EX PROPE INFINITIS DELECTA.

Io. Michaël Brutus Epistola ad Paullum Theupolum, qua exstat lib. 1. Epistolarum Clar. Vir. Lugduni editarum 1561. *apud Gryphianos Heredes. in* 8. *pag.* 178.

Augustinum Valerium novi ego, hujus filium sororis (*Bernardi scilicet Naugerii*) cum aliquot abhinc annis philosophiæ studiis Patavii operam daret: quem cum audirem disputantem in philosophorum corona de quæstionibus maximis, atque in primis in philosophia reconditis: tantam animadvertebam inesse in argumentando vim, ingenium, acumen: tum adeo parata omnia quibus aut probaret sua, aut refelleret contraria: vix ut mihi possem persuadere (cum præsertim admodum esset adolescens) per omnem suam ætatem literam illum quæ ejus facultatis non esset, ullam discere potuisse. Neque ille vero eruditione magis, et cognitione maximarum rerum, quam vitæ sanctitate, pudore, innocentia philosophi nomen tuebatur. At cum rursus illius scripta legerem, lumina admirabar eloquentiæ, et ornamenta doctrinæ maxima, ut cum me afficeret voluptate summa, oratio cum pure et latine scripta, tum apte et numerose cadens, gravitas me sententiarum teneret in primis, quæ effluere videbantur ex animo instructissimo optimis artibus, et quem Philosophia arctissime complexum numquam videretur dimisisse.

Bernardinus Parthenius libro II. de Poëtica Imitatione pag. 39. *Triphonem Gabrielium de* Augustino *nostro ita loquentem inducit.*

In iis *Augustinus Valerius*, qui vel eo tempore summam excellentis ingenii exspectationem commovebat, qui cum ad comitatem, affabilitatemque sermonis, prudentiam, probitatemque plusquam juvenilem adjunxisset, eam futuræ laudis significationem dabat, ut eo pervenire procul dubio putaretur, ubi tamquam exemplum, atque spectaculum omnium doctrinarum, ac virtutum in sua Republica, hoc est in orbis theatro, propositus videretur; illud autem judicium adeo cum ætate comprobavit, ut longe majora præstiterit, quam de se ipse esset pollicitus, etc.

Aloy-

Digitized by Google

Aloysius Lollinus, Patricius Venetus, Bellunensium Antistes, in Libro inscripto Episcopalium Curarum Characteres, *edito Belluni 1630. a pag. 239. usque ad 246.*

Horum (*amicorum*) principem locum nuper occupabat *Augustinus Valerius*, Ecclesiæ Romanæ Præses Cardinalis, Veronensium autem Episcopus, qui non ita pridem bonis omnibus collacrimantibus excessit, nulli tamen flebilior quam mihi: quem ille suo testimonio ornare, auctoritate tueri, consilio regere solebat. Deus immortalis! mirum est quod patior. Doleo, et me ipse novo quodam modo consolatur dolor. Nollem minus amasse, ut dolerem minus. Iuvat tanti viri tumulo fletu parentare, dulcemque lamentationum amaritiem encomiis miscere laudum suarum; quæ tamen non rhetorum more nobis sunt dicendæ, sed carptim animi mœrorem levandi caussa. Crevit *Augustinus* in sinu avunculi Bernardi Naugerii Cardinalis, doctissimi simul, et integerrimi, liberalibus disciplinis, pietate in Deum, caritate in homines imbutus singulari, morum vero gravitate tanta, ut ab his nondum ex ephœbis egressus, pater audiret, quorum ipse filius esse per ætatem posset. Toga virili sumta parentum hortatu patriæ tyrocinium persolvit, in collegium adlectus ordinariorum Sapientum: sic Veneti rerum publicarum juniores consultores vocant. Exinde egregiam provinciam suscepit, senatusconsulto sibi demandatam, publicitus philosophiam profitendi. Quo in munere abunde sibi, atque auditoribus suis satisfecit. Nam et docendo, disceptandoque assidue ingenium, memoriamque excolebat, et juventutis animos ita exemplo ad deeus doctrinarum inflammabat suo, ut brevi ex ejus schola cives magni nominis prodierint, qui nunc reipublicæ ad clavum sedent. Ex his regendæ juventutis rudimentis divina bonitas eum evocavit ad ingentium populorum salutis procurationem capessendam. Episcopus fit, nihil tale cogitans. Veronam Italiæ ocellum adit: ibi vitæ suæ figit tabernaculum, perpetuis excubiis gregi sibi a Deo credito invigilando. Per quadraginta, et eo amplius annorum spatium Ecclesiam illam rexit, sermone omnes urbanos, rusticos erudiens, excitans exemplo, scriptis etiam condocefaciens, omni genere monumentorum quæ ad pietatem, et cultum spectant animorum, in lucem edito. Vnde nominis sui fama latius emanans, sibi optimi cujusque studium conciliabat. Cui non cum laude dictus *Augustinus*? Vbi non inaudita tanti viri virtus? Præcipua Christiani orbis lumina Palæotum, atque Borromæum Cardinales, flagrantissimus cum primis ejus amor cepit. Hinc crebræ illorum apud Gregorium XIII. Pontificem Maximum efflagitationes, quibus probatissimum senem fatigabant, ut amplissimum Ecclesiastici Senatus ordinem *Augustini* cooptatione honestaret: sibi purpuræ suæ fulgorem minus arridere, cum eo minime communem qui maxima quæque laborum præmia promeruisset. Numquam se ullius precibus exorabiliorem præbuit Summus ille Parens, quam illorum votis. Norat enim, utrumque favitorem esse maximum virtutis, non ambitionis. *Augustinus* itaque omnium approbatione ad culmen summo proximum evectus, socios honoris habuit Romanæ curiæ primores, Castaneum, Sfondratum, Fachinettum, Medicem, Viros commemorabili dignitate præditos, Pontificesque Maximos suo quemque tempore futuros. Auctum tam insigni titulo cura mox excepit Romæ de more revisendæ. Lateri hærebam non tam itineris comes, quam particeps cogitationum quibus ille in diversa trahebatur, dum hinc sponsæ suæ, Veronensis Ecclesiæ, amplexu se avelli ægre fert, inde officii desertor, ingratusque erga Pontificem videri timet. Mirum dictu! prisci moris virum, privatis gregis sui curis occupatum, cui-

que cum ambitione nihil rei esset, tam celebri populi concursu, tam prono favore excipi potuisse aulicorum. Tantum illi philtrum natura indiderat ad genus humanum sibi demerendum. Ipsum illud os probum, caputque praecoci canitie decorum etiam aliud agentes excitabat ad sui venerationem. Hinc factum ut ad Cathedram Petri viduatam Vrbani obitu unanimis meliorum consensio illum extolleret. Bene merenti turbavere decus paucorum consilia, adeo non aegre id ferente *Augustino*, ut tunc semel ex occursu visos lenissimis verbis compellarit, habere se illis gratias maximas professus, quorum beneficio, munere vacaret tam sublimi, et oneroso, ut ei ferendo impar esset. Vbi nunc tantam moderationem animi invenies in modicae fortis homine, quanta in principe senatus fuit? Exinde propenso magis atque magis affectu tanto viro blandiri favor hominum, et in eo ornando, fovendoque vix virtuti cedere. Vidisses celebrari aedes solito frequentius: illum maximis de rebus consuli religionis: Pontificem ipsum non parum illius gratiae tribuere, plurimum auctoritati. Quibus ille praesidiis adjutus, innumeros sui memores merendo fecit, favori opes superaddens: quae ideo illi perampla benignitate Dei obtigere, ut pauperes locupletem haberent trapezitam, unde caelestem facerent versuram, scito in id nostri *Augustini* joco, quem a me in familiari colloquio exceptum, lectorum memoriae consignandum duxi bona fide. Inciderat forte (ut fit) mentio de ecclesiasticis reditibus, quibus nonnulli nostrorum hominum in summas opes emerserunt; cum amicorum unus, qui tunc sermoni aderat, vir ad rem intentior, jactabundus ait : Ego aureis bis millenis annuis (neque enim pluris sacerdotium aestimatur, quod in agro Brixiano habeo ad Pontis Vicum) sexagies millena superlucratus heredi sum: cum tu interim ex uberiori multis partibus proventu ne teruncium quidem tibi quaesivisti. Hic ille subridens (ut erat remisso ad hilaritatem animo) Bona verba quaeso, inquit, mi homo: non ita, ut putas, ignaviter, adversove Mercurio rem gessi, quin mihi ingens auri vis in nominibus supersit: simulque calendarium puerum poposcit, in quo summa perscripta erat expensarum in egenos, quibuscum ille solis nomina facere solebat, proxeneta et sponsore Christo; qui nunc in caelo illi sortem cum centumplici foenore ex condicto luit. His mercimoniis animum exercuit dum vixit, tenuibus salutaris, principibus viris carus, eruditis admirabilis, omnibus dilectus, digniorque habitus nascente, quam jam senescente Christiana pietate. Saeculi namque vitio fieri putarim, quominus animum inducamus imitari quem tam libenter laudamus. Senuerat famulus Dei senectute uberi, et caelo quam rebus humanis propior, postremum iter meditabatur ad beatos, anni LXXVII. spatium emensus. Rebus tunc male dilabentibus, in febrim ad extremum incidit ex aegritudine animi contractam: quam ei postremam Deus esse voluit, ne ejus oculis subjiceret quae horrescens saepe mente revolvebat. Obvium negotium fuit febri, cum sollicitudinum et curarum cohorte foederatae, corpus valetudinarium, vigiliisque, ac jejuniis quassatum, frustra contranitente medicorum ope, expugnare. Iam in dies labare vires, hebetari oculorum aciem, adventantis mortis signa apparere cerneres; gaudio vero animum gestire, cui indubiam spem Christus faceret, in beatorum consortium brevi abiturum. Multa (verborum, rerumque copiam philosophia, atque eloquentia suppeditante) conversus ad amicos circumstantes, de immortalitate animorum, de piorum praemiis disseruit: non parum in eorum dolore consolando sermonis, atque operae insumsit. Omnibus deinde dimissis, repente in complexu piorum sacerdotum exitum ei facilem precantium, spiritum efflavit. Funus aequalibus paene populorum studiis, et pari celebritate procuratum Romae, Venetiis, Veronae.

ronæ. Monumenta quoque insignibus titulis præscripta, leniendo dolori, simul memoriæ Viri præstantissimi quam diutissime retinendæ caussa decreta. Fuit barba, et capillo cygneus, colore ex subfusco rubens, proceræ ac insignis staturæ, aspectu decoris pleno, lateribus (quantum frugalis vitæ ratio sinebat) firmis, oculis latis, et usque ad extremum senium vigentibus; valetudine (si postremos vitæ annos excipis) apprime integra, voce non ingrata; nam hæsitationem, et titubantiam oris industria, et anxio lente, ac meditate loquendi exercitio correxerat. Præclaras animi dotes admirabor potius, quam verbis exsequar, præsertim cum manibus omnium terantur varia eruditionis ejus monumenta. Neque ideo silentio involvam egregium ingenii præcellentis specimen, quod multis præseutibus edidit non semel. Eodem plerumque tempore per vices tribus amanuensibus, ægre verba notis subsequentibus, historias rerum Venetarum, epistolas ad familiares, et sermones ad populum dictabat. Nam quæ elaboratioris erant scriptionis, qualia pleraque adhue exstant, mane ab actuariis excepta, postea per otium ipse recudebat diligentius. In lectica nonnulla opuscula conscripsit. Libellum cui Somnii titulus præfixus est, novissimum evigilavit sub tempus comitiorum Pontificiorum. Adeo ingenium in numerato illi fuit, promtaque ad subita facundia; qua fiebat, ut ex occasione non minus, quam destinato, sermone latino commode atque affluenter uteretur: carminibus etiam puris, et nativo quodam lepore perlitis aliquando luderet cum amicis: quorum ego nonnulla ad me scripta in Musarum thesauris adservo, amoris in me sui mnemosynon posteris futura: quamvis majora, et uberiora habeam necessitudinis nostræ, et beneficiorum suorum pignora. Nam quod dulcia sunt faucibus meis eloquia tua, Deus, et super mel ori meo, ori, inquam, quod assidua profanorum auctorum lectione desipuerat; quod insanienti sapientiæ, quam efflictim ab ineunte ætate deperibam, imposuerim modum; quod non oneri succubuerim gravissimo alienæ salutis procurandæ, cum a te, tuisque miserationibus discessero, *Augustino* refero. Ipse viam mandatorum tuorum currere me docuit: ipse arcanorum interpres fuit quibus Ecclesiæ tuæ mysteriis initiamur. Quod servis tuis carus acceptusque fuerim, muneris est sui, hoc est tui, qui in eo admiranda aggrediebaris. Ipse me primum Mediolanum duxit ad amores suos Carolum Borromæum Cardinalem, cui vel innotuisse præclarum duxerim. O me fortunatum nimis, qui par illud nobile athletarum Christi propius aspexerim, conspectuque cupito oculos bearim. O ter et amplius felicem, si bona novissem mea juvenis adhuc, et cælestium deliciarum rudis, quibus illorum sermones affluebant. Tum mihi doctas, et cæleste nescio quid spirantes voces audire, tum divina sorte datum fuit epulis accumbere Divum. Hortus erat reclusus, fons irriguus auditorum pectora inundans, os eorum; eloquia vero tamquam jacula ignita vehementer, penetrabiliora gladio ancipiti. Cernebam in corpusculo servi tui Borromæi animum fortem, et te Imperatore dignum, cum affecta, immo plane conclamata valetudine pugnantem, dum purpura cilicio suffulta se affligat, jejunioque jugi preces alit altaribus tuis provolutus. Qua in statione excubantem (certa fides, et adseveratione plurium testata) aggressus monachus ille diaboli satelles, Albatorum sodalitii desertor, glande plumbea explosa tormento pulverario impetiit; quæ ita extremæ cuti corporis innocua adhæsit, ut non vi immissa, sed levi apposita manu videretur. Scilicet tu, Deus, latus militis tui lorica fidei munieras, tela omnia contra hostis insensissimi. Non absimili periculo olim eripueras famulum tuum *Augustinum*: quod paucis perstringam, piorum auribus lautissimum epulum daturus. Ediderat Ecclesia Veronensis (ut falli faciles sunt matres ob amo-

rem in vitiis natorum dignoscendis) sub clerici forma inexhaustæ libidinis projectæque audaciæ portentum, cujus in odium non alia de caussa incurrit Præsul mollissimi affectus in suos, quam quia eum non ita effuse videri nequissimum sinebat. Igitur diabolo in consilium adhibito, concepit scelus omnium teterrimum trifurcifer ille perdendi sacrum illud caput non vi aperta, quam qui ejus in publicum prodeuntis latera tegebant, repulissent haud difficulter; sed occultis, et facile parabilibus insidiis: nec secretum, aut animus piaculo patrando defuit. Cavum episcopali solio subjectum nitrato pulvere constipat, ignem dein ea arte admovet, ut non nisi Episcopo assidente, hora audiendis sacris concionibus dicata, fomitem corriperet, sedemque simul, et sessorem flamma, atque impetu per auras disjectum ferret: quod et accidisset procul dubio, nisi tu, Deus, parricidæ consilium indicio fumi confertim de cathedra prosilienris, exsufflasses ad viri illius diuturniorem incolumitatem in tui nominis gloria impendendam. Borromæum, tamquam Polycleti regulam, ad unguem sibi imitandum jure proposuerat *Augustinus* noster, subinde repetens, neminem illi viro similem sæculi nostri homines visuros. Quod ejus judicium Ecclesia Romana inerranti suffragio firmavit, dum non multo postea sacrandas numini ejus aras, honoresque Divis exhiberi solitos decrevit. Felix virtute tua, vir innocentissime: felix sociorum, qui tibi unanimes in domini exercituum castris meruere. Quis mihi tribuat, ut famam viri tam præclare de me promeriti dem in omne ævum literarum monumentis numquam intermorituris, nisi tu, Deus meus, qui memoriam æternam justis polliceris, nec promissa fallis? Te dexteram, calamumque regere par est, absque ope tua nihil audentem.

Ejusdem Epigramma in Augustinum Valerium, *inter Epigrammata quibus Heroes suos, nimirum Patricios aliquot Venetos insigniores, laudat, extremo loco positum. Ex Epistolarum Miscellanearum lib. II. Epistola I. ad Henricum Catharinum Davilam.*

AVGVSTINVS VALERIVS CARDINALIS.

Extremus tu noster eris labor, optime præsul,
    Agmina tu claudes Hadriacum procerum.
Non quod prisca tuis antistent nomina factis,
    Vllius aut virtus, aut honor, aut meritum.
Sed quia te terris produxit serior ætas,
    Aetas natali facta superba tuo:
Cui licuit peperisse decus tantum, et dare de se
    Orbis in hoc senio splendidius specimen,
Ne modo facta virum legeremus grandia; verum
    Ipsis possemus cernere luminibus.
Salve, heros condigne tuba meliore, Quiritum
    Ac Venetum augusta nobilitate potens:
Sed mage tergemino eloquio, studioque Minervæ
    Pervigili, et latii clare nitore stili;
Nec pietate minor, morum candore, benignis
    In quosque (experti prodimus) officiis.

An-

Andreas Maurocenus, Venetus Senator, et Historicus, Epistola ad Aloysium Lollinum (a quo eadem Epigrammata acceperat) posita inter ejus Opuscula pag. 220. et sequ.

Coronidem egregio tuo operi *Augustinum Valerium* imponere voluisti, idque jure merito, quippe qui illi esses summa familiaritate conjunctus, ab eoque amareris plurimum; ego vero, qui illum puer in gymnasio Veneto philosophiam interpretantem semel audiveram, anno superioris sæculi 84. Cardinalem a Gregorio XIII. creatum, ac dum Veronæ essem, sæpius ab eo humanissime exceptus sum, meque illi observantiæ vinculo perpetuo addixi; de quo sane neque sine injuria sileri, neque pro dignitate dici potest: ita enim erat virtute, ac doctrina perfectus, ut omni laudis genere excelleret; religione insignis, pietate eximius, caritate in patriam singularis, animo ingenuo ac libero, ut in amplissimo ordine collocatus, nullum assentationi locum daret, gratia atque odio immunis liberrime sententiam diceret, absolutumque christiani senatoris exemplar præberet; quem utinam, vel saltem ejus similes difficillimis hisce, ac turbulentis temporibus haberemus. Sed eo ventum est, ut dum unusquisque suis rebus consulit, publica salus in discrimen vocetur. Hinc fit, ut compluribus nominibus præclare actum cum incomparabili hoc viro putem, tum ob id in primis felicem illum existimem, quod in has procellas ac tempestates, quibus jactamur, non inciderit: etc.

Abbas Ferdinandus Vghellus in Episcopis Veronensibus.

Obiit hic verecundæ (*fortasse* venerandæ) probitatis senex Romæ anno 1606. IX. Kal. Iunii, anno ætatis suæ 75. Episcopatus vero 41. eum jam factus esset Episcopus Cardinalis Prænestinus. Illius corpus relatum Veronam, tumulatum fuit, lacrimantibus cunctis, in Cathedrali cum hoc brevi epitaphio:

AVGVSTINVS. VALERIVS
CARD.
EPISC. VERONEN.
H. S. E.
V. T. F. I

Fran-

Franciscus Pola vir sua ætate eruditissimorum hominum eximius, jussu Bernardi Valerii V. C. et Alberti Episcopi, hos fecit titulos, ut prosternerentur in majori templo Veronensi ad tumulum Navagerii, Valeriique Cardinalium:

BERNARDVS. NAVAGERIVS. CARDINALIS
VIRTVTE. SPECTATISSIMVS. ET. SANCTITATE
HIC. POSITVS. EST
V. ANNIS. LIIX. M. IV. D. XIIX
EX. IIS. EPISC. VERON. II
OBIIT. VII. KAL. IVL. M. D. LXV

OSSA
AVGVSTINI. VALERII. CARDINALIS
SEMPER. MEMORABILIS. ET. VBIQVE
ROMA. HVC. TRANSPORTATA. IACENT
VIX. ANNOS. LXXV. MENSEM. I. DIES. XVII
EX. QVIBVS. XLI. IN. HOC. EPISCOPATV
OBIIT. IX. KAL. IVNII. M. DC. VI

ALBERTVS. VALERIVS. EPISCOPVS. VRBIS. HVIVSCE
NAVAGERIO. CARDINALI. VALERIO. CARDINALI
PROAVVNCVLO. PATRVO
QVOS. DEVS. AMAVIT. VNVS
MVNDVS. COLVIT. OMNIS
HOCCE. FECIT. MONVMENTVM. MERITISSIMIS
M. DC. IX

Iussu Decurionum Veronensium, ad ejus semistatuam cum gentilitio stemmate apud S. Nicolai Sacellum hoc incisum prostat elogium, anno 1639. positum:

ACCIPE. VIATOR. ACCIPE
SPECTACVLVM. ECCE. DIGNVM
AD. QVOD. TVO. INTENTVS. OPERI. RESPICIAS
AVGVSTINO. VALER. CARD
EPISCOPO. VERONENSI
INTER. QVEM. ET. DEVM
VIRTVTE. CONCILIANTE. OMNI
SVMMA. NECESSITVDO. FVIT. SVMMA. SIMILITVDO
MAGNO. BONO. SVO. ET. PARENTI
SPLENDIDISSIMVS. VERONENSIVM. ORDO
IDEMQVE. GRATISSIMVS
DECRETO. SVMTVQVE. PVBLICO
P.

IN-

INDEX OPVSCVLORVM

Quæ scripsit Augustinus Valerius, *S. R. E. Cardinalis*, *Episcopus Veronensis*, *collectus partim ex Libello* de Cautione adhibenda in edendis libris, *partim ex* Catalogo *quem nobis Mediolano misit Vir Clarissimus* Iosephus Antonius Saxus, *Ambrosianæ Bibliothecæ Præfectus*.

I. Oratio in funere Lazari Bonamici præceptoris sui. pag. 8

II. Oratio in funere Petri Landi Venetiarum Principis. ibid.

III. Oratio in funere M. Antonii Trivisani Venetiarum Principis. ibid.

IV. Oratio in funere Francisci Donati Venetiarum Principis. ibid.

Has Orationes ad veterum Græcorum imitationem scripsit Patavii anno ætatis suæ XVIII. *exercendi ingenii, acuendique stili caussa. Harum tamen nullam publice habuit.*

V. Epistola Consolatoria ad M. Antonium Genuam, eximium Philosophum Patavinum, præceptorem suum, in filii morte: magna ex parte sumta ex Plutarchi Libello de Consolatione ad Apollonium. *anno ætatis* XX. ibid.

VI. Libellus inscriptus: *Petrus Franciscus Contarenus Patriarcha*, ad imitationem Xenophontis in Agesilao. *anno ætatis* XXV. 9

VII. Somnium de eodem Contareno ad Marinum Grimanum, proposito sibi ad imitandum Ciceronis Somnio Scipionis. *anno eodem*. 10. 31

VIII. Itinerarium, sive Commentarius Legationis Bernardi Navagerii avunculi ad præstandam obedientiam Paullo IV. Pont. Max. 10

IX. Libellus, qua ratione in Aristotelis lectione versandum sit, ad Leonardum Donatum. ibid.

X. Libellus adversus barbariem in scribendo; in quo multa contra Arabes, & Scholasticos (ut vocant) Philosophos. 11

XI. Panegyricus Reipublicæ Venetæ, ad imitationem Isocratis, Aloysio Contareno inscriptus. *anno ætatis* XXV. 12

XII. Senator Venetus, ad Oratoris Ciceroniani imitationem. 13

XIII. De Veneris claris Senatoribus, ad imitationem libelli Ciceronis de Claris Oratoribus. ibid.

XIV. De Studiis in quibus Venetus adolescens potissimum versari debet, ad Aloysium Contarenum. ibid.

XV. De Moribus qui in Veneto laudantur, ad Bernardum Zane. ibid.

XVI. De scribendis Epistolis, ad Thomam Contarenum. ibid.

XVII. Libellus hortatorius ad Iustinianum Contarenum. ibid.

XVIII. Opusculum de Ratione Studiorum, ad Laurentium Priulum. 13. 14

XIX. Dissertatio in qua conatur demonstrare, Cometam qui tunc apparuerat, calamitatem minime portendere, ad Marinum Grimanum. 14

XX. Libellus de Tempore.

XXI. Alter de Loco.

in quibus, confutatis aliorum Philosophorum opinionibus, sententia Aristotelis latine et eleganter explicata continetur. ibid.

XXII. Meditatiunculæ quædam, cum per tres integros menses Obsopi perquam molesta er periculosa ægritudine afflictatus esset, *anno ætatis* XXVIII. 15. 16

XXIII. Præfationes XI. ab Auctore Venetiis habitæ, cum Moralem Philoso-

losophiam Venetis adolescentibus explicaret, in quibus sacram Theologiam cum Philosophiæ studio conjungendam esse, ostendit. *editæ fuere*. 17
XXIV. De recta philosophandi ratione Libri duo. *editi item sunt*. ibid.
XXV. De conficiendis Commentariis Commentarius, in quo ordo in scientiis, et artibus indagatur, ad Aloysium Contarenum. ibid.
XXVI. Dialogus de Ambitione, ad Ioannem Grittum. 18
XXVII. Epistola qua laudatur Liber Hieronymi Osorii de Iustitia. *edita primum fuit sine Auctoris nomine una cum eodem libro, deinde recusa eo addito*. ibid.
XXVIII. Libellus quo ostendit, refelli posse argumenta Aristotelis de mundi æternitate. ibid.
XXIX. De Animorum immortalitate Liber. ibid.
XXX. Hortatorius ad Nicolaum Barbadicum, ut more majorum Venetiis caussas ageret. 19
XXXI. Consolatorius ad eumdem in obitu fratris. ibid.
XXXII. De Iuris Civilis, et Canonici studio Philosophiæ anteponendo, ad Iulium Gnidam, qui fuit postea Canonicus Veronensis. ibid.
XXXIII. De Consolatione in quocumque casu, sumtis e Philosophia remediis, præsertim ex Epicteto, ejusque enarratore Simplicio, additis exemplis non paucis e Venetorum historiis. *Pratalea opus hoc incepit, sed numquam absolvit*. 20
XXXIV. Tragœdia, Italica qua nunc utimur lingua, ad imitationem Sophoclis, et Euripidis, argumento petito ex nece Mustafæ, Turcarum Imperatoris primogeniti, a patre jussa; *quam Tragœdiam nondum absolutam in ignem Auctor ipse injecit*. ibid.
XXXV. Dialogus de fugiendis honoribus, ad Bernardum Navagerium avunculum. 21
XXXVI. Convivium Noctium Vaticanarum, scriptum Romæ, jucunda quadam sententiarum varietate refertum, a Sperone Speronio probatum. 22
XXXVII. De utilitate quæ ab iis qui Romæ vivunt percipi potest, ad Carolum Cardinalem Borromæum. *ex Ambrosiana Bibliotheca*.
XXXVIII. Consolatoria ad eumdem in Federici fratris funere. ibid.
XXXIX. Sancti Basilii Libellum de Virginitate, in latinam linguam vertere cœpit anno 1562. Gulielmo Protonotario Sirleto hortante, sed versionem imperfectam reliquit. 23
XL. Commentarius de Consolatione Ecclesiæ, ad Michaëlem Ghislerium Cardinalem Alexandrinum, qui postea Pius V. Pont. Max. 20. 23. 56
XLI. Sermones quamplurimi vulgari lingua, in Congregationibus, in Synodis, in Visitationibus, et ad Monachas habiti, dum esset Veronæ Episcopus. 25
XLII. Item alii solemnibus singulis diebus ex suggestu habiti ad populum Veronensem, in Ecclesia Cathedrali. 25. 26
XLIII. De Acolythorum disciplina Libri duo, ad Acolythos Ecclesiæ Veronensis, jussu Auctoris editi. *Venetiis 1571. apud Dominicum Nicolinum in 24. Veronæ 1583. 4. in calce Rhetoricæ Ecclesiasticæ ejusdem*. 26. 39
XLIV. Opusculum de Legatione, ad Aloysium Contarenum, Venetæ Reipublicæ ad Carolum IX. Galliæ Regem, legatum; ad imitationem Prospeti Sanctæ Crucis, qui postea Cardinalis fuit, a quo egregius ejusdem argumenti liber scriptus exstat. 26
XLV. Ad Nicolaum Tomiscum Polonum, adolescentem catholicum, ex parentibus hæresis labe infectis, cum in Poloniam rediisset, libellum scripsit, cui titulus erat: *quatenus cum hæreticis eo in regno ei versandum esset, et quomodo illi fugiendi*. ibid.
XLVI. Bernardi Navagerii Cardinalis Vita,

Vita, ad Ioannem Aloysium Navagerium ejus filium; propositis sibi ad imitandum Sanctorum Vitis a D. Gregorio Nazianzeno conscriptis. *edita Veronæ*. 1602. *apud Angelum Tamum* 4. *in hoc vero volumine multo correctior prodit*. 27

XLVII. De Rhetorica Ecclesiastica Libri tres, hortatu D. Caroli Borromæi, et P. Francisci Adorni e Soc. Iesu, quos octies editos Auctor adhuc superstes, et vigentis ætatis, testatur. *Editiones hujus Operis quæ nobis innotuerunt, hæ sunt*: *Venetiis*. 1574. 8. *Coloniæ*. 1575. *Parisiis*. 1575. 8. *a Thoma Brumennio bibliopola Io. Francisco Mauroceno Reipublicæ Venetæ apud Galliæ Regem legato, dicata*. *Ibidem*. 1576. 8. *Venetiis*. 1578. 4. *una cum Rhetorica Aloysii Granatensis*. *Veronæ*. 1583. 4. *Ienæ*. 1668. 8. *Patavii*. 1672. 8. 27. 28

XLVIII. Prælectiones tres publice habitæ, audiente universo Clero Veronensi, qua ratione Rhetorica Ecclesiastica perlegi possit, et qua cum utilitate. *cum Rhetorica impressæ passim circumferuntur*. 28

XLIX. Libellus de nefario ausu in Carolum Cardinalem Borromæum. ibid.

L. Episcopus, seu de optima Episcopi forma, hortatu D. Caroli, ad eumdem. *Opusculum hoc præ ceteris omnibus Lucubrationibus suis amavit Valerius*. *editum est jussu D. Caroli primum Mediolani cura Petri Galesini*; *deinde Veronæ apud Discipulum*. 1586. *in* 4. *una cum Cardinali, Valerii libro, et Epistola S. Isidori Pelusiotæ latine reddita a Petro Galesino, Silvio Antoniano curante*. *item ibidem*. 1604. *in* 4. 29. 30. 37

LI. Homiliæ plusquam centum ad usum Parochorum Diœcesis Mediolanensis, illo ordine servato quem ritus Ambrosianus multos jam annos adhibuit in recitandis Evangeliis; suadente item D. Carolo; quas omnes unum in volumen redactas Federico Cardinali Borromæo, Divi patrueli, nuncupavit. *Silvius Antonianus in easdem copiosam et elegantem admodum præfationem scripsit*. 29. 30

LII. Liber de amissa Nicosia, ad consolandum Philippum Mocenicum illius civitatis Archiepiscopum; aliqua ex parte sumtus ex D. Gregorii Nazianzeni Oratione in plagam grandinis. 30

LIII. Cardinalis, sive de optima Cardinalis forma, ad Antonium Carassam Cardinalem amplissimum, ejus hortatu. *Hic liber Silvio Antoniano curante editus est Veronæ*. 1586. *in* 4. *apud Discipulum, una cum Episcopo, et Vita D. Caroli, Valerii Lucubrationibus; recusus ibidem*. 1604. 4. 30. 37

LIV. Libellus in quo omnia quæ anno 1575. cum pestilentiæ suspicione laboraretur, Veronæ acciderunt, complexus est. *editus sine Auctoris nomine*. 31

LV. Somnium de Carolo Cardinali Borromæo, de cujus obitu falsus Veronam rumor allatus erat, ad imitationem Somnii Scipionis. ibid.

LVI. De Virginitate Liber, ad Donatam sororem, quæ apud Io. Aloysium fratrem suum cum laude vivebat. *Italica lingua*. 32

LVII. De institutione, et recta disciplina feminarum quæ matrimonio junctæ sunt, ad Lauram sororem, quæ Georgio Gradenico, erudito viro, et præstanti Senatori, nupserat. *Italica lingua*. ibid.

LVIII. De Viduitate, ad Hadrianam Contarenam juniorem, viduam. *Italica lingua*. ibid.

LIX. Liber de statu Monialium, ad Moniales Veronenses. *Italica lingua*. 32. 33

LX. De conscribenda Historia, ad Aloysium Contarenum Equitem, Venetæ Reipublicæ Historiographum. *Italica lingua*. 32

LXI. Libellus ad Nicolaum Barbadicum, qua ratione *Bayli* munere Byzantii pro Republica fungendum illi esset. ibid.

LXII. Epiſtola longiſſima, vel potius Liber, de ſtudiis Senatore dignis, ad Aloyſium Contarenum, *Memoriale* inſcripta. *Italica lingua*. 33

LXIII. Alia ad Iacobum Surianum, qui magiſtratibus depoſitis omnibus, in PP. Theatinorum Congregationem ſe receperat; qua ejus probat conſilium, et religioſorum vitam ſenatoriæ vitæ præferendam argumentis quamplurimis oſtendit. *Italica lingua*. ibid.

LXIV. Epiſtola item longiſſima ad Iacobum Foſcarenum, qui, dum Turcicum arderet bellum, eique Iaderæ præfectura, totiuſque Dalmatiæ tuendæ cura a Republica mandata eſſet, periculoſum munus detrectare videbatur; qua illum ad juvandam patriam, eo potiſſimum tempore, etiam cum rerum ſuarum et vitæ diſcrimine, hortatus eſt. *Italica lingua*. 33. 34

LXV. Alia ad eumdem, dum Cretæ inſulæ adminiſtrandæ provincia ipſi a Senatu tradita fuiſſet; in ea, et ſuperiori, quantū patriæ debeamus, oſtenditur. ibid.

LXVI. Apologia, ſeu Libellus, ad Clerum ſuum, *cur Conſtitutiones ipſe hactenus non ediderit*; qua multitudinem Conſtitutionum non valde videtur probare. *Edita eſt Veronæ apud Diſcipulum* 1589. 4. *in calce Conſtitutionum Io. Matthæi Giberti Epiſcopi Veronenſis, quæ ab ipſo Valerio recognitæ, notationibus illuſtratæ, atque ad Concilii Tridentini decreta revocatæ ſunt*. 34

LXVII. Paſtorales Epiſtolæ initio Viſitationum Apoſtolica auctoritate ſuſceptarum, Dalmatiæ, Hiſtriæ, Venetiarum, Patavii, et Vicentiæ. 34. 35

LXVIII. Conſtitutiones ad Dalmatiæ provinciæ uſum, conſentientibus omnibus Epiſcopis. *editæ fuere*. 35

LXIX. Aliæ ad uſum Hiſtriæ accommodatæ. *editæ*. ibid.

LXX. Liber paræneticus Conſtitutionum Venetarum, a Valerio, et a Campeggio, qui Sanctæ Apoſtolicæ Sedis Venetiis Nuntius erat, ſimul editus eſt, cum ambo viſitandi munere functi eſſent; magna Parochorum utilitate. ibid.

LXXI. Hiſtoria de rebus geſtis Venetorum delineata. *In Ambroſiano Catalogo, Hiſtoria de rebus geſtis Venetorum confunditur cum ſequenti Opere, ſed ab Auctore ipſo, et ab Vghello ſejungitur. hujus exemplar exſtat apud Clariſſ. Virum Bernardum Triviſanum, Patricium Venetum*. 56

LXXII. Opus multarum vigiliarum in XIX. libros diſtinctum, cui eſt ſcopus, adulterinæ prudentiæ regulas confutare, prudentiam cum pietate conjungere, e rebus geſtis præſertim Venetorum, utilitatem proponere legentibus, ad fratris, et ſororis filios. *non fuit ab Auctore recognitum*. 35. 36. 56

LXXIII. Homiliæ in Paſſione Domini XLIV. D. Caroli hortatu. 36. 56

LXXIV. SS. Epiſcoporum Veronenſium Antiqua Monumenta, *et aliorum Sanctorum quorum Corpora, et aliquot quorum Eccleſiæ habentur Veronæ, per Raphaëlem Bagatam, Archipresbyterum Eccleſiæ SS. Apoſtolorum, et Baptiſtam Perettum, Rectorem Eccleſiæ S. Teuteriæ, ſummo ſtudio ac diligentia collecta. Eorum fere omnium SS. Hiſtoriæ ab iiſdem collectæ, et ab Auguſtino Valerio Epiſcopo Veronæ contextæ. Index præterea SS. Reliquiarum quæ in Eccleſiis ejuſdem Civitatis reperiuntur. Venetiis*. 1576. 4. *apud Andream Bocchinum, et fratres*. 36

LXXV. Concio de onere Epiſcopatus et Cardinalatus, hortatu D. Caroli, habita Veronæ in Cathedrali Eccleſia inter Miſſarum ſolemnia, die SS. Innocentium, quo Cardinalatus inſignia ei allata fuere; in magna populi frequentia, præſentibus etiam magiſtratibus. *excepta fuit a P. Alexio Figliuccio, Ord. Prædicat*. 36. 37

LXXVI. Innumerabiles Epiſtolæ ad Car-

Cardinales, Episcopos, Principes, Venetos Senatores, et alios quamplurimos, quas scripsit dum Cardinalis esset. 37

LXXVII. Homiliæ in Passione Domini auctæ. ibid.

LXXVIII. Vita D. Caroli ad Antonium Cardinalem Caraffam. *edita primum Romæ, deinde una cum Episcopo, et Cardinali, Auctoris libris, Silvio Antoniano curante, Veronæ, ut alibi dictum est.* 30. 37

LXXIX. De occupationibus Diacono Cardinali dignis, ad Federicum Cardinalem Borromæum, D. Caroli patruelem. 38

LXXX. De Consolatione Ecclesiæ, ad Ascanium Cardinalem Columnam libri VI. 38. 39. 56

LXXXI. De Cautione adhibenda in edendis libris, ad Silvium Antonianum, qui postea Cardinalis fuit; anno ætatis LVIII. *Liber e tenebris nunc primum a nobis erutus.* 3. 39. 56. 58. 59. 60

Dum hoc Opusculum dictaret, inchoaverat

LXXXII. Libellum de utilitate capienda ex corporali ægritudine, Cardinali Sfortiæ inscribendum. 39. 57

LXXXIII. Alterum vero de fugiendis honoribus, Federico Cardinali Borromæo nuncupandum; quos etiam absolvit, ut constat ex Catalogo integro Valerii Opusculorum, ex Ambrosiana Bibliotheca depromto. ibid.

Hactenus ex Opusculo de cautione adhibenda etc. *Quæ sequuntur, sumta sunt ex Ambrosianæ Bibliothecæ Catalogo.*

LXXXIV. Opusculum de investigandis remediis tentationum pastoralium, ad Nicolaum Cardinalem Cremonæ, qui postea fuit Pontif. Max. Gregorius XIV.

LXXXV. Somnium in Conclavi quando creatus fuit Vrbanus VII. P. M.

LXXXVI. De utilitate capienda ex Conclavi.

LXXXVII. Somnium de Carolo Cardinale S. Praxedis.

LXXXVIII. Libellus italica lingua ad Albertum nepotem, Episcopum Famaugustanum, et Coadjutorem Veronæ, qui inscribitur: *Istruzione*.

LXXXIX. Somnium in Aedibus S. Praxedis, ad Federicum Cardinalem Borromæum.

XC. De Benedictione Agnorum Dei a Gregorio XIV. Pont. Max. an. 1591. peracta, ad eumdem Gregorium. *Exstat cum Onuphrii Panvinii opere de Baptismate Paschali; impresso Romæ 1656. 8. pag. 165.*

XCI. Libellus consolatorius ad eumdem Gregorium XIV. Pont. Max.

XCII. De ultimo Sermone Gregorii XIV. Pont. Max. ad Cardinales habito.

XCIII. Dialogus de lætitia Christiana.

XCIV. Soliloquium in Conclavi in quo creatus fuit Clemens VIII. Pont. Max.

XCV. Commentarius visitationis Clementis VIII. Pont. Max.

XCVI. An aliquid addi posse videatur Libro de Sacri Consistorii consultationibus a Cardinale Palæoto conscripto.

XCVII. De Senectute recreanda, ad eumdem Cardinalem Palæotum.

XCVIII. Quod oporteat semper orare, præsertim pro Romano Pontifice, Christi Vicario.

XCIX. De Senectute Mundi.

C. De utilitate, et dono lacrimarum, ad Federicum Cardinalem Borromæum.

CI. De comparanda, ac tuenda boni Principis existimatione, ad Ducem Vrbinatem.

CII. De occultis Dei beneficiis.

CIII. Qua ratione monendi sint detrahentes Reipublicæ Venetæ.

CIV. De cautionibus adhibendis his temporibus a Clericis in disputando.

CV. Cavendum esse, ne quispiam sibi ipsi

ipsi nimium credat, ad Federicum Cardinalem Borromæum.
CVI. De cauta imitatione Sanctorum Episcoporum, ad eumdem.
CVII. Libellus consolatorius ad eumdem Federicum Cardinalem Borromæum, de obitu ejus matris.
CVIII. De memorabili die decimoseptimo Septembris anni M.D.XCV. ad eumdem Federicum Cardinalem Borromæum. *De hoc die vide Chronicon Magnum et Selectum Io. Baptistæ Ricciolii e Soc. Iesu pag.* 209.
CIX. De paterna caritate Clementis VIII. Sum. Pont. erga amplissimum Regnum Galliæ.
CX. Historia anni Iubilæi M. DC.
CXI. Apologia ad Veronenses.
CXII. Homiliæ centum ad usum Parochorum Mediolanensium. *sed duodecim tantum a Cl. Saxo sunt repertæ.*
CXIII. Homilia in festo S. Martini.
CXIV. Homilia in festo S. Antonini.
CXV. Humilia in festo S. Romani.
CXVI. Homilia in festo S. Clementis.
CXVII. Homilia in festo S. Andreæ.
CXVIII. Homilia in festo S. Cæciliæ.
CXIX. Homilia in Baptismo S. Ambrosii.
CXX. Homilia in festo S. Nicolai.
CXXI. Homilia in nocte Nativitatis D. N. IESV CHRISTI.
CXXII. Homilia in aurora Nativitatis D. N. IESV CHRISTI.
CXXIII. Homilia in Dominica quarta post Epiphaniam.
CXXIV. Homilia in Dominica quinta post Epiphaniam.
CXXV. De eximia Clementis VIII. humanitate, et indiciis plurimis paterni amoris erga Rempublicam Venetam, ad Bernardum Valerium.
CXXVI. Quod cum animi tranquillitate in vocatione in qua vocatus est, maneat. Ad Augustinum Valerium fratris filium.
CXXVII. De reverentia, et obedientia erga Romanum Pontificem, Christi Vicarium.
CXXVIII. Dialogi xxx. dierum canicularium, habiti in aula magna S. Marci Romæ.

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova.

Avendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. Frà Tommaso Maria Gennari, Inquisitore, nel Libro intitolato: *Augustini Valerii S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronensis, Opusculum de Cautione adhibenda in edendis libris, &c. Item Orationes aliquot Patriciorum Venetorum*, non esser cosa alcuna contra la Santa Fede Cattolica; e parimente, per attestato del Segretario Nostro, niente contra Principi, e buoni costumi; concediamo Licenza a *Giuseppe Comino*, Stampatore in Padova, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.
Dat. li 13. Febraro 1718.

(Alvise Pisani Cav. Proc. Rif.
(Giovanni Pasqualigo Rif.
(

Agostino Gadaldini Segr.

A V-

AVGVSTINI VALERII
S. R. E. CARDINALIS
EPISCOPI VERONENSIS
OPVSCVLVM
DE CAVTIONE ADHIBENDA
IN EDENDIS LIBRIS
AD
SILVIVM ANTONIANVM.

Digitized by Google

Digitized by Google

AVGVSTINI VALERII
S. R. E. CARDINALIS
EPISCOPI VERONENSIS
OPVSCVLVM
de cautione adhibeada in edendis libris

AD

SILVIVM ANTONIANVM.

PTAVERAT non ignobilis quidam philoſophus, ut in pectoribus noſtris feneſtræ quædam exſtarent, quibus animi ſenſus dignoſcerentur: quod ſi opifex naturæ Deus humano generi conceſſiſſet, minime neceſſarius fuiſſet ſermo, multo minus ſcriptio. Sed certe non expedierat omnia nota eſſe omnibus ad humanam ſocietatem conſervandam, et ad concordiam retinendam. Rationis, et orationis munere inſignivit cæli, ac terræ rex dominus Deus præclarum animal hominem: delectatus eſt obſequio hominis, ejus cultu, ejus obedientia, ejus laudatione: ad ſe laudandum, et ad ſe imitandum beneficiis in alios conferendis, mente, et facultatibus aliis animi, et lingua ipſa, vociſque organis ornavit eumdem hominem, qui ratione aliqua ceteris hominibus eſſet veluti

Digitized by Google

Deus, hoc eſt inſtrumentum divinorum beneficiorum, quibus alii erudirentur, et meliores fierent; civitates, reſpublicæ, regna ipſa conſervarentur. Vt autem beneficum animal homo beneficentiam extenderet ſuam, et ea quæ divinitus ei conceſſa ſunt munera, ingenium, judicium, variarum rerum ſcientias, quibus alii doctiores, et meliores fieri poſſent, communicaret, divino beneficio notæ quædam, quibus præſtantium virorum doctrina ad poſteritatem etiam perveniret, repertæ ſunt, imprimendorumque librorum ars ad uſum vocari cœpta eſt; cum antea in papyro, ac in membranis quibuſdam monumenta literarum cuſtodirentur; quæ cum non ita facile ad plurimorum manus pervenirent, doctorum hominum numerus multo minor fuit.

2. Num autem praeſtantiores in omni literarum genere exſtiterint, qui ante inventam artem imprimendorum librorum floruerunt, non ſatis explorata res eſt, immo dubia valde. nam multi cum in præſtantiſſimos libros inciderent, illos deſcribebant, et memoriæ illa ratione commendabant: in deligendis etiam libris diligentiam adhibebant, ne in rebus minime neceſſariis, et non admodum utilibus, tempus conſumerent, et minimo cum fructu laborarent. Vbi vero tam facile libri imprimi cœperunt, amputanda quædam luxuries ingeniorum apparuit: ſcripturire quamplurimi cœperunt: ingens librorum copia rempublicam literariam perturbat: librorum multitudine opprimimur, aut ſaltem obruimur. Hinc, a grammaticis neſcio quibus in arte rhetorica verſatis editos libros pii viri queruntur, quibus eccleſia ſancta Dei perturbata eſt, renovatæ hæreſes, innumerabilium mortalium corrupta ingenia. Quas ob cauſſas diſceptatum eſt, et non immerito, interdum inter pios, et eruditos viros, profueritne, an potius obſuerit typographica imprimendorum librorum ars. nam et ante tantam edendorum librorum facilitatem ſacroſancta biblia a piis viris ſtudioſe legebantur, et commentariis illuſtrabantur: ſancti doctores Dionyſius Areopagita, Baſilius, uterque Gregorius, Nazianzenus, et Nyſſenus, Chryſoſtomus, Cyrillus, Damaſcenus: ſancti etiam doctores eccleſiæ qui latine ſcripſerunt, Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus,

Gre-

Gregorius, Cyprianus, Hilarius, et reliqui in manibus erant omnium; et sanctus Thomas sanctissimorum virorum doctissimus, cum commentarium sancti Chrysostomi in sanctum evangelistam Matthæum in ejus manus pervenisset, thesaurum se reperisse existimans, sua manu illud totum descripsisse fertur, industriam Demosthenis imitatus, qui Thucydidis scripta non semel, sed octies descripserat.

3. Et profecto si quis præstantissimos viros, qui antequam ars imprimendorum librorum esset reperta, floruerunt, cum illis qui post eam repertam centum, et amplius ab hinc annis doctrinæ famam sunt consecuti, comparaverit, vereor ne recentiores multo inferiores antiquioribus dignoscantur; quamquam non negaverimus, excellentes plurimos viros post artem imprimendorum librorum repertam exstitisse, ingenio præstanti, judicio acri, et varia, ac recondita doctrina præditos, Cajetanum, Alphonsum de Castro, Sotos, et alios multos in quacumque facultate. Problema sane dubium est, utilitatesne, an incommoda, tanta librorum copia attulerit populo Dei, et hæc edendi proclivitas.

4. Quamobrem pii, et docti viri vehementer aliquando optaverunt, ut in edendis libris major cautio adhiberetur, in librisque examinandis maxima poneretur diligentia: libros, quibus mores corrumpi posſent, quibus deteriores lectores evaderent, quibus legentes solum voluptatem caperent, non liceret imprimere, ne lectio malorum librorum, aut saltem inutilium, lectionem bonorum scriptorum retardaret. Et in jure civili, et canonico, in philosophia, et in omnibus artibus desiderata est vehementer hæc moderatio, ut illo versiculo Horatii res hæc tota examinaretur:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci;

ut utilitate dulcedo misceretur, ederent homines, quæ ceteris utilitatem, et voluptatem essent allatura.

5. Sunt quidam viri, et superioribus ætatibus fuerunt, difficili ingenio, et fastidioso, ut ita dicam, judicio, qui recentiorum virorum labores prorsus contemserunt, neminem satis eruditum virum judicaverunt post veteres, qui maximam auctoritatem doctissimis suis libris sunt consecuti, Platonem, et

Aristo-

Digitized by Google

Ariſtotelem in philoſophia, eorumque interpretes Iamblichum, Proclum, Themiſtium, Alexandrum Aphrodiſienſem, Averroëm; poſt Demoſthenem, Ciceronem, et alios præſtantes oratores; poſt inſignes ſcriptores græcos, et latinos doctores nuncupatos, Baſilium, Nazianzenum, Chryſoſtomum, Ambroſium, Hieronymum, Auguſtinum, Gregorium, et alios quoſdam; poſt beatum in primis Thomam Aquinatem; in jure civili poſt Bartolum, et Baldum; in jure canonico poſt Innocentios, et quoſdam alios, neminem eſse, qui cum laude poſſit ſcribere. vanos homines nuncupantes, qui ſcriptionibus tempus conterunt. Severe, aut, rectius ut dicam, faſtidioſe nimium: omnibus enim ætatibus naſcuntur divino beneficio viri ingenio, et judicio præſtantes, qui aut excogitare aliquid, aut ſaltem explicare dilucidius, vel novis exemplis ex his temporibus ſumtis magis illuſtrare poſsunt ea, quæ ſunt obſcuriora; aut ſi non poſsunt, præclaras res aggredi eſt laudabile, et ſibi ipſis ſcribere, affinibus ſuis, concivibus ſuis, et amicis, ſane tolerabile eſt. liberalis etiam voluptas, quæ ex ſcriptionibus percipitur, permittenda eſt, præſertim cum vita hominum ſine voluptate duci non poſſit; et inter bonos, et malos viros hæc præcipua ſit differentia, quemadmodum ſcripſit Plato, ut boni honeſtis, mali turpibus delectentur voluptatibus.

6. Verumtamen et in ſcribendis novis libris, ſed maxime in edendis, cautio adhibenda eſt maxima. Vitanda ſunt in primis hæc vitia, ne ea quæ graviſſimi, et doctiſſimi viri maximo ordine, et præclaro ſtilo tradiderunt, quiſque auſit ſua facere, nihil addendo quod ad legentium utilitatem aliqua ratione poſſit pertinere. vanorum hoc eſt hominum. poſsunt ipſi quidem ſibi ipſis ſcribere, ſed edere libros, qui novi nihil afferant, qui meliora deteriora faciant, hoc eſt obruere rempublicam literariam librorum copia, et inanem gloriam apud imperitum vulgus aucupari. Si quis res geſtas hujus ætatis in qua vivimus, ad veterem ſcribendi formam accommodet, præcepta veterum philoſophorum, et ſcripta ſanctorum theologorum ad uſum eccleſiæ, ad exſtirpandas hæreſes, ad mores informandos redigat, ſanctæ matris eccleſiæ, aut civitatis in qua natus eſt, aut æqualium, et amicorum quorumdam commodis

con-

consulat; quis hujusmodi scriptiones non admittat? quis industriam eorum non laudet qui sacros libros explicare magno studio, magna diligentia nituntur, quamquam explicatoribus veteribus abundemus? Adhibenda moderatio est in deterrendis hominibus a scribendo: favendum est potius ingeniis: honesta voluptas concedenda est scribentibus, ne praeclara quaedam torpescant ingenia, ne alterius generis, et noxiis illis quidem voluptatibus corrumpantur.

7. Hæc sæpe mecum, amice candide Silvi, consideravi, et cum sextumdecimum annum agens Patavium me contulissem, in nobilissimam illam totius Italiæ Academiam, tamquam ad mercaturam bonarum artium, forte fortuna, hoc est disponente Deo (nos enim nomina casus, fortunæ, fati ad paternam Dei providentiam referimus, nec efficientes caussas nobis occultas illas putamus) singulari ergo beneficio Dei contigit, ut eo ipso tempore Bernardus Navagerius avunculus meus, quem tu Cardinalem nosti, qui te etiam mirifice dilexit, quo tempore Carolo Cardinali Borromæo ab epistolis eras, Patavii prætor esset. Hic a prandio memoriter partem quamdam orationis, quam habuit in funere Andreæ Gritti Veneti principis, præsente Lazaro Bonamico, cui me discipulum dederat, recitavit. Ego, Silvi, sic avunculum admiratus sum, ita luminibus ingenii, et elegantia sermonis, et gravitate sententiarum, quibus illa oratio abundare mihi visa est, sum commotus, ita domestico exemplo ad latine scribendum excitatus, ut nihil cogitarem vehementius, nihil mihi magis studio, et diligentia enitendum putavi, quam si orationem etiam ipse aliquando eodem in genere possem conscribere. Et quia illo ipso die funebrium orationum, quas Andreas Navagerius habuerat, facta fuerat mentio, & laudationes veterum avunculus eo in genere laudaverat, illam Thucydidis egregiam, quamdam etiam Platonis in Menexeno, et Isocratis, quæ inscribitur Evagoras, et recentiorum etiam quasdam, nihil mihi fuit prius, quam omnes orationes, quæ eo in genere scriptæ, et habitæ fuerunt, perquirere, easque admodum studiose legere.

8. Cum autem aliquot post annos Lazarus Bonamicus, quo præceptore eram usus, ex hac vita migrasset, annum æta-

Digitized by Google

ætatis meæ decimumoctavum agens, orationem scripsi ejus in funere. virum liberalibus disciplinis instructum, linguam græcam, et latinam callentem optime, qui in epistolis scribendis Horatium feliciter nostro sæculo est imitatus, probum, candidum, in amœno oppido Venetæ reipublicæ subjecto Bassiani natum, qui me unice dilexerat, et ingenium meum qualecumque est, magni facere interdum pro amore in me suo consueverat, laudandum suscepi. Pius, ut opinor, labor meus juvenilis, et probatus bonis viris; nam præstanda sunt omnia officia in præceptores, quæ debentur patribus, cum de nobis laboribus suis, et sua industria optime mereantur. In illa conscribenda oratione imitatus sum veteres græcos. cavi autem maxime, ne locos, quos avunculus meus in sua tractaverat, transferrem in meam. id etiam feci studiosius, quia ipse lucubrationis illius meæ futurus erat judex. et in Petri Landi, Marci Antonii Trivisani, et Francisci Donati Venetorum principum obitum funebres orationes etiam conscripsi, exercendi ingenii, et acuendi stili caussa. Nullam harum orationum habere sum ausus, quia me impeditum lingua esse cognoveram, et non audebam, Silvi, prodire, et loqui in tanta frequentia hominum: admirabar, qui cum laude id possent præstare. Orbatus fuerat magnæ spei filio Marcus Antonius Genua, quo magistro in philosophia utebar: consolatoriam longam quamdam epistolam ad eum scripsi, quam magna ex parte sumsi ex eo libello, quem Plutarchus ad Apollonium scripsit de consolatione. illa ipsa ætate non satis matura, cum viginti circiter attingerem annos.

9. Hanc verissimam sententiam ad animi moderationem, et vitæ tranquillitatem in animo impresseram meo, *cautionem maximam esse adhibendam in edendis libris*. Qua de re nunc ad te scribo, ut intelligant quicumque hunc libellum, cum ex hac vita migravero, legerint, quid ego ipse de meis scriptis senserim: quas potissimum ob caussas tot scriptionibus vitæ meæ, molestæ hujus peregrinationis, tempus transegerim. Impressa erat etiam alia sententia divino beneficio meo in animo, ut omnium reprehensionem non moleste admitterem, communicarem facile lucubratiunculas meas, monitionibus amicorum

dele-

delectarer, ex correctionibus etiam æmulorum maximum fructum perciperem, eos qui meis scriptis detraxerant aliquid, æquanimitate interdum mihi amicos facerem. hoc non minimum fuit Dei donum, Silvi; de quo sæpe clementissimo patri, et domino, bonorum omnium largitori, gratias egi.

10. Vivebat eo tempore Petrus Franciscus Contarenus, vir castissimis moribus, et multiplici, atque admiranda quadam eruditione præditus. interrogationibus, Socratico quodam more, videbatur vir ille docere eos quibus cum loquebatur: admittebat omnes ad colloquium, et domi, et apud bibliopolas certis quibusdam horis. Admirabar ego adolescens tantam doctrinam cum admirabili modestia conjunctam; morum suavitatem, et philosophicam, ac Veneto viro dignam gravitatem suspiciebam. admirabar vitæ innocentiam, egregiam in Deum pietatem, optimamque ipsius voluntatem, non vulgaris erga me benevolentiæ suæ indicia dantem; clarissimis enim testimoniis suis ornabat me sæpe, et existimationem augebat meam. Hic dum censoris munere fungeretur, urbis Venetæ patriae meæ Patriarcha a senatu, ad quem jus nominandi pertinet, Paullo Quarto Pontifice, nominatus est; qui cum gravissimum illud onus, ut patriæ obsequeretur, non recusasset, ægritudine corporis impeditus, stomachi in primis imbecillitate, ea pastoralis muneris documenta dare non potuit, quæ eximia ejus doctrina, et vitæ sanctimonia pollicebantur. Ejus in morbo tolerando constantiam admiratus sum ipse sæpe; cum vero in patriarchatu duos annos vix absolvisset, obiit optimus, et doctissimus vir. Ipse ad imitationem illius libelli Xenophontis qui inscriptus est *Agesilaus*, libellum conscripsi, cujus fuit titulus *Petrus Franciscus Contarenus Patriarcha*. mores, et doctrinam hominis, quem mirifice dilexeram, et magna observantia adolescens eram prosecutus, descripsi Venetis, ut hac etiam ætate domestico exemplo, ejus in primis gentiles, ad varias virtutes imitandas excitarentur.

11. Et quoniam, quo tempore ipse ex hac vita decessit, erat annus petitionis meæ; absolveram enim vigesimumquintum annum, quo tempore mihi licebat petere, ut in minorum præconsultorum numerum a Senatu deligerer; profecto

B non

non audebam petere: deterrebar competitorum gratia, diligentia, et affinitatibus plurimis: verebar valde, ne in eo exercendo munere, si illum honorem consequerer, existimationis meæ jacturam facerem: linguæ tarditas me valde deterrebat. Rem miram audi. hic ipse quem nominavi Patriarcha, in somnis mihi apparuit admodum hilaris: videbatur hortari, ut peterem, petitionem mihi bene successuram polliceri. Ego Somnium Scipionis expergefactus legi, et ad imitationem Ciceronis Somnium scripsi, quod in manus plurimorum venit; eaque scribendi forma quamplurimi sunt delectati. Redieram paucos ante menses Roma, ubi fueram cum legatis, qui ad obedientiam præstandam Paullo Quarto Summo Pontifici a republica fuerant missi, in quorum numero erat Bernardus Navagerius avunculus meus, qui ad eumdem Paullum Quartum elegantem orationem habuit, functus est deinde apud eumdem Pontificem legati munere. illius legationis commentarium, quem *Itinerarium* inscripsi, cum in patriam rediissem, legendum tradidi quamplurimis. probata est valde æqualibus meis, senatoribus etiam magnis, diligentia illa mea. Illud ipsum Itinerarium, et Somnium, de quo mentionem feci, petebant pro me: hujusmodi fuerunt fautores petitionis meæ.

12. Cum senatus liberalitate creatus essem minoris ordinis præconsultor (*sapientes ordinum* hujusmodi juvenes qui in collegium admittuntur, appellantur) publico hoc testimonio incredibiliter ad omnem laudem sum incensus. Opuscula quædam, quæ ad adolescentes quos Patavii noveram præstantes ingenio, et literarum studiis deditos, scripseram, vulgari cœpta sunt; opinor ut senatus judicium laudarent homines, ut meam etiam aliqui, ut fieri solet, inirent gratiam, et benevolentiam mihi patefacerent suam. Scripseram ad Leonardum Donatum, quem nosti, inter præcipuos nunc, et insignes Venetæ reipublicæ senatores, librum, qua ratione in Aristotele esset versandum: non eruditum admodum librum, sed ingenium philosophiæ deditum ostendentem, enitentem in primis hoc, ut philosophia cum dicendi facultate conjungeretur. visus sum in eo libro vehementer amare græcos interpretes, et elegantem in philosophicis quæstionibus tractandis perspicui-

cui-

cuitatem. Scripseram etiam contra barbariem libellum nescio quem, in quo fateor me ingenio indulsisse nimium meo, et illos, qui scholastici philosophi appellantur, Averroëm etiam ipsum inter Arabes, quia in illis non fueram admodum versatus, non tanti fecisse, quanti fortasse faciendi sunt. Hermolaum Barbarum, qui Castigationes Plinianas scripserat, et Themistium in latinam linguam verterat, Hieronymum item Donatum, qui duos Alexandri Aphrodisiensis libros latinos fecit, adolescens admirabar maxime: conjungendam esse eloquentiam cum sapientia disserebam sæpe: nimiam quorumdam subtilitatem in disputando non probabam. minuti quidam philosophi, qui eo tempore aliquo in honore erant, hanc meam de eorum studiis sententiam vituperare non audebant: meam hanc loquendi libertatem recte interpretabantur.

13. Veneti adolescentes scriptionibus meis delectari videbantur valde: Navagerius in primis avunculus meus mea scripta probare, me Navageriæ facundiæ heredem appellare, se lætari sæpe dicere, quod ejus sororis filius essem, parentibus meis gratulari, quod tantos in literis progressus facerem. Quo tempore pater meus, vir bonus, et in me, si umquam alius fuit, indulgentissimus, pro republica in Cypro insula magistratum gerebat, et Navagerius Romæ legati munus exercebat, in eadem Cypro insula Lucia mater mea mortua est; qua ex morte tanto mœrore confectus sum, ut uberiores numquam in vita mea effuderim lacrimas; nam præterquamquod matrem amiseram, quod maximam existimavi jacturam, ea mater fuerat, quæ ingenio, dicendi facundia, nobilitate animi, et illis in primis virtutibus quæ in matribusfamilias requiruntur, maxime excellebat, et me primogenitum filium suum amore incomparabili diligebat. Hanc unice Bernardus frater amaverat, ad quam sæpe scripserat, gratulari se plurimum ei, quod filium haberet, qui Navageriorum facultatem scribendi æmularetur, et fortasse esset superaturus. Qua in re avunculus, qui me paterno dilexit amore, amori indulgebat nimium.

14. Sed mirabile est, cum sapiens ordinum essem, quanta conceperim animo supra ingenium, et supra vires meas, non in his quæ ad administrandam rempublicam pertinent, sed in-

ingenii exercitatione, in facultate dicendi augenda, in novis opuſculis excogitandis, et conficiendis induſtria magna, et labore pene infinito. Cum legiſſem panegyricum Iſocratis, et conſideraſſem amorem, quem in patriam egregius ille philoſophus, et orator magnus oſtendit, elegantiſſima illa oratione commotus ſum valde, et ad illum imitandum excitatus, et ipſe ea qua dixi ætate viginti quinque annorum aggreſſus ſum ſcribere panegyricum reipublicæ Venetæ; in quo conſcribendo maximam adhibui diligentiam, et figuris ſententiarum, et verborum orationem meam illuſtrare niſus ſum. juſta ſemper a republica ſuſcepta eſſe bella, jure ditionem Venetam auctam, ſponte nobiles civitates in reipublicæ poteſtatem veniſse, rationibus plurimis oſtendere ſum conatus. et, vere ut dicam, et ſcribens panegyricum illum voluptatem capiebam maximam, et poſtquam illum abſolveram, legens incredibiliter ſum delectatus. Corrigendum illum tradidi avunculo meo, quem nominavi, Navagerio: judicium etiam literatorum hominum, quorum familiaritate ſum ſemper uſus, de illo, et de omnibus meis opuſculis exquiſivi. Cum viginti poſt annos ſemel libellum quem admirabar, legiſsem, vere ut dicam, non mihi probatus eſt valde. Aloyſius Contarenus, qui Gaſparis Cardinalis fratris filius fuerat, et ſex annis minor me erat, modeſtiſſimis moribus præditus, et diſcendi flagrans cupiditate, panegyricum, et opuſcula mea et legebat ipſe libenter, et lectitabat ceteris æqualibus ſuis. ad ipſum panegyricum, et opuſcula etiam alia, de quibus mentio fiet, miſeram.

15. Sed res fuit mirabilis (non arbitror vituperanda, nec tamen laudanda, quia audax judicari poteſt, et a quadam laudis cupiditate profecta) cum ſapiens ordinum eſſem, eo in munere diligentiam maximam adhibens, in ſenatu etiam bis loqui ſum auſus, et non infeliciter; gravem enim juvenem, ſupervacanea fugientem, eruditionem minime oſtentantem, reipublicæ utilitatem ſpectantem, ſenatorem gravem aliquando futurum, graviſſimi ſenatores dicebant. Nullum adhibitum fuerat a me exordium, aut perbreve; conciſa oratio, plane enthymematica, et valde morata, in qua nihil, aut parum admodum de me. Ipſe cum his ſenatorum vocibus maxime delectarer, vere ut

ut dicam, tunc me aliquid eſse putavi; quod audax de me judicium non multos poſt annos reprehendi. Vide quantum miſerabilis juvenis mihi ipſi ſapiebam, et judicium meum quanti faciebam: ſapiens ordinum nondum vigeſimumſextum annum attingens, auſus ſum optimum Senatorem effingere, induſtriam præſtantiſſimi oratoris Ciceronis imitatus, qui librum reliquit, qui inſcribitur *Orator*. Iuvenilem ipſe agnoſcebam audaciam, quam ut excuſarem, dixi me ſermonibus Petri Franciſci Contareni, qui paullo ante e vita deceſſerat, et avunculi mei, quem antea nominavi, adjutum eſse plurimum: ab illis potius accepiſse, quæ ſcripſi. et revera ingenio indulgebam meo, et nihil in tota mea adoleſcentia cogitabam aliud, niſi præclarum aliquid ſcribere. Totum tempus ponebam in bonorum librorum lectione, et in colloquiis cum eruditis viris, in quorum numero erat Paullus Manutius, Carolus Sigonius, Ioannes Baptiſta Raſarius; et ante illos, admodum adoleſcens, Bernardi Feliciani, Ioannis Baptiſtæ Egnatii, Iovitæ Rapicii, Martialis etiam Rotæ, qui doctrinæ opinionem erant conſecuti, ſermonibus delectabar, et hortationibus ad labores perferendos ſum incenſus.

16. Auſus ſum Senatorem deſcribere, judicium ferre de Senatoribus noſtris, Ciceronem, qui de Claris Oratoribus ſcripſerat, imitatus. Hujus mei conatus, ne dicam audaciæ, non multos poſt menſes me valde puduit, et judicium illud, quod feceram, in extrema parte libri demendum cenſui. reſtat adhuc libellus, qui inſcribitur *Senator*, quem aliqui præſtantes judicio viri valde probaverunt. Et illis ipſis diebus, ut Aloyſio Contareno, et Bernardo Zane, lectiſſimis juvenibus, ſatiſfacerem, duos libellos conſcripſi, alterum de ſtudiis in quibus Venetus adoleſcens potiſſimum deberet verſari, alterum de moribus qui in Veneto laudantur; et de ſcribendis epiſtolis ad Thomam Contarenum, magnæ ſpei adoleſcentem, librum ſcripſeram; alterum ad Iuſtinianum ejuſdem familiæ, quem e fonte ſacri baptiſmatis ſuſceperam; libellos hortatorios pro mea ætate, et pro amore quo eorum familiam proſequebar. Ad Laurentium Priulum me natu minorem, qui magnam virtutum variarum exſpectationem excitaverat, opuſculum

lum de ratione ſtudiorum ſcripſi, quod interdum mihi valde placuit. Evaſit hic ſenator egregius: illum tu noſti Romæ oratorem reipublicæ negotia tractantem, ſua cum laude. Mirum fuit, cum crebris opuſculis, et communicatione meorum ſtudiorum multorum mihi benevolentiam conciliarem, quod in republica, in qua æmulorum plena ſunt omnia, in nullius umquam inimicitiam inciderim. hoc ipſum mearum ſcriptionum contemtui tribuerim. quod non magni facerem ſcriptiones meas, corrigendas, et reprehendendas exponerem omnibus, ex illiſque nihil aliud, quam liberalem voluptatem quærerem, hoc fuerat argumentum, quod nullum umquam ex meis libellis edendum permiſerim; non defuerant enim qui me ſæpe ad id eſsent hortati, ad exiſtimationem augendam.

17. Cometa apparuerat: calamitatem minime portendere, opuſculo quodam conatus ſum demonſtrare, quod ad Marinum Grimanum, qui nunc procuratoria dignitate eſt inſignitus; ad quem etiam Somnium, de quo mentionem feci, miſeram; ſcripſi: minime eruditum opuſculum; eleganter, et ornate potius ſcriptum. Uſus fueram cum eſsem Patavii, præter Lazarum Bonamicum, et Marcum Antonium Genuam, Baſſiano Lando magiſtro, qui libros Ariſtotelis græce conſcriptos mihi interpretabatur perſpicue ſatis: hortabatur me, et omnes qui ad illum accedebamus, ut elegantiam latini ſermonis cum philoſophicis dogmatibus conjungeremus. De Tempore unum libellum ſcripſi, atque etiam de Loco alterum, quibus nihil continetur aliud, niſi, confutatis aliorum philoſophorum opinionibus, ſententia Ariſtotelis, ut potui, latine, et eleganter explicata. Sed ille quem nominavi Baſſianus, in elegantia ſermonis perquirenda, et in contemnendis philoſophis illis qui latini, et ſcholaſtici nominantur, erat nimius; qua de re antequam ex hac vita diſcederet, illum monueram. vir alioquin ingenio, et varia eruditione præſtans erat.

18. Cum ipſe abſente patre, atque etiam avunculo, ſine favitoribus (favitoribus, ſi qui fuerunt, tantum opuſculis meis) ſapiens ordinum fuiſsem, tertio a petitione abſtinendum judicavi, denuo Patavium ad optimas diſciplinas percipiendas redeundum. Frequentabam publica gymnaſia multo diligentius: do-

doctos homines qui in monasteriis latitabant, perquirebam. tunc primum Patrem Franciscum Adornum Genuensem Societatis Jesu novi, virum pietate egregia, et excellenti ac varia doctrina præditum, quem tu optime nosti, quem usque ad extremum suæ vitæ amicissimum habui. Eo tempore Bernardus Navagerius avunculus meus, de quo sæpe mentionem feci, cum altero legato Ioanne Capello, ad Ferdinandum, qui Carolo V. fratri successerat, Imperatorem legatus est missus. ipse qui vix a latere avunculi discedebam, illum rogavi, ut quemadmodum cum ad Henricum Secundum, Patavii prætor, orator est profectus, comitatus illum fueram, liceret etiam mihi nobilissimæ hujus suæ legationis comitem esse. non solum concessit quod petiveram, sed magnopere etiam probavit, quod cuperem mores hominum cognoscere, et usum rerum cum cognitione literarum conjungere.

19. VII. Kal. Septembris legationis suæ iter inchoarunt legati. Tarvisium venimus iter unius diei. in febrim ego incido: celo febrim per duos, per tres etiam dies. ubi pervenimus Osopum, quod est oppidum in ditione Savornianorum, ita se prodidit febris, tanta vis morbi facta est, ut nec celare illam potuerim, nec ulterius progredi ulla ratione mihi liceret. ægre, et fere cum lacrimis avunculus meus reliquit me Osopi; quo in oppido tres integros menses in lecto decubui ardentissima febri correptus, et maximo cum vitæ meæ periculo. Ibi accedente paroxysmo, qui mihi assistebant, dixerunt me canere solitum alta voce, et ad Deum convertere sermonem meum. res mira, Silvi; aliquorum verborum quæ protuleram, recordabar, cum febris cessasset. scripsi etiam illas meditatiunculas. Utinam migrationis meæ tempore sic loquar, ut tunc loquebar: utinam tam quieto animo exeam ex hac custodia corporis, ut tunc exibam, annum vigesimumoctavum agens, nondum sacris initiatus, et in sacræ theologiæ libris minus quam mediocriter versatus. De morte mea nuntius allatus fuerat Venetias. acerba, et immatura morte præreptum juvenem, deinde ut audivi, non pauci dolebant. cum semivivus, et exsanguis fere Venetias rediissem, timebant medici, ne lenta febricula, miserabili tandem tabe consumerer: verum

rum cum æquales mei, lectissimi juvenes, ad me quotidie fere accederent, accederent etiam docti viri, et quidam etiam de senatoribus præcipuis, jucundissimis æqualium sermonibus, variis, et eruditis colloquiis ita aliquorum mensium spatio sum recreatus, ut aliquam recuperandæ valetudinis spem medici conciperent. Sex mensium spatio corporis vires ita sunt roboratæ, ut pristinam valetudinem recuperaverim. tantam, Silvi, dominus Deus mihi concessit valetudinem, ut ab illo tempore in nullam, nisi fortasse in ephemeram, febrim inciderim.

20. Meditatiunculis illis, de quibus dixi, deinde mea omni in vita sum valde delectatus. longa hæc corporis ægritudo, crebri plurimorum qui ad me accedebant, sermones, nescio quam mihi augebant existimationem. Vis libere dicam? postquam convalui, habitus sum doctior, facundior, et majoris spei, quam antea. Inter maximas utilitates quæ ex corporali ægritudine capi possunt, hæc etiam capitur, quod interdum augetur existimatio, si tamen utilitas hæc est existimanda, cum interdum major sit existimatio, quam virtus multorum hominum; in quorum numero et fuisse, et esse me numquam negaverim. Non multos post menses Iacobus Foscarenus, qui philosophiam publice profitebatur, advocator communis creatus est. Senatus nobilem Venetum ad philosophiam docendam, eam in primis quæ est de moribus, patricium virum constituit deligere. tunc multi dicere me illi oneri ferendo esse idoneum, versatum esse plurimos annos in philosophia, multa scripsisse quæ philosophicum nescio quid redolerent: esse me philoponum, erudiri a me posse adolescentiam Venetam. Ipse munus honorificum optare, valde tamen timere, ne possem proloqui quæ animo conciperem, orare dominum Deum, ut quidquid gloriæ in primis suæ, deinde utilitati Venetæ juventutis conduceret, illa in petitione succederet. Contra morem competitorum laudabam ipse Iacobum Surianum, qui illud ipsum munus petebat. in philosophia multo diligentius, quam ipse, versatus fuerat, progressus etiam majores fecerat: erat etiam satis facundus. Sed nescio quo pacto (crediderim Bernardi Navagerii avunculi mei testimonio, et favore) multis suffragiis Surianum, et ceteros omnes qui petebant supe-

ſuperavi, incredibili cum ejuſdem Navagerii lætitia. Vigeſimumoctavum annum agens ad philoſophiam nobilibus adoleſcentibus explicandam a ſenatu delectus, totum me philoſophis perlegendis tradidi. Nec Ariſtotele contentus, in quo multos annos fueram verſatus, non ſolum ejus omnes interpretes, ſed et Platonem, et Platonicos multos diligenter legi. Aliquot poſt menſes præfationem habui, cui interfuerunt quamplurimi ſenatores. illa ipſa præfatio, et fere decem aliæ quas habui, ſunt editæ; in quibus ſacram theologiam cum philoſophia conjungendam eſse oſtendebam, veriſſima dogmata ad veram felicitatem pertinentia, de Dei providentia, de ortu mundi, de immortalitate animi, de amandis virtutibus proponere non deſinebam; gravitatem neſcio quam ſententiarum cum verborum luminibus, quatenus interpretandi ratio patitur, quantum in me erat, conjungens. nobiliſſimarum familiarum non paucarum amorem, adoleſcentibus philoſophiam publice, dialecticam privatim interpretans, mihi, et domui etiam meæ conciliavi.

21. Tunc ſcripſi de recta philoſophandi ratione libros duos, qui piis viris probati, etiam ſunt editi. breves illi quidem, ſed dilucide, ut opinor, ſcripti, philoſophica adhibita modeſtia, quorum præcepta vehementer cuperem ut in quorumdam animis, qui philoſophiam oſtentant, imprimerentur. Neque hæc ſcribo, Silvi, ut me laudem; ſcio enim, quam in me fuerint ſemper, et ſint omnia minus quam mediocria; nec ut vitæ meæ curſum hac ratione exprimam. hæc, quaſi tecum loquar, commemoro, ut qua occaſione ſingulos meos libros ſcripſerim, narrem, et ut me cautum in edendis lucubrationibus meis fuiſse oſtendam, et hanc ipſam cautionem ſervandam eſse ab illis in quorum manus mea ſcripta pervenerint, hac mea ad amiciſſimum hominem ſcriptione, quam illis intelligo tecum communem futuram, quodammodo jubeam. De conficiendis commentariis neſcio quem commentarium ſcripſi, in quo viſus ſum ordinem in ſcientiis, et artibus indagare. ad illum ſcribendum me hortatus fuerat Aloyſius Contarenus: non ſatis deinde mihi probatus eſt ille commentarius: quamquam ſi quis illa præcepta ad uſum revocaret, utilitatem

aliquam caperet. Scripſeram etiam illo ipſo tempore de ambitione dialogum, quem miſi ad Ioannem Grittum; quem cum legiſsem, vere dicam, illum ſcripſiſſe me pœnituit; crediderim etiam a me ſcriptum fuiſse vigeſimum potius annum agente, quam dum philoſophiam profiterer. Eſt mos reipublicæ Venetæ, ut qui philoſophiam docet, antequam edantur libri, illos legat, et illa conſideret quæ ad mores pertinent. Hæreticæ autem pravitatis Inquiſitores ea quæ theologica dogmata continent, obſervant, et diſcutiunt. Traditus mihi fuerat legendus liber Hieronymi Oſorii de juſtitia, quem eleganti admodum ſtilo conſcriptum, et nihil contra bonos mores continere teſtatus ſum epiſtola quadam mea, quæ ſine meo nomine primum fuit edita; quamquam audio bibliopolas neſcio quos, aliquot fortaſſe poſt annos, illi epiſtolæ nomen meum addidiſse.

22. Quamvis autem in philoſophia incredibili cum animi voluptate verſarer, a philoſophicis tamen quibuſdam quæſtionibus valde abhorrebam, ut ſunt illæ de animorum immortalitate, et de mundi æternitate; quas tamen cum tractabam, oſtendebam, Ariſtotelem non demonſtrare firmis rationibus quidquid conabatur: vera eſse illa principia ***ex nihilo nihil fit***, in natura condita, non antequam mundus conderetur: ***animam eſſe*** quidem ***actu corporis formam ipſam***, advenire tamen extrinſecus; et Alexandri Aphrodiſienſis argumenta refellere conabar: intelligentiam rerum univerſalium, et appetitum quemdam immortalitatis, et animæ inquietudinem dum incluſa eſt in corpore, teſtari immortalitatem, pluribus verbis diſserebam, et ſumere conſueveram e beati Thomæ ſcriptis pleraque. Scripſeram etiam libellos duos, alterum quo probaveram refelli poſse argumenta illa quibus Ariſtoteles probat mundum eſse æternum, alterum de animorum immortalitate. politi mihi libelli viſi ſunt, pii potius, quam eruditi; quos, ut opinor, acuti philoſophi non magni feciſsent, contemſiſsent potius.

23. Vivebat, et optimis diſciplinis dabat operam eo tempore Nicolaus Barbadicus, tribus annis minor me natu, qui dum philoſophiæ operam daremus Patavii, me diligere, et plurimi vide-

videbatur facere. is cum præclarissimum a natura duxisset ingenium, ad eloquentiam videbatur natus: scribebat latine egregie, et soluta oratione, et carmine. rogante me ejus patre, hortatus sum illum libello satis longo, ut more majorum nostrorum Venetiis caussas ageret, quod honorificum esse demonstravi: nonnullos e nostris, qui principes deinde fuerunt, illo in munere fuisse versatos, et patrimonium suum auxisse commemoravi. In eo libello vires quantulæcumque sunt ingenii mei effundere conatus sum. fuit ille deinde egregius senator Veronæ prætor, dum ipse essem episcopus, cum collegam haberet Aloysium Contarenum (qui in omnibus mihi obsequiis præstandis certabant invicem): et pro republica Byzantii *Baili* munere fungens, superioribus annis est mortuus; vir, qui amplissimos omnes magistratus in republica facile esset consecutus; ad quem etiam paullo ante libellum de consolatione, quem in fratris quem unice diligebat, morte conscripseram, miseram. Et Iulii Guidæ, qui nunc est canonicus Veronensis, illis ipsis temporibus familiaritate sum usus, ad quem opusculum nescio quod scripseram, quo videbar juris civilis, et canonici studium philosophiæ studiis anteferre. et sæpe sum miratus, cum in philosophia tanto studio, et tanta cum voluptate versarer, quod juris civilis, et canonici studium studiis meis anteferrem. nugis quorumdam philosophorum, et argutiis nescio quibus mirandum in modum offendebar, et philosophiam me amplexatum esse interdum pœnituit; quamquam, ut sæpe ex publico loco dixi, philosophia quæ vere philosophia est putanda, est benedictorum, et benefactorum mater, et magistra. Sed non immerito inanis quædam philosophia in invidiam adducta est, quia plerique philosophi *evanuerunt in cogitationibus suis, et stulti facti sunt*, ut apostolicis utamur verbis.

24. Cum sacrosancta hebdomada Prataleam me apud monachos sancti Benedicti contulissem, ut divinis interessem officiis, cum ante aliquot annos legissem enchiridium Epicteti, studiose incidi in commentarium Simplicii in illum ipsum libellum conscriptum, quem cum diligenter legissem, ad res externas contemnendas erudiebar magis. cum lectione com-

mentarii illius opuſcula quædam conjungebam *Senecæ*: ſpecioſis illis ſententiis alebatur ingenium meum. Quid vis? cogitavi tum maxime: aggreſsus ſum ſcribere de conſolatione, non de conſolatione eccleſiæ, cujus commentarium proximis menſibus ſcripſi, ſed de conſolatione in quocumque caſu, e philoſophia, non e theologia, ſumtis remediis. magnum opus, in quo aliquot menſes deinde verſatus ſum diligentiſſime; de virtute plurima, in primis de conſtantia, de contemtu rerum externarum, de hujus vitæ miſeriis, de animi immortalitate, de Dei providentia attuli quamplurima, et ornatius quam fieri a me potuit, explicare conatus ſum, locos afferens ad conſolandum in obitu parentum, filiorum, et amicorum, in corporali ægritudine, in repulſis, in perferendis calumniis, et in quibuſcumque rebus adverſis. attuleramque exempla non pauca a Venetorum deſumta hiſtoriis; quaſi vero audax Venetus Ciceronis de conſolatione librum, qui deſideratur, renovare ſperarem. Sed interpretandi munere occupatus, et aliis opuſculis ſcribendis diſtractus, opus illud non abſolvi, quod tam ardenti animo ſuſceperam.

25. Rem mirabilem audies, Silvi, et fortaſſe ridebis. illo ipſo tempore, dum ingenium ferveret meum, lectione poëtarum incredibiliter delectabar. auſus ſum tragœdiam ſcribere lingua italica: legeram tragœdias aliquot Sophoclis, et nonnullas Euripidis. Imperator Turcarum primogenitum ſuum Muſtafam jugulandum juſſit, et facinoris hujuſmodi illum pœnituit. Venit mihi in mentem præcepta Ariſtotelis in memoria habenti in libro de arte poëtica tradita, conſcribere tragœdiam. choros faciebam graviſſimas ſententias proferentes, et ferme per annum unum aliquam diei partem in hujuſmodi ſcriptione conſumſi. Sed in nulla ſcriptione mea ſeveriorem me fuiſſe memini; nam cum opus non feliciter progredi arbitrarer; quamquam nonnulli pondus ſententiarum, et gravitatem rerum quas afferebam, admirari viderentur, paginas multas quas delineaveram, in ignem ipſemet injeci; cujus meæ ſeveritatis, ſi vis libere dicam, interdum me pœnituit. Si a primis adoleſcentiæ meæ annis, quantopere carminibus, et muſicis cantibus genius delectetur meus, perſpexiſſem, diſtractus ſane fuiſsem blan-

Digitized by Google

blanditiis facultatum illarum. Ariſtotelem interpretari non deſinebam, in ejus libris moralibus verſabar diligentiſſime: lectitabam etiam Platonem, Xenophontem, Plutarchum, et veteres bonos ſcriptores tum græcos, tum latinos: admirabar etiam ſanctum Thomam, in quo, cum theologiæ operam darem Patavii, docente theologiam magiſtro Hadriano, qui deinde fuit epiſcopus Iuſtinopolitanus, verſabar, præſertim in Summa, ad explicationem Ariſtotelis quædam applicans, quæ acutiſſimus, et doctiſſimus ille vir monumentis literarum conſignaverat. Epictetum adoleſcentibus Venetis etiam propoſueram, diebus quibus vacabamus, inter philoſophos pulchras ſententias afferentem, et adoleſcentiæ accommodatas valde ad illecebras voluptatum reprimendas, et ad admirationem rerum externarum aut tollendam, aut minuendam.

26. Cum annum trigeſimum agerem, quo tempore libros Ariſtotelis de moribus ſtudioſe legebam, ut ſequenti die auditoribus meis primi libri partem illam in qua agitur de felicitate hominis, explicarem, inexſpectatus nuntius ad ſenatum venit, Bernardum Navagerium avunculum meum, Cardinalem factum: pridie illius diei dialogum neſcio quem ipſi dederam legendum de fugiendis honoribus, in quo cum ipſo, et quibuſdam aliis Matthæum Dandulum, clariſſimum ſenatorem, loquentem faciebam. quem dialogum, cum dialogos Platonis, et Ciceronis iterum legiſsem, amare non valde potui: adulterinum potius ſum arbitratus, aut partum meum abortivum. Vbi magno cum totius reipublicæ applauſu cardinalitia dignitate Navagerius inſignitus eſt, avunculus, qui me paterna complectebatur caritate, mea uti cœpit opera in literis conſcribendis. me hortabatur, ut Romam cogitarem, ab ipſo non diſcederem; quantum ipſe arbitrabatur, benignam matrem me experturum Romam, et fautricem ingenii mei, ut ipſe dicebat. Ego etſi incredibili cum animi mei voluptate philoſophiam docebam, aliquam etiam apud homines exiſtimationem fueram conſecutus, ab avunculi tamen latere diſcedere non poteram. amore tandem in avunculum, affinium, et meorum, Ioannis in primis Aloyſii fratris mei precibus victus, Romam veni; qua in urbe annum fere integrum pæne latui, ut

ſcis,

ſcis, perpaucorum quorumdam familiaritate contentus, tua in primis, amabiliſſime Silvi. Gulielmi deinde Sirleti protonotarii, qui poſtea fuit Cardinalis, Octavii Pantagathi, et Iulii Poggiani ſermonibus, et eruditione mirabiliter delectatus ſum, non parum etiam me ſenſi profeciſse.

27. Vbi integrum annum vixeram Romæ apud avunculum meum Cardinalem Navagerium, neſcio quo meo fato, (interpretor fatum Dei providentiam, et præcipuam mei curam) Carolus Cardinalis Borromæus, aut amore, et obſervantia qua Navagerium proſequebatur, aut quorumdam teſtimonio, tui in primis, qui mihi ſemper multum tribuiſti, indicia erga me amoris non minima cœpit dare, lætis me oculis aſpicere, me alloqui, jubere ut ad prandium vocarer; poſtremo te principe in Academiam illam Noctium Vaticanarum, honorem tantum, quem plurimi aulici ambiebant, nihil cogitans admiſſus ſum. In illa ipſa Academia (quæ fuit ſeminarium non paucorum Cardinalium, et epiſcoporum, et per aliquot annos excellentium ingeniorum altrix, et variæ eruditionis magiſtra) amicitiam noſtram, Silvi, mirandum in modum excoluimus; occaſionem ipſe ſum nactus ſcribendi nonnulla, convivium illud Noctium Vaticanarum, quo tantopere interdum delectatus es, quod non contemſiſse viſus eſt Neſtor ille noſter, qui tantam hoc ſæculo in ſcribendo laudem eſt conſecutus; Speronium intelligo. Poëticum neſcio quid illo in dialogo cernitur, et non injucunda quædam ſententiarum varietas. Cum illud convivium Navagerio Cardinali legendum tradidiſsem, voluptatem ſe magnam ex eo percepiſse affirmavit, juſſitque ut non deſinerem ſcribere. Avunculo parui, et fortaſse ſcripſi plura quam oportuerat, non profecto inanis gloriæ cupiditate, aut ſtudio contendendi, ſed potius ne hoc ipſo ſcribendi ſolatio in tot, et tantis hujus vitæ varietatibus, et moleſtiis me ipſe privarem.

28. Eo tempore Federicus Borromæus Caroli Cardinalis frater, obierat acerba, et immatura morte. longam ipſe epiſtolam, ne dicam orationem, ad eumdem Cardinalem Borromæum ſcripſi in obitu fratris, ſumtam magna ex parte ab illis fontibus, de quibus mentionem feci, hoc eſt, ex opuſculis

Digitized by Google

lis Plutarchi, Senecæ, Ciceronis: ex orationibus etiam funebribus Nazianzeni, et Basilii. Gulielmus protonotarius Sirletus, quem antea commemoravi, hortatus me fuerat, ut libellum quem sanctus Basilius de virginitate conscripserat, in latinum transferrem. id eram aggressus facere; sed cognitione græcæ linguæ destitui visus sum, et non sine maximo labore, cum quo minima, aut nulla conjuncta erat voluptas, progrediebar; qua in re me sæpe accusavi, quod in transferendis libris, qui labor ad aliorum utilitatem maxime pertinet, ita infelix, aut potius iners essem, ut eo in studio quod plurimi facio, et valde laudandum censeo, ab omnibus qui illi rei operam dederunt, fuerim victus. quamobrem translationem illam minime absolvi. De consolatione ecclesiæ scripseram parvum librum, quem Cardinali Alexandrino, qui postea ad altissimum Pontificatus fastigium ascendit, et Pius V. est dictus, legendum dederam. visus est probare industriam meam. Sed multo plura, et graviora in commentario quem proximis mensibus legisti, de quo alio loco fortasse habebitur mentio, continentur. Hæc scribebantur a me anno millesimo quingentessimo sexagesimo secundo, quo anno Navagerius legatus Tridentum mittitur cum Ioanne Cardinale Morono in Herculis Mantuæ, et Seripandi Cardinalium mortuorum locum. Tridenti et ipse in nobilissimo illo orbis terræ theatro, in tanto, tamque celebri episcoporum conventu fui aliquot menses; quibus Gregorii Nazianzeni orationes Adamus Fumanus subcisivis horis mihi interpretabatur. Nihil illis mensibus scripsi: admirabar episcoporum multorum variam, et excellentem doctrinam.

29. Antequam sacrosanctum Concilium absolveretur, cum nondum sacris essem initiatus, ad pristinum philosophiam interpretandi studium redii magna cum alacritate; quo in meo reditu præfationem habui, quæ mirandum in modum nobilium Venetorum animos mihi conciliavit. Existimaveram non esse me vocatum ad ecclesiastica munera, sed ad erudiendam juventutem Venetam in philosophia, ad conjungendam latini sermonis elegantiam cum philosophicis dogmatibus: pristinis illis exercitationibus meis, et familiaribus eruditorum sermonibus

Digitized by Google

nibus vehementer oblectabar. Sed absoluto Concilio Tridentino, cum Cardinalis Navagerius Veronam venisset, cujus episcopatum Pius Quartus illi, antequam ex Vrbe discederet, dederat, mansissetque Veronæ aliquot menses, podagra, et oculorum morbo vexatus, a Pio etiam Quarto Romæ valde exoptatus, rogavit eumdem Pium de se optime meritum, ut me ejus in locum episcopum sufficeret. Me eidem Pontifici senatus commendaverat, publicisque testimoniis ornaverat. Me Pius Veronæ episcopum creavit, illum in primis hortante Carolo Cardinale ejus sororis filio, dispensavitque Pontifex ut quamvis sex menses clericalem habitum non gestaveram, episcopus tamen fierem. Sed miranda res! quam sæpe mecum diligenter consideravi Dei suspiciens providentiam; quo die nuntius Veronam allatus est, me episcopum in consistorio factum, avunculus meus obiit, cum hac de re, quam vehementer exoptaverat, certior fieri minime potuerit. Cujus obitu tanto mœrore confectus sum, tot, et tantæ ex oculis meis effluxerunt lacrimæ, ut post parentum obitum nihil mihi tristius, nihil quod animum meum magis commoverit, mihi umquam acciderit. Accepto gravissimi morbi nuntio Venetiis discessi, ut clauderem ipse oculos de me optime merito avunculo; sed apud Montemfortem Veronensi episcopatui subjectum, de morte nuntium accepi. Venetias redii, quia nondum pontificiæ literæ fuerant expeditæ; et post mensem unum nulla pompa ex improviso, nemine de meo adventu cogitante, Veronam veni. Exceptus sui deinde a clero, et ab universa civitate valde honorifice, ut Navagerii sororis filius, et homo qui Veronensium nonnullorum familiaritate in Patavino gymnasio, et aliis in locis fueram usus.

30. Anno millesimo quingentesimo sexagesimo quinto XV. Kal. Iulii Veronam veni episcopus. In legendis sanctorum patrum libris, præsertim eorum sermonibus, ut facultatem dicendi mihi compararem, versatus sum diligentissime prioribus tribus episcopatus mei annis, legens plurima, pauca scribens, pastoralibus negotiis deditus valde, Ioannis Matthæi Giberti, cui post aliquos episcopos successeram, exemplar mihi proponens imitandum: illum admirari, et maximis laudibus numquam

quam

quam destiti ejus Constitutiones celebrare, servandas esse jubere, favere illis quos Gibertus amaverat, et parochialibus ecclesiis praefecerat, studebam in primis. Philippus Stridonius senex, in jure canonico versatus valde, qui eodem Giberto episcopo vicarii munere functus fuerat, eamdem operam mihi praestabat: audiebam ipsum saepe, sequebar ejus consilia, illis me multum proficere sentiebam. Scribebam prioribus illis episcopatus mei annis sermones quos habebam in congregationibus, in synodis, in visitationibus; illos etiam quos habebam ad monachas; qui sane sermones fuerunt quamplurimi, breves, et dilucidi, paterni amoris pleni, sed non admodum eruditi, et parum elegantes. communi qua utimur lingua, fuerant scripti; quamvis illi quos ad monachas habui, aliquando valde mihi sint probati, et vim magnam habere mihi sint visi ad consolandos, inflammandos etiam ad monasticas virtutes religiosarum feminarum animos.

31. Ab initio episcopatus mei dubitavi, num mihi ex suggesto loquendum esset ad populum. naturae meae impedimenta videbantur excusare, et haec mea interdum pronuntiandi tarditas. Sed religiosus et pius vir, qui meas confessiones audiebat, cum mihi commemorasset, Aristotelis libros, ut senatui Veneto obtemperarem, diebus singulis aliquot annos me esse interpretatum, et eo tempore non excusasse tarditatem linguae; non admissurum Deum, dicebat, excusationem meam, si cum factus sum episcopus, legatus Christi, silerem; mutus quodammodo fierem, opera, et verbis aliorum uterer, cum ipse mediocri rerum cognitione, ingenio, memoria essem praeditus, in arte etiam rhetorica aliquantulum essem instructus. suggerebat illa mihi saepe: *Va mihi quoniam tacui. dilata os tuum, et implebo illud. argue, obsecra, increpa.* sancti etiam Francisci praeceptum in medium afferebat, satis esse proponere virtutes, et vitia, gloriam, et poenam cum brevitate sermonis; et sancti Dominici verbis utens (sub ejus enim regula fuerat educatus) dicebat, me in libello caritatis esse inventurum ea quae Veronensi populo essent profutura. Quas ob caussas non approbantibus omnibus quorum aliis in rebus sequebar consilium, solemnibus singulis diebus in magna frequen-

quentia hominum ſermonem habui ad populum, quem antea ſtudioſe ſcribebam. Opuſcula duo aggreſsus ſum ſcribere eodem tempore, dictare potius; etenim ſcriptionem nocere oculis meis plurimum animadvertebam; monuerantque me ut ab illa caverem, medici. Dictavi ergo eodem fere tempore libellos duos ad acolythos de eorum diſciplina, et libellum unum ad Aloyſium Contarenum, qui a republica ad Carolum IX. legatus fuerat miſſus: editi fuerunt illi duo de diſciplina acolythorum non ſine aliquo Veronenſium clericorum fructu. Aloyſius vero Contarenus opuſculo de legatione delectatus eſt valde. ad illam ſcriptionem excitatus ſum cum Aloyſii precibus, tum maxime imitatione Proſperi Sanctæ Crucis, qui nunc eſt Cardinalis, cujus librum eadem de re, cum eſſem Romæ, diligenter legeram, et mihi admodum elegans viſus erat.

32. Veronam venerat Ioannes Franciſcus Cardinalis Commendonus, nam Pius V. illi Abbatiam ſancti Zenonis, nobilem valde commendaverat. cum eo erat Nicolaus Tomiſcus præſtantis ingenii adoleſcens Polonus, qui parentibus hæreſis labe contaminatis ortus, verſiculum illum ſæpe uſurpabat: *pater meus, et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem aſſumſit me*; ſe Apoſtolicæ ſanctæ ſedis, Romanæ eccleſiæ filium profitebatur, hæreticos inſectabatur valde, amabiliſſimis moribus erat prædītus; ad hunc, cum in Poloniam rediiſſet cum Cardinale Commendono, qui legatione pro ſancta Apoſtolica ſede ibi fungebatur, libellum ſcripſi, cujus erat titulus: *quatenus cum hæreticis eo in regno ei verſandum eſſet, et quo modo illi fugiendi*. Quem librum, cum eſſem Romæ, Roberto Bellarmino, excellenti doctrina viro, legendum tradidi. probavit illum Bellarminus: ſed laborem illum meum diligere ego numquam potui; ita fit, ut quemadmodum deteriores filios interdum parentes diligunt magis quam bonos, ita minus bonos libros pluris faciamus quam elegantes, et magis utiles: ita decipimur ſæpe, præſertim in rebus noſtris. Eodem anno, ut me gratum oſtenderem, et Ioannem Aloyſium Navagerium, Cardinalis filium, ex legitimo matrimonio natum, domeſtico exemplo ad paternas virtutes imitandas excitarem,

ejuſ-

Digitized by Google

ejuſdem Bernardi Navagerii vitam conſcripſi; non imitatus Plutarchum, ſed ſanctum Gregorium potius Nazianzenum, qui cum narratione rerum geſtarum ab illis quorum vitas ſcripſit, digreſſiones aliquas, laudationes etiam conjunxit.

33. Mediolanum quinquies, ſepties etiam, dum Carolus Cardinalis nobiliſſimam illam eccleſiam adminiſtrabat, acceſſi. cum primum ad paſtorem illum egregium, et ceterorum paſtorum ſtimulum acceſſiſsem, ætatis noſtræ excitatorem, et magiſtrum egregium paſtoralis artis; cum me in oratorio, et in ſeminario clericorum ſuorum dicentem audiviſset, et conciſam illam, ne dicam inopem, formam meam dicendi obſervaſset, et laudaſset, orationemque meam minime fucatam, minime inanem, ſed antiquitatem neſcio quam redolentem publice diceret, in mea ſententia ſum confirmatus, ut ſæpe ad populum ſermonem haberem in ſynodis, et aliis in congregationibus: cumque illi hoc ipſum eſsem pollicitus, ſubridens dixit: *cur etiam pro tua paſtorali cura, et pro caritate tua in eccleſiam Dei, præcepta quædam dicendi non accommodas ad uſum eccleſiæ? cur eccleſiaſticam non conſcribis rhetoricam?* Aderat Pater Franciſcus Adornus Societatis Ieſu, quem antea nominavi, quem plurimi faciebat Cardinalis; virum ipſe etiam præſtanti judicio, et eruditione varia exiſtimabam, et mei amantiſſimum: cœpit et ipſe hortari, ut Cardinalis voluntati obſequerer: hominem ab adoleſcentia in rhetorica facultate verſatum, philoſophiæ deditum, qui bonos libros legerat, theologiam etiam didicerat in publico Patavino gymnaſio, ac theologica dogmata tractaverat, in illiſque Veronenſem populum pluribus ſermonibus inſtruxerat, conſiſtenti ætate, laboribus, et ſcriptionibus aſſuetum, poſse aliquid præſtare affirmabat. addebat animum ipſe, excitabat, et quaſi impellebat. Ego vero recuſabam: quæ ſanctus Auguſtinus in quarto libro de doctrina chriſtiana ſcribit, ſatis eſſe ad rhetoricam eccleſiaſticam conſtituendam, et docendam; argumentum illud ſpecioſum eſſe, ſed vix cum laude tractari poſſe, ab illo præſertim qui paſtoralibus occupationibus eſſet valde impeditus, et in quo omnia quæ ad ſcribendum requiruntur, eſſent minus quam mediocria. Sed profecto verba Caroli Cardinalis Borromæi, cum Spiritu illum

Sancto duci arbitrarer, tantam vim apud me habebant, ut contradicere nequirem.

34. Onus suscepi scribendi ecclesiasticam rhetoricam: tribus illam libris distinxi: Aristotelicam nescio quam methodum adhibui: labores pertuli maximos non minima cum voluptate conjunctos: parui servo Dei de me (quid dicam de me solum?) de episcopis quamplurimis, de ipsa etiam sancta ecclesia Dei optime merito. Illius me laboris non pœnitet, nec pœnitebit umquam, cum audiverim octies editum fuisse opus illud, et probatum optimorum, et doctorum hominum judicio; qua in re me divina ope adjutum esse sensi: profuerit necne clericis, aliorum sit judicium. Prælectionibus tribus, audiente universo clero, qua ratione opus illud perlegi possit, et qua cum utilitate, ostendi. In illo edendo tantam ipse cautionem adhibui, ut rogaverim sæpe Cardinalem Borromæum ut editionem differret. Sed vere dicam, amore in me suo tantum virum aliquantulum deceptum crediderim meis in judicandis scriptionibus. Vbi editus fuit liber rhetoricæ ecclesiasticæ, sub ejus titulo religiosorum virorum doctissimus, et doctissimorum religiosissimus, Aloysius Granatensis sex libros conscripsit, sententiarum gravitate, exemplorum varietate, et spiritus quodam fervore, tribus meis libris præstantiores valde: quod opus duos post annos una cum nostro editum est. Nos brevius, dilucidius etiam fortasse: ille copiosius, et aliquanto obscurius rem tractavit. plura ipse quam nos, ex Cicerone, et Quintiliano in rhetoricam ecclesiasticam transtulit. ut nec doctrina, nec dicendi facultate cum tanto viro conferendi sumus, ita nec rhetorica ecclesiastica quam conscripsimus nos, cum illa quam ipse edidit, conferenda est.

35. Cum autem scelesti quidam homines virum Dei Carolum Cardinalem Borromæum archiepiscopum Mediolanensem, e medio tollere conati fuissent, in illumque orantem in privato oratorio ferreum globulum injectum fuisse audivissem, quo tamen vir sanctus singulari Dei beneficio non fuerat læsus; scripsi librum de nefario ausu in Cardinalem Borromæum, in quo de Dei providentia multa conjeci, et divinum beneficium in civitatem Mediolanensem, et ecclesiam Dei explicavi pluribus

bus verbis; quod opuſculum interdum piis viris, et mihi etiam placuit. Cum iterum Mediolanum venisſem, paucis verbis, et magnam vim habentibus hortatus me eſt idem Cardinalis, ut epiſcopum delinearem, vivis potius coloribus exprimerem, ex ſancti Paulli epiſtolis deſumtis ſententiis ad munus paſtorale pertinentibus. legiſse ſe dicebat quæ ſancti patres, Chryſoſtomus de ſacerdotio, Nazianzenus in apologetico, ſanctus Gregorius in paſtorali ſuo, ſanctus Auguſtinus in epiſtolis, et aliis in locis ſcripſerunt; optare ſe ad excitandam devotionem in paſtoribus animarum, ex ſancti Paulli in primis graviſſimis ſententiis expreſsam videre optimam epiſcopi formam: a me præſtari id poſse. Epiſcopum ipſe depinxi, aut delineavi potius, cum diligenter epiſtolas ſancti Paulli perlegiſsem, et ante oculos haberem illum ipſum ad quem librum mittebam, Borromæum. Hiemis tempore cum longiſſimæ eſsent noctes, nocte media duabus hebdomadis formam paſtoris delineavi, dictavi potius delineationem; quam cum ad Borromæum miſiſsem, mirandum in modum illam probavit, juſſitque ut quamprimum edendam illam Galeſinus vir eruditus valde, et in eccleſiaſtica hiſtoria admodum verſatus, curaret. Ignoſce, Silvi, imbecillitati meæ, et meo in illud opuſculum amori. ut patres e filiis unum natu ſæpe minimum diligunt magis quam ceteros, ita ego libellum illum ipſum præ ceteris opuſculis meis omnibus amavi; illum meditans interdum ſum lacrimatus: revera mihi potiſſimum ſcripſi, me accuſavi, me acriter reprehendi, me excitavi, me inſtruxi, materiam lugendi mihi paravi, quia ab illa forma quam effinxi, longiſſime abſum, quia non ſum qui eſse deberem, quia ſine fructu annos multos laboravi, quia ante tribunal magni, et tremendi judicis vereor ne meus hic libellus acriter me accuſet; quem, cum hanc partem longæ meæ epiſtolæ ad te, ſive libelli, aut opuſculi, perſcriberem, denuo diligenter legi.

36. Rogaverat Carolus, de quo jam ſæpe dixi, Borromæus, ut homilias conſcriberem breves ad uſum parochorum diœceſis Mediolanenſis, adhibito illo ordine quem ritus Ambroſianus multos jam annos adhibuit in recitandis evangeliis. Non denegaſſem pio Cardinali, et de me maxime merito obſequi

in

in re tam honesta: scripsi homilias plusquam centum, minus quam mediocri adhibita diligentia; quarum aliquæ mihi aliquando probatæ sunt. Illas omnes unum in volumen redactas Federico Cardinali Borromæo, pietatis, et morum sanctissimorum, existimationis etiam, quibus Carolus excelluerat, heredi; quem unice, ut scis, diligo, donavi. in illas tu copiosam, et elegantem admodum præfationem conscripsisti. Cum autem bello Turcico infeliciter Nicosia capta fuisset, in tyrannicamque illam ditionem miserabiliter incidisset, ut Philippum Mocenicum illius civitatis archiepiscopum consolarer, librum scripsi de amissa Nicosia, in quo multa de providentia Dei in medium attuli, et verbis plurimis amicum veterem consolari conatus sum. Sæpissime a se lectum fuisse illud opusculum commemorabat archiepiscopus, et maximo in suo mœrore se valde recreatum esse: qua testificatione factum est, ut mihi semper valde jucundum fuerit illud conscripsisse. quædam arbitror me sumsisse ex illa oratione quam sanctus Gregorius Nazianzenus habuit in plagam grandinis; quæ omnia huc spectant, ut verissima ostendatur illa sententia: fieri omnia aut jubente, aut permittente Deo ad orbis terræ utilitatem, quamquam secus nobis videatur. Anno autem sanctissimi Iubilæi cum Romam venissem, et ecclesiasticæ disciplinæ incrementum essem admiratus, et piorum hominum multitudinem; delectatus sum incredibiliter, cum Gregorii XIII. summam gravitatem cum admirabili humanitate conjunctam, ejusque juris canonici excellentem cognitionem, et eximiam in pauperes liberalitatem celebrari ab omnibus percepissem, fuissemque ab eodem Gregorio, et a Cardinalibus non paucis humanissime tractatus. Cum viginti tantum dies Romæ fuissem, Veronam redii, et in reditu optimi Cardinalis formam delineavi, Antonii Caraffæ amplissimi Cardinalis hortatu, quem libellum legendum paucis tradidi, nec probavi umquam valde. fuit nuper tuo consilio editus una cum *Episcopo*, et vita Cardinalis Borromæi, de qua suo loco fortasse aliquid dicam.

37. Non multos post menses postquam Veronam redii, pestilentiæ suspicione laboratum est. graviora existimabam ego remedia quæ adhibebantur, quam illum ipsum morbum; nomen

men peſtilentiæ, quod uſurpabatur, perniciosum putabam. inter ægros verſabar quotidie, ceſsarunt numquam divina officia, egomet ſæpe concionabar, ſanctiſſimum ſacramentum eucharistiæ in publicum efferebam; quadraginta horarum orationem indicebam; audacter fortaſse nimium: ſed audaciam, aut mortis contemtum meum, ſive caritatem meam in populum, qui animo dejectus, et quaſi conſternatus videbatur, viſus eſt probaſse dominus Deus; cum quatuor menſium ſpatio omnis peſtilentiæ ſuſpicio ſublata ſit, et commercium cum vicinis civitatibus Veronæ ſit reſtitutum. Eo tempore libellum quemdam conſcripſi hiſtorico more, quo omnia quæ illis menſibus acciderunt, complexus ſum. fuit editus ſine meo nomine: placuit interdum valde ille libellus. Non multos poſt menſes peſtilentia laboratum eſt maxime Mediolani, cumque Veronæ allatum eſset, Carolum Cardinalem ex hac vita migraſse, dum ægris ſanctiſſima ſacramenta miniſtraret, maxima lacrimarum copia ex oculis effluxit meis. jacturam quam feciſset Apoſtolica ſancta ſedes, quam feciſsem ipſe, et nobiliſſima civitas Mediolanum, cognoſcebam optime, et omnibus qui ad me veniebant, commemorabam. Sed mirabile dictu! dum maximo mœrore confectus eſsem, ivi cubitum, et cum feſsus dormiſſem aliquantulum, apparuit mihi in ſomnis ille ipſe quem luxeram, Carolus Cardinalis Borromæus, vultu admodum hilari, qui me magno mœrore confectum dulciſſimis conſolari videbatur verbis. Quod ſomnium ſcripſi, Scipionis ſomnium iterum imitatus, et multo mihi magis placuit hæc lucubratiuncula, quam illa quam multos ante annos conſcripſi, cum vidiſsem in ſomnis Petrum Franciſcum Contarenum urbis Venetæ patriarcham, et audivi lectum fuiſse illud ſomnium ab eodem Carolo non minima cum voluptate.

38. Monitus ſæpe fueram a piis nonnullis ſacerdotibus, a devotis, et prudentibus quibuſdam feminis vehementer optari ut meis ſcriptionibus femineo ſexui conſulerem. Veronæ epiſcopum, communem hujus populi patrem, non ſolum publicis ſermonibus, ſed etiam libellis, qui iterum atque iterum perlegi poſsent, illi conſulere debere dicebant. Cum quatuor ſint feminarum genera in omnibus civitatibus (impudicas omittimus)

mus) primum illarum quæ ſanctam virginitatem cuſtodientes, in privatis domibus degunt, morum optimorum, et virtutum multarum magiſtræ : ſecundum viduarum, quas, ſi vere viduæ ſunt, ut ſancti Davidis verbis utamur, ***benedicens benedixit*** Dominus, quarum modeſtia, et ſanctimonia civitatibus utilitates afferunt quamplurimas: tertium genus earum quæ matrimonio junctæ ſunt, in quarum inſtitutione, et recta diſciplina, domorum pax, et tranquillitas, magna felicitatis pars, conſtituta eſt : poſtremum illarum feminarum quæ in monaſteriis regis regum Chriſti ſponſæ effectæ, tranquillam, immo potius angelicam vitam, ſi ſapiunt, agunt : ad quatuor hæc feminarum genera libellis quatuor italica qua utimur lingua, cenſui ſcribendum eſſe. Duabus ſororibus meis duos inſcripſi libellos; alterum Donatæ miſi, quæ laudabilem admodum vitam apud fratrem noſtrum Ioannem Aloyſium vivit, conciones, et divina frequentans officia, et fratris ſui filios, et filias in doctrina chriſtiana magna pietate erudiens : alterum miſi Lauræ ſorori item meæ, quam mortuo patre meo, Georgio Gradenico, erudito viro, nunc egregio ſenatori, matrimonio junxeram; mulieri, quæ pudicitiæ, modeſtiæ, devotionis, et virtutum multarum exempla dedit, et dat. Ad Hadrianam Contarenam de viduitate librum miſeram, piam mulierem, ſocrus ſuæ ſenioris Hadrianæ imitatricem. Miſi ad Venetas mulieres libros, ut, ſi poſsem, conſulerem ſimul Veronenſibus, et Venetis mulieribus, ut ſanctum etiam imitarer Ambroſium, et Bernardum, qui ad ſorores ſuas libros inſcripſerunt. Ad moniales librum ſcripſi, illas dum viſitarem; quem cum in manibus ſæpe habeant, non infructuoſum fuiſse audivi.

39. Et eadem lingua italica ſcripſi librum de conſcribenda hiſtoria ad Aloyſium Contarenum, cui munus ſcribendarum hiſtoriarum Venetarum fuerat traditum. Ad Nicolaum etiam Barbadicum, qua ratione *Baili* munus pro republica Byzantii fungendum ſibi eſset. Rexerunt ambo eodem tempore hanc civitatem Veronenſem, prætor unus, præfectus alter, memorabili concordia, et pari cum laude. Scripſi italica lingua, cum regulas quas Bembus, et alii italicæ linguæ obſervatores tradide-

diderunt non recte perceperim, vix mediocre etiam studium in politis etruscæ linguæ scriptoribus adhibuerim. Crediderim in phrasi mea latinismos reperiri quamplurimos. miror quod tibi, cujus judicium maximi facio, meus in italica lingua stilus placuerit. libellus hic ad moniales interdum mihi valde placuit. Hac eadem communi, hoc est italica lingua, illis eisdem verbis quibus utor dum loquor, eodem ferme tempore, hoc est anno sanctissimi Iubilæi, longissimam epistolam, aut potius librum, scripsi ad Aloysium Contarenum, qui Veronæ præfectus fuerat, quo studia senatore digna, laudabilesque occupationes illi proposueram. varium illum librum, non ineruditum, jucundum valde, non parum amavi. *Memoriale* illum inscripseram. ad senatorum multorum manus pervenit. Et illo ipso tempore Iacobus Surianus, egregia doctrina vir, quam cum vitæ innocentia, et morum suavitate conjunxerat, pio, ut mihi visum est, et sapienti consilio, quamquam amplissimos in republica consequeretur honores, et jam factus esset decemvir, magistratibus depositis omnibus, in Patrum Theatinorum Congregationem, tamquam in portum, se recepit: senatui, et universæ reipublicæ incredibile prudentiæ, et integritatis suæ desiderium reliquit. Cum eo usque a puero mihi maxima intercessit benevolentia. longam epistolam, libellum potius, scripsi ad eum, quem valde diligebam, quo ejus probavi consilium, et religiosorum vitam senatoriæ vitæ præferendam rationibus quamplurimis ostendi; multaque sumsi e sancto Chrysostomo, qui sacerdotum præstantiam regum sublimitati anteferendam docet. hunc librum visus es probare magis, quam ipse; placuit tamen interdum aliquantulum et mihi.

40. Turcicum ardebat bellum: senatores cogebantur ad munera publica suscipienda. lectus fuerat a senatu Iacobus Foscarenus Iaderæ præfectus: illi totius Dalmatiæ tuendæ cura commissa fuerat. Vir ingenio præstanti, judicio acri, et rerum usu edoctus, se excusabat rationibus multis: detrectare periculosum munus videbatur. ipse ad juvandam patriam periculoso tempore cum rerum suarum, vitæ etiam periculo, rationibus multis hortatus sum longissimis literis; alteris etiam aliquot post annos, dum Cretæ insulæ administrandæ provincia

ipsi a senatu tradita fuisset: libelli sunt potius illi, quam epistolae, quibus quantum patriae debeamus ostenditur, cui qui servit, Deo servire videtur; cum in Venetae reipublicae conservatione non minimum ornamentum reipublicae etiam christianae situm esse videatur. Huic post victoriam adeptam, totius maritimae classis imperium a republica traditum est: fuit etiam aliquot post annos sancti Marci procurator creatus; ingenio, opibus, usu rerum, et multis virtutibus insignis senator.

41. Non minima inter Veronenses sacerdotes fuerat dissensio, num sub nomine meo edendae essent constitutiones cleri Veronensis. dicebantur multa in utramque partem. aliqui dicebant, constitutiones a Ioanne Matthaeo Giberto, qui magna cum laude annos plurimos hanc rexit ecclesiam, editas, esse probatas omnibus: Giberti nomen libro constitutionum maximam addere auctoritatem: minime necesse esse, ut sub meo nomine constitutiones ederem. ornatius quidem scribi, et edi posse constitutiones, sed si serventur illae quae ab ipso illo episcopo editae fuerunt, non esse opus aliis. alii asserebant, a Concilio Tridentino mutata esse multa quae ad regimen animarum pertinent: exspectari a me, qui ad usum hujus cleri libros alios conscripserim, ut constitutiones etiam conscriberem. Ipse librum scripsi, cur constitutiones non ediderim, apologiam nescio quam, qua multitudinem constitutionum non valde videor probare. ut multiplicia non probantur, immo periculosa putantur medicamenta, ita novas constitutiones parum utiles, noxias potius ecclesiasticae disciplinae putaveram. libellus ille probatus est quamplurimis, antiquioribus in primis sacerdotibus, qui in disciplina Giberti eruditi, constitutiones ab ipso editas vehementer amant, et maximo judicio conscriptas, et editas arbitrantur. Sed, vere ut dicam, adhuc dubius sum valde, num novas expediat edere constitutiones, cum nullum provinciale Concilium celebratum sit episcopatus mei tempore, et constitutiones provincialibus Conciliis maxime nitantur.

42. Anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono ad provinciam Dalmatiae visitandam missus sum: sequenti anno in Histriam, deinde Venetias, postremo Patavium, et Vincentiam. pastorales epistolas, apostolicum illud scribendi genus,

quod

quod adhibuit sæpe Cardinalis Borromæus, de quo sæpe mentionem feci, initio visitationum adhibui. Editæ etiam sunt constitutiones ad Dalmatiæ provinciæ usum, consentientibus omnibus episcopis: aliæ ad usum Histriæ accommodatæ. A principio vix audebam egredi Verona, navigationes abhorrebam: sed divino beneficio factum est, ut visitationes Dalmatiæ prospere admodum confecerim, et labores illi mei Gregorio XIII. summo Pontifici admodum accepti exstiterint. Nonnihil est actum etiam in aliis visitationibus: exstincta sunt odia quædam privata, aliquot familiæ inter se pacificatæ sunt. Librum constitutionum Venetarum, parænecticum edidimus, Campeggius, qui sanctæ Apostolicæ sedis Venetiis Nuntius erat, et ipse, cum ambo visitandi munere functi essemus. Hic liber in manibus parochorum Venetorum fuit. non infructuosus fuisse aliquando, ut spero, re ipsa comperietur.

43. Cum Patavii civitatis visitationem absolvissem, et ad sacrosancti Natalis celebritatem celebrandam Veronam rediissem, Gregorius Decimustertius una cum octodecim Cardinalibus, lectissimis orbis christiani viris, in sacrum Cardinalium collegium me cooptavit, nihil tale sperantem, nec cogitantem quidem. Honorificum hujusmodi de me Pontifex summus judicium fecit, aut quia Venetus eram (Venetum enim Cardinalem judicaverat creandum) aut quia testimonio Caroli Cardinalis Borromæi fueram per literas dignus habitus, qui Cardinalis crearer. Absolvi inter initia cardinalatus mei opus illud quod probare videris maxime, multarum vigiliarum, in novemdecim libros distinctum, cui est scopus, adulterinæ prudentiæ regulas confutare, prudentiam cum pietate conjungere, e rebus gestis præsertim Venetorum, utilitatem proponere legentibus, fratris in primis, et sororis meæ filiis. Eo in opere visus sum effudisse ingenii vires, rhetorum etiam præcepta ad usum revocasse, pietatem, prudentiam, et gravitatem priscorum Venetorum expressisse non infeliciter. Sed mirabilis res est, et reprehendenda valde; opus tanti laboris dictatum vix legi, non consideravi certe, non emendavi, ut debui. fateor me valde occupatum exstitisse negotiis plurimis, et gravibus; sed fortasse ab aliis scriptionibus abstinere oportuisset, et il-

lud opus perficere. ingenium meum, aut potius luxuriem mei ingenii accusem, qua fit, ut novis opusculis excogitandis, et novis fœtibus gignendis delecter incredibiliter; ab his quæ excogitavi, perficiendis, et novis fœtibus expoliendis quodammodo abhorream.

44. Dum de cardinalatu nuntium accepi, homilias scribebam in passione Domini, quo in genere quadraginta amplius jam conscripsi, Caroli Cardinalis nostri hortatu. in animo etiam habueram multas alias eodem in genere conscribere, cum locos haberem in promtu, quibus clementissimi patris Dei auxilio quinquaginta alias possem facile dictare. qua in scriptione (ingenue fateor) tantam animi voluptatem sensi, quantam ex nulla alia. utinam concedat mihi is in cujus manu vita et mors posita est, ut ad easdem meditationes redeam, et morti proximus mediter passionem Christi, dictem extremo meæ vitæ tempore de passione Domini sermones. Eisdem mensibus, aut paullo ante, libellus fuit editus de episcopis Veronensibus sub meo nomine; quo in scribendo sacerdotum optimorum diligentia, et laboribus adjutus sum valde, Raphaëlis Bagatæ, et Ioannis Baptistæ Peretti.

45. Cum factus essem Cardinalis, misit ad me Carolus Cardinalis noster Canonicum Caimum, qui non multo post regulam seraphici patris Francisci professus est inter *Cappucinos*: monuit ne Veronæ, cujus episcopus nominabar, Cardinalis factus obliviscerer; ab ecclesia cui multos annos præfueram, nuncuparer: inter missarum solemnia audiente universo populo, de onere cardinalatus verba facerem. secutus sum gravissimi viri et sapientissimi Cardinalis consilium; sanctorum Innocentium die, quo birretum rubrum insigne cardinalatus mihi allatum est, in magna populi frequentia, præsentibus magistratibus, de episcopali munere, itemque de cardinalitio verba feci; hortatus sum populum ne caussa mea lætitia exsultaret; oraret potius pro me, ne tantis oneribus oppressus succumberem: scirent, illas ipsas campanas quibus Verona universa, religiosi omnes, et item parochi lætitiam ex meo cardinalatu ostendebant, non multos post annos invitaturas populum ad prosequendum funus meum. quæ sententia sedatis admodum

ver-

verbis prolata, multorum excussit lacrimas. Illum ipsum sermonem latinum feci: illum etiam exceperat Alexius Figliuccius, religiosus vir, qui apud me eo tempore vivebat.

46. Cardinalis, præter innumerabiles literas, quas ad Cardinales, episcopos, principes, Venetos senatores, et alios quamplurimos scripsi, homilias in passione Domini adauxi. Obierat Carolus, præsulum nostri temporis decus, sacri collegii ornamentum, episcoporum Italorum, exterorum etiam stimulus, vir simplex, rectus, ac timens Deum, qui cum simplicitate cordis prudentiam admirabilem conjunxerat, qui peregrinationis hujus, exsilii potius, ærumnas varias cognoscens, oculos semper intendebat in cælum; vir Dei sincerus amicus, ecclesiasticæ auctoritatis defensor acerrimus, vir orationis indefessus, angelicam in humano corpore vitam degens, migravit in cælum, incredibile Mediolano, et bonis omnibus, nobis in primis sui desiderium relinquens. Obiit Borromæus, antequam ipse Romam ad galerum cardinalitium sumendum proficiscerer. Aliquot post dies, ut dolorem, quo maximo ex ejus obitu confectus fueram, lenirem, meditatus sum ejus vitam conscribere; nec singula, nec minuta omnia quæ gessit in tota sua vita, commemoravi; ejus mores, et præcipuas ejus virtutes quas novi, attigi, brevitate, et dilucidítate, quantum potui, adhibita: non laudare egregium episcopum, et optimum Cardinalem interdum non potui; illorum reprehensiones qui dicunt amori me indulsisse nimium, et laudationem potius scripsisse, quam vitam, non moleste tuli; cum Borromæi virtutis præstantiam non solum mea, sed omnium etiam laudatione majorem esse pro certo habeam. fateor in tanti viri vita conscribenda, non esse tantam a me adhibitam diligentiam, quantam oportuerat; verum illius scriptionis me pœnitebit numquam. Tu vitam illam cum duobus aliis opusculis censuisti edendam, Silvi, et Antonio Cardinali Caraffæ, egregia virtute Cardinali, inscripsisti.

47. Caroli Cardinalis Borromæi celebre et memorabile nomen renovavit pro sua sapientia in nostro collegio Sixtus V. Rom. Pont. Christi Vicarius: diaconum creavit Cardinalem, Federicum, Caroli patruelem, lectissimis moribus juvenem; qui

qui eruditionem variam cum admirabili modestia, immo potius christiana humilitate, conjungit. Cum Mediolani fuissem, amanter admodum Federicum mihi commendaverat Carolus. ut aliquod grati animi testimonium erga de me optime meritum virum relinquerem, libellum scripsi Cardinali vigesimum tertium annum agenti de occupationibus diacono Cardinale dignis. supervacaneum quispiam dixerit opus, et quia nihil reconditum libellus ipse continet, et quia senili prudentia præditus juvenis illa scriptione non eguerat; quoniam tamen tunc illum tu probasti librum, et illo Federicus Cardinalis delectatur valde, placet, dies illos quos in illo conscribendo posui, me illa in scriptione consumsisse.

48. Quem librum ubi Ascanius Cardinalis Columna legisset, laudasset etiam, ea qua solet sermonis suavitate, optare se dixit, ut alterum ad se libellum conscriberem. ita fit ut joco interdum inchoëntur res seriæ. longus a nobis habitus est sermo, quod potissimum miseris, et luctuosis hisce christianæ reipublicæ temporibus argumentum tractari posset. diximus illud esse valde accommodatum, ut de consolatione ecclesiæ scriberetur. dixeram non audere me argumentum tam multiplex, et tam præclarum tractare: mihi visam esse factam languidam meam scriptionem; scripturum tamen commentarium, ut ab ipso, qui dicendi, et scribendi facultate excellit, aliquando expoliatur. Aestivis temporibus sex a me libri scripti sunt ad eumdem quem nominavi, Ascanium Cardinalem Columnam; quos tu legisti, et, vere ut dicam, nimium probasse mihi visus es. luctuosa sunt hæc christianæ reipublicæ tempora: in ecclesia Dei, in regnis amplissimis horribiles aguntur, et audiuntur tragœdiæ; furere videtur perennis animarum nostrarum hostis Satanas; vix ulla reperiri consolatio videtur posse in tot ærumnis, tot afflictionibus populi Dei. Mahumetana superstitione, portentis hæreticorum, monstris perniciosarum opinionum quassatus videtur universus orbis; tanti, tamque justi mœroris lenimen necessarium videtur esse, ne desperatione dejectus animus de Dei misericordia diffidat. Quamobrem in argumento illo tractando de consolatione ecclesiæ versatus sum libenter, illumque laborem sumsisse me non pœnitet

tet, Silvi; præsertim cum sperem aliquando, aut illum ipsum de quo dixi, Cardinalem Ascanium, aut quempiam alium excellenti ingenio virum idem argumentum copiosius, et ornatius tractaturum. Dum hunc ad te libellum dictabam, cœperam etiam dictare opuscula duo, alterum de utilitate capienda ex corporali ægritudine, alterum de fugiendis honoribus; primum eram missurus Cardinali Sfortiæ, qui gravissimo morbo proximo anno confectus fuerat; alterum Cardinali Borromæo, qui eadem de re mecum sæpe sermonem habuerat.

49. Quorsum tam multa, quorsum hæc, optime amice Silvi? Cur tam longa de nugis meis (loquar de me aliquantulum honorificentius) de meis lucubratiunculis, sive libellis facta mentio, cum *de cautione adhibenda in edendis libris* propositum fuit ad te scribere? Ad hunc usum commemorata sunt hæc omnia, ut ostenderem, me probasse reipsa quod scribo, *adhibuisse in edendo cautionem*, meo jussu nullam scriptionem meam fuisse editam; præter libros illos duos ad acolytos, et parvum illum ad clerum, *cur edita non fuerint constitutiones*; item constitutiones in visitationibus a me factis; reliqua omnia quæ edita sunt, me potius reluctante fuisse edita, aut Caroli Cardinalis Borromæi jussu, aut te auctore, candide Silvi, cujus judicium magni facio, et cui aliquid denegare molestissimum est. Hanc etiam ob caussam opuscula commemoravi mea, ut omnes qui hanc meam ad te scriptionem legerint (dabo autem operam ut a fratris, et sororis meæ filiis, et ab amicis etiam meis legatur) intelligant, cognoscere me, nihil magni, nihil monumentis literarum dignum in scriptis meis inesse; ingenii nescio qua luxurie, et non prorsus vituperanda voluptate, amicorum colloquiis, interdum etiam precibus, coactum, tam multa scripsisse me, quæ nec magni feci, nec magni facienda arbitror esse. Et idcirco satis honesta illa voluptate quam cepi scribendo, contentus, nullam laudem e laboribus quos in scribendo pertuli, posco.

50. Utilius a me consumi tempus potuisse non nego; in mortis, et rerum aliarum novissimarum meditatione, in assiduis ad cæli et terræ dominum Deum fundendis precibus, in caritatis operibus exercendis diligentius, præsertim ubi epi-

sco-

ſcopus factus ſum, et Cardinalis, in abſtruſis ſacræ theologiæ arcanis ſubtilius indagandis, in progreſſibus in paſtoralibus virtutibus, in humilitate præſertim, faciendis. Scio, ab aſſidua ſcriptione inanis gloriolæ cupiditatem, vanitatem neſcio quam abeſse vix poſse. Sed, dulciſſime frater, hanc ipſam ingenii proclivitatem ad ſcribendum divinitus mihi datam crediderim, ut curioſitatem vitarem, aut corrigerem meam, ne perniciosæ prudentiæ regulis corrumperer, et hujus vitæ ſolatium aliquod haberem. Quod ſi largitoris bonorum omnium Dei benignitate mihi præſtitum eſt ut aliquando ſcripſerim aliquid quod aut patriæ meæ nobiliſſimæ, aut Veronenſi eccleſiæ, aut paucis quibuſdam amicis meis utilitatem aliquam attulerit; ſatis amplam mercedem laborum meorum me conſecutum eſse fateor; quamquam, ut ſæpe dixi, induſtriæ meæ merces magna fuit voluptas quam ſcribendo cepi.

51. Scribere eſt conſiderate loqui. hi autem in ſcriptionibus præcipue conſiderandi videntur loci, ***quis ſcribat***, ***quid ſcribatur***, ***quomodo***, ***cur***, et ***ad quos***. Qui loci ſi a nobis tractentur, facile erit cognoſcere, quanta ***in edendis libris adhibenda ſit cautio***. Qui audet docere alios, non ſolum illos qui ſunt, ſed profitetur etiam editione poſse docere poſteritatem; is multiplicem rerum maximarum cognitionem habeat, et doctiſſimus inter ceteros habeatur, neceſſe eſt. Quis enim ſine impudentiæ nota magiſtri ſibi aſsumat nomen, qui magiſtro indigeat, et non ſatis ipſe didicerit, officium docendi præripiens illis qui multorum ſæculorum teſtimonio doctrinæ famam ſunt conſecuti? Quamobrem graviſſima illa verba, quæ optabile eſt ut in ſingulorum animis impreſsa ſint, NOSCE TE IPSVM, ad ***adhibendam*** illam ipſam ***cautionem*** de qua diſserimus, ***in editione librorum*** maxime pertinent. Non eſt enim magnus illorum virorum numerus, optime Silvi, in tanta varietate linguarum, et in tam magna copia librorum quibus obruimur, qui re vera ita ſint docti, ut docere poſteritatem queant, ut facile lucubrationes ſuas edendas ſtatuant. Mediocriter eruditos crediderim eſse quamplurimos, liberalibus artibus excultos, in philoſophia, in theologia, in jure civili, in jure etiam canonico diligenter verſatos;

ſed

ſed magiſtros orbis terrarum, doctores poſteritatis, novorum librorum ſcriptores legitimos, et fructuoſos putaverim eſse paucos: ingenium præſtantiſſimum, judicium acerrimum, artium nobiliſſimarum, quæ vinculo inter ſe junctæ ſunt, rhetoricæ, dialecticæ, poëticæ etiam cognitio, ſcientiæ demum illius de qua agitur longum et perpetuum ſtudium, ſcribendi etiam exercitatio requiruntur. Nec ſatis ſunt hæc, Silvi; ſinceris etiam amicis eſt opus, et aſſiduis et diligentibus librariis, qui ſcriptoris induſtriam adjuvent. Vix poſsum me continere quin exclamem, verſiculum illum uſurpans, et ad ſcripturiens hoc ſæculum accommodans:

Scribimus indocti, doctique poëmata paſſim,

ſcripturientium, et novorum ſcriptorum plena ſunt omnia. Quod ſi hæc de qua ſcribimus, *cautio adhibeatur*, tolerabile magis, ferendum eſt potius; quia hujuſmodi homines qui proni ſunt ad ſcribendum, neminem lædere conſueverunt, et liberali voluptate contenti, otium, ejuſque ſocias corporis voluptates plerumque fugiunt.

52. Verum ſi quis ſecundum quem propoſuimus locum conſideret, *quid ſcribatur*; *cautionem* magnam *in ſcribendo* ſibi *adhibendam* cognoſcet. Quem locum tractans, permitte, Silvi, ut interrogatiunculis quibuſdam utar, et ſermonem meum convertam, et ſtilum dirigam meum in illos qui tam libenter libros edunt. Heus tu, inquam, qui philoſophiam poſt Platonem, poſt Ariſtotelem doces; poſt Alexandrum Aphrodiſeum, Philoponum, Themiſtium, poſt Averroëm, poſt innumerabiles latinos interpretes docere tu vis philoſophiam, novos commentarios vis ſcribere? Tu qui nomen uſurpas theologi, quid conaris poſt ſanctos eccleſiæ doctores, Ambroſium, Hieronymum, Auguſtinum, Gregorium? poſt Nazianzenum, Baſilium, Chryſoſtomum cogitas ſcribere? Ariſtotelem illum eccleſiaſticum, ipſo etiam Ariſtotele præſtantiorem, doctiſſimorum hominum ſanctiſſimum, et ſanctiſſimorum doctiſſimum theologum arbitror te legiſse, ſanctum Thomam Aquinatem. Quid eſt quod quidquam cogitas addere? Omitto Alexandrum Alenſem, qui *magiſter irrefragabilis* eſt dictus, et alios quampluri-mos. Sic liceat alloqui alios in aliis facultatibus ſcribentes:

quis Homeri, quis Virgilii, quis Horatii, quis aliorum poëtarum laudes se speret æquare? Et in facultate dicendi cum Demosthene, cum Isocrate, cum Cicerone quis ausit contendere? Rhetores egregios habuit antiquitas. Nullum igitur relictum locum scribendi præstantes viri solent defendere; inter quos fuerat Bernardus Navagerius Cardinalis avunculus meus; quem memini hunc locum tractantem in familiaribus colloquiis me audivisse sæpe, interdum etiam esse admiratum: quamquam cum ætate processi, hujusmodi sententiam probare non potui; excusat enim præstantium ingeniorum segnitiem, desidiam nescio quam alit, fertilitatem excellentium ingeniorum reprimit, honestam voluptatem nobilibus ingeniis adimit, familiis ornamenta aufert, civitates in quibus orti sint aliqui doctrina excellentes viri, jucundissima memoria privat, divina munera, quæ non cessat largiri dominus Deus, celare nititur.

53. Et in philosophia post illos quos nominavi, pulcherrimi conscripti sunt libri variis titulis, ut ille quem de perenni philosophia scripsit Episcopus Eugubinus: et concivis meus Gaspar Contarenus de elementis pulcherrimum opus reliquit. Et post insignes theologos quos nominavimus, Hugones cum laude scripserunt, Tostadus Abulensis episcopus, uterque Sotus, Medina, et alii quamplurimi, qui aut mutato ordine, aut diluciditate majore adhibita, ingenii sui fœtus non infeliciter ediderunt. et ante hos admirabilis ille vir sanctus Bernardus, quem hoc sæculo videtur referre maxime Aloysius Granatensis. Quæ avunculus meus, et plerique alii gravissimi viri dicere consueverunt, persuadent *adhibendam esse cautionem in scribendo*, non omnem scribendi industriam adimunt; nec credas velim, Navagerio Cardinali, quem tu etiam nosti, si voluisset, defuisse ingenium, et cognitionem etiam plurimarum rerum ad opuscula conscribenda plurima. Sed variis usque a juventute sua publicis occupationibus, legationibus plurimis pro republica impeditus, a scriptionibus abhorruit, novos etiam libros non libenter legebat: lucubratiunculas meas non respuebat, quia erant sororis filii, quem ut filium, ut discipulum diligebat. Veronensem illum meum Fracasto-

rium

rium poëtam insignem, et Cremonensem illum Vidam, Sannazarium etiam, post insignes quos commemoravimus poëtas, quis non legat interdum? *Cautionem* igitur dicimus *adhibendam in edendis libris*, non prohibemus tamen scribendum esse aliquid: sæculo nostro, fertilitati ingeniorum injuriam non facimus. Caveatur, ne quæ ab aliis scripta sunt, in novos transferantur libros, et ne quæstionibus inutilibus, multo minus inofficiosis, libri impleantur.

54. Antequam quis ad scribendum se conferat, diligenter consideret, *quid scribat*, deinde *quomodo scribat*, si habeat scribendi facultatem, si versatus sit in primis artibus; mirabile enim est quosdam interdum scripsisse ita barbare, ita inquinate, ut legi sine fastidio, et sine molestia a viris mediocriter in bonis artibus versatis non queant; quamquam non negamus, pondus sententiarum, et acumen ingenii latere interdum in libris barbare, et inquinate conscriptis ab hominibus, qui ne minimum quidem studium in orationis elegantia adhibuerunt; ut interdum in limo absconditum est aurum: at quoniam id raro fit, et incultam, et sordidam orationem respublica literaria non facile admittit, hortaremur nos, qui nullam latine scribendi facultatem habet; ut a conscribendis libris, aut saltem ab edendis abstineret. Res mirabilis, Silvi, quod fere semper in præstantissimis scriptoribus sapientiam cum eloquentia conjunctam videas, et eos qui maxima cum laude scripserunt, quamplurima scripsisse animadvertas. Plato *philosophorum Deus* audacter, et oratorie nimis a Cicerone nuncupatus est: idem *summus orator* dictus. Aristoteles etiam philosophus eximius *naturæ scriba* est dictus: aureum flumen eloquentiæ in eo fuisse, scribit Plutarchus a Cicerone dici consuevisse. Nazianzenum *theologum* appellavit antiquitas, multi jure illum *Demosthenem ecclesiasticum*. longum esset, si doctorum omnium græcorum, et latinorum hoc loco mentionem facerem. Sane qui doctissimi, iidem disertissimi fuerunt: nec quamdam sancto Thomæ defuisse scribendi elegantiam, ut illa tempora tulerunt, dixerimus: nemo sanctum illum virum barbare, aut inquinate scripsisse audebit dicere: pulcherrimis illum floribus e philosophis, ex historicis, ex poëtis etiam decerptis libros or-

Digitized by Google

nasse suos licet animadvertere. Et qui insignes in omni genere scriptores exstiterunt, volumina conscripserunt plurima, quorum etiam quædam interierunt, ut Plato, Aristoteles, Xenophon: et illi quos nominavi, sanctus in primis Chrysostomus e græcis, ex latinis sanctus Augustinus, Hieronymus, et Ambrosius, et ille qui libros sancti Augustini in ordinem visus est redigere, et quem laudare satis nequimus, sanctus Thomas. Tostadum illum episcopum Abulensem, qui multitudine librorum sanctum Augustinum visus est superasse, non laudare non possumus; et quamquam ex aliorum libris plura congesserit in suos, quam necesse fuerit, ejus tamen industriam, et immensum laborem, ut etiam Hugonis Cardinalis, Nicolai Lyrensis, et Dionysii Carthusiani, non probare non possumus; et valde etiam probamus illorum vigilias qui in commentariis in sacros libros scribendis, et in transferendis sanctis doctoribus græcis in latinam linguam studium ponunt; nam quo minus ingenio indulgent suo, et minorem scribendi voluptatem capiunt, eo magis aliorum commodis servire, et communem spectare videntur utilitatem, quam solidam laudem non immerito quispiam judicaverit.

55. Et mirum est, Silvi, quod perpauci reperiuntur qui paucos scripserint libros, et laudem vel mediocrem sint consecuti. id accidere licet credere, quia longa exercitatione ingenium acuitur, et scribendi, ut etiam dicendi facultas comparatur. Brevis libellus Lyrinensis, *qua ratione dignoscantur hæretici*, illius scriptoris nomen illustravit: non multi libri aliquorum scriptorum, a quibus plurimos libros conscriptos fuisse legimus, eorum nomina illustria reddiderunt, ut Polybii, Sallustii, et aliquorum etiam theologorum. Sed hæc librorum copia, et scribendi quædam proclivitas *cautionem* illam in eisdem *libris edendis* valde persuadet, cum difficile sit, ut is qui scribit plurima, interdum eadem non repetat; et sæpe sui ipsius non sit dissimilis, non contradicat interdum sibi ipsi, quod doctissimis etiam viris contigisse legimus. Et eo major *cautio* est *adhibenda*, quoniam hoc nostro sæculo inter scriptores multo plures jacturam existimationis fecerunt, libros suos in publicum emittentes, quam ullam vel mediocrem laudem

sint

ſint conſecuti. hanc rem comprobare exemplis multis non eſt neceſse, cum notiſſimum ſit, doctiores habitos eſse quamplurimos antequam libros ediderint, quam ubi ediderunt; præſertim inter illos qui jus civile, et canonicum profitentur. Cepit hoc noſtrum ſæculum ingenioſum ſatis, et acutum veterum ſcriptorum ſatietas, librorum novorum ſceleſta, et venenata novitate, qua licet qui a caſtiſſimo matris noſtræ eccleſiæ ſanctæ gremio divulſi ſunt, delectentur; ſæculum tamen ipſum noſtrum, et reſpublica, ut ita dicam, literaria librorum multitudine obruitur, et offenditur.

56. Quartus ille locus, *cur ſcribatur*, *cautionem in libris edendis* docet maxime; nam inter eos qui libros aggrediuntur ſcribere, ſcribunt aliqui ut doctrinam pateſaciant ſuam, et inde gloriam conſequantur: nonnulli æmulatione, aut livore potius ducti, ut depreſſione aliorum creſcant, ipſi aliorum exiſtimationi detrahunt. quidam ſcribunt quaſi mercatores, ut lucrum inde capiant: aliqui ut hac ratione in hac communi, quotidianaque vita periculis, et ærumnis variis expoſita ſe ipſos conſolentur, et oblectent. Sunt qui laborem ſuſcipiant ſcribendi ut amicorum paucorum quorumdam, aut filiorum ſuorum utilitati conſulant; inter quos numeravimus epiſcopos qui ad uſum clericorum ſuorum, ſive populorum quos ſuæ fidei credidit dominus Deus, aliquid conſcripſerunt: poſtremo conſignare ſtudent monumentis literarum quidam egregios libros ad hæreticos convincendos, et ad poſteritatem inſtruendam; qui omnium judicio laudandi valde ſunt, ſi brevitatem cum perſpicuitate conjungant, et res ſerias non cognitas omnibus in medium afferant, et divulgent; ut proximo anno fecit Robertus Bellarminus Societatis Ieſu, acerrimo vir judicio, et admirabili doctrina, qui libros Controverſiarum edidit.

57. Poſtremus locus erat, ut diligenter conſideraretur *ad quos* dirigunt ſcriptores libros ſuos. Aliqui ad filios ſuos ſcripſerunt, ut M. Tullius libros de officiis, Ariſtoteles Nicomacho libros decem de moribus; opera inſignia, quæ niſi de rebus præſtantiſſimis, et excellenti ordine ſcripta fuiſsent, edenda non fuerant. exſtat libellus ſancti Baſilii ad fratris ſui filios, *quomodo legendi ſint gentilium libri*: item opuſcula ſancti Ambro-

brosii, et aliorum sanctorum ad sorores suas. Ad quorum virorum sanctorum imitationem ipse etiam scripseram librum, de quo dixi, de utilitate capienda ex rebus a Venetis gestis ad fratris, et sororis meæ filios. Alii ad reges, ad principes, ad Pontifices summos, suos mittunt libros, ut Aristoteles fecit, qui ad Alexandrum scripsit, Plutarchus ad Trajanum, sanctus Bernardus ad Eugenium, et quamplurimi hoc sæculo principibus, et regibus suos inscribunt libros, aut ut nominis celebritatem sibi comparent, aut, quod sæpius solet accidere, ut suorum laborum præmium aliquod consequantur. Et apud veteres non defuerunt qui hortatorios libros conscripserint ad reges, ut Isocrates, et alii, et sanctus Thomas ad regem Cypri; qui libri si salutaria contineant præcepta, et graviter conscripti sint, utiliter, et cum laude eduntur ad illorum principum, et regum qui successuri sunt, utilitatem. Ad posteritatem totam conscribi videntur historiæ, quæ si diligenter, et perspicue scribantur sine ullo fuco, ad veritatem testificandam, ad virtutem debitis honoribus extollendam, ad posteritatem instruendam, earum laudanda est editio.

58. Ex his locis hæ regulæ colligi possunt, ut *cautio in edendis libris adhibeatur*. hæc sit prima: ne quis edat librum qui ea contineat quæ ab aliis tractata sint uberius: suo nomine non vulget libros de argumento aliquo quod dilucidius, et verbis elegantioribus tractatum sit ab aliis: inanis gloriolæ aucupandæ caussa scriptiones non vulget suas: seipsum, et alios fallens, mercaturam ingenii, et scriptionum suarum ne faciat: quod mediocrem saltem utilitatem christianæ reipublicæ esse allaturum opus non intelligit, nulla ratione in publicum mittat: non oneret literariam rempublicam libris suis, non obruat præclara, et curiosa ingenia suis nugis. solatio scribendi contentus paucis quibusdam amicis legat sua, non edat; ut ipse feci, qui ab edendis libris valde abhorrui. Quam *cautionem* et tu *adhibuisti*, et reipsa visus es probasse; cum enim fertilissimum divino beneficio nactus sis ingenium, et nemo facilius, nec felicius te carmine, et soluta oratione loquatur, et scribat, ex improviso etiam incredibili mea, et omnium cum admiratione; paucissima tamen edidisti, Silvi, solida laude ingenii, et doctri-

ſtrinæ contentus, modeſtia, humilitate potius chriſtiana tua fruens. Opus illud ego tuum egregium, varia et excellenti eruditione refertum, ad patresfamilias conſcriptum, edendum juſſi, quod in omnium manibus Veronæ diligenter volvitur, quod in ſcholis doctrinæ chriſtianæ, audientibus magiſtris et patribus quamplurimis familias, alta voce legitur.

59. Pythagoras, et Socrates admirabiles philoſophi habiti ſunt. ambo, quamquam magiſtri egregii plurimorum exſtiterint, hujus *cautionis* de qua ſcribimus, *in libris edendis* auctores præcipui exſtiterunt. nec literam ullam Socrates Platonis magiſter, et philoſophiæ excultor ſummus reliquit; nec Pythagoræ etiam ullum opus exſtat inſigne: magiſtrum potius ſilentii fuiſse teſtatur antiquitas. Sed majus quiddam conſiderandum cenſeo. Chriſtus Dei filius, vera ſapientia, magiſtrorum omnium magiſter verus, qui fecit quæ docuit antequam doceret, per totum vitæ ſuæ tempus nullum vel minimum edidit librum. Ejus vita ſanctiſſima, mores caſtiſſimi, ejus excelſa humilitas, eximia manſuetudo, admiranda patientia, excellens caritas, miracula ſtupenda quæ edebat, libri erant ampliſſimi: ne eloquentiæ vi ulla fundatam ſanctiſſimam religionem Chriſti, calumniatores perfidi auderent dicere, ut in ea divinam vim ineſse cognoſcerent homines, ejuſdem religionis, et veræ ſapientiæ auctor Chriſtus libros non edidit. Crux ipſa fuit liber, et cathedra, quæ orbem terræ docuit, in qua philoſophos omnes qui de moribus longiſſimos libros conſcripſerunt, ſuperavit. Qui autem hanc divinam docendi rationem nullos conſcribentes libros imitati ſunt, ut ſancti Apoſtoli, Martyres, ſanctus Ioannes Baptiſta, et ſancti Eremitæ quamplurimi, qui librum crucis meditantes, virtutum maximarum, ſobrietatis, caſtigationis corporis, et jejunii exempla reliquerunt, ſuſpiciendi ſunt, et etiam laudandi; orbis enim chriſtiani muti quidam magiſtri divinitus dati ſunt, qui exemplo docerent, non libris.

60. Nec tamen quia Chriſtus Dei filius nihil ſcripſit, ejus veluti ſcribæ ſancti Evangeliſtæ, et ſancti Apoſtoli Petrus, et Paullus divino ſpiritu edocti, nihil eſſe ſcribendum cenſuerunt; nec quia ſancti Evangeliſtæ, et Apoſtoli, quos nominavi, complexi

plexi ſunt omnia quæ ad inſtituendas animas pertinebant; deſtitit Dionyſius Areopagita, ſanctus Cyprianus epiſcopus et martyr, et alii quamplurimi ſancti ſcriptores, aliquid ſcribere. Exempla igitur quæ attulimus, ad *cautionem* potius *adhibendam* non ſolum *in edendis libris* pertinent, ſed etiam in conſcribendis, quam ad omnes ſcriptiones tollendas; ut quicumque ſcribit, intelligat, non tam in ſcribendo, quam in recte agendo vitam perfectam, et ſolidam laudem eſſe conſtitutam: ſe multo præſtantiores homines exſtitiſse qui nihil ſcripſerint, et qui ſanctis vitæ inſtitutis univerſum orbem docuerint, ut innumerabiles ſancti viri, ſanctæ etiam mulieres, quæ rempublicam chriſtianam, humilitatem, robur animi, et conſtantiam, caſtitatem, caritatem, et multiplices, ac excellentes virtutes vitæ exemplis, martyriis etiam ſuis docuerunt.

61. Domeſticis ipſe exemplis libenter utor: commemoratione tu rerum Venetarum delectaris valde, quia præcipuo quodam amore diligis rempublicam Venetam. Priſcos illos Venetos, qui eximia pietate, et præclaris virtutibus ſuis præclariſſimam rempublicam conſtituerunt primum, deinde ſanguine etiam ſuo propagaverunt, literarum ſtudiis non admodum deditos fuiſse legimus, ſæculi illius quo fundata eſt reſpublica, infelicitate; Vandalis enim, Gothis, et Longobardis Italiam vaſtantibus, quibus temporibus reſpublica crevit, ſtudia literarum minime florebant. nobilibus potius mercaturis, et rerum plurimarum uſu, gubernandæ reipublicæ artem ediſcebant priſci Veneti: literarum ſtudiis operam non dabant. Si qui fuerant qui literis delectarentur, erant perpauci. Andreas Dandulus princeps, qui primus inter Venetos inſignia doctoratus accepiſse ſcribitur, cum doctrinæ famam eſset conſecutus, et Venetorum ſtatuta in unum redegiſset, ante quadrageſimum annum ad principatum aſcendit, et ſtudia ſua ad communem utilitatem contulit. In eadem familia Fantinus epiſcopus Patavinus, literarum fuit cultor eximius, et plurimos ante annos Petrus Vrſeolus ampliſſima principatus dignitate relicta, in Aquitaniam in monaſterium, tamquam in portum, ſe recepit, ſanctimoniæ laude clarus, non mediocris etiam do-

doctrinæ, ut illa tempora ferebant; quem nihil scripsisse accepimus.

62. Italia Vandalorum, Gothorum, Longobardorum vastationibus liberata, republica admodum propagata, literæ reflorescere cœperunt, egregios quosdam viros patria nostra tulit. in familia Iustiniana Bernardum, et Laurentium; alterum historiarum scriptorem egregium, alterum *beatum* nuncupatum, qui libros pulcherrimos immortalitate dignissimos conscripsit: nuper etiam ex eadem familia, annales Petrus composuit. Duo etiam exstiterunt ex Marcella familia, Christophorus, et Petrus; alter eruditione varia plenum librum edidit, alter res gestas principum mira perspicuitate, et brevitate collegit. Et Donati duo satis nobiles scriptores floruerunt; quorum alter epitomem rerum Venetarum composuit, alter multo doctior, græcis, latinisque literis eruditus valde, qui apologiam scripsit difficillimis reipublicæ temporibus adversus calumniatores Venetæ reipublicæ, et Alexandri Aphrodisiensis breves libros, sed egregios admodum, latinos fecit.

63. Et ex familia Barbara quatuor insignes viri exstiterunt, Hermolai duo, quorum alter episcopus fuit Veronensis, quem Ioannes Baptista Egnatius non mediocris eruditionis vir doctum admodum virum fuisse testatur; alter, qui Castigationes Plinianas magno labore scripsit, et paraphrasim Themistii in libros quosdam Aristotelis sua magna cum laude in latinum transtulit, cum ejusdem etiam Aristotelis rhetoricæ libros tres ad Theodectem floride admodum in latinum transtulisset * *. Et Contarena familia doctos viros tulit, inter quos hi præcipui fuerunt: Gaspar Cardinalis, qui libros egregios scripsit de republica Veneta, de elementis, qui metaphysicam satis dilucide explicavit, in sacra etiam theologia nonnulla reliquit opuscula, in quibus quamquam perpauca non satis probata fuerint doctis, et piis viris, inter præcipuos tamen, et excellentes viros ætatis suæ commemoratus est Gaspar, et commemorabitur semper. suavissimis moribus præditus, summa integritate vir, legatus sanctæ sedis Apostolicæ Bononiæ est mortuus. et Petrum Franciscum Contarenum ipse novi: ejus, ut dictum est, consuetudine, dum senatoris fungeretur officio, sum usus;

G novi

novi etiam illum patriarcham urbis Venetæ acutiſſimo ingenio virum, et rerum plurimarum ſcientiſſimum. Fuit in Camaldulenſium ordine ex Delphina familia religioſus vir, eruditione varia, theologia in primis præſtans, ſub cujus nomine liber ſatis magnus epiſtolarum fuit editus: et Ioannes, qui primo Torcellanus, deinde Brixienſis fuit epiſcopus, liberalibus artibus, et variis ſcientiis excultus.

64. Et Mocenica familia bonarum literarum amatores habuit: Andream, qui inſignia doctoratus accepit, et de bello Cameracenſi librum ſcripſit: ejus fratris filium Philippum, ingenii acumine, et vitæ innocentia præſtantem, qui opus illud ſatis magnum conſcripſit. in ea vivunt duo philoſophiæ admodum dediti viri, quorum alter eſt epiſcopus Cenedenſis, qui philoſophiam aliquando antequam eſſet epiſcopus, Venetiis ſenatus juſſu docuit; alter eſt Aloyſius ſenator bonus, acri judicio vir, qui non ſolum in Ariſtotelicis, ſed in Platonicis etiam libris diligenter verſatus cum rerum cognitione eloquentiam conjungit, ejuſdem fere ætatis cujus ipſe ſum. Et Suriana familia doctrina multiplici viros habuit; Michaëlem, et Iacobum in primis, quorum alter legationibus eſt functus, orator etiam Romæ fuit, Pio V. ſanctiſſimo Pontifici gratiſſimus; alter, quo familiariſſime ſum uſus, æqualis meus, ubi et ipſe legatione pro republica ad Gallorum regem eſt functus honorifice, et præcipuos magiſtratus in republica eſt conſecutus, in Congregationem Clericorum Regularium, tamquam in portum, ſe recepit, ut antea dixi, in qua cum paucos menſes admirabili exemplo vixiſſet, migravit in cælum, doctrina excellenti præditus vir, quam cum non mediocri eloquentia conjunxerat. Veneria etiam familia literarum ſtudiis deditos viros habuit, præcipue fratres illos duos Franciſcum, et Dominicum, alterum philoſophiæ peripateticæ valde deditum, alterum inſignem, quem noſti, poëtam. Gabriela familia Venetum Socratem noſtra ætate peperiſſe exiſtimatur, Triphonem, politiſſimis excultum literis, et animi ſui ſenſa civibus noſtris libenter communicantem. Foſcareni non pauci doctoratus inſignia acceperunt; proximis annis Sebaſtianus, et Iacobus, qui philoſophiam ſenatus juſſu ante me docuerant Venetiis

cum

Digitized by Google

cum laude, quorum alteri eo in munere ipse successi.

65. Petrus vero Bembus Cardinalis, cujus pater satis eruditus fuerat, varia eruditione sua, et mira scribendi elegantia nomen Venetum ornavit: cujus tempore Canalius ab ipso, et a Navagerio celebratus vixit; in qua Canalia familia aliquot post annos Ioannes Franciscus magnus philosophus est habitus. Et in Maurocena familia in literis præstantes aliqui viri exstiterunt, Dominicus in primis, qui in sancti Thomæ Aquinatis libris egregie versatus fuerat, et philosophorum omnium libros, Platonicorum in primis, diligenter volverat: Romæ orator Venetæ reipublicæ magna cum laude fuit, eique successerat Navagerius noster, qui postea Cardinalis fuit, de quo sæpe mentionem fecimus. Et Navageria familia ingeniorum fuit admodum ferax; in ea enim paucissimi reperti sunt qui bonis literis non sint delectati, et eloquentiæ studiis aliquantulum non fuerint dediti. Sed præstantissimi fuerunt Andreas, qui orationes egregias, carmina etiam pulcherrima scripsit; et Bernardus ipse Cardinalis, qui nisi perpetuis reipublicæ occupationibus occupatus fuisset, et scriptiones omnes hoc sæculo supervacaneas existimasset, in scribendo gentilis sui laudem, Lazari Bonamici testimonio, superasset.

66. Ipse propago nescio quæ Navageriæ familiæ, cum Luciæ Bernardi sororis filius fuerim, tu scis (alii qui me non norint, non facile crediderint) quantopere scriptionibus perpetuis sim delectatus. Ingenue fateor, nullam ego voluptatem cum scribendi voluptate comparandam putavi. Scriptio lectionem parere, fugare otium, nutrire memoriam, dicendi facultatem ministrare, amicos parare, existimationem augere visa est, si sine fuco, sine ostentatione ingenii, sine vehementi laudis cupiditate fiat, si *cautio* demum *adhibeatur* de qua scribimus; quam valde probo, quam adhibui, quam adhibendam in omni mea vita semper putavi, quam adhiberi ab iis quos diligo, vehementer cupio, et eos qui rerum mearum heredes sunt futuri, adhibituros esse confido, cum a me sæpe audierint meam hac de re sententiam. Cautus ipse fui in permittendo ut meæ scriptiones ederentur, quia non satis doctum me esse scio, quia non callere optime linguam in qua præcipue ausus

ſum ſcribere plurima, latinam nimirum; in qua imitatione potius bonorum præceptorum quos nactus ſum, et aſſidua exercitatione, quantulamcumque hanc quam habeo ſcribendi facultatem ſum conſecutus. non putavi edendos eſse meos libros, quia nihil altum, nihil ſublime continent, nihil quod in veterum libris non ſit explicatum et gravius, et ornatius. nolui edere, ne literariam rempublicam onerarem ſcriptionibus meis, ne inanem gloriam aucuparer, ne in meorum æqualium invidiam inciderem, quam maxime ſemper vitandam cenſui; eo magis abſtinendum ab edendis meis libris judicavi, quia, ita me Deus adjuvet, Silvi, in nullo meorum opuſculorum diligentiam tantam adhibui, quantam adhibere potuiſsem, et eorum plurima vix continuatim perlegi. judicium etiam avunculi mei, quoad vixit, maximi feci, et mortui etiam maximi facio, et veneror.

67. Et inter illos qui honeſtis parentibus orti ſunt, non tamen jus ſuffragii habuerunt (cives ipſi Veneti nominantur, et fratrum loco ab illis qui rempublicam adminiſtrant, habentur) fuerunt qui in ſtudiis optimarum artium verſati, non minimam laudem ſunt conſecuti. Ioannes Franciſcus Commendonus Cardinalis, legatus ad regem Poloniæ ornatam et elegantem orationem habuit; ſcripſit etiam ab adoleſcentia egregia opuſcula, pulcherrima in primis carmina; et Hieronymus Ragazzonus epiſcopus Bergomenſis, latini ſermonis cultor egregius, in celeberrimo Tridentino Concilio, et viſitationibus quamplurimis orationes habuit, et libros conſcripſit cum laude; quam multo majorem conſequeretur, ſi pergeret ſcribere, quod fortaſse bonus epiſcopus non facit paſtoralibus occupationibus impeditus, et quia aliquot annos in Gallia ſanctæ ſedi Apoſtolicæ apud regem chriſtianiſſimum egregie inſerviit. Venetos non paucos excellenti ingenio, et doctrina viros quos nominavi, et alios etiam quos præterii, cum ante oculos haberem, qui aut nihil ſcripſerunt, aut nihil certe edendum arbitrati ſunt, pudebat me, cum illorum judicium in abſtinendo a ſcriptionibus non ſequerer, *cautionem in edendis libris* non imitari. Et veniebant ſæpe in mentem multi, aliqui etiam Veneti, quibus ad tuendam eorum exiſtimationem ſatius fuiſset nullum edidiſse

Digitized by Google

dixisse librum. vere dicam, amice candide, interdum puduit, ne dicam pœnituit, tot horas in scriptionibus collocasse. cur? dicis: quia fortasse potuissem easdem horas collocare utilius in philosophorum libris diligentius perlegendis, vel, ut rectius dicam, in sacris libris studiosius evolvendis, et in sanctorum doctorum commentariis: majorem temporis partem fructuosius posuissem in meditationibus, et divinis precibus fundendis ad Deum, in negotiis etiam spiritualibus fortasse tractandis.

68. Sed ne me ipsum prorsus destituam, in mearum scriptionum defensionem dicam aliquid. Cum sine voluptate vita hæc transigi nequeat, non illiberalem hanc voluptatem me percepisse, quid est cur me pœniteat? scriptio cum meditationem nutriat, et orationi etiam materiam subministret, si absque scriptione vixissem, aridior fuissem fortasse, et ineptior ad divina colloquia. assidua, et plane infinita lectio variorum librorum, quamquam multiplicem, et interdum admirabilem cognitionem pariat, si scriptione non distinguatur, et exornetur, confundit animum, mentem quodammodo obscurat, tædium parit, frigidos sæpe homines reddit. Animo sæpe volvi illos quos nominavi Venetos, Petrum Franciscum Contarenum, & Dominicum Maurocenum, viros doctissimos, quorum scripta nulla exstabant, quamquam dixerint multi, ab illis scripta fuisse quamplurima. ii tot mearum scriptionum pudorem adimebant, cum non edebam quæ scribebam. Iustinianorum Bernardi, Leonardi, et maxime Laurentii, quem ***beatum*** dicimus, Gasparis itidem Contareni præclara opera, Andreæ Navagerii, et Petri Bembi elegantissimæ lucubrationes industriam augebant meam, honestam excusabant voluptatem. excusabam etiam me, quod amicis essem obsecutus, cum plurima antequam essem episcopus scripsissem, ut amicorum voluntati obsequerer: et episcopus scripsi ad usum Veronensis cleri, et populi meæ fidei crediti, ut pastorali meo munere fungerer. libri vero quos demum Cardinalis delineavi, ad pietatem alendam, et ad amorem meum in collegas quosdam quos præcipuo amore diligo, et magna observantia prosequor; ostendendum pertinent.

69. Quæ omnia quamquam vera sint, peccasse me tamen, quam-

quamquam non graviſſime, non negaverim, quia avidior viſus ſum fuiſse voluptatis illius quam percepi, et negligentior in corrigendis lucubrationibus meis, ut parentes aliqui ſolent facere, qui divino beneficio ſuſceptis filiis, ubi in lucem ſunt editi, illos negligunt, quaſi minime genuerint; quos in præclariſſimo illo opere tuo reprehendis acriter. Verum enim vero, Silvi, librorum judex acerrime, et æſtimator rerum optime, ***de cautione in edendis libris adhibenda*** cuperem ut præſtantes aliqui ingenio viri opus conſcriberent, quod in manus omnium qui literis ſint dediti, perveniret; quo opere pruritum ſcripturientium acriter reprehenderent primum, deinde notas quaſdam indicarent, quibus quis facile poſset dignoſcere, num liber quem ſcripſerunt, ſit edendus. ſed ſine longis operibus, ea quæ in ſacra Indicis congregatione ſuperioribus annis, dum ipſe etiam illi intereſsem, ſunt decreta, ſi ſervarentur, ſufficerent. Nihil non ſolum contra ſacroſanctam Chriſti religionem, ſed nec etiam quod ſanctis ejus dogmatibus aliqua ratione videtur repugnare, nihil in odium hominum eamdem ſanctam eccleſiam matrem agnoſcentium, nihil procax, nihil laſcivum, nihil invidioſum, nihil maledicum, nihil vanum, nihil inutile edatur. Vbi quæſtus, ubi ſordium, ubi ignobilis mercaturæ ſuſpicio aliqua eſt, luxuries ingeniorum coërceatur. non ſolum in Vrbe, in qua ſacri palatii magiſter fideliter hoc fungitur officio, ſed in ſingulis civitatibus ubi ſunt typi, optandum eſt valde ut hæ ſervarentur regulæ, quibus cautio edendorum librorum continetur, et novorum librorum utilitas ſpectatur.

70. Vtiliter editi ſunt libri Cæſaris noſtri Baronii, ſacerdotis Congregationis Vallicellæ, quibus ſanctorum memoriæ, et eccleſiaſtici annales ad erudiendam chriſtianam rempublicam, continentur. Vtiliter ſcripſit Robertus Bellarminus, quem alio loco nominavi, Societatis Ieſu, inſigniter eruditus vir, cum abſurdas, et perverſas hæreticorum opiniones confutavit egregiis voluminibus: et qui commentarios in Danielem prophetam ſcripſit, Benedictus Pererius, laudandus eſt valde; ut non laudari non poteſt Toletus doctor, qui commentarios in ſanctum Evangeliſtam Ioannem eruditos admodum conſcripſit.

Alio-

Aliorum libri quamplurimi laudandi ſunt, quos non commemoro, ne in longum protrahatur liber. Tuos ego libros merito edendos curavi ad patresfamilias, quos magiſtri doctrinæ chriſtianæ in hac Veronenſi diœceſi ſemper habent in manibus, ut dixi. conſuluiſti enim mirandum in modum patribus, et matribusfamilias, quæ ſunt genera hominum conſilio maxime indigentium. Et ex illis qui vivunt, Granatenſis opera, inter cetera, digna fuerunt maxime quæ iterum atque iterum ubique terrarum ederentur; ut Didaci etiam Stellæ præclara quædam opuſcula, et aliorum plurimorum, quibus Sanctus excitatur Spiritus, et devotio maxime alitur.

71. In hiſtoriis autem edendis cavendum eſt potiſſimum, ne mendaciis corrumpatur veritas, ne dulce adulationis venenum miniſtretur principibus viris, quod non ſolum in hiſtoriis, ſed in carminibus, et aliis librorum generibus propinari ſæpe ſolet; et eſt ignobilis ingenii nullam ſolidam laudem quærentis. Verum quod ad meos attinet, ut has quas nominavi cautiones ad uſum meum revocem, ſcio me nullum ſcripſiſse librum ut alicujus famæ detraherem, ut cuiquam maledicerem, ut me ceteris anteferrem, ut inde maximam me laudem conſecuturum ſperarem. Scripſi indulgens ingenio, quia ſcribens admirabilem voluptatem cepi: ut alia fugerem voluptatum genera, hac delectatus ſum. Veteres ſcriptores imitari habui ſemper in animo, verborum lenocinia minime ſum aucupatus, pondere potius ſententiarum conatus ſum meum ſenſum exprimere, nec umquam ſtudui haberi Ciceronianus. Ingenue tecum loquar; ſatis magnam mercedem ſcriptionum mearum putavi voluptatem; et ſic illum verſiculum uſurpare merito poſsem: *vitavi denique culpam, non laudem merui*. Ob id in nullius, ut arbitror, invidiam incidi, quamvis plura ſcripſerim quam quiſpiam æqualium meorum Venetorum. Qui libri ſunt editi ex meis, meo juſſu non ſunt editi: Borromæus Cardinalis aliquos, tu nonnullos, quoſdam Petrus Franciſcus Zinus, varia eruditione, et facundia, ac ſcribendi elegantia præſtans, qui inter canonicos hujus cathedralis eccleſiæ Veronenſis fuerat, curavit edendos. pauciſſimi, et illi quidem ad uſum hujus Veronenſis Eccleſiæ, meo juſſu editi ſunt.

72.

72. *Cautiones* igitur de quibus pluribus ad te ſcripſi, *in libris edendis adhibui*, et *adhibebo* dum vivam; ſpero etiam adhibituros fratris mei filios, in quorum manus, cum ex hac vita migravero, ſcriptiones meæ pervenerint. Nolim in primis edatur umquam ea quæ de rebus Venetis delineata fuerat hiſtoria; nec etiam libri illi quos ad illos, et ſororis etiam meæ filios de utilitate capienda ex rebus a Venetis geſtis, inſcripſi. habeant illos in manibus, legant, ad uſum revocent præcepta quæ ab aliis minime tradita ſunt: numquam edendum patiantur opus non ſatis elaboratum, nec, ut oportuerat, expolitum. In hoc quod ſcribo, a tua fortaſſe ſententia diſſentio. Sed, Silvi, plane intelligo, ſi edatur opus illud, editionem non profuturam plurimis; animadverſura eſſe acuta ingenia, quæ illorum animos offendant. Alii vero libri cur edantur, cum ad uſum tantum illorum ad quos miſſi ſunt, ſuſceptus a me labor ille fuerit? Homilias autem de paſſione Domini, et commentarium de conſolatione eccleſiæ conſiderate legere, et emendare numquam cum per occupationes mihi licuerit, non eſt, niſi a me adhibito magno ſtudio corrigantur, cur ullo umquam tempore mittantur in lucem. Nec hoc ipſum opus quod ad te ſcripſi longius quam putaveram, edendum ulla ratione arbitror.

73. Et quia in loquendo eſt quædam garrulitas, ita eſt etiam in ſcribendo quædam proclivitas, quæ ei aliqua ex parte reſpondet, quæ, ut garrulitas ipſa, fugienda eſt. ut enim de verbo otioſo reddenda erit ratio, ſic, puto, reddetur etiam de otioſa ſcriptione, de libris inutilibus. et ut hypocriſis injuſtitia quædam eſt vituperanda valde, ita oſtentatio ingenii, et exiſtimationis augendæ vehemens ſtudium in literaria republica hypocriſis quædam eſt ſanis ingeniis fugienda. quamobrem, Silvi, cum interdum me recolo, ad clementiſſimum patrem Deum mentem meam dirigens, tot mearum ſcriptionum veniam petere in animo habeo; petii etiam aliquando. Non tamen omnia quæ ſcripſi, me ſcripſiſſe pœnitet; nec omnes meos libros inutiles puto. qui in eadem familia in qua natus ſum, naſcentur, imitatione induſtriæ meæ ad fugiendum otium, et ad liberales artes amandas excitabuntur,

74.

Digitized by Google

74. Audi, frater amantissime, quid in hac vitæ meæ reliqua parte de hac mea proclivitate ad scribendum statuerim: ubi duos libros absolvero, alterum de fugiendis honoribus, alterum de utilitate capienda ex corporali ægritudine, quos, ut duobus Cardinalibus diaconis obsequar , ut dixi, aggressus sum scribere, finem scriptionibus omnibus meis imponere constitui. Quid ages ? dices : quod tibi erit in senectute tua solatium? scriptionibus assuetum ingenium tuum languescet omnino? oblivisceris tui? Augustinus Valerius esse desines? Non mei obliviscar, frater, nec desinam esse Augustinus, ut spero. novero rectius me ipsum, et Augustino scripturiente evadam prudentior, novissima cogitans, res altas meditans, ad cælestem patriam aspirans, in sacris libris diligentius versans. cælestes oratores, sanctorum nimirum prophetarum libros, diligenter legere est animus, ut languidæ orationis meæ me magis pudeat: ab illis ad peccata mea deflenda, ad negligentiam meam, ne dicam vanitatem, accusandam erudiar, justitiam Dei considerans, et minas, nec minas solum, sed etiam supplicia quibus potentiam ostendit suam, observans, instruar in timore Domini. Res tragicas quas servus suus describit Hieremias in lamentationibus suis, perlegens, in lamentationibus, in suspiriis, in lacrimis, quod meæ vitæ est reliquum consumam. Cælestem epistolam, Evangelium Christi, perfectam sapientiam, rerum cognoscendarum, et agendarum epitomem habebo semper in manibus; res itidem gestas Apostolorum, et beatissimi Christi vicarii Petri, sancti Paulli, et aliorum quorum scripta sancta legit ecclesia, evolvam diligenter, legam studiosius quam umquam antea fecerim; non desinam etiam repetere. hæc ipsa lectio functionibus omnibus meis erit anteferenda. Usu sanctissimi sacrificii, familiarium sermonum, piorum etiam colloquiorum reliquam vitæ meæ partem ducam, nihil scribendo, sed legendo, orando, hortando, ægros visitando, et alia pia pastoralia negotia tractando eadem qua feci hilaritate.

75. Quod si cavere omnino a scriptionibus non potero, nihil aliud certe scribam (sanctum Augustinum, cujus celeberrimum nomen indignissimus omnium refero, imitatus) præter meditationes quibus ad contemnendum miserrimum hoc sæcu-

lum, et ad cæleſtem Hieruſalem optandam, et quærendam exciter. Leges hæc, Silvi candide amice, amice triginta annorum, qui maxima veræ ac ſinceræ benevolentiæ erga me indicia dediſti; leges hominis Veneti fere ſexagenarii lucubrationem (brevi enim tempore nonum, et quinquageſimum agam annum) agnoſces tu ſtilum meum minime politum, fluentem cum luto aliquo, quo tu non offenderis; agnoſces ingenuam quamdam ſcribendi libertatem, et amorem in te meum.

76. Qui in ſacro Cardinalium collegio hac tempeſtate ſumus, excitari poſsumus ad ſcribendum exemplo Cardinalium qui ante nos in eodem ſacro collegio plurimos jam annos floruerunt, proximis etiam annis vixerunt. Omittamus ſanctum Hieronymum, de quo eſt aliqua controverſia, appellandus ſit Cardinalis, necne. diaconorum Cardinalium admiranda in ſcribendo fuit induſtria, eximia laus. Innocentius III. in ordine diaconorum cum eſset, de miſeria hominis præclariſſimum conſcripſit opus; item Hugo Cardinalis in ſacros libros commentariolos utiles admodum ſcripſit. Sanctus Bonaventura, quem merito inter eximios, et præcipuos doctores numerandum ſanctiſſimus noſter Sixtus cenſuit, quamplurimis libris ſuis ſumma pietate, et excellenti doctrina refertis, Thomas etiam Cajetanus ingenii acumine, et admirabili rerum ſubtilium cognitione præſtans, libris ſuis ſacrum collegium noſtrum ornaverunt. Reginaldus deinde Polus, Iacobus Sadoletus, Veneti duo noſtri Contarenus, et Bembus ſcriptionibus delectati ſunt, quamquam in diverſo ſcribendi genere verſarentur. Et Moniliani Cardinalis Aræ Cæli libros in manibus habuimus: et novimus egregium librorum ſcriptorem, et oppugnatorem hæreticorom acerrimum Stanislaum Hoſium, *Cardinalem Vermienſem* nuncupatum, eximia doctrina, ſanctiſſimis moribus, et admiranda morum ſuavitate præditum. Exemplo igitur Cardinalium liceret ſemper aliquid ſcribere: ad novos labores ſuſcipiendos excitari ipſe poſsem: inflammabuntur fortaſse Cardinales qui vivunt, qui florent ingenio, et dicendi, ac ſcribendi facultate, et inſigni, ac multiplici doctrina ſunt exculti.

77. Si autem ſine ſcriptionibus poſtremam hanc meæ vitæ par-

partem duxero, insignia exempla virtutum maximarum, quæ in præstantissimis Cardinalibus eluxerunt, et cum magnam doctrinæ famam essent consecuti, nihil tamen monumentis literarum consignarunt, imitabor, ut fuerunt Marcellus Cervinus, qui Marcellus Secundus dictus est, Ioannes Petrus Caraffa, qui Paullus Quartus est dictus; Carpensis, et Moronus Cardinales insignes nihil monumentis literarum commendarunt; quamquam Paullus Quartus ad octogesimum tertium annum pervenisset, et multiplicis, et excellentis doctrinæ famam esset consecutus. Et in Gulielmo Sirleto Cardinale, quem novimus, qui utrumque nostrum mirifice dilexit, prope infinitam fuisse rerum cognitionem scimus. at quamquam admirabilem ecclesiasticarum rerum notitiam haberet, et omnes scriptores græcos, ac latinos diligentissime perlegisset, et in familiaribus sermonibus recitaret; cum in græca, et hebraica lingua tantos fecisset progressus, quantos nullus qui in sacro Collegio exstiterit; nihil tamen vir tanta doctrina, quam cum excellenti pietate conjunxerat, scriptum reliquit; ut sic statuendum nobis esse videatur, quemadmodum scriptum est in sancto Paullo: *is qui non manducat, manducantem non judicet, et qui manducat, non manducantem non spernat*; ita qui nihil scribit, aliquid scribentem non judicet: qui scribit, non scribentem non spernat; ejus potius prudentiam magni faciat, admiretur doctrinam, et modestiam commendet.

78. Si qui Cardinalis tempus norit recte dividere, et in precibus ad Deum fundendis, et in sanctis sacrificiis, in lectione bonorum librorum, in negotiis ecclesiasticis rite tractandis norit ponere; variarum scriptionum pericula, æmulationes, reprehensiones etiam non injustas vitans, laudandus erit fortasse magis, quam qui scriptionibus etiam non inutilibus delectatur; cum admodum difficile videatur, post insignes scriptores quos antea nominavimus, quidquam a quopiam utiliter scribi posse.

79. Hic sit opusculi hujus *de cautione adhibenda in edendis libris* finis, quod qui leget (cupio autem esse perpaucos) æquitatem animi mei, ut credo, perspiciet; et cum e scriptionibus nullam laudem postulem, remittet, ut spero, culpam;

Digitized by Google

liberalem quam scribendo percepi voluptatem, condonabit: permittet facile post tot scriptiones meas ut nihil scribam amplius. Tu, Silvi optime, non solum scriptionum mearum, sed etiam omnium æstimator egregie, ad me scribes quid de hoc meo libello sentias; quem scripsi hiemalibus noctibus, vehementissimis et asperrimis frigoribus, ac si tecum loquerer Romæ, leniens desiderium tui, quod vix in hac absentia mea ab Vrbe fero. in variis, et magnis pastoralis muneris occupationibus dictatum est, totum fere ante lucem.

80. Et necessario a me hac de re scribendum duxi, quia plurimi, tu etiam sæpe hortatus es, ut libros omnes quos in mea vita conscripserim, in unum volumen redigendos curarem. hortati sunt etiam alii qui meas, visi sunt admirari nugas, ut antequam ex hac vita migrarem, illos permitterem edendos; quos tantum abest ut imprimi sim permissurus, ut quantum in me est, vivens prohibeam ne ubi etiam postremum diem obiero, umquam edantur. Sint in manibus gentilium meorum, et aliquorum Venetorum consanguineorum, et affinium nostrorum: illi gentilis, consanguinei, aut affinis sui industria, et hortationibus ad bonarum artium studia excitentur: amici mei legant, quasi mecum loquantur, si pro sua humanitate interdum libuerit. obrui meis scriptionibus rempublicam literariam non est necesse. hujusmodi judicium fero de libris meis, hanc ob caussam tam longum librum scripsi: *cautionem* omnino *in meis libris edendis* hujusmodi *adhibendam* censeo, ut denuo edantur illi, si opus sit, qui editi sunt, ad utilitatem ecclesiæ, præsertim Veronensis; reliqui omnino non edantur.

F I N I S.

BER-

BERNARDI NAVGERII
S. R. E. CARDINALIS
VERONENSIS ECCLESIAE
ADMINISTRATORIS
VITA
AB
AVGVSTINO VALERIO
CONSCRIPTA.

Digitized by Google

Digitized by Google

BERNARDO NAVGERIO ABBATI

PETRVS VALERIVS.

ERTIO episcopatus Veronensis sui anno Augustinus Valerius, qui viginti fere post annos pastoralis sui muneris a Gregorio XIII. Pontifice Maximo et optimo Cardinalis est factus, vitam Bernardi Naugerii Cardinalis, avunculi, et prædecessoris sui, scripsit. Latuit commentariolus hic, qui res a Bernardo gestas breviter, et dilucide explicatas continet, inter scriptiones suas non paucas usque in hunc diem. Non esse adhibitam eam quæ oportuerat, diligentiam in viri præstantissimi, et de se optime meriti rebus præclare gestis narrandis, dicere sæpe consuevit idem quem nominavi, episcopus, et Cardinalis noster: nihilominus cum commentariolum quo vita avunculi sui exprimitur, legisset, quædam etiam addidisset superioribus mensibus, mihi postulanti tandem concessit ut ederetur ad hunc usum, ut egregiam optimi senatoris formam expressam in tota sua vita, cum rempublicam administravit Bernardus, Veneti senatores intuerentur: episcopi etiam, et Cardinales, si in eorum manus lucubratio hæc inciderit, ad variarum, et illustrium virtutum quibus ipse claruit, imitationem incitarentur. Precibus meis mittendum tibi hujusmodi opusculum censuit Cardinalis, ut domestico exemplo Naugeria familia, quam, memor lectissimæ feminæ matris suæ, unice diligit, ad eamdem imitationem excitaretur; tu in primis, qui præstantissimi senatoris, et Cardinalis amplissimi es nepos. Porro jussit

idem

Digitized by Google

idem Cardinalis patruus meus , ut quadam exemplaria libelli hujus , quo vita avi tui , cujus nomen etiam refers , explicata est graviter , et eleganter , ut opinor , ad te mitterentur . Horum exemplaria duo mandavit ut dares Sebastiano Venerio consanguineo nostro , doctrina , et virtutibus variis ornato viro , ad quem etiam valde pertinet hic libellus , cum Cardinalis Naugerius ipsius fuerit etiam avus , ut pote qui ex Laura , femina virtutibus pluribus clara , est natus . jussit etiam ut communices hanc eamdem scriptionem consanguineis tuis in Naugeria familia natis , tuis etiam amicis . Ipse autem egi gratias benignissimo Cardinali , ut pulcherrimo , et valde , ut arbitror , pretioso dono tibi utilitatem aliquam , voluptatem etiam maximam afferrem , et amori in te meo , qui plane fraternus est , satisfacerem ; dediti enim fuimus in eadem academia Patavina iisdem philosophiæ , et theologiæ studiis , et cum insignia doctoratus accepisses in theologorum collegio , ostendisti tu , ut omnes qui aderamus commemorare soliti sumus , non solum doctrinam egregiam , sed etiam admirabilem dicendi facundiam , et avitam plane eloquentiam . Erit hæc ipsa scriptio perpetuum testimonium Cardinalis erga avunculum suum observantiæ , et grati animi ; testabitur etiam fraternum , de quo dixi , et singularem amorem erga te meum . Vale , Bernarde optime , et perge ad domesticas virtutes imitandas , et me , ut facis , ama .

BER-

BERNARDI NAVGERII

S. R. E. CARDINALIS

Veronensis Ecclesiæ Administratoris

VITA

A B

AVGVSTINO VALERIO

CONSCRIPTA.

ATVS est Bernardus Venetiis in patricia Naugeriorum familia, in qua multi boni cives, et de Republica Veneta optime meriti fuerunt, inter quos ipse nominare consueverat Ioannem Naugerium, qui pro patriæ libertate, et dignitate fortiter pugnaverat, et alacriter etiam occubuerat. Patrem habuit Ioannem Aloysium, virum innocentissimum, et optimum senatorem. Summa parentum, et magistrorum diligentia est educatus, cum ei in puerili disciplina majorum suorum virtutes proponerentur, quas ita est imitatus, ut familiæ suæ decus et ornamentum addiderit. Puer memoria præstitit ita, ut sex, aut etiam octo libros Aeneidos, sicut edidicerat; patri recitaret, et orationes longissimas M. Tullii in schola memoriter pronuntiaret. Natus videbatur ad eloquentiam, et

Digitized by Google

magnam puer in eo genere laudis ſpem afferebat. Ioannes Aloyſius pater etſi advocator communis erat, et in amplis magiſtratibus reipublicæ operam navabat, nihil tamen habebat antiquius quam ut filium inſtitueret, et excitaret quotidie ad res maximas cogitandas, et imitandum illum qui vivebat magna cum laude, Andream gentilem ſuum. Et quamvis ſenator bonus non amplum haberet patrimonium, in educando tamen, et in inſtituendo filio nulli ſumtui parcebat: in comparanda copia librorum, in remunerandis magiſtris ne ditiſſimis quidem totius civitatis hominibus cedebat. Habuit filios tres, Franciſcum, qui admodum adoleſcens eſt mortuus, hunc Bernardum, et Hieronymum, et filiam unam, quam dum magiſtratum gereret in Cypro inſula, moriens teſtamento filiorum ſuorum fidei commendavit, quam fidem ipſi non fefellerunt; nam non multo poſt tempore eam Bertuccio Valerio nobili Veneto, viro ingenio acri, qui aliquo in numero in Republica videbatur futurus, in matrimonium collocarunt. Sed omnem ſpem Ioannes Aloyſius videbatur poſuiſſe in uno Bernardo, illum præcipuo quodam amore diligebat, ſovebat illius ingenium, ad illum audiendum, dum recitaret aliquid, aut cum æqualibus diſputaret, non accedebat ipſe ſolus, ſed præſtantiſſimos ſenatores ſecum multos adducebat, in hoc exiſtimationem ponens, et divitias, ſi filium ſuum moribus, et doctrina præſtantem ad ornamenta, et commoda reipublicæ inſtitueret. Hanc rem commemorare ſolebat Philippus Stridonius, qui ſub Stephano Plazonio bono grammatico Bernardi condiſcipulus fuit, cum quo etſi contendebat ingenio, et exercitatione, atque etiam literis, cum eſſet major natu, illum tamen illa etiam ætate ſe admirari ſolitum dicere conſuevit, et Ioannis Aloyſii patris maximam caritatem in filium ſæpiſſime laudare numquam deſiit. In adoleſcente, aut puero potius, alacres, et ingentes ſpiritus cernebantur: magna videbatur cogitare, gloriam ſibi proponere, regnare quaſi inter æquales videbatur velle, ita ſi quid pecuniæ haberet, libenter pro omnibus, cum opus eſſet, dependebat, quaſi ipſe omnium eſſet ditiſſimus. Erat corporis ſtatura minime procera, non tamen exigua, erat aſpectu valde amabili, elucebat gravitas in vultu, oculi, qui

ſunt

sunt principes in pronuntiatione, omnium benevolentiam sibi conciliabant, et trahebant singulos cum quibus loquebatur, in quam vellet sententiam. abundabat ejus in corporis temperatura sanguis permixtus bile, non tamen atra, qua mixtione fiebat ut facile apprehenderet omnia, et quæ semel apprehendisset semper retineret; ita ut, quod raro solet contingere, cum excellenti ingenio conjungeretur memoria quædam admirabilis, ut omnia quæ aut ex libris didicisset, aut a viris doctis audivisset, semper haberet in promtu, et ad ea quæ proponebantur, accommodaret. Patre in Cyprum insulam a senatu misso ad inspiciendas magistratuum omnium qui eo tempore in insula erant, rationes, Bernardus qui jam decimum octavum annum attigerat, patrem magnis precibus exoravit, ut quo tempore ipse abesset a republica, sibi liceret Patavium in nobilissimam illam academiam ad optimas disciplinas percipiendas se conferre: nullo in loco se melius, et honestius posse adolescentiam suam traducere, polliceri se studio, et diligentia effecturum ut eum filii voluntati obsecutum esse, et in ejus disciplinam sumtus fecisse non pœniteret. Hortabatur consanguineum suum Andreas Naugerius, qui paterno amore Bernardum tamquam heredem suæ gloriæ, et eum qui ornamentum familiæ esset allaturus, mirifice diligebat, ut filio non deesset; rogabant omnes Ioannis Aloysii propinqui, et amici, ut nascentem gloriam, ad quam filius videbatur natus, minime retardaret. Itaque vir bonus, et filii laudis cupidissimus, quidquid habebat patrimonii, id totum Bernardo tradidit, quo et librorum copiam sibi parare posset, et in studiis commodius versari. Itaque Patavium venit Bernardus ante vigesimum annum, quo in gymnasio tantum profecit in liberalibus disciplinis, ad tantamque laudem pervenit, ut sua ætate nemo magis laudaretur: tantos progressus fecit in orationibus scribendis, atque etiam in carminibus, ut non deessent qui illum cum Andrea gentili suo, qui ad maximam laudem utroque in genere pervenerat, conferrent. Philosophiæ studiis operam dedit docentibus M. Antonio Genua Patavino, atque etiam Vincentio Madio Brixiano. uterque magnus philosophus est habitus. Patavinus acumine videbatur

præſtare, et gravitate quadam philoſophica in interpretandis Ariſtotelis libris: alter fortaſse Ariſtotelis ſenſa fidelius, et diligentius exprimebat. utrumque eſt ſecutus. Iis magiſtris in philoſophiæ ſtudiis tantam diligentiam poſuit, quanta ſatis eſſet ad alendam eloquentiam, et ad adminiſtrandam rempublicam in qua erat natus. Inanibus, et ambitioſis diſputationibus, quæ ſine magna oſtentatione haberi non poſsunt, non delectabatur: e fontibus philoſophiam hauriendam putabat, græca cum latinis conjungens: eſse potius philoſophus bonus, quam haberi acutus ſtudebat: non probabat depravatum illum morem qui percrebuit in ſcholis, ut tantum tempus ponatur in abſtruſis, et inutilibus quæſtionibus tractandis, ut vel minima pars librorum Ariſtotelis explicetur: ſcripſiſse admirabilem illum virum putabat, ut ſui libri ſtudioſe legerentur: non poſſe aliquem ejus librorum partem recte intelligere qui multa non noſſet ex eodem ſcriptore: neminem eſse meliorem interpretem Ariſtotelis, quam ipſummet; quamobrem legendos ſæpe diligenter ejus libros, et ſcripta Platonis, Xenophontis, Iſocratis, Plutarchi, et aliorum; egregios enim illos viros ſe mutua quaſi opera interpretari aliud agentes judicabat; et prudenter ſane. Illos libros ab Ariſtotele conſcriptos qui in ſcholis explicari non ſolent, habebat ipſe in manibus, ut ſunt libri de moribus, non ſolum ad Nicomachum, ſed etiam ad Eudemum, atque ii qui *magna moralia* inſcribuntur. Vſus eſt cum eſset Patavii, conſuetudine, et familiaritate Petri Franciſci Contareni, qui deinde fuit Venetus patriarcha, Dominici Mauroceni doctiſſimi viri, Danielis Barbari viri admodum eruditi, qui præclaros libros edidit, et coadjutor Aquilejenſis eſt mortuus, optimorum adoleſcentium qui eo in gymnaſio ingenio et doctrina floruerunt, et Speronis Patavini viri acerrimi judicii, et multiplicis doctrinæ, quibuſcum conjunctiſſime vixit, eoſque in omni vita plurimi fecit. Speron, quo nemo fortaſse illo tempore de aliis judicare melius poterat, tam multa, et tam præclara de Bernardi eloquentia, judicio, et ſuaviſſimis moribus dicere ſolebat, ut nec amabiliorem, nec præſtantiorem civem Venetiis natum ſua tempeſtate quemquam putaret. Narrabat interdum conveniſse eos de quibus eſt di-

ctum,

Digitized by Google

ctum, et alios quosdam, et cum probitatem hilaritate condiendam esse, honestatemque cum liberali voluptate conjungendam dicerent, ex tempore ante cœnam, aut etiam postquam cœnatum esset, haberi solitos sermones tam lepidos, tam elegantes, tanta cum gravitate a Naugerio, qui minor natu erat, ut motu corporis, et gestu, mirabilique demum actione expressam ejus orationem omnes admirarentur, et magnum oratorem futurum judicarent. Dum Patavii studiis doctrinæ operam daret, et ad gloriam magnis laboribus contenderet, ecce de patris obitu literæ afferuntur. adolescens in cursu studiorum optimorum sine tanto patrimonio quantum satis esse posset ad commode vitam ducendam, cum altero fratre, et una sorore, intermissis studiis ad rem familiarem cogitur animum adjicere. Multa, et gravissima incommoda Bernardo, et toti domui attulit patris acerba et immatura mors; nondum enim quinquagesimum nonum annum attigerat, cum in Cypro insula illius cæli intemperie, et laboribus magnis quos in magistratu suo obeundo susceperat, excessit e vita. Patrem amiserat eo tempore quo magna commoda, et ornamenta sibi, et familiæ suæ erat allaturus; quo soror etiam ejus Lucia eo magis indigebat; eam tamen ipse jacturam constanti animo tulit, et in patriam rediit hanc præcipue ob caussam, ut sororem, cui maximum luctum attulerat patris mors, consolaretur, ejusque nuptiis provideret, quod et præstitit cum tanta dote quanti non fuit æstimatum patrimonium quod ipsi reliquum erat; quam ob fraternam caritatem, vel potius pietatem paternam, valde laudatus est. Non deerant qui hortarentur hominem præstanti ingenio, præclaro judicio, atque naturæ muneribus omnibus quæ ad dicendum requiruntur, ornatum, cui adhuc ob ætatem (duos enim et viginti tantum annos natus erat) ad rempublicam non patebat aditus, ut caussas ageret : natus ad eloquentiam, facultatem illam conferret ad utilitates hominum, et patrimonium valde tenue, ut præstantes multi viri fecerunt, augeret : non defuturos ei tandem honores in republica maximos. id consilium ipse minime probavit, quamquam reprehendere nulla ratione posset. Ita a natura erat formatus ad res maximas, ita veræ lau-

laudis ſtudio, et cupiditate gloriæ rapiebatur, ut nihil quod non prorſus nobilis, et excelſi animi videretur eſse, poſset facere, aut cogitare. Egit quaſdam cauſsas adoleſcens tanta cum laude, ut nemo videretur cauſsam ullam poſse tractare diligentius; et moleſtum erat ab illis quos defendebat, aliquid accipere. Verum minime chriſtiano tutum putans nullo delectu omnes cauſſas defendere, ut facere ſolent qui eo in genere ſtudii verſantur, et turpe etiam exiſtimans, aut certe indecorum, Venetum hominem natum ad adminiſtrandam florentiſſimam rempublicam, et ad regendos alios, laboribus perpetuis, et contentionibus forenſibus occupari; aliam vitæ rationem inivit, et, ubi primum per ætatem licuit, petiit ut in collegium admitteretur, eum in locum in quem juvenes ingenio præſtantes, ut formam reipublicæ intueantur, et ad adminiſtrandam rempublicam, patriamque adjuvandam erudiantur, admitti ſolent. neque irrita fuit ejus petitio, ſiquidem ſapiens ordinum ſuo tempore creatus eſt fere cunctis ſuffragiis. Memoria patris optimi ſenatoris, ſama ingenii, et eloquentiæ ei profuerunt ad conſequendum illum honorem. Sapiens ordinum tantam eloquentiæ laudem eſt conſecutus, quamquam ſemel tantum modeſtiæ cauſſa illo primo ſemeſtri ſpatio dicendum in ſenatu ſibi ſtatuiſſet, ut de eo maxima ſit concitata opinio, ſummum ipſum oratorem futurum, et præſtantiſſimum ſenatorem omnes judicarent. Vivebat ea tempeſtate Victor Fauſtus, qui præterquam quod literas græcas Venetiis profitebatur, in ædificandis etiam navibus operam ponebat. vir magni ingenii, ut Venetæ reipublicæ navale inſtrueret, et locupletaret, quinqueremem magnis impenſis, et magno artificio fabrifecerat. navigii genus inſolitum educendum e navali, ejus, multis contradicentibus, faciendum periculum, et cum mercibus mittendum, Bernardus defendit tanta copia ſententiarum, et lumine verborum, tot, et tam præclaris hiſtoriis in medium allatis, ut nihil quidquam in ſenatu admirabilius auditum fuerit eo tempore. Eſt mos Venetæ reipublicæ ut magna diligentia, et multo ſtudio petantur magiſtratus, et ſuffragia colligantur. magnam in hoc vim habent crebræ ſalutationes, et hoc in primis, ut nominatim homines appel-

appellentur; indicium est enim magnum, eos non contemni, a naturaque nobis est insitum, ut magni fieri vehementer cupiamus. Bernardus, ut qui hoc salutandi studio, et blandis appellationibus minime delectaretur, aut potius ab illis (natura ita docente) abhorreret, fama eloquentiæ, et suavitate morum sibi faciebat aditum ad honores. Eodem tempore cum oratio in funere Cardinalis amplissimi Cornelii esset habenda, Bernardus is fuit qui nobilissimæ familiæ hac in re satisfecit, orationemque habuit copiosam, et elegantem. Et quoniam quinto quoque anno vetere consuetudine mitti solent a senatu duo patricii qui magistratuum rationes examinent, num jus cuique tributum sit, aliquisne ex sociis, et filiis hujus civitatis affectus sit injuria, ad senatum referant, in Dalmatiam cum M. Antonio Amulio, qui post aliquot annos eodem die quo ipse Cardinalis creatus est, ad sublevandam illam provinciam missus est; ex quo munere cum in patriam rediissent, tanto necessitudinis, et benevolentiæ vinculo se conjunxerunt, ut in omni vita amicissimi fuerint. Vbi ab illo munere in patriam redierunt, cum nobilem quemdam male gesti magistratus accusasent, eumque convincere omnino nequivisent, aut quia non satis constaret an juste accusaretur, aut quia nobilitate familiæ, et multorum studiis se tuebatur, ex illa accusatione nullam laudem sunt consecuti, immo potius in invidiam aliquorum inciderunt, qui dicerent, juvenes studiis eloquentiæ deditos, Naugerium in primis, qui quatuor annis minor natu erat, arripuisse occasionem ostentandi quantopere ea in re valerent. quibus malevolorum sermonibus factum est, ut post depositum *syndicatum*, ita enim magistratus ille appellatur, quem in Dalmatia una cum Amulio proxime obierat, difficilem sibi rationem ad honores experiretur, et cum (ut antea dictum est) abhorreret a crebris salutationibus, quibus in republica conciliantur animi, non defuerunt qui eum superbiæ, atque ironicæ naturæ insimularent. aliquot igitur annorum spatio sine ullo magistratu in republica vixit: totus in studiis legebat eo tempore omnes historias, quibus prudentia comparatur: scribebat etiam aliquid. Andreas Grittus, qui ob varias, et plane heroicas virtutes, et egregia illustriaque in patriam merita

rita optimæ reipublicæ princeps fuit, et is princeps quem maxime omnium, dum viveret, patria venerata est, cujusque memoria in animis hominum manet, et numquam est interitura: cum Bernardum in collegio, atque in senatu dicentem audivisset, quo tempore erat sapiens ordinum, juvenisque eloquentiam esset admiratus, vir excellentis ingenii, et laudis cupidus, laudari ab eo qui in civitate eloquentissimus haberetur, in funére voluit, hoc satis grande præmium rerum præclare a se gestarum laturum se sperans, si id ab eo vivens impetrasset. Itaque cum ad se vocari jussisset Bernardum; volumus, inquit, in funere laudari abs te, Naugeri: quibus verbis commotus, utinam, respondit, ut nihil mihi potest esse honorificentius, aut jucundius, quam principem optimum præstantissimæ reipublicæ, et patriæ meæ laudare, ita senio confecto id opus sit facere, isque sim qui debitis laudibus patrem patriæ nostræ non defraudem, et reipublicæ hac in re satisfaciam. quæ verba læto admodum vultu excipiens, amplexatus est, atque osculatus princeps Bernardum, et jussit ut opus aggrederetur, et singulis annis ad se ad recitandam illam quam habiturus esset, orationem veniret. Vbi orationem conscriptam audivit, singulis annis ut veniret ad se, præstaretque, si ita videretur, quod receperat, hortatus est. Itaque cum legeret pulcherrimam illam orationem Bernardus, et imaginem virtutum suarum tam pulchris coloribus delineatam cerneret princeps, audiretque illam orationis partem qua ejus fortitudo animi expressa est in obitu filii ferendo, quæ incipit *: Orbatus unico, et maximæ spei filio pater, quid creditis? eum ejulatus fudisse?* et quæ sequuntur; lacrimas quas prætor Patavii in morte filii continuerat, illam orationis partem audiens tenere non potuit. cum vero recitarentur magna copia sententiarum, et verborum lumine varia, et illustria Andreæ Gritti merita in patriam, cum in Gallia captivus libertatem patriæ conservasset, et pacem peperisset; Patavium civitatem clarissimam maximis suis laboribus, et periculis Veneto imperio restituisset, patriæ ipsi difficillimis temporibus salutem attulisset, ita afficiebatur princeps, ut nihil quidquam auribus suis suavius umquam accidisse Naugerii oratione ingenue fateretur. Hanc ipsam orationem cum mortuo prin-

principe in æde sanctorum Ioannis, et Paulli maximo concursu senatorum, et doctorum hominum habuisset, omnes qui audierunt, in admirationem convertit. hunc juniorem Naugerium cum Andrea illo tanti nominis oratore esse conferendum, hanc in Andreæ Gritti funere cum illius in Leonardi Lauretani esse comparandam: magni, et excelsi ingenii ad eloquentiam, et ad res maximas natum Venetiis esse, cujus virtus nota non esset, cui debiti non tribuerentur honores. Quod commune civitatis judicium cum Petrus Landus, qui Gritto in principatu successerat, maxime omnium probasset, et mirifice Bernardi ingenium, et mores diligeret, cœpit cogitare, qua ratione sibi eum affinitate conjungeret, atque filii loco haberet. Hieronymus Bernardi frater, de quo mentionem fecimus, uxorem duxerat ex Dandula familia nobilissima decem ante annos, ex qua filios nondum susceperat. rogabat ipse, hortabantur amici, et consanguinei Bernardum, ne sineret familiam suam, in qua præstantes senatores, et de republica benemeriti nasci solerent, exstingui: quatuor, aut ad summum quinque in ea esse, et illos quidem matura ætate: de posteritate cogitaret, heredem laudis suæ, et virtutum studeret relinquere. Non sprevit consilium: Histrianam ex Landorum familia principis neptem honesta cum dote uxorem duxit. Quod consilium quidam non laudaverunt, varia incommoda recensentes, quæ cura rei familiaris afferre solet. Venisse se in hanc sententiam aliquot post annos dicebat, ut fratri satisfaceret, et ut solatium senectutis sibi pararet; sed accidit, ut quo anno ejus nuptiæ factæ sunt, quæ magnifice admodum in ædibus principis fuerunt celebratæ, uterque filios susceperit, atque inde factum sit ut patrimonium qualecumque erat diviserint, et separatim vixerint. amor tamen, et caritas fraterna conservata est. Dum illæ nuptiæ celebrarentur, hæ voces audiebantur: tam excellenti virtuti honores præcipuos esse tribuendos, non esse diutius ferendum ut in negotiis maximis tanti civis opera respublica non utatur. Eo tempore mittendus erat legatus Mantuam ad Herculem Gonzagam Cardinalem, cui procuratio illius ditionis commissa erat a Federico fratre, donec Franciscus filius puer regendis aliis esset

idoneus : Bernardus creatus eſt; qui legatione illa primum tanta prudentia, et ſplendore functus eſt, et reverſus in patriam ea quæ de more a legatis in ſenatu renuntiari ſolita ſunt, de Mantua, atque de Cardinale ſenatui renuntiavit tam appoſite, ut natum eſse ad legationes, omnes qui eum audirent, dicerent: mittendum eſse legatum ad Ferdinandum Romanorum regem, aut ad Franciſcum regem Gallorum. Legatio ad Ferdinandum aliquot poſt menſes decreta eſt Dominico Mauroceno viro probitate, et literis inſigni, et cum Bernardum fuiſse præteritum, illi qui ejus virtuti favebant, moleſte ferrent, hortati ſunt hominem ut legationem ad Carolum Quintum Imperatorem, quæ multo nobilior exiſtimabatur, peteret. Iam ex legatione Mantuana id commodi, et ornamenti retulerat Naugerius, ut magiſtratum eſset conſecutus cui incumbit rationes rerum omnium quæ ex Damaſco ad rempublicam pertinent, recognoſcere; quo in magiſtratu dum eſset, in collegium ad honeſtiſſimum reipublicæ munus receptus, et conſultor militiæ declaratus eſt. ipſo in magiſtratu qui ſunt, eos appellant Venetiis *ſapientes continentis*. Eo ipſo in munere dum reipublicæ ſerviret, et ſuam laudem cum publicis commodis conjungeret, legatus mittitur ad Carolum Quintum, trigeſimum quartum annum agens, anno uno poſtquam uxorem duxiſset; in qua legatione multos labores, et varia incommoda pertulit. Secutus eſt Imperatorem in caſtra, quo tempore Methenſis urbs ab eo obſidebatur. Tantam jacturam rei familiaris eo tempore ſecit, ut non minimam uxoris ſuæ dotis partem ea in legatione conſumſerit. Et quamquam reſpublica, præter illam ſummam pecuniæ quæ ſingulis menſibus legatis ad ſuſtinendam dignitatem publicam tribui ſolita eſt, interdum etiam donis eum ſublevaſſet, in tanta tamen rerum omnium quæ in exercitu illo erat, pænuria, retinere legationis ſplendorem ſine maxima jactura rei domeſticæ non potuit. Incidit in febrim acutam, qua ejus corporis vires omnes ita debilitatæ ſunt, ut vitæ nulla reliqua ſpes eſſet; quod cum Carolo Quinto allatum eſset, juſſit ut Veſalius unus e medicis quibus utebatur, vir qui Patavii in anatomicis magna ſua cum laude verſatus erat, Bernardi curam ſuſciperet.

Qua-

Quatuor mensibus cum in lecto jacuisset magno cum vitæ periculo, non cessabat tamen quantum poterat, sciscitari ea quæ ad senatum scribi oportere judicabat. In patriam rediit vultu admodum immutato, et tanta corporis infirmitate, ut propinqui, et amici sui, cum primum illum vidissent, non temperarint a lacrimis. Non narro quæ a Carolo Quinto eo tempore gesta sunt, et qui fuerint exitus illius belli; id enim potius ad Caroli Imperatoris vitam pertineret, quam ad Bernardi. Non est tamen prætereundum, sæpe dicere solitum hunc Naugerium, se numquam adiisse Carolum Quintum quin ab eo prudentior recesserit, eumque sibi visum esse natum ad regendum orbem; tam acre judicium, tanta, et tam admirabilis in rebus gerendis solertia eo in Imperatore cernebatur. Legationem, in patriam reversus, quamvis infirmi corporis vires minime id ferre videbantur, renuntiavit in senatu. fuit gratissima oratio illa longa quam habuit, qua commoti ita sunt omnium animi partim varietate rerum quas commemoraverat, partim civis sui caritate, qui, dum patriæ serviret, vitam quasi videbatur amisisse, ut omnes honores illi debitos passim prædicarent, ipsique bona etiam omnia optarent. Patavium ex medicorum consilio se contulit ad recuperandam valetudinem; et quoniam morbus ab imbecillitate capitis, cujus fortasse erat etiam principium, a stomacho originem duxisse videbatur, aliquot menses ibi procul a curis, et a negotiis commoratus est. convaluisse vero dicebat se Ioannis Baptistæ Montani Veronensis egregii medici opera. recuperata valetudine sex mensibus tres magistratus amplissimos est consecutus. Nam primum præfectus annonæ declaratus est, qui magistratus honorificus, et fructuosus esse solet; quem antequam iniret, octo post dies custos legum, jurisque publici defensor (*advocatores communis* appellant Venetiis) est creatus; quem magistratum altero relicto iniit, tantamque adhibuit in eo prudentiam, et gravitatem, et tam excellentem, quando opus fuit, de servandis legibus, ac puniendis perditis et sceleratis hominibus adhibuit eloquentiam, ut ex ea maximam auctoritatem sibi in republica comparaverit, et Patavinam præturam trigesimum octavum annum, quod nemini certe contigerat,

K 2 agens

Digitized by Google

agens, obtinuerit. Patavinis, qui sexagenarios prætores habere consueverant, hoc de Bernardo judicium non minimam admirationem attulit. Homo tamen minime in judiciis versatus, qui præter morem civitatis ad magnum honorem pervenerat, omnibus virtutibus quæ in prætore laudantur, ita præstitit, ut perpetuam nominis sui memoriam ea in prætura reliquerit. Difficilis est prætura Patavina. Patavii est celeberrimum gymnasium, ad quod ex omnibus Europæ partibus confluunt multi veluti ad literarum mercaturam. Varia nationum ingenia moderanda sunt, ad quod præstandum magna prudentia est opus: admodum propinqua Venetiis est illa civitas, et sæpe negotium est cum iis qui in eadem republica nati moleste ferunt sibi quidquam negari. cum omni genere hominum ita se gessit, ut cum in gratiam faceret nihil, omnia tamen essent grata quæ faceret. Plurimum adjutus est in ea prætura Tiberii Deciani jurisconsulti Vtinensis, quem ipse vicarium sibi adsciverat, industria. eo prætore ejusdem civitatis præfecti fuere Aloysius Donatus optimus senex, et qui in ejus locum missus est, Ioannes Capellus eques; cum quibus, quod non sæpe accidit, ita vixit, ut in omni vita eos amicissimos habuerit. Eo adhuc prætore Patavii, anno MDXLVIII. Henricus Gallorum rex, cum Taurinum venisset, senatusconsulto decretum est ut reipublicæ amicissimus rex ejusdem nomine salutaretur. Itaque Bernardus id ne cogitans quidem legatus decernitur ad Henricum Gallorum regem. senatus per literas jubet, ut primo quoque tempore cura præturæ præfecto relicta, Taurinum se conferat, legationis suæ mandatum habiturus in itinere. obiit legationem viginti sex dierum magna cum reipublicæ dignitate, tantamque in ea liberalitatem, et splendorem adhibuit, ut cum reipublicæ gloria non mediocrem laudem suam conjunxerit. Secuti sunt eum multi nobiles, et præstantes ingenio adolescentes, quos commemoratione rerum quas viderat, et multis historiis quas in promtu habebat, ita detinebat, ut ejus sermonibus et delectarentur, et doctiores se fieri sentirent. Aderat etiam Augustinus Valerius ejus sororis filius, qui diligenter omnia observabat, is qui postea in ejus locum in episcopatu Veronæ successit. Patavio

tavio ex nobilissima prætura cum Venetias rediisset Bernardus, advocator communis iterum creatur, ad illum ipsum magistratum quo inito persungi non poterat. Hunc natum esse multi dicebant ad res præclaras agendas, ejus opera conducere reipublicæ ut utatur in gravissimo illo advocatoris munere ad exercendam eloquentiam ad usum patriæ, ad leges conservandas. Collegas habuit Petrum Franciscum Contarenum virum in omni genere virtutum præstantem, et in primis singulari doctrina, quem etiam habuit aliquot post annos, cum leges Venetæ in iis quæ ad judicia pertinent, senatus jussu corrigendæ essent, et Federicum Valeressium virum admodum eloquentem, cum quibus ita versatus est, ut nihil iis collegis posset esse conjunctius. sed tempus magistratus legitimum implere non potuit; missus est enim Byzantium, qui reipublicæ nomine cum Imperatore Turcarum ageret, et controversias quæ inter Venetos oriri possent, dijudicaret. Nihil potest esse difficilius quam tractare cum eo Imperatore, et cum illis satrapis qui illi assistunt, quorum linguam quis non norit, et vivere apud illam nationem quæ a literis, et ab omni humanitate sit aliena; ita tamen moderate tulit morum illius gentis feritatem, eamque in iis quibuscum ageret, emollire studuit, ut reipublicæ commodis consuluerit, et ab illis etiam penes quos erat rerum potestas, diligeretur. Natura constat insolentissimos, et avidissimos plus habendi esse illos qui apud Turcarum Imperatorem valent auctoritate; qui quamvis in petendo improbi, et immodesti fuerunt, ut esse solent, prudentia tamen quadam Bernardus effecit ut respublica minorem pecuniæ summam, *Baili* munere ipso fungente, consumserit, quam multorum temporibus qui ante ipsum Byzantii fuerant. Ditiores in patriam redire solent qui Byzantium semel a republica mitti solent: Naugerius nihil ex illo munere in domum suam præter honorem, et laudem, intulit. Laudandusne sit, alii judicent; vituperari certe non potest, quia reipublicæ non obfuit, profuit potius exemplo, et moderatione sua. Cum id munus Byzantii gereret, in captivorum christianorum redemtione, pro quibus Veneta civitas pretium solet persolvere, illius pietas, diligentia, caritas in christianum nomen, et

in

in patriam ſuam elucebat, ut facile perſpicerent omnes, eum, ſi copiæ domeſticæ tuliſsent, quamplurimos pecuniis ſuis redemturum fuiſse. Ita a natura erat affectus, ut perraro, aut numquam de augenda re familiari cogitaret, honeſta etiam lucra ſuſpecta ſemper haberet. inde factum eſt ut cum omnes fere magiſtratus in republica eſſet conſecutus, illis tamen qui magna emolumenta ſolent afferre, et quibus multi locupletiores facti ſunt, patrimonium ſuum numquam auxerit. Filiam unam ſuſceperat antequam ad Carolum Quintum legatus miſſus eſſet: filium vero, ubi e prætura Patavina rediit; in cujus partu Hiſtriana uxor mortua eſt, quam feminam amabiliſſimis moribus mirifice diligebat, et immatura morte præreptam luxit. Minime laudatus eſt a multis, præſertim conſanguineis, immo potius incuſatus eſt interdum negligentiæ, quod rem familiarem non modo non augeret, ſed ne conſervaret quidem: quam rem non excuſabat pluribus verbis, accuſabat potius ipſe, et reprehendebat interdum ſe ipſum hilariter; ſed ita a natura factus erat, ut niſi de magnis rebus non poſſet cogitare, pecuniam non magni faceret, ſpe in Deo maxime ſuſtentaretur. Non eſt opportunum perſequi omnia, præſertim cum laudationem non inſtituerimus. Legatio ad Angliæ regem ipſi decreta fuerat antequam prætor Patavium proficiſceretur; quam legationem mortuo interim rege ad quem mittebatur, non obivit. in ejus locum ſuffectus eſt Dominicus Bollanus, nunc Brixienſis epiſcopus, qui ſe plurimum Naugerio debere eo tempore profitebatur, quod ipſi reliquiſſet occaſionem inſerviendi reipublicæ, et aditum ſibi ad honores conſequendos. natura Bernardus erat ita benignus, ut bonis ingeniis incredibiliter faveret, et honoribus aliorum civium mirum in modum lætaretur. Byzantio in patriam cum rediiſſet, in decemvirum collegium eſt cooptatus. penes decemviros eſt maxima poteſtas in republica: iis quindecim addi ſolent, qui, cum de rebus maximis quæ ad rempublicam pertinent, agitur, omnes in conſilium adhibentur. In illum numerum cooptatus eſt Naugerius quadrageſimum quartum annum agens, quod paucis ſolet accidere. Poſtquam e Mantuana legatione rediit in patriam, nullum is, quod mirum eſt, diem ſine ma-
gi-

gistratibus vixit. A senatu deliguntur tres e senatoribus qui Patavino gymnasio præsint, et de iis omnibus quæ ad retinendam, atque etiam augendam illius celebritatem pertinent, ad senatum referant. Traditum est hoc munus Bernardo, collegis Matthæo Dandulo equite, clarissimo senatore, et Hieronymo Ferro, homine præstanti ingenio, et valde erudito. in eo versatus est magna cum laude. interdum sententias suas quæ oppugnatæ fuerant in senatu, defendit tanta copia, et tanta gravitate, ut nemo magis in promtu disciplinas omnes habere videretur. Favit multum Victori Trincavellæ medico Veneto præstantissimo: favit Tiberio Deciano jurisconsulto. Iuverat aliquot ante annos oratione sua, et auctoritate Ioannem Baptistam Egnatium Venetum, qui humaniores literas publice docuerat: illi ut veterano, et optime merito de Veneta juventute, cum per ætatem, et infirmitatem docere non posset, persolvendum esse tamen stipendium, ut senex commodius, et honorificentius senectutem suam posset sustentare, senatui persuasit. Erant ex ejus æqualibus qui dicerent, eum, qua nimia liberalitate erat, et effusione in re familiari, adhibere eam solitum in republica: procliviorem esse ad donandum quam usus reipublicæ postularet. Verumtamen quoniam ad publicam dignitatem, et majestatem Veneti imperii conservandam ejus consilia spectare videbantur, laudabatur fere ab omnibus bonis. Præficitur eo tempore maximo muneri, quod versatur in discernendis iis quæ ad salis distributionem pertinent, quod est non minimum vectigal reipublicæ. hoc munus dari consuevit senatoribus bonis, minime divitibus. Cum nondum obiisset eum magistratum, legatus in Dominici Mauroceni locum mittitur ad Paullum IV. Pontificem Maximum, qui successerat Marcello Secundo, qui viginti tantum diebus in pontificatu vixit. Ad hanc gratulationem, et ad præstandam obedientiam reipublicæ nomine missi sunt quatuor primarii senatores, Franciscus Contarenus, Carolus Maurocenus, Hieronymus Grimanus, et Matthæus Dandulus, qui omnes dignitate procuratoria, quæ maxima est in civitate, ornati fuerunt. cum iis quatuor decretum est senatusconsulto, ut Bernardus etiam proficisceretur, eique injunctum ut ad Pon-

Pontificem pro republica orationem haberet, qua de more debitam obedientiam ei tamquam Christi vicario præstaret. Habuit orationem elegantem, et plenam gravitatis, quam mirifice Pontifex laudavit, dixitque multa eo die de reipublicæ Venetæ antiquitate, et præstantia, et de nobili illa legatione, legatisque pluribus verbis mandavit ut suam erga Venetum nomen benevolentiam, et caritatem, in patriam reversi testificarentur. Redierunt in patriam quatuor quos nominavi, legati: Bernardus legationem suam iniit. Paullo post secuta sunt ea tempora ut icto fœdere cum Henrico Gallorum rege, et Hercule Ferrariensium Duce, Paullus IIII. de bello cogitaret, et multa contra Carolum Quintum, ejusque filium Philippum regem Hispaniarum, diceret, et moliretur. Agebat cum Naugerio diligentissime ut in societatem rempublicam adjungeret: facilem futuram victoriam, venisse tempus quo Venetum imperium facile posset augeri, proponebat. Bernardus omnia diligentissime ad senatum scribebat: inserebat etiam sæpe eadem verba quibus Pontifex utebatur: fideliter etiam scribebat quam incerta esset spes victoriæ, quam anceps, et periculosus exitus illius belli. tantam adhibuit prudentiam difficillimo illo tempore, ut æque gratus Pontifici, et reipublicæ fuerit, et senatus cognitis et perspectis difficultatibus pacem suaserit; qua consecuta, Italia magnis calamitatibus liberata est. Usus est a secretis ea in legatione Antonio Miledonio viro præstanti ingenio, et acri judicio, ejusque laboribus, et industria valde adjutus est. Non defuerunt qui dicerent, Paullum IIII. cogitasse interdum Brixiæ episcopatum Naugerio deferre; sed senator bonus in republica Veneta multos annos maxima cum laude versatus, ab ea cogitatione ipse abfuit semper. De præstantia, atque interdum de felicitate Venetorum civium ita dicere solitus erat, ut qui eum audirent, statuerent, non esse cur ipsis etiam regibus Veneti homines inviderent: mille centum, et amplius annos eorum stetisse, et floruisse rempublicam, aluisse semper libertatem, et multas virtutes, in verissima Christi religione natam nulla umquam hæresum labe fuisse contaminatam: pulcherrimis legibus stabilitam, florere opibus, et omnibus quæ habentur bona. Episco-

ſcopatum quidem eſſe opus bonum, ſed plenum laboribus, et periculis multis. Factum eſt tamen divino conſilio, ut e republica, ut paullo poſt ſcribetur, quam unice diligebat, et miris laudibus extollebat, ad epiſcopatum, atque etiam ad cardinalatum vocatus fuerit. Dum eſſet orator, uſus eſt conſuetudine in primis Thomæ Aldobrandini (hic fuit frater Clementis Octavi, quem nunc ſummum Pontificem habemus) viri optimi, et interioribus literis valde exculti; qui res a philoſophis geſtas a Diogene Laërtio conſcriptas, e græco in latinum eo tempore vertebat; et multorum hujuſmodi aliorum virorum, præſertim Gulielmi Sirleti, qui poſtea Cardinalis fuit ampliſſimus, et Panragathi viri eruditiſſimi. Gratiſſimus fuit Paullo Quarto viro præſtantiſſimi ingenii, ſanctiſſimorum morum, et ingentis ſpiritus, cui placuiſse magna laus eſt; erat enim ingeniorum, et actionum cujuſque judex acerrimus, et paucos admodum honoribus, et teſtimonio ſuo dignos putabat; quo fiebat ut eo Pontifice per annum, et biennium etiam ſine epiſcopo eccleſiæ cathedrales complures eſsent. nimirum intelligebat, nec cito cuiquam manus imponendas, nec homines ad graviſſima munera propere, et temere vocandos. Itaque in re tanti momenti valde tutam eſse ducebat moram, et ſuſpenſionem judicii ſui. Bernardus graviſſimo Pontificis teſtimonio, et multis laudibus ornatus, in patriam e legatione illa difficili rediit. admodum luculentus exſtat commentarius, quem ſcripſit, atque etiam recitavit in ſenatu, rerum quæ legationis ſuæ tempore geſtæ eſsent: unde multa ſumi poſſunt documenta ad comparandam prudentiam, ad adminiſtrandam rempublicam, et ad gerendas cum laude legationes. Antequam rediret in patriam, ſapiens conſilii declaratur quadrageſimum octavum annum agens; paullo poſt etiam conſiliarius. cumque accidiſset ut ſenatus adhibito ſcrutinio, ut fieri ſolet, ſenem multorum affinitatibus adjutum, et cujus integritas cognita erat, quandoquidem iterum conſiliarius fuerat, deligeret, et in magnis comitiis judicium ſuum ad majus conſilium perduceretur, factum eſt ut, cum Bernardus fuiſset nominatus, judicium ſenatus, atque illud quod appellant ſcrutinium, repudiaretur, et præterito ſene ſeptuagenario viro in-

L te-

tegerrimo, qui postea princeps fuit, Naugerius ante quinquagesimum annum reipublicæ consiliarius declararetur. Tertiam partem legitimi temporis non obiit eo in magistratu, quod iterum Patavium prætor mittitur. Ad Ferdinandum Imperatorem Viennam cum Ioanne Capello equite legatus aliquot ante menses fuerat, et copiosam orationem habuerat, qua Imperatori gratulatus est, quod in Imperio successisset. omnia hac secunda prætura Patavina ei feliciter evenerunt; cumque acrimonia, et vis animi aliquanto remissior esset, mitius et suavius egisse cum omnibus dicitur, quam prima prætura: parem tamen laudem ex utraque retulit prudentiæ, probitatis, liberalitatis, et virtutum omnium quæ in prætoribus laudari solent. Mortuo Paullo Quarto Pontifice Maximo, ei cum in pontificatu successisset Ioannes Angelus Medices Cardinalis, qui Pius Quartus nominari voluit, decreta est ad eum legatio, et legati creati sunt Carolus Maurocenus, et Aloysius Venerius procuratores sancti Marci; Nicolaus Pontius philosophiæ doctor, et eques, et hic Bernardus Naugerius, quem Ferdinandus equitem superiore anno creaverat. Solent Veneti legati ab illis regibus apud quos legatione funguntur, insigniri illo honore; quem tamen Bernardus multos annos Veneta nobilitate contentus recusaverat. ei habendæ ad Pontificem orationis onus erat impositum. jam se parabat ad legationem, cum in senatu differi a quibusdam auditur, esse contra leges Pontio, Naugerioque datam legationem ad Pium Quartum Pontificem, quandoquidem superiore anno ad Franciscum Secundum Gallorum regem destinati oratores fuissent: binas legationes eodem tempore committi non posse: non esse faciendam hanc injuriam Galliæ regi qui Henrico patri successerat. Itaque cum disputatum esset in senatu pluribus verbis, vicerunt ii qui legationem in Galliam Pontio, et Naugerio decernebant, et alios duos eligi qui mitterentur ad Pium Quartum, e republica putabant. Quamobrem suffectis Hieronymo Grimano, et Hieronymo Zane clarissimis senatoribus, Pontius, et Naugerius Galliam cogitare cœperunt, non sine utriusque magno dolore, et incommodo; erat enim Pontius septuagenarius, et Naugerius ob infirmitatem membrorum (podagra

enim

enim laborabat) in lecto eo tempore jacebat. legationem tamen obierunt alacri animo; ex qua cum in patriam rediissent, ad pristinos honores faciliorem etiam quam antea, aditum invenerunt. Quo tempore cum Ioanne Capello equite Naugerius legatus fuit ad Ferdinandum, Imperator monile aureum magni ponderis ei dono dederat: donavit etiam Capello pateras aureas maximi pretii. Senatui placuit, ut dicebatur, quia Capellus erat ditissimus, munus illud Imperatoris in ærarium inferre, quod æquissimo animo tulit Bernardus, quippe qui magni animi esset, et pecuniam nihil facere jampridem didicerat. Opinio erat, facile posse accidere ut senatus de regio munere idem statueret, quod aliter evenit; decretum enim est fere omnibus suffragiis, ut illud haberent. Ex Patavina prætura, quam iterum magna cum laude gesserat, domum reversus infirma valetudine utebatur. Eo tempore, quia acerba et immatura morte Augustinus Lippomanus episcopus Veronensis præreptus fuerat, ecclesiæ Veronensi episcopus nullus præerat, jamque sex menses abierant in magna omnium exspectatione, quem Pontifex ei vellet succedere; cumque ea de re variæ essent hominum conjecturæ, Marcus Antonius Amulius, qui tunc legatum reipublicæ agebat apud Pium Quartum, ab eo impetravit ut senatui permitteretur quatuor nominare e civibus Venetis, e quibus unus episcopus deligeretur, quem Pontifex pro sua sapientia Spiritu Sancto edoctus, tanto muneri obeundo aptiorem ipse judicaret. Non satis firma valetudine eo tempore Naugerius utebatur: domo non egrediebatur. cumque propinqui, et amici omnes ad eum venissent, hortarenturque ut voluntati Dei, et patriæ ne adversaretur, senatum eum nominaturum ad episcopatum Veronensem, ni sibi desit; numquam assequi potuerunt ut se id optare diceret: factum est tamen ut nominaretur pluribus quam ceteri, suffragiis. nominavit ad Veronensem episcopatum senatus Pontifici hunc Naugerium unum e præcipuis senatoribus, Danielem Barbarum virum doctrina, et moribus præstantem, jam patriarcham Aquilejensem designatum, Andream Lippomanum virum sanctissimis moribus, et caritate in pauperes insignem, et Hieronymum Trivisanum ex Dominica-

norum familia, virum acris ingenii, et ad eloquentiam in primis natum, qui sacris habendis concionibus in ecclesia Dei magnam laudem erat consecutus; e quibus Trivisanus a Pontifice episcopus est factus, aut quia judicaret majores utilitatis fructus ipsum esse allaturum Veronensi ecclesiæ, aut, ut nonnulli dixerunt, quia Guidus Vbaldus Vrbini dux magnis precibus hoc ipsum impetraverat, virtuti favens, et eloquentiæ, quam anno superiore, dum Pisauri Trivisanus concionaretur, erat admiratus; quem cum Pius episcopum creasset, aliorum etiam sibi habendam rationem judicavit. Itaque Naugerio quingentorum aureorum annuam pensionem, et Barbaro alteram ejusdem summæ assignavit; quod cum ad senatum orator Amulius scripsisset, auditis literis, Naugerius hilari admodum vultu, audientibus omnibus, gratias egit Deo, quod illa cura esset liberatus, et alta admodum voce, pensionem illam, quemadmodum legibus sancitum est, a senatore Veneto accipi nullo modo posse dicens, pronuntiavit illum versiculum Davidis: *Laqueus contritus est, et nos liberati sumus*; quæ vox senatui fuit gratissima. Fuit auctor Bernardus ut illa pensio Barbaro daretur, idque reipublicæ nomine peteretur a Pontifice ad sublevandam rempublicam, quæ singulis annis quingentos aureos nummos, ut commodius posset vivere, Barbaro largiri solita esset. Hæc mense Ianuario acciderunt millesimo quingentesimo sexagesimo salutis nostræ. Cum autem Cinerum sacrorum dies appropinquaret, et Pontifex aliquot Cardinales creare constituisset, Bernardus in sacrum illud collegium cooptatus est: qua de re inopinata atque inexspectata cum Venetias nuntius allatus esset, Bernardus, qui sapiens consilii erat, dum consuleret de iis quæ ad reipublicæ administrationem pertinebant, hac de re a Borromæo Cardinale, qui Pontificis sororis filius erat, literas accepit; cumque nullum lætitiæ signum ostendisset, abeuntem eum princeps etiam ipse usque ad scalas deduxit, et collegium universum domum usque. Quidam dixerunt, Pium, quod vereretur ne improbaretur suum judicium, quod Bernardus fuerat præteritus: alii, Amulii, quocum conjunctissime vixerat, testimonio, et commendatione: major pars hominum, quoniam ei Naugerii virtus erat perspecta et cogni-

ta,

ta, ita edocente Spiritu Sancto, in Cardinalium collegium Naugerium cooptasse. Eodem die Amulius, qui orator Venetus erat, et ipse Cardinalis creatur. In idem collegium eodem die adsciti sunt Hieronymus Seripandus archiepiscopus Salernitanus, et Hosius Varmiensis, quorum uterque magnam nominis celebritatem est consecutus. Romam venit vocatus a Pontifice per literas mense Majo, fuitque de more exceptus, atque decretum publicum consistorium. eodem die venerunt Ludovicus Madruccius, Hieronymus Corregius Cardinalis. Romæ ita vixit ut sibi omnium animos conciliarit: paucis se immiscebat negotiis, nihil magnum sibi videbatur polliceri, ad Dei gloriam, et ad ecclesiæ dignitatem omnia sua studia referebat. Et in sententia dicenda in consistorio commemoravit Silvius Antonianus nunc Cardinalis, dicere solitum Carolum Cardinalem Borromæum, cujus a secretis erat, tantam adhibuisse Bernardum gravitatem, sermones suos sententiis præclarissimis, et variis luminibus verborum refertos adeo fuisse, ut sæpe in sui admirationem sacrum totum collegium, Pium etiam Quartum Pontificem in literis interioribus egregie versatum, traxerit. Fuit certe gratus Pontifici: ejus sermone Pius incredibiliter delectabatur. Dum Pius, et Cardinalis inter domesticos parietes loquerentur, Horatii, Virgilii, et insignium aliorum poëtarum carmina in medium afferebant, et ita vicissim recreabant incredibiliter post serios sermones suam senectutem. Eum idem Pius sæpe convivam habebat, sæpe laudabat judicium, et probitatem, ejus etiam inopiam sublevabat; nam præterquam quod singulis mensibus ei centenos aureos nummos erogari jubebat, quotannis etiam mille ei dono mittere consueverat. Absens a patria, in qua tot annos vixerat tanta cum laude, et a qua tot honoribus, et beneficiis erat affectus, sine aliqua animi molestia vivere Bernardus non poterat: leniebat patriæ desiderium ea semper cogitando, atque agendo, quæ ad ejus commoda pertinerent, et cum oratore Veneto Hieronymo Superantio optimo senatore tam crebros, et tam longos sermones habebat, ut et ipse legatione fungi videretur. nullius Cardinalis fidei res omnes suas senatus credidit umquam facilius, quam Naugerii, cujus caritatem in

pa-

Digitized by Google

patriam perpetuo recordabatur. Fuerunt Venetiis qui moleste tulerint, cum audissent, Bernardum Cardinalem creatum: bono cive, et gravi senatore privari rempublicam: Pontificem ornasse eum quidem amplissima dignitate, sed magnum incommodum reipublicæ attulisse. hi cum audirent, Bernardum cum Pontifice, et cum omnibus ita agere, ut Veneti nominis dignitatem in primis tueretur, dolorem illum mitigabant. Respublica Veneta multos jam annos a nullo Pontifice facilius omnia impetravit, quam a Pio Quarto, cujus memoriam in primis veneratur. id certe factum est et quoniam vir ille pontificatu dignissimus Italiæ erat amantissimus, et Veneti imperii amplitudinem agnoscebat, et plurimi faciebat: non minimum etiam juvabant Bernardi crebra testimonia observantiæ nostrorum hominum erga sanctam sedem Apostolicam, et præcipua quædam caritas, et reverentia erga illum, qui eo tempore Christi vicarius esset in terris. Sequenti anno Hieronymus Trivisanus Veronensis episcopus, qui Tridentum ad celeberrimum illud, et sanctissimum Concilium erat profectus, ex hac vita magno cum multorum dolore decessit. Quod uti primum Pontifex audivit, Bernardo perpetuam Veronensis ecclesiæ administrationem commisit, addiditque hæc verba: dolere se, fructus illius ecclesiæ oneratos esse pluribus pensionibus: daturum se operam ut minuantur, aut tollantur etiam. cumque jam venientem ad se oratorem Venetum vidisset, qui senatus nomine petiturus erat ut sanctæ illius sedis permissu quatuor liceret nominare, e quorum numero unus episcopus crearetur (ut factum est quo tempore Trivisano episcopatus est commissus) antequam vel verbum ullum faceret, Naugerium Cardinalem nostrum, et vestrum, inquit Pontifex intuens Superantium, Veronensem episcopum creavimus de vestra republica optime meritum civem, et fratrem nostrum carissimum; quod nostrum judicium certo scimus reipublicæ futurum gratissimum. Annuit legatus, et illa verba Pontificis cum ad senatum scripsisset, senatusconsulto responsum est, ut de judicio quod a Pontifice factum erat de Naugerio, reipublicæ nomine gratiæ agerentur. Iam cogitabat quamprimum Roma decedere, et Veronam se conferre ad administrandam illam ecclesiam,

ſiam, quod probe noſceret quot, et quantas utilitates afferat paſtoris præſentia, quantumque voluptatis capiat populus cum in oculis habet epiſcopum, paſtorem, et patrem ſibi a Deo datum: ſed podagra impeditus diſtulit adventum ſuum. Fuſione etiam capitis laborabat, qua fuſione ejus oculi ita gravabantur, ut vix quidquam poſsent cernere: auctores erant multi, ut pateretur eximi quas medici membranulas lumini officere dicunt, eaſque vulgo *cataractas* appellant; qua ſententia tamquam periculoſa ut ſuſtineretur, dehortabantur alii; quorum conſilium eſt ſecutus. Placuit eo tempore Pio Quarto Pontifici Maximo, quoniam e re chriſtianæ reipublicæ futurum judicabatur, e Cardinalium collegio duos legatos ad Concilium deligere. Itaque Ioannem Moronum virum uſu rerum, et variis, illuſtribuſque virtutibus inſignem, et Bernardum Naugerium hominem ad res maximas gerendas natum, cujus magna apud epiſcopos Venetos, et totam rempublicam erat auctoritas, legatos ſanctæ ſedis Apoſtolicæ declaravit, juſſitque ut quam maxime poſsent, Tridentum proficiſci maturarent. Naugerius Venetias venit, eumque patria, in qua floruerat omnibus honoribus, legatum ſanctæ ſedis Apoſtolicæ vidit. omnium ſenatorum, et totius civitatis concurſus fiebat ad eum ſalutandum, et magna cum animi voluptate æquales ſuos, et ſingulos nobiles Venetos amplectebatur. Ipſe primum ad Hieronymum Priulum principem, princeps deinde ad eum cum toto collegio venit: munera etiam indicia benevolentiæ publice miſsa, quæ non recuſavit. judicavit antequam domum quæ ipſi parata fuerat, veniret, opportunum eſse, Carolum Cardinalem Lothoringium convenire, qui apud monachos ordinis Caſſinenſis diverterat (monaſterium divi Georgii dicitur) cum quo unius fere horæ ſpatio cum fuiſset, in homine acre judicium, varium uſum rerum, et incredibile in eo juvandæ chriſtianæ reipublicæ ſtudium ſe agnoviſse dicebat; ita a natura erat ad omnem humanitatem factus, et conſuetudine eruditus ad omne genus officii, ut ea in re ſe vinci a nemine pateretur. Tridentum venit biduo poſtquam Moronus venerat. noctu maluit civitatem illam ingredi, quam excipi ſolemni honore, et epiſcoporum frequentia. Erant Triden-

Digitized by Google

denti Cardinales ſex eo tempore, quatuor legati ſanctæ ſedis Apoſtolicæ, Moronus, qui quod honoris antiquitate præcelleret, legationis princeps erat, Hoſius Cardinalis Varmienſis vir omni ſtudiorum genere, in theologia in primis magna cum laude verſatus, Ludovicus Simoneta juris pontificii peritiſſimus, et hic Naugerius excellenti ingenio, acri judicio, interioribus excultus literis, uſu rerum edoctus valde, eloquentia inſignis, cujus vitæ curſum expoſuimus. aderant Cardinales duo qui legatione non fungebantur; Carolus Lothoringius, et Lodovicus Madruccius, ambo doctiſſimi homines, et admodum facundi: Lothoringius nonnumquam in dicenda ſententia clamores faciebat. Naugerius Venetorum epiſcoporum ingenia, et ſententias moderabatur ſæpe magna cum prudentia, eoſque interdum diſſidentes auctoritate ſua conciliabat. Ita legatis omnibus ejus judicium probatum eſt, ita omnium nationum epiſcopi ingenium, et ſuaviſſimos mores diligebant, ut omnibus eſſet gratiſſimus. Factum eſt ita diſponente Deo Optimo Maximo, qui eccleſiæ ſuæ ſanctæ illo Concilio opem ferre decreverat, ut Concilium a Paullo III. Pontifice Maximo ante XVI. annos cœptum, pontificatu Pii Quarti, cujus memoria multis aliis rebus, ſed hoc uno in primis feliciſſimo Concilii exitu numquam interibit, et iis legatis ſit concluſum, ac dimiſſum. Non laudo prudentiam Naugerii, non explico conſilia quæ ipſe collegis proponebat ad Dei gloriam, et ſanctæ ſedis Apoſtolicæ dignitatem ſtabiliendam. Veriſſimum eſt quod dicam, ſæpe ejus conſiliis factum eſse ut concordia inter legatos, et ſententiarum ſumma conſenſio fuerit, multique epiſcopi ſimultates quas inter ſe haberent, depoſuerint; et quamquam incommoda admodum valetudine utebatur, numquam tamen deſtitit maximo labore conſulere commodis, et dignitati ſanctæ matris eccleſiæ. oculorum ægritudo in dies augebatur, ita ut timeri facile poſset ne is brevi prorſus fieret cæcus. hæc res illi moleſtiam incredibilem afferebat: conſolabatur tamen ſe ipſe interdum, cum diceret, vixiſſe ſe diu, et ſatis laboraſse: non inutiles fortaſse fuiſse labores quos pertulerat pro patria, pro eccleſia: nihil jam eſse quod ſibi vel moleſtiam, vel voluptatem afferre poſset: de morte eſse cogitan-

gitandum, et multo magis de vita beata, et de cælesti gloria, ad quam a principe rerum omnium Deo homo creatus est. Facere tamen non poterat quin aliquando etiam curis angeretur filiorum ex legitimo matrimonio susceptorum caussa, cum filios duos reliquerit, (quod præstantissimis aliis Cardinalibus contigit nostra etiam memoria, ut Hieronymo Albano Bergomensi, et ante ipsum Francisco Sfondrato, ut alios omittamus, qui Nicolai Cardinalis Cremonensis frater fuit, et Gregorius XIV. nominatus est) et Lauræ in primis ejus filiæ, quam unice diligebat; cum enim eam jam nubilem prospiceret, non videbat qua ratione illam pro dignitate familiæ, et status sui posset collocare. Verum sustentabat senem morbis variis confectum, prope cæcum, firma quædam spes fore ut Deus pro sua summa benignitate, et paterna cura sui, domus suæ, filiorumque suorum curam haberet; quæ spes eum non fefellit: ejus enim votis respondit clementissimus pater Deus, ut paullo post exponetur. Dimisso Concilio mense Decembri vocati sunt omnes legati Romam, ut de iis rebus quæ in sacrosancto illo conventu gestæ fuerant, Pontificem, et sacrum Cardinalium collegium plenius edocerent. Naugerius cum sponsæ suæ, quam nondum viderat, desiderium diutius ferre non posset, petiit a Pio Pontifice per literas magnis precibus, ut sibi liceret Veronam venire: alios legatos renuntiaturos fideliter omnia quæ in Concilio tractata, et perfecta fuissent. Quod cum a Pontifice impetrasset, magna cum animi lætitia Veronam venit; cui cum appropinquaret, et jam mœnia videri cœpta essent, versiculum illum Davidis commemoravit: *Hæc requies mea, hic habitabo*: quasi significaret, in ea civitate se et vivere, et mori cupere: illic quiescendum a laboribus, et tandem in cælestem patriam divina ope sibi esse migrandum. Comitati sunt eum Ioannes Trivisanus Venetiarum patriarcha, et Daniel Barbarus coadjutor Ioannis Grimani patriarchæ Aquilejensis, Petrus Landus archiepiscopus Cretensis, et decem episcopi, qui cum omnes in cathedrali ecclesia canonicorum sedes occupassent, omnium oculi in nobile illud spectaculum rapiebantur. Celebrasse utrumque patriarcham, atque etiam archiepiscopum solemnem missam magna cum po-

M puli

puli Veronensis lætitia, sæpe canonici, et sacerdotes Veronenses commemorant. Venienti Cardinali episcopo Veronam omnis clerus, universusque populus obviam processit ad ripam Athesis: insequentibus diebus habitæ sunt orationes, scripta sunt quamplurima carmina de hoc exspectatissimo adventu: egregiam in primis habuit orationem Franciscus Morandus civitatis nomine, vir doctus, et ad eloquentiam natus; quæ maxime laudata est ab omnibus. Laudatus etiam est a Vincentio Ciconia ecclesiasticorum omnium nomine, a quo satis copiosam orationem habitam fuisse dicitur. Vbi episcopi omnes discesserunt, Nicolaum Ormanetum Bodoloni archipresbyterum, virum in ecclesiastica disciplina præstantem, et ad res maximas agendas aptissimum; Adamum Fumanum canonicum, hominem integritate, et doctrina florentem; quorum utrumque secum Tridenti habuerat, quorumque opera in sanctæ matris ecclesiæ procuranda utilitate Cardinales legati usi erant (fuerat enim Ormanetus ad Bavariæ ducem nuntius missus ad dissuadendam communionem sub utraque specie : Fumanus vero a Concilii literis fuerat) hos bonos sacerdotes, quos mirifice diligebat, hortatus est, atque etiam rogavit, ut quod de hujus ecclesiæ administratione sentirent, libere dicerent, proponerent ea quæ utilia eo tempore judicarent: eorum se consilium plurimi facturum. In medium adducta sunt quamplurima ab Ormaneto præsertim, in primis ut Philippus Stridonius, qui multos ante annos vicarius Ioannis Matthæi Giberti, moribus, et disciplinæ hujus ecclesiæ multum profuerat, vocaretur ad idem munus vicarii. quod consilium, cum usque a pueritia Philippum valde amavisset (fuerant enim, ut dictum est, condiscipuli ejusdem Stephani Plazonii) comprobavit. Stridonius vero cum per literas non semel vocatus fuisset, aliquot post menses relicto canonicatu sancti Marci, et aliis emolumentis quæ capiebat Venetiis (ei enim commissa fuerat plebs sancti Ioannis decollati) Cardinali quem observaverat tot jam annos, obtemperans, Veronam venit: cujus adventu non bonis sacerdotibus non minimus injectus est timor. Ejus, et Ormaneti in primis consilium fuit ut quamprimum synodus diœcesana ex sacrosancti Concilii Tridentini decreto fieret,

ret,

Digitized by Google

ret, in qua de omnibus ageretur quæ ad hujus ecclesiæ commoda, et ornamenta pertinerent. Coacta est synodus, ad quam convenit magnus parochorum, et sacerdotum numerus, et a Cardinale habita est oratio ad excitandos omnes qui aderant, ad servanda decreta Concilii, et ad retinendam cleri Veronensis existimationem. Exceptus est libenter sermo Cardinalis plenus sententiis gravissimis, et luminibus variis verborum; quem tanta commotione adhibita habuit, ut multi lacrimas continere non potuerint. decreta sunt multa utiliter ad gloriam Dei, et ad usum hujus ecclesiæ, quæ partim observata sunt, partim observanda successori suo Cardinalis reliquerat. Adversa valetudine erat, ita infirmo corpore, ut nisi sustentaretur, plerumque loco se movere non posset, et de visus etiam acie quotidie aliquid amittebat, ita ut brevi omni lucis usura se cariturum cognosceret. Has ob caussas coadjutorem primum sibi dari a Pontifice contendit multis rationibus; quod cum ipsi negaretur justis de caussis, cedere potius voluit episcopatum, quam cum ecclesiæ incommodo diutius sine ullo coadjutore tantum onus sustinere. quod consilium cum ad Pii Quarti Pontificis aures pervenisset, ipsi valde probatum est, imperavitque Iacobo Superantio equiti oratori Veneto, viro præstantissimo, ut ad Naugerium scriberet, se eum quem socium muneris petiverat, ei successorem daturum: Romam veniret, ubi sibi gratissimus erat futurus. Quas literas cum accepisset Naugerius, statuit tres post menses Romam proficisci. Interea magnis pollicitationibus cujusdam adductus, patitur sibi ex oculis *cataractas* educi, et maxima patientia, animique fortitudine permittit, acu crassum illum humorem disjici. Videbatur lumen oculis restitutum divinitus, et ministerio illius artificis familiares etiam suos agnoverat, et nominaverat. Qua ex re tantam lætitiam ejus propinqui, et amici omnes senserunt, quantam non esset facile explicare: in primis universus populus Veronensis maxima lætitiæ signa dabat. Verum aliquot post dies, fortasse quia medicorum consilio nimis exquisita, nimisque tenui victus ratione usus erat, in febrim incidit acutam, qua paucorum dierum spatio ita est confectus, ut de ejus salute nulla reliqua spes esset. pridie quam decubuisset,

M 2 et an-

Digitized by Google

et antequam ſanctiſſimum euchariſtiæ ſacramentum ſumſiſset; quaſi jam animadverteret ſe brevi ex hac vita migraturum, multa Ioanni Aloyſio filio ad recte inſtituendam vitam pertinentia, item multa de hujus vitæ variis calamitatibus dixit, ea qua ſolebat, verborum, et ſententiarum copia. Eo tempore Auguſtinus Valerius ejus ſororis filius, quem Pontifici nominaverat ad Veronenſem eccleſiam, et quem ſenatus per literas ſibi gratum fore epiſcopum apud Pontificem teſtatus erat, toga depoſita, habitum clericalem induerat, et ad primos ordines promoveri cœperat. Et quia vetitum erat Concilii Tridentini decreto, quempiam epiſcopum fieri, niſi veſtitu eccleſiaſtico per ſex menſes fuiſſet, cum Pius Quartus huic decreto derogaſſet, et Auguſtinum in ſacroſancto ſenatu Cardinalium epiſcopum Veronæ duos poſt menſes quam habitum clerici induerat, pronuntiaſset, fieri tamen non potuit ut Bernardus optatiſſimum hoc nuntium acciperet. eodem die, quod admirabile pleriſque viſum eſt, quo literæ afferebantur, Auguſtinum epiſcopum factum, ſibique ſucceſsorem datum, ipſe ex hac vita deceſſit magno cum totius civitatis Venetæ, cum populi Veronenſis, cum collegii Cardinalium, atque etiam Pontificis Maximi dolore. Obiit anno ætatis ſuæ quinquageſimo octavo, anno ſalutis noſtræ milleſimo quingenteſimo ſexageſimo quinto, ſexto Kal. Iunii, cum in cardinalatu vixiſset annos quinque, et menſes tres, in epiſcopatu annos duos, et menſes ſeptem. Laudatus eſt in funere ab eodem Vincentio Ciconia qui ei cleri nomine gratulatus erat. Si quis laudationem ſcriberet Bernardi Cardinalis Naugerii, vitam ejus cum animo ſuo cogitans, et oratione explicans, locos haberet quamplurimos quibus homines in admirationem poſset convertere, et varia exempla virtutum proponere ad imitandum. Ejus vitam mihi tantum deſcribendam propoſui, ex cujus deſcriptione hæc colligi poſsunt cognitu digna. perveniſse civem Venetum ſine opibus ad maximos honores: ſine propinquitatum et affinitatum etiam præſidio faciliorem ei fuiſse aditum ad omnes magiſtratus, quam ditiſſimis, et illis quibus externa illa adjumenta eſſent: eumdem adoleſcentem ſenibus, ſenem adoleſcentibus jucundum fuiſse: ita cum æqualibus vixiſse, ut difficile fuerit judica-

dica-

dicare cui ætati gratior eſset: gratiſſimum fuiſse principibus viris, et regibus etiam exteris, et ab omni humanitate, omnique religione prorſus alienis: uxorem habuiſse, ſolatio filiorum, et legitima prole non caruiſse: a patria nobiliſſima republica nominatum epiſcopum Veronenſem, a Pontifice fuiſse præteritum, paucos poſt dies ab eodem Pontifice nihil tale cogitantem Cardinalem creatum: eumdem epiſcopatum, qui vacaverat, ipſi traditum: paucos poſt dies legatum ſanctæ ſedis Apoſtolicæ miſsum ad ſacroſanctum Concilium Tridentinum. Hæc hominibus Venetis non erit injucundum cognoviſse, non erit etiam fortaſse inutile omnibus. Dei Optimi Maximi benignitate hæc bona conferuntur: nemo negat. non eſt tamen dubitandum quin ſæpe mores (ita volente, ac juvante eodem auctore rerum omnium bonarum Deo) fortunam, hoc eſt ſtatum et conditionem mortalium effingant. Hi Bernardi fuerunt mores: patriæ longe amantiſſimus fuit; atque adeo ab omnibus melior civis quam paterfamilias habebatur. impenſas vix temperare poterat: eo fiebat ut quod libenter faciebat, non ſine incommodo ſuo interdum poſset facere. Bis die cibum, in cœna pauxillum, interdum etiam nihil ſumebat: ſatis copioſa menſa utebatur convivarum cauſsa qui ad ipſum veniebant; inter quos erat Speron Speronius vir admodum eloquens, et multiplici doctrina præſtans, et Silvius Antonianus nunc Cardinalis, cujus ingenium, ac eruditionem multiplicem vehementer admirabatur, et Ioannes Baptiſta Amaltheus politioribus literis, et moribus optimis imbutus, et Folieta Genuenſis hiſtoriarum ſcriptor, Iulius Pogianus politiſſimis literis ornatus, et alii plerique. In omni vita ita fuit proclivis ad donandum, ut fortunarum ſuarum, et filiorum nullam rationem habere videretur. placidis, et ſuaviſſimis moribus erat præditus, ita ut omnes qui eum convenirent, ſermonibus teneret, et cum ab eo diſceſſiſſent, eum perpetuo diligerent. lenitate animi ita præſtabat, ut quemvis facile ferret. In ſenatu Veneto, in ſacro etiam Cardinalium ſenatu ſic temperabat orationem, ut ne eos quidem offenderet quibus forte refragabatur. Nemini umquam invidit, fretus virtute propria. Si quis ipſum offendiſset, ut ſolet accidere, tanta in eo

fuit

fuit mansuetudo, ut numquam de ulciscendo cogitaret, omnesque injurias remitteret. In rebus gerendis tardior erat quam opus esse videretur, præsertim in rebus privatis: magnum momentum in tempore positum esse judicabat: dilationes plerumque rebus ejus non minimum incommodum attulerunt. Natura magis ad agendum quam ad contemplandum propensus, congressu hominum delectabatur multo magis quam solitudine; et ideo longissimos cum æqualibus sermones libenter habebat. simulationem maxime omnium odisse, et ab illo vitio alienum se esse profitebatur. ad conciliandos sibi omnium animos natus erat. Non facile quempiam benevolentia sua dignum putabat: ubi quem cœperat diligere, in amore erat constantissimus. Omnia quæ legerat, meminerat, et in promtu habebat: et quamvis, ubi primum legationes suscepit, studia philosophiæ, et optimarum artium non solum intermissa, sed fere amissa ab eo fuerant; ita tamen cum incidebat sermo, de pulcherrimis quæstionibus disserebat, ut doctior illis qui perpetuo in studiis versarentur, interdum haberetur. Senex, et jam Cardinalis, jubebat sibi clara voce legi veterum theologorum libros, e quibus etiam multa ejus memoriæ imprimebantur. Nihil ipsi erat molestius quam scribere: dictabat libentius, et sane, cum scribebat, nihil ejus literis scribi poterat prudentius, aut elegantius. Eos qui ad edenda sua scripta proni sunt, ita interdum reprehendebat, ut ab omni scriptionum genere omnes deterrere videretur; nimirum putans impudentis, et ambitiosi ingenii, sperare hoc tempore ex libris gloriam. Parce laudabat recentiorum libros: carmina nisi optima legere non poterat. Concionatores qui admirationem non afferrent, et lacrimas non excuterent, nullius nominis putabat. Nullam tutiorem viam ad quiete traducendam vitam dicebat, quam neminem lædere, quam devorare ineptias; qua in re admirabilis fuit: neminem enim in tota vita inimicum apertum habuit. Multa ab eo prudenter dici solebant. sibi semper esse difficilius statuere quæ sibi essent in publicis sermonibus omittenda, quam quæ dicenda. Filiis suis satis amplum patrimonium relicturum, memoriam tot magistratuum quos innocenter in republica gessisset, et præcipue, quod ex

illis

illis nihil in domum suam præter honorem, intulisset. Silentio multa gravia pericula existimationis vitari posse. Tempus salutaria afferre consilia: consulendum, et exspectandum. Compendiariam viam conciliandorum animorum, si de se ipso numquam, admodum raro de aliis quis loqueretur: pessimum consultorem esse timorem. Sibi perpetuo necessarium fuisse pugnare cum paupertate, a qua tamen numquam vinci potuisset. Sanctæ sedis Apostolicæ dignitatem ita cum reipublicæ Venetæ dignitate conjunctam esse, ut disjungi nequiret: Venetiis optimum quemque civem esse sanctæ sedis Apostolicæ amantissimum. Dicere etiam erat solitus, honorificum semper esse proponendum utili, honorificentiam consequi solitam esse utilitatem: nihil quidquam viro nobili contingere posse molestius quam si ab aliis beneficentia vincatur: liberalitatem nobilem esse mercaturam, qua multorum animi conciliantur, et quæ dignitates, honores etiam amplissimos sæpe parere consuevit; et conciliare liberalitatem plurimorum amicitias, quibus nihil potest esse fructuosius. Virum pauperem, si sit bonus, satis esse divitem, præsertim in republica Veneta natum, et Romæ in nobilissimo orbis theatro laudabiliter viventem. Viro christiano et catholico nihil deesse, cum Deum habeat patrem, et sit frater regis Christi; coheres futurus cælestis patriæ. Fuerunt qui dicerent, Bernardum patriæ desiderio, et memoria reipublicæ, in qua multos annos floruerat, interdum commotum, si data fuisset optio, ad pristinos magistratus libenter fuisse rediturum: sed nemo id potest affirmare, præsertim cum cardinalitiam dignitatem ab eo magni fieri, et extolli interdum audiverim. Agendas sibi esse multas gratias, dicere solitum audivi, Deo Optimo Maximo, quod ad episcopatum, et cardinalatum Dei benignitate fuisset promotus, et extrema ætate ad serviendum ecclesiæ vocatus. Adolescens amicos habuit Augustinum Foscarum Marci filium, adolescentem magnæ spei, qui immatura morte præreptus est, Iacobum Barbum, Petrum Lauretanum, Ioannem Donatum. Cum ad rempublicam accessisset, cum Marino Caballo, M. Antonio Amulio, Aloysio Mocenico, equitibus, et cum Petro Francisco Contareno, et Dominico Trivisano conjunctissime vixit. Romæ

Car-

Cardinalibus omnibus fuit æque gratus. Magni faciebat ipse plurimum Carolum Cardinalem Borromæum, quem ad restituendum pristinum ecclesiæ candorem, morumque puritatem natum dicere solebat: Franciscum etiam Gonzagam, quod eo usus esset familiarissime Patavii dum prætor esset, unice diligebat. Cum omnibus vero Cardinalibus ita versabatur, ut nemo de ejus sinceritate et candore dubitaret. Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, qui Pius Quintus Summus Pontifex fuit, plurimi faciebat, et placidis moribus præditum, natum ad res maximas dicebat, ab eoque præcipuo amore diligebatur. Scripsit adolescens multas epistolas, et quamplurima carmina, quæ etsi laudabantur ab omnibus, ipse tamen videbatur contemnere; et ideo non reperiuntur. perbrevis dialogus de fugienda uxore, et aliquot ejus epistolæ elegantes sunt apud Philippum Stridonium, de quo antea dixi: oratio in funere Andreæ Gritti principis habita, item illæ quas habuit reipublicæ nomine, alteram ad Paullum IV. Pontificem Maximum, alteram ad Ferdinandum Imperatorem, reperiuntur. Exstant etiam commentarii legationum quas gessit apud Carolum Quintum, apud Sulimanum Turcarum Imperatorem, atque etiam apud Paullum Quartum; qui certe sunt pulcherrimi: dicendi facultas in illis scriptis egregia, ita ut gravitate, suavitate, legentes in admirationem traheret. Vt summatim complectamur omnia, in congressu familiari, in consiliis facundus, et venustus; pura, nitidaque oratio ad res eas quas dicendas suscepisset, accommodata, sive domi consilium civibus suis daret, sive foris patriæ dignitatem, atque utilitatem tueretur; sive exacta jam ætate, et amplissimo honore præditus ecclesiæ inserviret, eximia in Naugerio dicendi vis, atque ubertas elucebat: ut quibuscumque in rebus versaretur, iis oratio ipsius verborum, sententiarumque lumine, et varietate conveniret. Filium Ioannem Aloysium Petro Francisco Zino viro in politissimis literis magna cum laude versato erudiendum tradiderat. tenue patrimonium ei reliquit: magnam tamen hereditatem memoriam virtutum, et laborum suorum. Hic postea ab Augustino qui in episcopatu successit, filii loco est habitus, et consilio, et omnibus rebus necessariis ejus studia adju-

ta

ta sunt; cujus uxor fuit filia Ioannis Francisci Donati, qui patrem habuit Hieronymum doctissimum, et optimum senatorem. numeratur nunc et ipse Ioannes inter Venetos senatores. Lauram etiam filiam, quæ jam erat nubilis, collocandam idem Augustinus curavit: ipse nuptias concilians eam hortatu omnium cognatorum Gaspari Venerio, de quo magna erat spes, in matrimonium conjunxit; devotione, modestia, et virtutibus aliis plurimis præstantem feminam, paternam facundiam, gravitatem etiam referentem; copiosa, et nobili prole, quatenus humana infirmitas patitur, felicem, cum filios susceperit indolis optimæ, et laudabilissimis moribus præditos, primogenitum etiam suum avitam Naugerii patris sui eloquentiam imitantem. ita usu evenire solet, ut filii sæpius matrum suarum, quam patrum dicendi facundiam quodammodo repræsentent. Contigit id etiam Leonardo Donato, qui nunc est sancti Marci procurator, ut avunculi sui Marci Antonii Cornelii, qui suo tempore summus orator est habitus, eloquentiam æquet, aut fortasse etiam superet. Hæc fuit Bernardi Naugerii Cardinalis vita, sine ullo fuco, sine ullis ornamentis descripta, ut cives Veneti, Ioannes Aloysius filius in primis, ut initio dictum est, delineatam civis præstantissimi, patrisque optimi imaginem haberent. futuri sunt fortasse etiam in ecclesia Dei ex omnibus nationibus, qui laborem hunc minime improbaturi sint, et vitæ cursum varium libenter sint cognituri. Sepultus est Veronæ in ecclesia cathedrali in ingressu chori: monumentum factum est episcopi successoris opera. E familiaribus ejus, qui hominis paternam indulgentiam semper recordantur, quidam apud eumdem Augustinum episcopum manserunt, alii Romam profecti sunt, quibusdam etiam ab eo sacerdotia data fuerant, ita ut commode possint vivere, et principi omnium rerum Deo, huicque Veronensi ecclesiæ servientes, ejus caritatis non immemores pro ejus salute orare perpetuo debeant.

F I N I S.

Digitized by Google

Ioannes Antonius Petramellarius in Continuatione ad librum Onuphrii Panvinii de Summis Pontificibus, et S. R. E. Cardinalibus a Paullo IV. ad Clementis VIII. annum pontificatus octavum, pag. 114.

PRæclare olim quanti literæ essent, mihi videntur intellexisse Mitylenæi, qui præcipuam esse in republica vim literarum animadvertentes, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi ut ne liberos suos literas edocerent; sciebant videlicet eas tantum civitates florere in quibus literarum studia vigerent. quam veritatem respublica præ ceteris Veneta, et in primis intellexit BERNARDVS Navagerius Italus, eques, et senator Venetus, vir humaniorum præsertim literarum, et reipublicæ gerendæ scientia insignis; ut nonnulla ipsius carmina, et orationes ab ipso conscriptæ, Patavii, et aliarum civitatum prætura, legationesque complures, quas magna semper cum gloria ad magnos principes, præcipue vero ad Franciscum II. Gallorum regem, et apud Paullum Quartum Pontificem obivit; satis aperte declarant. A Pio IV. is in secunda 18. Cardinalium ordinatione anno 1561. pontificatus secundo, 4. Kal. Martii, diaconus Cardinalis; post presbyter tituli sancti Pancratii; mox tituli sancti Nicolai inter Imagines; ultimo tituli sanctæ Susannæ creatus; sequenti episcopatum Veronensem, maximo cum omnium applausu, administrandum suscepit. Anno vero 1563. ad Concilium Tridentinum; non in Seripandi Cardinalis et legati mortui, ut fere omnes affirmant; sed in Marci Sittici Cardinalis Altempsii loco, de latere legatus missus; 4. Kal. Maji Tridentum ingressus est. cui Concilio imposito fine, Veronam venit, ubi in corrigendis sacerdotum moribus, disciplinaque ecclesiastica restituenda non parum elaboravit, majoraque quotidie fecisset, ni subita oculorum cæcitate oppressus, ipsius regimen relinquere coactus fuisset. Coadjutore igitur ex permissione Summi Pontificis sibi facto, cum futura successione, Augustino Valerio patricio Veneto sororis filio, quem vitæ integritate, ac literarum cognitione celeberrimum Gregorius XIII. merito in purpuratorum patrum numerum adscivit; ipse subita correptus morte, Veronæ pridie Kal. Iunii anno 1565. pontificatus VI. die Iovis obdormivit in Domino; cujus corpus ibi in pavimento ecclesiæ cathedralis ante chorum sepulturæ traditum, marmoreo lapide in quo insculptum legitur sequens epitaphium, cooperitur.

BERNARDI. NAVAGERII. CARDINALIS. PERPETVI

ECCLESIAE. VERONENSIS. ADMINISTRATORIS. OSSA

PA-

PATRICIORVM
ALIQVOT VENETORVM
ORATIONES.

TRES IN PRIMIS

PETRI BARROCII,

EPISCOPI PATAVINI,

viri ſua tempeſtate doctiſſimi,

numquam antehac editæ.

Digitized by Google

Digitized by Google

ILLVSTRIVM VIRORVM DE PETRO BARROCIO, EPISCOPO PATAVINO,

probitate, et doctrina insigni,

TESTIMONIA.

Illustribus Patavinæ Vrbis Prætoribus,

ANDREAE GRITTO,

ET PAVLLO PISANO,

CHRISTOPHORVS MARCELLVS

Canonicus Patavinus, doctor

S. P. D.

MOvit me, Prætores illustres, nostri Antistitis defuncti laudum immensa congeries, ut qui laudatissime vixerat, laudatissimo funere decoraretur, pro viribus illas publice profiteri. Quas cum ingentissimo luctus et gemitus strepitu non omnes a me orante, præsertim vestræ amplitudines, audire potuerint, vestri caussa imprimendas curavi; ut cum aliis legentes melius singulas intelligatis, et earum penitus nescii si qui sunt præsules, intelligendo prius, mox similes actitando consumment. cum neque tantæ probitatis exemplar latitare condecuit. Sed id tantum molestum est, quod inepto meo dicendi stilo pro meritis non elucescant. At cum congregationis nostræ, cujus ego pusillus sum membrum, ipse fuerit caput et princeps, decentius id oneris quam alieno, mihi merito videbatur injungi. Quas itaque lucubratiunculas cum edendas nutu vestro curaverim, vobis, longe præstantiori munere dignioribus, dedicare constitui, ut vestra auctoritate gravissima, siquid earum inexcultum fuerit (quod non ambigo) illud splendescere valeat et illustrari. Valete Venetæ reipublica sidera.

CHRI-

CHRISTOPHORI MARCELLI,

CANONICI PATAVINI, DOCTORIS

IN REVERENDISSIMI EPISCOPI

PETRI BARROCII

FVNVS

ORATIO

Paduæ publice recitata.

CVm animantium omnium imbecillitatem, ortaque cuncta occidua fore mecum ipse considero, magistratus illustres, vosque ceteri viri dignissimi, id summopere dumtaxat admiror, quod cunctis homo divinior, Deo Optimo simillimus procreatus, divina, ac perpetua ratione potitus, secum eamdem fragilitatis et miseriæ subeat conditionem; perturbationibus agitetur assiduis; tanta rerum vicissitudine obrutus, ut numquam in eodem statu permaneat, huc atque illuc impulsus fluctuet, et denique quod tam præclarum tamque sublime obtinuit, reddat, restituat; et exstinctioni succumbat. Illa namque divinitatis expertia si doleant, lugeantve, si molestiam patiantur, si labefactata declinent, merito hæc omnia possident: cum labilem penitus, et morticinam sint consecuta naturam; nilque in eis non fluxile, non patibile, non materiale consistat. At admiranda illa hominis constructio cum immortalem obtineat animam, perpetuæque mentis fulgorem, tamquam peculiarem, et intimum; nil utique mirabilius, nilque super ingenii humani vires suspicabilius esse potest, quam quod defectioni subjaceat, quam cum dissolutione mutetur: ac si quod illius est immortale, divinum, atque perpetuum, a terreno, caduco, et labili devinceretur. Vnde Mercurius vir ille divinus, grande naturæ miraculum hominem fuisse recte commemorat tam variæ tamque disparis naturæ in eodem cratere commixtæ participem. Quo fit ut longe major sit hominis quam aliorum, vitę miseria. Quanto enim ceteris præstantior est, quanto vicinior superis, tanto infelicior et miserabilior esse conspicitur: si quæ vilissima quæque patiuntur et infima, ceu urentes æstus, gelidos algores, laboriosas vigilias, æstuantem sitim, famem intolerabilem, metus acerbitatem, mœroris acrimoniam, lætitiæ vanitatem, iracundiæ ebullitionem, libidinis incendia, avaritiæ impetum, ambitionis igniculos, tot illecebras, tot casus, tot fortunæ pericula sustinere cogatur. Vere detestanda nostra hæc est hominum conditio, a nulloque animantium expetenda magis, si tam pulchrum, tam splendidum constructum opus, a proprio fine defraudatum, æque ac ignobile abrumpitur, et dissipatur. Quid proficit homines nasci? si belluarum more vita defungimur, si propriam miseriam intuentes, vehementius affligimur et cruciamur. Quid naturæ providentiam, sagacitatem extollimus? si præstantissimum vitæ thesaurum construat, ut cum ignobilioribus pari sorte perdatur. Idque ei imputandum magis esse videtur, quod cuipiam omni virtutum et perfectionum genere cumulatissimo obviet, et inte-

interimat: qualis fuit noster hic divinus antistes Petrus Barrocius, quem hodie defunctum lugemus. Ad cujus explicandas laudes cum me institutum inspicio, vereor quidem ne in tam celebris, tam necessarii numinis perditione, incredibili dolore detentus ante orationis exordium decidam, et ab instituto proposito longe deficiam. Illum enim in præsentia desideramus qui patriæ claritate, familiæ splendore, vitæ sanctimonia, niorum probitate, animi sapientia, cunctis denique virtutibus omnium præstantissimus habitus est. Quis igitur tam ferrei, tamque adamantini cordis evaderet, qui hodie nobis exstinctum lumen, ducem nostrum singularissimum, pastorem, et patrem non lugeret, erumpentibus lacrimis non deploraret? sine quo omnis nobis vivendi modus sublatus est, sanctitatis norma, justitiæ specimen, probitatis exemplar, et felicitatis nostræ singulare præsidium. Lugeat ergo universus Patavinæ urbis civium cœtus, lugeat clerus, lugeant omnifarii sacerdotes, lugeant virgines, lugeant viduæ: mœreant pauperes et egeni, doleant literati, lacrimentur indocti, suspiret universa Christi religio in tanto adversantis fortunæ naufragio, in tam felicissimi numinis amissione. Sed quid præsulem nostrum lugendum amplius hortor? cum ipsius laudes pro viribus explicaturus, non deploraturus, hunc suggestum ascendi. Quas nisi tam examussim ut earum materia postulat, tamque minutim pertractavero singulas, dabitis veniam, patres optimi; eum et temporis angustia, et earum immensitate nedum ego devincar, verum etiam Tullianæ linguæ facundia devinceretur, atque deficeret. Pauca igitur si de illius familia, literatura, et probitate attigero, in re magna voluisse sufficiet, et denique receptui canam. Vetustissima Venetæ urbis Barrociorum familia, et quocumque temporis discrimine reputatissima fuit. Ex qua primum (ut alios omittamus) Benedictus ille Barrocius tamquam fulgentissimum sidus emicuit. qui cum supra quadraginta obierit magistratus, consiliarius demum electus, nisi immature occubuisset, et divi Marci procurator fuisset, et reipublicæ princeps. Hic non minus sobole felix, quam præclarissimis animi dotibus, tres natos tamquam tria sanctitatis, integritatis progenuit lumina: Ioannem, Franciscum, Aloysium: viros quidem omni expectatione majores. Namque Ioannes tanta virtutum copia, tanta probitate, disciplinæque auctoritate conclaruit, ut religioni dicatus, in Bergomensem episcopum electus sit. qui demum increscentibus meritis patriarchalem Venetiarum sublimiorem sedem obtinuit. Hic etiam Paullo II. Pontifici Maximo tam cordi fuit, ut nisi morte præventus, qui sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis institutus erat, publicatus fuisset et habitus. Franciscus vero non minori laudum cumulo decorandus est, cum suavissima dicendi facundia, sacrarum literarum eruditione, aliisque virtutibus ejusdem Paulli datarius exstitit, et Tarvisinæ diœcesis dignissimus præsul. cujus obitus tantum unicuique displicuit, ut omnium fautor, et necessarius esse videretur. Aloysius deinde præsulis nostri pater, senator gravissimus, optimus reipublicæ administrator, crebrissimis honoribus affectus, decemvirali denique magistratu defunctus est; qui, ut scitis, referandi, claudendique reipublicæ claves, et imperium obtinet. Hic etiam supremum dignitatis fastigium attigisset, si productiora vitæ stamina assecutus fuisset. Maternus denique nostri Antistitis avus (ut prætercam alios, ne in recensendis familiæ hujus splendoribus totam diem consumam) vir in republica præclarissimus exstitit, cum divi Marci auspicatissimus procurator electus, summæ aristocratiæ fimbrias tetigit; sed interruptus abscessit. Clarissimis igitur natalibus ortus Petrus Barrocius, ab ineunte ætate suapte natura bonis moribus institutus, talem futuræ virtutis indolem pollicebatur, ut ad tantæ dignitatis apicem merito venturus facile existimari potuerit. Siquidem nativa quadam sui propensione religio-

gionem præseferebat sapientiæ junctam, et miram animi gravitatem. Non enim puerorum more conquerulus, inconstans, volubilis; sed in laudabili proposito firmus et stabilis, quæque sua plus quam ætas illa pateretur, agebat. Divinis semper audiendis officiis, sacrisque mysteriis enarrandis sponte sua proclivior, quam puerilibus jocularibus oblectamentis. Hic quanto in dies adolesceret corpore, tanto animi virtute proficiebat. Summam in parentes observantiam, in amicos humanitatem, affabilitatem gerebat: in singulis actionibus honestate, erubescentia, et plus quam dici possit, rationis discrimine utebatur: ea denique puerulus actitabat quæ circumspectissimam juvenilem requirebant ętatem. Mox vero ephæbus liberalibus disciplinis adipiscendis traditus, prima illa grammaticę rudimenta fere spernere videbatur; tam facile singula capiebat, memorię commendabat, pluribus quam sibi explicarentur, intelligendis idoneus. Quo facto paullo post rhetoricę incumbens, tam mirifice quidem profecit, ut facundissimus haberetur orator. His nondum contentus, ad Patavinum gymnasium, tamquam ad disciplinarum emporium, se se avidissime transtulit: in quo dialecticen, mathematicas, naturalem, pariterque divinam scientias amplecteretur. Id sanctissimum Platonis ante auditorii fores inscriptum, institutum observans: quod nemo nisi mathematicus ad ea audienda quę ibi profiteretur, accederet. quod et Peripateticus aliis verbis explicuit. Tam ingentem igitur his disciplinis operam navavit assidue, ut non tantum quę arithmeticę, musicę, astronomię, geometrię dogmata tradiderint alii, brevissimo temporis curriculo didicerit, tenaciter memorię commendaverit; verum etiam quę tot retro seculis numquam visa fuerint, investigaverit, invenerit, et stabilissima ratione monstraverit. Circularis siquidem figurę quadrationem nemo est qui ad hęc usque tempora novisse professus sit: non enim geometrarum Euclides, non Ptolemæus astronomorum, non Aristoteles philosophorum principes habiti, calluerunt; quippe omnes scibilem, nescitam: inveniri posse, nondum inventam, asseverant. hic vero solus divino sui ingenii acumine adinvenit, scivit, et apertissime docuit. Quantum vero naturali profecerit ex eo facile conjectare potestis, quod si a sensibus remotiora tam mirifice calluit, sensualia quippe facilius, commodius assecutum fuisse conveniat. Divinam deinde sapientiam non tantum rationibus, sed etiam vera fide et religione semper excoluit, observavit, et prę aliis sibi peculiarem instituit. Medicinę quoque humanę vitę necessarię singularissima præcepta concalluit, suaque auctoritate composuit. Namque præter id quod morborum fere omnium quam optima, et secretissima familiaria habuerit medicamenta; unam tamen pilularum quas *episcopales* appellant, quam admirabilem compositionem instituit. Quę etsi oblęsionibus sint plurimis accommodatę, duo tamen pręcipua, et memorię tenacitatem, et articularium dolorum sedationem, mirabiliter operantur. His nondum expletus Petrus noster, tamquam disciplinarum abyssus, civiles, et canonicas sanctiones totis viribus amplexus est, ut si qua forte ex philosophorum dogmatibus scrupulosiuscula, seu comprobanda minus didicisset, rejiceret, corrigeret, et ad sanctę religionis institutiones redigeret, accommodaret. Quibus omnibus divinus noster Antistes tantum profecit, ut adhuc adolescens omnigenę literaturę laurea decoratus, Francisco patruo Tarvisino episcopo defuncto, a Sixto Pontifice Maximo, in tantarum virtutum et disciplinarum pręmium, insperate Bellunensis episcopus electus sit. Namque Romam contendens, ut si qua patrui supellectilia superessent, acciperet, medio itinere pontificiam dignitatem offendit. Quam hercle cęlitus sibi demissam fuisse putamus; ceu tam celebres, tam sublimes ab incunabulis divinitus conquisierat animi dotes. Hanc læto animo

mo suscipere conducibilius duxit, ut jam partæ sapientiæ religionis munus injungeret, et quæ Dei essent contemnere non auderet. Quippe cum totus ille divinus evaderet, contemplationi dicatus, Dei cultum, sanctæque religionis officium præ aliis non affectare non poterat. cumque quanto animus corpore præstantior est, tanto illius sit cura salubrior; libentius etiam ea ratione suscepit: nec immerito quidem, cum nil consultius, nilque laudabilius agere potuisset. namque alioquin admirabili sua rerum agendarum dexteritate, prudentia, integritate, reipublicæ administrationem suscepisset invitus. Quæ etsi læta videatur et felix, lætitiam tamen mobilem habet, (ut Xenocrati placuit) tumidam, fallacem, et turbulentam; jacturam vero tristem, et mortibus mille deteriorem. Quis enim felix evadere potest, dum ad turbæ nutum vivit, irridetur, exploditur, quasi ludus et fabula vulgi, concussus, exsibilatus, miserabilis, et denique perditus. His reipublicæ rebus inhiavit numquam noster Antistes: cum neque honorandum sibi videbatur mutabili in populo magistratibus fungi. Tantis igitur sacris initiatus Petrus noster, si prius sancte, pudice, continenter, sapienter, et sobrie vixerat: sanctissime, pudicissime, continentissime, sapientissime, et sobriissime inde vivebat: crebris jejuniis, crebrioribus orationibus, flagellis se se affligebat, corpus castigabat, et in servitutem animæ redigebat. Numquam lauta usus est mensa, sæpenumero dumtaxat indecoctis oleribus vescebatur: vini parcissimus, ut libidinis evitaret incendia. Nullo fastu, nullaque superbiæ pompa detinebatur; cui alii (pace illorum dixerim) plurimum indulgere solent antistites: sine fuco, sine mendacio, ab omni prorsus ambitione semotus. Quantoque se se dignitate ceteris antecellere conspiciebat, tanto humilior habebatur: neque a peculiari pastoris officio desistebat; legerat enim id evangelii sanctissimum institutum: recte operari non sufficit, sed et alios monere: quod Plato nos non solum nobis natos esse professus est. Namque populum prædicationibus assiduis instruebat, monebat, ædificabat, et ad bene beateque vivendum carissime instituebat: quodque aliis dedecus, et vituperium haberetur, piissimum, et animarum cultori convenientissimum arbitrabatur. Prædicabat igitur ut Paullus, orabat ut Hieronymus, amabat ut Petrus, docebat ut Augustinus. Quantæ vero sollicitudinis fuerit, id facile ostendere potest, quod brevissimo uteretur somno, putans sopitum hominem, nisi mortuum, infelicem et miserum; ut et Aristoteli placuit; neque plumarum deliciis fotus, vilissimo, incomposito, austero utebatur strato: ut neque necessariis, quæ perexigua sunt, frueretur natura. singula quaque nocte intempesta surgebat, statimque orationibus deditus, tamdiu persistebat immobilis, ut ante solis ortum ab eis numquam desistere visus sit. Quotidie sacrificabat. Altissimo gratias agebat, quod homo, quod religiosus, quod mentis compos evaderet. Errores suos, si qui fuerint, humillime profitebatur, ut sincerus, nitidus, ab omni, et adhuc minima, animi labe curatus, coram summo creatore splendesceret. Neque eo tempore quo alii pro naturæ fomento ad animi relaxationem in confabulationibus, aliisve non prohibitis oblectamentis utuntur, sed in contemplationibus, et componendis operibus utebatur. Non enim tantum dum viveret, sed et post occubitum aliis profecisse curavit. Tanta denique viri hujus innocentia fuit, tanta virtutum omnium plenitudo, ut cum præfecturæ suæ tertius decimus ageretur annus, in qua perpetuo degere, et vitæ stamina obtruncare statuerat, illustrissimus Venetorum senatus, defuncto Patavinæ urbis episcopo, eidem præfici auspicatissime voluit. A quo die felix hactenus haberi eris, Patavium, cum tot annis elapsis similem pastorem desiderare poteras; felix, inquam, nisi suscepisses mortalem, interiturum. Quod onus

Petrus noster non ambitiosæ dignitatis, et virtutis semper inimicæ querulus, tamquam magnanimus heros, subeundum procul dubio renuit: sperans ita beatiorem, tranquilliorem agere vitam; auream semper mediocritatem precatus. Namque cum Innocentius VIII. Pontifex Maximus Ioannem illum Michaelem, reverendissimum Cardinalem, eidem muneri præficiendum instituisset, nondum illius institutione percepta si quod jus (quod nullum habuisse arbitrabatur) hac senatus electione obtinuisset, totum illud quam libentissime cessit; cum neque magis aliud affectaret, ut beatissime viveret. At Pontifex summus, cum tam ingentem animi magnitudinem et liberalitatem inspiceret, Veneto semper annuente senatu, humanitate devictus, invitum illum tantæ urbis meritissimum pastorem instituit. O inanis gloriæ contemtor, o mundanarum illecebrarum derisor, quis tibi ætatis nostræ similis inveniendus est? Namque omnes si justi, si temperati, si liberales, si fortes, si virtutibus aliis decorentur, sola gloriæ cupiditate vexantur. Patavium igitur admotus noster Antistes, altiori curæ præfectus, tam in omnibus pietatem, justitiam, honestatem, modestiam, humanitatem, dexteritatem exercuit; quibus tamquam divinum Apollinem venerarentur omnes, excolerent, et observarent. Rebus in adversis perturbari visus est numquam, neque in prosperis lætari magis, sed, veluti Socrates, semper eodem se se habuit vultu, constantissimus, fortissimus, patientissimus, fortunæ ludibria spernens, mortalia cuncta despiciens, perpetuum, summumque animi bonum omnibus præferens, atque ingentissimo desiderio semper exoptans. Quotiens objurgia in faciem passus est? quotiens vilipensus, dehonestatus, injuria lacessitus, siluit, atque pepercit? Quid de illius liberalitate, et misericordia dicam? namque cum præter id quod semper pauperibus subvenire curaverit, anno superiore tabis metu a civibus penitus destituto Patavio, tantam frumenti, et pecuniarum erogaverit et effuderit copiam, ut nisi munitissima illius ope præventi, longe plures quam morbo, inedia periissent. Semper miseris succurrere didicit, virgines nubere, viduas fovere, destitutos pupillos alere, advenas admittere, elisos erigere, custodire, protegere summa caritate curavit. Hic vere virtutis amator erat, vitiorum osor, duplicitatis acerrimus inimicus; sine dolo integer, sine fraude gratus, sine blanditiis fautor, sine permutatione fidelis, sine convicio instructor, sine molestia reprehensor, sine ulla exspectatione munificus; neque personarum exceptor, omnibus æquus, omnibus justus. pro virtutum meritis singulos diligebat, discordiæ conciliator, concordiæ verus alumnus, pacis et tranquillitatis fundator. Quid de illius tolerantia dicam? cum totiens in revisenda diœcesi, in consecrandis templis, et aris, in sacris exhibendis ordinibus, in tam crebro cærimoniarum cultu, tot ardentissimos æstus, tot acerbissima frigora, aliasque acerrimas infestationes tolerantissime tulit: unde tot morbos, tot dolores, tot angustias, tot anxietates, tot manifesta vitæ pericula passus est. quæ omnia utinam utinam non tanto innixu, tantaque cura, sed mitius agere voluisses, carissime noster Antistes, namque hodie non nobis immature sublatus esses, sed supervivcres; hodie nostræ religionis thesaurum non lugeremus. Cum enim superioribus diebus supra ducentos sacris ordinibus per totum diem incessanter instituisset, moxque die noctuque sacris mysteriis semper insistens, ingentissimis torminibus afflictatus, superaddita demum letali numquam deficiente febricula, præter omnia medicorum suffragia, naturæ concessit, illumque postremum tamdiu exoptatum finem implevit: namque mundana hæc sibi semper vita displicuit: corporis dissolutionem quærebat, et expostulabat assidue. Iam obtinuisti, mi Antistes, quod inquirebas: jam tuum moriendi ardentissimum consecutus es votum; sed cur nos

nos miseros dereliquisti? cur desolatos, infelices tanta ruina fecisti? O iniquum factum! o acerrimus casus! o jactura crudelis! non decebat tam probum, tam justum, tam consummatum, tam humanæ vitæ necessarium hominem mori. Cui similem, mihi credite cives, iterum credite, semper desiderabitis, numquam invenietis. Vtinam Pythagoreorum somnia vera essent: magnum annum illum non exspectare pigeret, quo animæ denuo corpora ingrederentur, et nostrum deperditum Antistitem non perpetuo lugeremus. At cum abiit non reversurus, cum periit non amplius nobis restituendus, id nos angit, affligit, cruciat, atque disrumpit. De quo illa Aristotelis in Platonem sententia vere ferenda est:

Qui solus vita, doctrina, moribus, ore
Admonuit cunctos, et monimenta dedit,
Vt virtute queant felicem ducere vitam:
Nulla ferent talem sæcla futura virum.

Ceterum id tantæ jacturæ unicum nobis refrigerium superest, quod, si animus est immortalis, si apud superos justitia colitur, si pro laboribus, et ærumnis ullus sit beandi locus, si ad id juste redeant unde provenerint animæ, si homo vere sit anima, ut Platonici sentiunt; divinus noster Antistes super æthereum illud Mosis septem lampadibus illustratum candelabrum, ubi alata sedent Cherubim, ubi universus Angelorum chorus inhabitat, ibi degat, et feliciſſime vivat. Dixi.

Bernardinus Scardeonius Patavinus epistola ad Marcum Vngarium præfixa Opusculis sacris PETRI BARROCII episcopi Patavini, editis Venetiis 1531. in 8.

Quare, Marce suavissime, hæc forte nacti ex multis quæ sanctus ille vir scripserat, edenda quamcelerrime censeo, si consultum communi commodo, si ab injuria temporum celebre Petri Barrocii *nomen tueri velimus. Id erit et Venetæ, et Patavinæ civitati, summæ gloriæ, quando illa tanto cive, et hæc tali gloriatur episcopo. Exstant pleraque, scio, et culta, et gravia opera hujus hominis; quo magis admiror esse qui ea supprimant, aut perire permittant. Sed excitati forsan hoc exemplo et ii penes quos latent, in lucem subinde proferent, et exspectantium desiderio satisfacient vel sero. Quis enim vel ex doctissimis quibusque viris jamdiu opus hoc bene moriendi, cupide, et obviis, ut dicitur, ulnis non expetat, vel ex eo etiam solo quod legat, Marcum Antonium Sabellicum virum eruditissimum itidem diu ante peroptasse? Scribit siquidem in dialogo quem de latinæ linguæ reparatione confecerat, desiderium suum his verbis:* Vt de aliis sileam, quis est tam stupidi ingenii, aut ab humanarum literarum studiis tam alienus, qui in Petro Barrocio Patavino Antistite, eodemque Veneto, utrumque dicendi genus non suspiciat, et miretur? Incidi quandoque in ejus carmen: nihil gravius vidi umquam, nihil magis pium, magisque religioni accommodatum. Cupio vehementissime videre opus ab eo de optimo genere moriendi, nuperrime absolutum, in quo audio omnia divine ab eo composita. *Hactenus de episcopo nostro, et de opere isto Sabellicus quam honorificentissime.*

Idem de Antiquitate urbis Patavii, et claris civibus Patavinis, pag. 383.

PETRO. BARROCIO. BELLVNENSI. PRIMVM. ANTISTITI PONTIF. DEINDE. PATAVINO. SANCTIMONIAE. PIETAT. ERVDITIONIS. BENEFICENT. INCOMPARABIL. SENATVS VENETVS. MONVMENTVM. HOC. FACIENDVM. CVRAVIT *

Hoc porro tam insigni elogio, et magnificentia sepulcri, Petrus Barrocius *Antistes olim noster, ex publico decreto senatus Veneti merito decoratus est, qui ob pietatem in* Deum, *et caritatem in proximum, nihil fere sibi post mortem relinquendum duxerat, præter nomen bonum, et sanctæ conversationis exemplum. Fuit is quidem in omnes munificentissimus, sed in pauperes et egenos unus omnium liberalissimus. Sanctitate vitæ, et continentiæ virtute illius ætatis, et totius sacerdotalis ordinis ornamentum, qui centesimus a* D. Prosdocimo *episcopus circa XX. annos Patavinam ecclesiam pie sancteque rexit: et jam plane senex intestinis tandem oppressus doloribus migravit ad Dominum. Verum paullo ante mortem dum a domesticis et propinquis pertinaciter urgeretur ut conderet testamentum, accito scriba, et paratis tabulis, testibusque rogatis, quando, inquit, testari mihi necesse est, ut meis morem geram, scribe:* EGO. PETRVS. BARROCIVS. EPISCOPVS. PATAVINVS. RELINQVO. ANIMAM. MEAM. DEO. CORPVS. TERRAE. FACVLTATES. VERO. QVASCVMQVE. POSSIDEBAM. SI. QVAE. RESTANT. RELINQVO. QVIBVS. DE. IVRE. DEBENTVR.

Et ita sanctissimus vir notari et scribi voluit. Is a Pio II. Pontifice Maximo primus omnium destinatus fuerat Cardinalis: sed re infecta, paucis post diebus summus et sanctus ille Pontifex cum magna christianæ ecclesiæ jactura, e vita sublatus est. Præterea cum esset omnium liberalium artium doctissimus, multa scripsit eleganter et carmine, et soluta oratione: etsi nihil adhuc editum sit, præter libellum de ratione bene moriendi, et consolatorium *opusculum, et spiritualés quasdam preces ad petendam pluviam, et ad arcendam tempestatem, et ad deprecandam pestilentiam: quæ quidem omnia nos in ejus plurimum de nobis bene meriti gratiam impressoribus excudenda tradidimus, ut ab omnibus commode legerentur. Reliqua ejus præclara monumenta, tam soluta oratione, quam carmine exstant quidem, sed nondum in vulgus edita. Hæc de tanto episcopo, uti de cive Patavino, præter morem addenda censui.*

S. M. S

---

* Iacobus Salomonius Inscriptionum Vrbis Patavinæ pag. 9. et 10.

In recens magnifice (in ecclesia cathedrali) *exstructo sacello S. S. Sacram. altius ad dexteram introeuntibus, monumentum nobile cum urna marmorea.*

S. M. S

PETRO. BARROCIO. PATRITIO. VENETO. PONTIF. PATA
VINO. SACRAR. Q. LITERAR. CVLTORI. EXIMIO
FIDE. RELIGIONE. AC. PIETATE. INCOMPARABILI
VT. PARES. PAVCOS
SVPERIOREM. HAB. NEMINEM
QVI. NON. SINE. MAGNA. PAVPERVM. IACTVRA
AC. TOTIVS. PATAVINAE VRB. DOLORE
MIGRAVIT. AD. DOMINVM
ANN. CHRIST. SALVT. M. D. VII. DIE. X. IANVARII
CVM. ANN. AGERET. SVAE. AETAT. LXVI.

IO. BAPT. ROTA. PAT. PETRI. F. IIII. Q. EIVS. AVSPI
CIIS. PATAVIA. GERMANIAE. CVM. PATAVIO. ITALIAE
COMMVTANS. HIC. SEDEM. COLLOCAVERIT.
TANTAR. CELEBERRIMI. VIRI. VIRTVT. AC. PLVRIVM
IN. SE. PARENTES. Q. SVOS. MERITOR. NON. IMMEMOR
DEBITAM. EFFIGIEM. ET. LAPIDIS. INSCRIPTIONEM

PATRONO

B. M

GRATVS. APPOSVIT
ANN. A. PARTV. VIRG. M. D. LX.

Gaſpar Contarenus Cardinalis de officio Epiſcopi pag. 418. operum ejuſdem, editionis Pariſienſis anni 1571.

Vidi ego Petrum Barrocium, *epiſcopum Patavinum, virum qui numquam ſatis pro meritis laudari queat, quotidie cum primum dies illuxerat, in privato quodam ſacello miſſarum ſolemnia celebrantem eximia ſanctitate, animique intentione in Deum.*

Idem ibidem pag. 421.

Familiarium vero, cum ægrotant, magnam habeat (Epiſcopus) *curam, provideatque eo pacto illorum incolumitati, ut neque impenſæ, nec cujuſpiam incommodi ratio habita fuiſſe videatur. memini ego, dum Patavii agerem,* Petrum Barrocium, *de quo ſupra dixi, inſignem epiſcopum, conſtantiſſime hoc ſervaſſe, præterquamquod ægrotis familiaribus omnia ſuppeditarentur quibus erat opus, ne umquam medicus ſine ipſo ægrotum viſeret. aderat ipſe et conſultationibus medicorum, et prognoſticis: hoc vero præſtabat in ſingulos ut ne poſtremos aut infimos neglexiſſe videretur. laudanda ſane caritas, vereque epiſcopo dignum officium.*

Idem

Idem ibidem pag. 429.

Nam ea videtur etiam mens fuisse illorum qui bona sua legarunt ecclesiæ cui (Episcopus) *præsidet, ut scilicet municipibus egenis potius quam externis, ea erogentur.* Petrus Barrocius, *de quo supra quoque a nobis facta est mentio, diligenter hoc servabat, mallebatque Patavinis egenis opem ferre ex episcopatus redditibus, quam Venetis consanguineis suis: quod diceret, eam vim agrorum, villarumque testamentis a Patavinis civibus episcopo legatam esse ea mente (ut quilibet conjectari facile potest) quo Patavinorum inopum necessitati ex his opibus subveniretur.*

Iacobus Philippus Thomasinus de Patavino Gymnasio pag. 397.

Barrocius *ex Bellunensi ad hanc ecclesiam translatus est anno* 1488. *vir doctissimus, vitæ probitate, et literis celeberrimus. Scripsit* de bene moriendi ratione l. 1. de consolatione l. 3. hymnos, et epistolas ad diversos.

Iacobus Salomonius Inscriptionum Vrbis Patavinæ pag. 32.

Mons Pietatis Patavii erectus est anno 1491. *suadente B. Bernardino Feltrensi, et favore* Petri Barrocii *Veneti, episcopi Patavini.*

Idem pag. 520.

Superior episcopalium Patavinarum ædium aula, plane regia, a Petro Barrocio *exstructa, ornataque imaginibus episcoporum anno* 1494. *ut ostendunt insignia ectæ familiæ Barrotiæ, quorum bina depicta quolibet in angulo ejusdem aulæ sunt, prope laqueare.*

Idem pag. 521.

Aulam ubi candidatis laureæ insignia traduntur, Petrus Barrocius *exstruxit.*

PETRI

PETRI BARROCII
PATRICII VENETI
PRO
FRANCISCO SCLEDO
VICENTINO,
eorum qui jura Patavii dicunt Rectore, cum in magistratus fine Civilis et Pontificii juris insignibus donaretur,

ORATIO.

VM tantum virorum clarissimorum silentium in me conversum video, Patres, non possum quin timeam, et totus pariter contremiscam. Nam hujus in quo antehac fui numquam, loci amplitudo, ac dignitas, et rei de qua dicturus sum magnitudo, atque præstantia, ejusmodi sunt, ut non me modo, qui a gymnasio, et umbra, atque puerili exercitatione nunc primum in pulverem campumque descendi, sed optimos quosque, et in dicendi arte exercitatissimos oratores merito deterrere possint. Quis enim, cum sibi de Francisci Scledi, Rectoris nostri, viri omni virtutis genere ornatissimi laudibus in hoc hominum doctissimorum cœtu dicendum esse intelligat, non maxime timeat ne cum apte atque accurate plurima dixerit, et plura prætermisisse, et hæc

ipsa

Digitized by Google

ipſa quæ dixerit, non pro loci dignitate dixiſſe videatur? Et apte quidem atque accurate plurima dicere nec mearum virium eſt, nec ætatis: nedum omnia pro loci dignitate complecti. Sed unum me plane reſpirare facit, ac recreat, quod juſſu veſtro hanc me provinciam ſuſcepiſse intelligo, qui Venetiis cum eſsem, et rhetoricæ apud Petrum Parleonem Ariminenſem, virum doctiſſimum, atque integerrimum, operam darem, literis in hanc urbem veſtris accérſitus ſum, ut etiam ſi vel dignitati loci, vel rei magnitudini, vel (quod ſentio quam ſit difficile) exſpectationi veſtræ minus aliquantulum ſatisfecero, numquam tamen obtemperaſse me vobis aut pudeat, aut pœniteat. Accedit ad hæc omnium veſtrum tum ſingularis humanitas, quæ ſtudioſorum juvenum animos et patienter audiendo, et interdum etiam (ſi quid non ineptiſſime dixerint) pluſquam mediocriter laudando ad ſtudia capeſſenda exacuit: tum vero incredibilis illa in Franciſcum Scledum benivolentia, quæ de ipſius laudibus diſſerentes uti ſummo ſemper ſilentio audirentur, efficit. quæ ſic a me timorem omnem depellunt, ut contraria quam paullo ante ratione, vereri incipiam ne, quod ætati aut doctrinæ noſtræ non convenit, alicui veſtrum audaculus videar. Dicam ergo ex multis ac magnis rebus quæ de viro præſtantiſſimo dici poſsunt, duas non amplius, ſicuti natura ſe offerunt: genus viri, et virum; ut cum nobiliſſimis parentibus genitum intellexerimus, quantum eos gloria ſuperaverit, deinceps intelligamus. Triſſinorum familia, unde Franciſci noſtri mater, ſi quo tempore Vincentiam commigravit, ſumſiſset initium, merito antiquiſſima judicari poſset, utpote quæ ab Othonis uſque primi eo nomine Imperatoris in Italiam adventu principium duceret. Sed cum multis ante annis inter primas Germaniæ familias fortunæ bonis, et hominum multitudine, et virtutum præſtantia fuerit, non tam antiquitatem, quæ (ſi nihil aliud inſpiciatur) plerumque etiam contemtui eſse poteſt, quam eas quæ antiquitatis cauſsa ſunt, res fortiter atque induſtrie geſtas prædicari oportet. Nam, ut familiæ ab uno ſæpe qui ſuos ipſe majores aliquo virtutis genere antecellat, incipiunt, ſemper, niſi ab his qui ex eo ſunt nati virtute ſerventur, intereunt; ſic

Triſſi-

Trissinorum domus, quæ inter primas non urbis unius, sed gentis nobilissimæ, atque populosissimæ familias diutissime floruit, primasque in omni virtutum genere partes habuerit, necesse est. Id vero vel ex hoc uno probari potest, quod cum Berengario, qui tyrannidem Italiæ occupaverat, urbem Romam Ioannis adulterini Pontificis dominatione oppressam, et omnes circa regiones igne, ferroque vastante, ecclesiæ Romanæ Cardinales Othonis Saxonum ducis, qui ea tempestate toti Germaniæ imperabat, auxilium implorassent, Otho contra Berengarium ducturus exercitum, duos e familia Trissina viros delegit, Meliorantium, et Panensaccum, quos fide, prudentia, fortitudine, quoniam ceteris præstare sciebat, tantæ rei peragendæ socios, consultores, adjutores haberet. Expertus erat magnanimus vir eorum industriam, haud scio an in ea potissimum tempora reservatam; nihilque in tanto exercitu agi volebat quod non his auctoribus ageretur. Mirum dictu! disciplinis quas liberales vocamus, omnibus insudaverant, atque ita insudaverant, ut non frustra laborasse illos palam esset; et tum ea erant rei militaris scientia, ut nonnisi soli ei ab ineunte ætate operam dedisse viderentur. Proposuisses laborem; numquam fessos esse dixisses: supervenissent pericula; fortitudinem admiratus fuisses: cum celeritate aliquid agi oportuisset; non celeres, sed celeritatem ipsam esse jurasses. Interim vero non eos umquam ad querelas magnitudo laboris, non avaritia ad rapinas, non ad ignaviam successus rerum; sed pervincendi studium ad victoriam, liberalitas ad munificentiam, fortunæ inconstantia ad sollicitudinem traxit. denique, ut semel dicam, nihil umquam aggressi sunt in quo aut virtus industriæ, aut industria virtuti, aut virtuti et industriæ fortuna defuerit. Quo factum est, ut quacumque ducere exercitum libuisset, vel in deditionem urbes reciperent, vel parvis copiis ingentem hostium multitudinem superarent. tandemque deleto cum omni exercitu Berengario, pace Italiæ restituta, Ioanne pontificatu se se abdicare compulso, Leo nominis hujus octavus, qui per id tempus creatus est Pontifex, Othonem conclamantibus una voce Romanis, et præ nimia lætitia exsultantibus, Romanorum Impera-

torem creavit. nam Caroli illius genus sub quo a Græcis in Gallos translatum Christiani orbis imperium fuerat, cui etiam ob insignem virtutem *Magno* cognomentum fuit, Arnulphi morte defecerat. Ita cum victorem exercitum, et pro Saxonum Duce, Romanum Imperatorem Vincentiam reduxissent, rebus jam in tranquillo collocatis, ibi domicilium habere fortassis, ut Imperatoris in Germaniam profecturi partibus, si quid accidisset novi, auxilio forent, ab Imperatore sunt jussi, et honoris ac virtutis gratia in ordinem equestrem recepti, valle pulcherrima, et feracissima, quam de familiæ nomine postea dixere *Trissineam*, ab eo donati sunt, annis abhinc supra quingentos. Vincentiam itaque ex eo tempore patriam habuere Dei Optimi Maximi voluntate quadam, ut quorum opera Imperatoris exercitus vincere didicisset, urbem a victoria dictam incolerent. In ea igitur, ut victores decebat (victoriam quippe sequitur dignitas) semper cum dignitate, atque amplitudine, et clarissimorum equestris ordinis quasi per manus traditi virorum multitudine floruerunt; non turpi quopiam quæstu, uti solent plerique majorum gloriæ detrahentes, sed summo vitæ splendore clariorem in dies familiam facientes: inter quos præcipuum Heldericus nomen adeptus est. Eum Zuphredus ut tempore sequitur, sic virtute præcedit, de quo melius est nihil dicere, quam pauca loqui. Nam cum temporis hujus angustia absolvere semel cœptum de nobilissimo viro sermonem non sinat, et non absolvere egregiæ virtuti forsitan injuriosum sit, ita demum utriusque rationem habiturum me spero, si integrum in aliud tempus sermonem distulero. Quid vero de Bonifacio dicam? qui quod bona semper facere consuesset, merito dici Bonifacius putabatur. Quid de Antonio? cujus ea semper fuit in dicendo facundia, ut a plerisque Antonius ille crederetur quem in libris de oratore cum Crasso disputasse, Cicero auctor est. Quid de Nicolao? cui tanta semper fuit in pauperes liberalitas, ut divi Nicolai mores ad unguem expressisse diceretur. Quid de Ludovico? quem ea vitæ integritate fuisse accepimus, eo rei familiaris splendore, ut divo Ludovico sanctitatem et regnum simul abstulisse videretur. Hæ sunt laudes, hæ sunt virtutes, hæc quæ

ad

ad veram pertineant gloriam. Honores nostros ex majorum gloria habere originem pulchrum est, sed ita, si nec ipsi ab eis ullo vitio degeneremus, et nostra virtute majorem insuper in dies illam reddamus: alioquin onerat nos majorum gloria, dum honorat, et non tam pulchrum est avorum laudibus illustrari, quam longe turpius vel ad eam gloriam nihil addidisse, cum præsertim inventis addere facillimum sit, vel, quod multo certe deterius est, etiam detraxisse. Equidem, ut de his loquar quos paullo ante commemoravi, tanta eos fuisse comperio in omni virtutis genere excellentia, ut familiarum nobilissimarum singuli merito auctores esse potuerint. Iam vero equestrem ordinem, ex quo et lumen illud eloquentiæ Cicero, et alii complures egregia fama viri fuisse leguntur, cujus Trissinorum domus, ex quo Vincentiam cœpit incolere, nullo non tempore insignem aliquem habuit virum; cum antea nobilitatis multum habuisse certum est, tum nostra ætate in primis. Nam veteribus quidem hujus ordinis viris, decurionibus obtemperare mos fuit, nostris vero jubere: illis annulorum tantum aureorum jus erat, his torquium, vestium, et calcarium; nam annulorum quidem, quod eis promiscue omnes utantur, usus in pretio esse desivit: illis rempublicam armis, et capitis sui periculo defendendi officium fuit, quod cum militibus (milites autem hi proprie dicebantur qui pedibus militabant) commune fuit, his eamdem rempublicam etiam consiliis, opibus, auctoritate tutandi est munus; quod cum imperatoribus habent commune: denique illi multi fuerunt, ut vel ipso numero contemtui esse possent, hi pauci, ut ipsa etiam raritate ceteris admirationi sint. neque vero equites esse temere omnibus licet, sed his tantum qui vel de republica optime meriti sunt, vel certe de plurimis; quod Trissinæ genti semper contigisse, ut non dicam ex annalibus, saltem ex continuatis in hanc usque diem equestris dignationis honoribus, liquet. Age vero, quando Francisci nostri matrem unde orta sit diximus, ad patris familiam transeamus, et duarum inter se nobilissimarum gentium de gloria, et virtute certamen egregium videamus. Tria sunt quæ Trissinæ genti in primis honorifica esse docuimus; antiquitas generis, vallis feracissimæ quam de suo no-

mine vocaverunt donatio , et equestris ordinis claritas . tria item quæ de Scledorum familia dicturi sumus ; antiquitas generis , agri quem de suo ipsi nomine vocaverunt principatus , et jurisconsultorum multitudo . Sed in antiquitate generis est , quod utraque superiorem se putet ; Scledis cum Vincentiæ urbis exordio familiam suam cœpisse dicentibus : Trissinis vero et ante Vincentiam conditam , suam fuisse asserentibus . ita utraque antiquior altera est , illa apud Germanos , hæc Vincentiæ ; sed patrii soli una se indigenam esse contendit, alia plane advenam aliquando fuisse non negat . In agro quoque quem de nomine suo dixerunt , est quod utraque majorem se judicet . illa , quod ab Imperatore honoris ac virtutis gratia tam præstanti donata sit munere : hæc , quod principatum semper habuisse satius est quam habere cœpisse ; id enim non nisi ob egregiam gentis virtutem contingere aut solere , aut posse . Porro in equestri et jureconsultorum ordine , cum neque illa jureconsultis , neque ista equestris ordinis viris abundet , suum quæque ordinem magni facere nititur ; illa , quod inter arma silere soleant leges : hæc , quod ad arcendam vel ulciscendam injuriam arma jubeat capi . illa , quod armis propagentur imperia : hæc , quod parta legibus conserventur . illa denique , quod in bello majori sit usui : hæc , quod in pace, cujus gratia ipsa etiam bella geruntur , emolumento ampliori . Diceremus nos forte in hac amicissimarum familiarum controversia sententiam nostram , sed studia quibus vel ab ineunte ætate operam dedimus , vel in præsentia daturi sumus , nos in suspicionem adducunt , ut pro studiosis ac literatis viris sentire potius judicemur . quod etiam si faceremus , ignosci nobis , ut putamus , deberet , quia , cui se rei dicavit , de ea fere quisque sentire optime consuevit . Vtemur ergo Palæmonis illius Virgiliani sententia , et dicemus :

Non nostrum inter vos tantas componere lites .

Quamquam quid ego lites dico ? concordiam dicere debuissem ; neque enim quidquid in certamen deducitur , continuo censeri lis debet : sed quemadmodum qui se mutuo diligunt , quo pluribus amoris ac benivolentiæ argumentis inter se certant , hoc se amplius diligunt ; durare quippe vix amor potest , cujus

cujus non ultro citroque aliquis fructus exsistat; ita qui vel de antiquitate familiæ, vel de agri principatu, vel de sui ordinis dignitate contendunt, ut plus ab se illis cum quibus contendunt, honoris esse percupiant, concordes sunt; non enim suam, sed eorum cum quibus certant, gloriam quærunt. Quamobrem bona venia tua, Trissinorum domus, quando de Scledorum antiquitate, et agri principatu pauca ista tractavi, dicere de jureconsultis deinceps aggrediar; non quidem omnibus, ne me auditorum patientia forsitan quispiam abuti putet, sed illis dumtaxat qui vel in præsentia superstites sunt, vel non multo ante fuerunt. inter quos primo se mihi loco offert Vincentius, qui tantum bonarum artium studio, atque doctrina profecit, ut cum adhuc juri civili dans operam, discipulis annumerari mallet, doctissimorum quorumcumque judicio inter doctores esse cogeretur. Hunc sequitur Matthæus, qui ejusmodi genti splendorem adjecit, ut facile dictu non sit quam brevi tempore totam ferme Italiam Scledorum fama percurrerit. Quid Pasius ille? quem Galbæ jurisconsulto sæpius et collatum, et antelatum audivimus. Quid Vincentius Francisci nostri avus? cujus ea erat et probitatis, et doctrinæ opinio, ut Mediolanensium duci, qui tum urbis Vincentiæ potiebatur, familiarior fuerit nemo: cujus, cum quid agendum foret, consilium veluti oraculum Dei, et expetebatur, et ipsis rerum eventis utile honestumque probabatur. Missus est aliquando legatus ad Martinum Pontificem Maximum, ob rem grandem, arduam, perdifficilem, quam ceteri plane, quod impetrari non posse arbitrarentur, detrectabant. Eam ipse (homini homo tantum præstat) ut parvam, ut humilem, ut facillimam impetravit, idque tanta celeritate, ut pervenisse ad Pontificem eum, et omnia ex sententia gessisse, unus idemque tabellarius nuntiaret. Ingenium hominis requiris? nihil acutius: doctrinam poscis? nihil eruditius: prudentiam petis? nihil circumspectius: eloquentiam quæris? nihil disertius. atque, ut semel dicam, quæ virtutes singulæ unicuique plusquam mediocri ornamento fuissent, eas ipse omnes unus perquam egregias acquisierat. Extollat mihi nunc majores nostros antiquitas, et veneratione quadam temporis anteacti inflata,

nemi-

neminem hac ætate similem inveniri affirmet; cum ex una tantum familia tot egregia fama jureconsulti claruerint, cum unum virum tot simul ornatum virtutibus viderint. Equidem Sextum Cæcilium jureconsultum fuisse intelligo, caussam egisse aliquando non intelligo: Scævolam legum apprime peritum, numquam tamen descendisse in forum; sed Vincentium Scledum, præter acutissimum ingenium, præter prudentiam singularem, præter multas et magnas virtutes, ita in utroque genere versatum, ut sua ætate omnium oratorum jureconsultissimus, et jureconsultorum eloquentissimus haberetur. Alius porro ejusdem nominis vir est Francisci nostri patruus, quem ob egregiam cum juris utriusque scientiam, tum vero probitatem, Veronensis prætor vicarium sibi accivit, et ubi difficilius quippiam incidit, non assessorem modo, verum et collegam. cujus tanta est in dicendo jure moderatio, ut (quantum ex Veronensibus qui studiorum caussa istic sunt, intelligere potui) in ea urbe nemo sit prorsus qui non perpetuum illi optet magistratum eum. Res dictu mira, sed mirabilior factu, cum in maximis quibusque civitatibus maximus itidem semper facinorosorum hominum numerus sit, quos simul ut boni fiant, simul uti bonis ne noceant, puniri quotidie necesse est, ita te gerere, ut ne illis quidem quos die noctuque persequaris, odiosus exsistas; quandoquidem ipsi etiam rei inter acerbissimos cruciatus atque tormenta, pejora se meritos fateantur, et ubi quid remissius agitur, clementiam judicis laudent, ubi vero intensius, semetipsos ultro incusent. Hoc autem vicariorum munus ut paci populorum necessarium, sic eis a quibus geritur, honorificentissimum est. nam et patribus his qui regendis urbibus senatusconsulto præficiuntur, pari est auctoritate fere; et cum nihil illi absque horum consilio gerant, juris dicendi summam, quæ apud eos est nomine, re ipsa vicarius potius vindicat. Quo in munere Ioannes Francisci nostri pater, ipse quoque jureconsultus egregius, dignitatis et auctoritatis apud patricios nostros plurimum est assecutus. Nam bis Tarvisii, bis Forojulii, semel atque iterum Veronæ, semel Patavii, amplissimi territorii civitatibus, vicarium gessit; ea integritate atque justitia, ut nullum um-

quam

quam verbum, nedum opprobrium, quod viri famam violaret, exauditum sit. Magnum probitatis ac justitiæ argumentum, in eo præsertim qui in jure sententiaque dicenda multos objurget, coërceat, notet, sæpeque capitis damnet. Nosti tu, prætor justissime, difficultatem rei; nam etsi pro justitia et senatus dignitate, prudentissime ac sapientissime omnia geras, experiris tamen quotidie, vix comprimi eorum linguas posse qui male mulctati cum fuerint, auctorem mali, quem justum negare non possunt (quod fere alienæ quam suæ quisque domui justitiam malit) si possunt, veris; sin id minus licet, falsis criminationibus insectantur. Nosti tu quoque, præfecte magnanime, quam sit res ardua, in summo imperio cunctis pariter morem gessisse, qui si bonis obsequaris, quod juste judicas, malis ob hanc ipsam caussam gerere morem vix possis. Quamobrem Ioanni Scledo, cum utrumque seu felicitate, sive (quod potius credo) naturali quadam rerum gerendarum peritia, consecutus fuerit, laus jure optimo singularis debetur. Longum esset enumerare, qua fide, constantia, fortitudine fuerit; quali prudentia, affabilitate, solertia usus sit; quo pacto severitatem clementia, clementiam severitate miscuerit; quam in reperiendo consilio acutus et celer, in componendo gravis et vehemens, in conficiendo fortis et magnanimus fuerit, ut neque minis umquam a severitate justitiæ deturbatus sit, neque precibus ad misericordiam motus. Plena sunt omnia rerum ab eo integre ac sapienter gestarum. testis est Vincentia, quæ nobilissimis civibus referta cum sit, nullo plus hodie homine gloriatur: testes Tarvisini, qui tanti in jure dicendo amplissimi viri sententiam faciebant, ut quod ille censuisset, id etiam hi adversum quos censuerat, justum esse contenderent: testes Forojulienses, qui inter vetustissimas ac veluti per manus traditas factiones, nescio quo regionis infortunio, educati, nullum hactenus vicarium habuerunt quem sic altera civitatis pars coleret, ut altera non odisset: testes Veronenses, qui fama viri laudes prædicante, cum summa de illo omnia concepissent, vicarium prætoris experti, vicisse illum facile exspectationem dixerunt: testes vos omnes, qui eo in hac urbe vicarium prætoris gerente, cum singularem viri justitiam

tiam omnibus admirationi esse sciretis, alumnum eum vestrum fuisse, exsultabatis. Quocirca recensere singulatim omnia minus fortasse necessarium est; et nos, quando Francisci nostri genus satis pro brevitate temporis exposuimus, ad ipsum Franciscum transire, orationis ordo deposcit. Natus est Franciscus noster patre in Foro Iulii patriarchæ vicarium gerente, auspiciis (quantum ex hoc conjectare licet) felicibus. Cum enim qui eum magistratum gerit, pro patriarcha jurisdictionem exerceat, pro eo, inquam, patriarcha cui de sacerdotibus, deque non sacerdotibus judicare jus est, vel solus hic natalis territorii locus eum universitatis hujus in qua mixtim sacerdotes, atque non sacerdotes plurimi sunt, rectorem fore, monstrabat. Educatus autem ibi est magna parentum cura, majore adeo quam ceteri hujuscemodi infantes consuevere, quod egregiam eo etiam tempore quo vagiebat, de se polliceri spem videbatur. Vt enim satum in terra bona et bene culta semen, cum primum emergit, quamdam incrementi futuri spem præbet, ita de parentibus optimis atque nobilissimis ortus Franciscus, cum primum est natus, optimam et nobilissimam præ se indolem tulit. Nihil ergo morati parentes, cum, ut loqui scivit, immo vero etiam antequam recte loqui sciret, præceptori, apud quem prima literarum rudimenta susciperet, tradunt. Fuit autem ea in perdiscendis elementis bonitate ingenii, ut ipsi quoque præceptori admirationem afferret; ea in præceptorem pietate, ut brevi eum plus etiam quam suos ipsius liberos, præceptor diligeret. neque enim cum præceptorem videret, parentum se desiderio teneri dicebat; quæ certe verba si quis attentius spectet, sensatiora quam ut a puero, atque infante pæne, dici possint, intelliget. Primis itaque apud eum literarum rudimentis imbutus, Omnibonum Leonicenum virum optimum, atque inter nostri temporis rhetores facile principem, bene dicendi simul et faciendi præceptorem suscepit; existimans, quoniam M. Tullio auctore, orator est vir bonus dicendi peritus, non se aliter in ea facultate evadere summum posse, quam si et cum peritia dicendi vitæ innocentiam, et cum innocentia vitæ dicendi peritiam conjunxisset. Et quidem utrumque partim bonitate ingenii, studio,

exer-

exercitationeque, partim vero continentiæ præceptoris imitatione, et insita menti verecundia, brevi tempore consecutus est; ita ut eum condiscipuli et dicendi peritorum optimum, et eorum qui optimi haberentur, dicendi peritissimum prædicarent. In quo quid prius, quid posterius dicam? scio quippe, dicendi peritiam assequi non omnes velle, cum tamen in qua re ceteris animalibus homines præferuntur, in ea re ceteris anteferri hominibus, non minus utile quam honorificum sit. Scio etiam, eos qui dicendi peritiam assequi volunt, non omnes continuo posse, quoniam ad studium exercitationemque nisi vis quædam naturæ, ac cæleste, ut ita dixerim, donum accesserit, opera haud dubium, et impensa omnis perdatur. Scio denique, in ea ætate bonam hominum partem voluptatibus magis quam literis operam dare, præsertim quibus parentes aut nulli sunt, aut negligentes. At Franciscus noster et dicendi peritiam assequi voluit, et, quoniam ad eam optime a natura institutus fuerat, potuit. Et cum utroque parente admodum juvenis orbatus fuisset, temperantia tamen, religione, et continentia sic voluptatibus omnibus imperavit, ut non adolescentibus modo, verum etiam senibus imitandus exsisteret. Quod si quis est qui non summopere admiretur, illum ego plane, quales, et quam vehementes in ea ætate sint corporis voluptates, aut nondum probasse, aut oblitum esse crediderim. Adde vero quod cum homo civile animal sit, et convictu, ac mutua consuetudine cum ceteræ ætates, tum vel maxime adolescentia gaudeat, in tanta male moratorum juvenum multitudine, cum quibus honeste versari possis deligere magnum est: cum malis autem versari, et vitiis eorum veluti scabie mentis quadam non corripi, majus: sed improbos arguere, et emendari nolentium consortia devitare, atque hoc ita, ut ne in eorum quidem quos arguas, vel devites, odium incidas, maximum, atque, ut ita dicam, supra humanum ingenium est. Hæc tamen omnia (tantum potest generosæ indoli disciplina conjuncta) Francisco nostro parva, levia, et ludicra fuere propemodum. Quamobrem bonam jam tum de illo spem nemo non habuit: fore illum virum inter paucos summum, de quo magna omnia cum amici et consanguinei,

Digitized by Google

tum in primis patria posset sperare. Cum igitur dicendi artem egregie assecutus, omnes fere disciplinas attigisset sine quibus perfectum esse posse oratorem negant plerique, ad jus civile se contulit. Etenim cum in civilibus controversiis, forensibusque disceptationibus sæpe, ut non dicam semper, in medium veniant leges, dedignatus est nobilissimus adolescens ab aliis mutuum accipere, quod ipse nullo, ut sic dicam, negotio poterat comparare. Videbat præterea nullam domum, nedum urbem, aut provinciam recte sine legum scientia regi posse, ac se aliis regendis natum (quamquam ceteris eum plurimi facientibus, solus ipse, quod optimum veræ, ac solidæ virtutis indicium est, se se minimi faciens) agnoscebat. In hanc itaque civitatem, velut in quamdam disciplinarum omnium nobilissimam academiam, protinus venit, ac se se juris civilis studio totum dicavit. nunc jureconsultorum, imperatorumque veterum scita revolvens, et illorum elegantiam, horum vero gravitatem admirans: nunc præceptorum inextricabiles legum ambages explicantium documenta percipiens, et de illis cum condiscipulis aut confragosum, et difficile aliquid disputans, aut jureconsultos, ut quisque peritissimus habebatur, interrogans. Non illum quispiam, etiam festis diebus, priusquam aliquid didicisset, spatiatum ducere potuit. nullus otio marcescentem vidit; et cum multa jam nocte (quod ferme semper solebat) cubitum iret, numquam eum tamen aurora dormientem invenit. Sed etsi quibuscum ei consuetudo fuerit, quæras (quando, ut vulgo ajunt, Deus homines facit, ipsi se sociant) studiosissimum, et nobilissimum comprobabis. Quos enim ex omni jura discentium numero doctissimos, et nobilissimos arbitrabatur, eos amicos, socios, sodalesque semper intimos habuit. Et quamquam ab omnibus mirifice amaretur, numquam se tamen inertium, ineruditorumve, aut ignobilium consuetudine maculavit. Ignobiles autem hoc loco intelligo non eos minus qui nihil ipsi quod ex eis est bonæ frugis attulerunt, quam eos qui infimo loco nati, moribusque infimi sunt. Nam eos qui summo genere orti, nihil his unde orti sunt dignum habuere, ignobiles: et idemtidem eos qui humilibus nati parentibus, ipsi non humiles evasere, nobiles jure optimo dixerim.

rim. Verum (uti de hoc etiam aliquid enucleatius disseramus) illi mea quidem sententia ignobilissimi sunt, qui humilibus orti parentibus, vitiis atque sceleribus generis turpitudinem augent: et nobilissimi illi, qui summo loco nati, virtutibus, et bonis artibus domesticum splendorem illustrant. Nam etsi multo difficilius sit hominem humili genere ortum, virtutibus clarum emergere, atque ob eam rem ejus qui talis emerserit, major esse nobilitas videatur: et quamvis multo facilius sit, eum qui claris est natalibus genitus, in virum præstantem evadere, iccirco quod si talis evaserit, minor fuisse probitas prædicetur; vulgo tamen cernere est, ad summam illam veramque nobilitatem nescio quod et humilitate generis impedimentum, et domestica gloria additamentum afferri; propter quæ studio atque industria comparatus hic splendor et in illis tamquam nube soli objecta, obscurior, et in his velut luce luci apposita clarior habeatur. Contra vero quamquam longe difficilius sit, hominem nobili genere ortum, vitiis atque sceleribus inquinari; et propterea ejus qui talis cum esset, inquinari sustinuit, major fuisse improbitas videatur: et licet longe illud facilius ut qui infimo natus est loco vitiis ignobilior fiat, atque ideo si talis fiat, minus fuisse improbus æstimetur; illud tamen manifestum est, infimo huic atque abjectissimo ignobilitatis generi et nobilitatem nonnihil obstare, et ignobilitatem accessionem quamdam præbere; ut luxu atque inertia turpitudo quæsita in illis quidem, velut majorum nobilitate contecta, minus appareat: in his vero tamquam umbræ accedentibus tenebris, omni genere obscurior fiat. Quocirca eum qui doctissimorum atque nobilissimorum virorum, quales paullo ante commemoravimus, consuetudinem expetebat, contra vero ut quisquam indoctissimus atque ignobilissimus habebatur, sic eum maxime fugiebat, non ab re cum doctissimum, tum in primis nobilissimum esse censueris. His ergo et artibus, et studiorum sociis cum civilis juris doctrinam optime assecutus, bonorum quidem institutorum plenus, nondum autem satur foret, juri pontificio quod huic e vicino veluti conjunctum est, operam dedit: ut quemadmodum homo corpore atque animo constat, sic illo quidem ea quæ corporis, hoc vero ea

quæ animi sunt, in promtu haberet. Nam etsi civile jus multa quæ ad animum pertinent, doceat, et nonnulla quæ ad corpus attinent, pontificium; quia tamen illius finis est ut quæ ad hujus vitæ usum necessaria sunt, pro sua quisque conditione obtineat; istius vero uti quæ ad promerendam beatitudinem sempiternam apprime utilia judicantur, acquirat; illud quidem corporis, istud autem animi potius esse contendimus. Huic igitur, uti supra diximus, operam dedit; sed ita dedit, ut quanto præstantiorem hæc finem habebat, quantoque corpore animus nobilior est, tanto studiosius, tantoque ardentius daret: et quia cum ceteræ disciplinæ, tum in primis juris civilis scientia ad jus pontificium veluti aditus quidam est, tantum in eo, tempore perquam brevi profecit, quantum vix toto decennio alius profecisset. Interim comitiorum tempus instare: de eligendo rectore colloquia fieri: cursitare huc atque illuc multi, et ne noctem quidem quietam esse permittere: precibus, minis, muneribus in suam quisque factionem quam multos posset, allicere: de magistratibus his quos *consiliarios* vocant, deque illis quos in sequentem annum docendi locum habere, aut non habere oporteret, stipulationes clanculum fieri: et dum suarum quisque partium hominem, aut a quo sperare ipse quippiam posset, quam alienarum, et a quo sperandum sibi nil esse intelligat, rectorem deligi mavult; non quid universis, sed quid singulis utilius futurum sit, quæri. Tota denique urbs, perinde atque si de summo imperio controversia foret, in partes trahi. At ubi in Franciscum Scledum oculi conjecti sunt, ubi mores, atque doctrinam, et egregiam illam oris, ac corporis habitudinem contemplari cœperunt, major, atque adeo melior universitatis pars eum rectorem esse conclamat. Deducitur ad suffragia res; eligitur, salutatur, senatus literis comprobatur, nullo ei (quod in hujusmodi re raro, atque haud scio an umquam, evenit) apud senatum quidquam objicere audente; quod certe factum (quantum ex his quæ Venetiis habitans de scholasticis ambitionibus sæpius audivi) inter magna, atque, ut ita dixerim, admiratione digna, connumerandum existimo. Vbi enim a legum studiis ad ambitionem, nobilium, atque ad honores et dignitates educatorum

torum juvenum cogitatio declinaverit, quod ſuccumbere, aut non quæ voluere omnia conſequi, grandem contumeliam ducant, ferociunt, ac propemodum efferantur; nec jam quid juſtum, aut non juſtum ſit, ſed quid ſemel efficiendum receperint, quærunt. neque hoc ſine ingenti quadam utilitate; quamvis enim juris utriuſque ſtudiis hoc genus occupationes impedimento non mediocri ſint, et ex his qui totos ſe illis immerſere, per quam raros doctos evaſiſse perhibeant, nos tamen quia hujuſcemodi juvenes ad honores, ac rerumpublicarum adminiſtrationes educari non ignoramus, in quibus perſæpe, quid Pomponius, aut Vlpianus cenſuerit, ſcire nil prodeſt, niſi etiam qua ratione pericula quæ in communi vita occurrunt, quotidie depelli aut declinari debeant, in promtu habeatur; iſtiuſmodi impedimentum, præſertim ſi non aſſiduum ſit, et vincendi ſtudio potius quam alicujus odio accidat, non omnino inutile arbitramur. Neque enim aliis artibus reſpublicas, et maxima quæque imperia geri crediderim, quam his quas inter ſe honoris gratia ingenioſi adoleſcentes exercent; niſi quod in rebuſpublicis, atque imperiis magna ſunt omnia, cum in his parva ſint quidem, ſed quæ parvi non fiant, unde et minore periculo prudentes evadunt, et non minore, ſi voti compotes facti ſunt, voluptate afficiuntur. Quamobrem (uti ad id unde diſceſſi, revertar) cum tales tantæque ſint generoſorum adoleſcentium perturbationes, talia ſtudia, tantus, non quæ voluere omnia conſecutos fuiſse, dolor; quod adverſus Franciſcum noſtrum ad ſenatum provocaverit nullus, nullus ei quidquam objicere auſus ſit, nullus ob eam rem Venetias navigaverit, inter magna, et, quemadmodum ſupra dixi, admiratione digna connumerandum exiſtimo. Nam illud quantæ magnitudinis, quantæque admirationis fuit, quod inito ſtatim magiſtratu, materni generis memoriam, ſicut Anchiſæ patris Aeneas, equeſtribus ludis celebrare aggreſsus, pretium victoriæ permagnificum poſuit, quo e finitimis urbibus ut quiſque fortiſſimus, aut viſendi cupidiſſimus fuit, exciti, undique Patavium, atque adeo frequentia quanta in hac civitate antehac forte non fuerat, convenirent. Quo tempore, bone Deus, quam ſibi omnium benivolentiam comparavit? qualem conſecutus

cutus est gloriam? quantæ apud omnes admirationi fuit? his quidem magnificentiam muneris laudantibus, illis pietatem ejus in matrem prædicantibus, aliis viri liberalitatem admirantibus, quibusdam quod privata impensa publicam emisset lætitiam, extollentibus, nonnullis cum ob annuum magistratum hæc faceret, quæ quantaque ob perpetuum facturus fuerit, sciscitantibus. Iam vero si magistratum hunc quo pacto gesserit, quæras, nihil in eo non magnum, nihil non admiratione dignum invenies. nam et rei scholasticæ dignitatem omnibus semper in rebus conservavit, adjuvit, auxit, et eorum quibus docendi officium esset, commoditati mirum in modum consuluit, et scholastici ordinis viris, cum ut quam doctissimi omnes evaderent, tum in primis ut ne alio laborum præmia petitum irent, subvenit. Etenim qui suæ ditionis forent, eorum in alieno foro caussam dicere temere nulli permisit, et quos studiorum gratia in hanc urbem venire sciebat, uti importandis exportandisque rebus vectigalium immunes forent, reclamantibus, et senatum appellantibus publicanis, extorsit; et locum suum in conventibus publicis ab nemine usurpari permisit; et seu disputando quis ingenii atque memoriæ periculum faceret, sive propositam civilis aut pontificii juris exponendo legem, laboris atque vigiliarum jurisconsultorum conventui redderet rationem, cum eo semper primus omnium disputavit; atque hoc ita, ut quæ ipse ratiocinando dixisset, ea ille tamquam recte dicta refellere non auderet. Sed hæc, et hujuscemodi multa solers prætereo, quod magna quidem, sed si ejus a quo profecta sunt ratio habeatur, minus quam mediocria censeri debent. Illud nullo genere præteribo quod in eorum salariis egit quibus docendi officium est. decreta enim singulis ex senatusconsulto majora minorave pro laboris, aut virtutis merito salaria erant; sed (quorum culpa, vel negligentia nescio) nulli statis temporibus pendebantur; hæc vero ipsa vel cum liberalissime penderentur, vix dimidiata pendi solebant. Ea Franciscus (tantum apud senatum petendo, poscendo, flagitando, perdurandoque potuit) uti singulis integre, suisque temporibus penderentur, effecit. Quod si vobis, sapientissimi patres, ju-

cun-

cundum fuit, ut certe fuit (non enim parum eſt ab eo debitore quem cogere nequeas, debitum quando lubet poſse exigere) ipſi quoque Franciſco jucundiſſimum fuiſse intelligite, qui otio veſtro ad ſuam uſus utilitatem, doctrinæ a vobis hoc amplius hauſit, quo nullo rei familiaris impedimento urgente, vos quoque ſtudioſius docuiſtis. Nam quemadmodum equiti confectus inedia equus æquabilis eſse vector non poteſt, eodem modo diſcipulo rei familiaris inopia ſtimulatus præceptor minori ſemper uſui eſt. Fuit igitur ſibi, vobiſque jucundus, et utilis, ſed ſcholaſtici ordinis viris facile jucundiſſimus et utiliſſimus; incredibile quippe dictu eſt, quantum diſcendi cupidis obſit præceptoris perturbatus affectus, ac animus diſtractus inopia. Verum hæc quidem grandia ſunt, ſed quæ jam dicturi ſumus, majora. Inoleverat apud quoſdam non bona conſuetudo, ut quibus publice diſputandi neceſſitas eſt, ſi ad eam rem minus idonei forent, non quidem diſputarent, verum ſimulationis ritu fœdiſſimo ſpeciem diſputationis quamdam præferrent. Etenim quid contra eos dicturus quis foret, prius multo didicerant quam in campum certaturi deſcenderent. ita et auditorum eludebatur frequentia, et ab indoctis docti diſcerni nequibant: et (quod jureconſultorum collegio ignominioſiſſimum erat) de aliorum et quidem doctiſſimorum virtute, non legum modo, ſed omnium quoque bonarum artium ignari homines judicabant. Hoc noſter Franciſcus cum uti ne indoctis docti ludibrio forent, tum vel maxime uti pro ſe quiſque doctiſſimus effici niteretur, lege ex univerſitatis conſulto promulgata fieri vetuit; certoſque præfecit qui quotiens publice diſputandum eſset, non ullum prius loqui permitterent, quam jurejurando adactus, negaret ei ſe adverſus quem diſputaturus foret, colludere. Quæ res doctis quidem honorifica fuit; indoctis vero ut eo fortaſſis tempore ſubmoleſta, ſic poſtea cum ſe ſe neceſſitate compulſos doctos evaſiſse viderent, jure optimo gratiſſima et jucundiſſima. Quamobrem quod in hac univerſitate rarus jam non doctus exſiſtit, gratias Franciſco noſtro haberi et agi oportet ab illis quidem qui docti etiam antea fuerant; quia cum quibus de communibus ſtudiis loqui poſſint, plures jam habent: ab aliis vero quia docti fieri, vellent,

nol-

nollent, compulsi sunt. Atque hoc ut scholastici ordinis viris, sic et his qui docendi provinciam suscepere, honorificum esse nemo ignorat, nemo non videt, nemo non cum quadam animi gratitudine confitetur. Nam etsi non is qui docet, auditorem doctum efficiat, quemadmodum nec is qui arat, fertilem campum (alioquin sine delectu ille doctum, hic fertilem quem vellet efficeret) sed ad alterutrius diligentiam cum ejus qui efficiendus est talis, hominis, campive naturalis bonitas quædam, tum vel maxime cæleste munus accedat oportet; quia tamen in utroque illius qui colat diligentia pernecessaria est, bene animum, campumve coluisse, honorificum et putatur, et re vera est. Non minus autem illud honorificum fuit, quod scholastici ordinis viris flagitantibus, jurisconsultorum assentiente collegio, ipse nullius, quamvis magni atque potentis, offensam veritus, et se facturum recepit, et non sine ingenti labore tandem effecit. Cum enim vel quia pecuniæ majoribus nostris amplius fuit, vel quia nonnisi divites, atque adeo beati, juri pontificio, civilive operam dabant, vel quia jureconsulti, et scholastici ordinis viri pauciores tunc erant quam nunc sunt, vel denique (quod tamen adduci non possum ut credam) quia cupidiores illi fuerunt; intra jureconsultorum collegium nullus admitteretur qui non sumtum permagnificum faceret, fœdum, et huic urbi, nedum collegio, ignominiosum facinus accidebat, ut eorum qui hac in civitate juri operam dedissent, quotus quisque facere sumtum nequisset, laborum præmia, quando a quibus debebat non poterat, inde iret petitum ubi accipere minore posset impensa. Ita cura et diligentia vestra eruditi quamplures, et in eum redacti statum ut summa de illis omnia sperari liceret, transfugarum more, finitimis civitatibus, hi Ferrariæ, illi Bononiæ, acceptorum insignium gloriam relinquebant. Istud animadvertens Franciscus huic civitati tum publice, tum privatim esse damnosum, et (quæ illi cura ab ineunte usque pueritia uti ne fieret, fuit) ignominiæ plenum, sumtum qui ea in re fieri consueverat, universitatis consulto temperavit: et, obsistentibus magnæ auctoritatis viris, ingenti labore, sed gloria facile maxima, etiam senatus decreto confirmari curavit. Qua pro-

profecto in re ita omnibus, his etiam qui temperari nolebant utilis fuit, ut nullus omnino sit a quo ei gratiæ actæ non fuerint. Nam et rei familiaris inopia laborantibus, quos veluti adversus fortunam certantes, summos fere videmus evadere, opem tulit, ut quam minimi laborum perciperent præmia, nec viarum ulla vel discrimina, vel impensas subirent: et divitibus obfuit nihil, utpote quos hoc uti beneficio nemo invitos compelleret: et jureconsultorum collegio, illisque ipsis qui temperari sumtum nolebant, tum honoris plurimum attulit, quod suos ipsi alumnos ornarent; tum vero utilitatis non parum, quod multiplicatum totiens mediocre hoc lucrum, emolumento facile majori fuit quam magnum illud semel, aut rarenter proveniens. Itaque si ei ab omnibus gratiæ actæ sunt, si jureconsultorum cœtui oppido quam carus exsistit, si eum illi etiam adversum quos provinciam istam suscepit, majorem in modum amant; magnum, atque, ut ita dicam, divinum censeri debet quod fecit. His ergo atque hujuscemodi artibus, quas enumerare singulatim tempus non finit, magistratum gerens, multo ei majorem gloriam addidit quam ab eo designatus rector accepit. Nam de staturæ magnitudine, de oris vultusque venustate, de habitudine corporis, de vestimentorum, et comitum quibus domi, forisque ornatus incessit, elegantia, nihil in præsentia dicendum reor, quod et omnibus in propatulo sint, et minora existimari debeant quam ut inter innumeras illas, mirificasque viri laudes locum sibi vel ultimum vindicent. Functus est itaque magistratu; atque ne publicæ illi occupationes, quo minus civili, ac pontificio juri operam quam acerrimam dederit, impedimento fuisse putentur, eam in amplissimo jureconsultorum conventu, studiorum, laborum, vigiliarumque suarum reddidit rationem, ut ab ipsis, nemine omnino dissentiente, dignissimus judicaretur qui et alios hæc ipsa doceret, et illis ornaretur insignibus quibus more veteri ornari jureconsulti solent. Quamobrem ut gentilem tibi atque domesticam gloriam assecutus, qua pietate ludis equestribus in matrem initio magistratus fuisti, eadem pietate, docendi facultatem adeptum, in patrem finito magistratu fuisse te tum hi, tum vero per hos alii sciant; ego, Francisce mi, religio-

 fissi-

ſiſſimi antiſtitis noſtri verbis permitto ut docendi facultatem, et cetera jureconſultorum inſignia ab his qui tibi uti jureconſultus decernerere, auctores fuerunt, cum libebit accipias, ut quomodo annui magiſtratus principium ſibi vindicavit mater, eodem modo finem vindicet pater. et (quod primo ſtatim civilium Inſtitutionum ingreſsu Iuſtinianus Imperator ediſſerit) omnes tua unius cura imperatoriam majeſtatem non armis tantum materni generis decoratam, ſed juſtitia quoque paterni armatam intelligant.

PE-

Digitized by Google

PETRI BARROCII
PATRICII VENETI,
cum civili juri operam daret,

PRO

CHRISTOPHORO MAVRO,
VENETIARVM DVCE,

quo die Ioanni patruo, Bergomensi prius Antistiti, postea Venetiarum Patriarchæ, Venetias venienti obviam cum senatoribus, et urbe tota profectus, eum Castellum usque deduxit,

ORATIO.

SI umquam tempus ullum fuit, Patres, quo in hac urbe audientibus vobis, aut declamando, aut ex tempore multa dictando, aut orando, ingenii quantulumcumque est mei, vel memoriæ periculum non invitus fecerim, nunc nunc adest profecto, quando huic omnium vestrum humanitati, ac religionis venerationi, qua cum sæpe antea, tum vel maxime hodierno die, in Ioanne patruo, Bergomensi quondam antistite, in præsentia vero hujus patriarcha civitatis, excipiendo usi estis, si non parem, mediocrem certe, vel tantulam mihi gratiam referendam esse intelligo. Neque enim (quemadmodum aliis eadem præditis dignitate) illa ei civitatis pars,

aut illa occurrit; sed populus fere universus, sed senatorius ordo, sed magistratus omnes, sed ipse dux, sed matres et pueri, atque, ut semel dicam, tota respublica: ut nec ipse majus amoris erga se vestri argumentum petere, nec vos, si huic vestro in eum officio aliquid addere contendatis, quid addi queat invenire possitis. Non me autem latet, complures vestrum, hos consanguinitatis, illos affinitatis, aliquos amicitiæ, quosdam patriæ, nonnullos religionis, alios pontificatus ei gratia occursuros fuisse; quod consanguineorum, affinium, et amicorum in hac urbe plurimum habeat, et non civis modo, sed senatorii quoque ordinis sit, ac Dei minister, idemque sacerdotum atque antistitum hujus provinciæ, quos patres vocant, (hoc quippe patriarcha significat) princeps. Sed quia non parum refert, officiorum quibus in excipiendo aliquo utimur, publicæne, an privatæ sint caussæ, hodiernum officium vestrum, quod a benivolentia publica proficiscitur, longe mihi totique Barrociæ genti gratius fuit. Et quidem ob eam rem meo ac familiæ nomine gratias singulis quibusque vestrum habeo, atque ago magnas, sed duci nostro ingentes, utpote quem neque publicæ occupationes, neque navigationis longitudo, neque senectutis incommoda retinere potuerunt, quominus egregiam illam humanitatem, et religionis venerationem quam ab ineunte usque pueritia didicit, Ioanni patriarchæ ostenderet, ut civi, ut filio, ut parenti. Hoc quippe et ducem, et grandævum, et religionis apprime studiosum decet; eum præsertim qui, quo majoribus a vobis honoribus affectus est, hoc semper minori erga omnes fastu fuit, quique ceteris principibus christianis torpentibus, solus adversus Turcos classem instruxit, eduxit, et quantum in ipso fuit, eos aggressus est. Sed ista quidem communia; et quæ omnes sacerdotes, omnes pontifices, omnes denique christianos tangant: hodierna vero cum humanitas, tum in primis religionis veneratio, privata et nostra, ut ita dixerim, est. Quamobrem nos quoque illi gratiam, utcumque possumus, hodierno die referre par est. quam ego patrui ac familiæ nomine, quia nihil fortunæ tuæ deest, optime dux, quod superfit nostræ, quoniam factis non possum, referam verbis, dicamque de his

quæ

quæ in te ſemper ſumma fuerunt, humanitate, ac religionis veneratione nonnulla, credens atque adeo certo ſciens, hoc genus orationem non tam tibi, qui laudum noſtrarum non indiges, quam his qui circa te dextra lævaque ſunt, patribus, quos tuis laudibus mirifice oblectari intelligo, non fore ingratam; cum præſertim et ſuum cuique judicium, quotiens in te aliquid laudatur, voluptati ſit, quod te ut civium optimum, ſibi ducem elegerunt, et quia tota reſpublica unum eſt, quod unum ad ducem veluti aliquid unum, refertur, in tuis laudibus ipſi pariter laudentur. Sed undenam initium ſumam? an a pueritia? ut qua cura ſis a parentibus educatus, ante oculos ponam? at hoc neque neceſse eſt, et quia longa nimium ſeries retro foret petenda, temporis anguſtiæ non permitterent. an ab adoleſcentia? ut quo pacto cum liberalibus ſtudiis operam dares, in te nec ætati natura, nec naturæ diſciplina, neque diſciplinæ exercitatio defuerit, faciam palam? at iſtud, ut nemo aliquid dicat, his qui te talem tantumque conſpicantur, ipſa res indicat. cui enim ſumma rerum pæne omnium cognitio ineſt, in eo quæ ad aſsequendam hujuſcemodi cognitionem pertinent, univerſa fuiſse, magis notum eſt quam ut probari aliter debeat. Miſsa igitur hæc faciamus et perantiqua, et nota; juventamque inſpiciamus, in qua, ut primum per ætatem licuit, vos eum, patres conſcripti, ſuis nitentem virtutibus, veſtris uti primos quoſque magiſtratus gereret, ſuffragiis fulciebatis. Mittebatur Chriſtophorus Maurus ad præturas, præfecturaſque veſtro nomine obeundas, legationes, et bella; in quibus tantam præleferebat humanitatem, ut ſicubi aliquem veſtri hoſtem nominis reperiſset, eum continuo ad ſe ſe diligendum allectum, vobis et amicum et ſocium faceret: at vero quoſcumque inveniſset amicos, eos non contentus in amicitia retinere, amiciſſimos reddere niteretur. neque ſe aliquid in alterutris egiſse putaret, niſi et quibus *marcida*, ut vulgo ajunt, *jocinora* forent, mentis bonam valitudinem reſtitueret, et qui ſana mente conſtarent, eos uti ne quando in ægritudinem animi laberentur, curaret. Clugia quinque et viginti ab hinc paſsuum millibus diſtans, populoſa quidem civitas eſt; ſed mari, ſtagnis, litore, hortis, paludibuſ-

busque circumsepta, vini perparum, frumenti autem vix tantum colligit quantum toto mense sit satis. indigenarum pars hortorum cultui, pars salinis, pars rei piscatoriæ, pars maritimæ, nonnulli mercatoriæ operam dabant; et pecuniarum quidem abunde omnibus, supra etiam omnium opinionem erat, quod e rebus vilibus quæstum parvum, sed crebrum cum facerent, grandia quoque ceterorum lucra, quæ semel aut raro proveniunt, facile superabant: frumenti autem nihil erat fere, ut fame interdum omnes periclitarentur. Hujus prætorem gerens Christophorus Maurus, rei frumentariæ curam aggressus, non prius destitit quam publica impensa et horreum ædificaretur, et frumenti in ipsum quantum indigenis, et advenis qui plurimi quotidie illuc confluunt, anno toto sufficeret, comportaretur. Uno eodemque hoc invento humanum simul incolis, simul advenis se ostendens, et salis, olerum, piscium, patriæ copiam quanta prius fuerat, immo vero etiam quanta prius non fuerat, præbens. Nam neque hortos, ut in eis frumenta sererentur, destruxit, quod mari advehi cum optima tum in primis abundantissime poterant: et large præbitis alimentis, uti salinas, piscatoriam, hortosque studiosius colerent, fecit; quorum nihil inedia homines fatigati queunt. Quod certe factum sic illi fuit utile civitati, sic jucundum, ut si quando majores eorum, Genuensium impetus forti invictoque animo sustinuerunt, et omnia digna indignaque pati maluerunt, quam ab amicitia vestra desciscere; eadem profecto, atque adeo graviora et qui tunc aderant, et qui nunc sunt, tum studiosius, tum constantius subituri, passurique sint. Quorum enim majores in tanta frumentariæ rei pænuria ita constantes fuere, eorum posteros, qui patribus ut in patrimonio, sic et in fide successerunt, in tanta copia constantissimos fore dubitat nemo. Accedit vero ad hæc et aliud commodum, quod, ut majus non sit, certe usitatius est. Cum enim post ipsam statim messem emta frumenta tum meliora et plura sint, tum vero pretio quam minimo constent: et hæc ipsa per totum annum, ut cuique est opus, vendita, semper pluris, interdum autem etiam plurimi veneant, tantum ex ea mercatura brevi tempore civitati lucrum pervenit, ut præter pecuniam

quæ

quæ frumento in ſequentem annum emendo neceſſaria eſt, duo interdum nummum aureorum millia ſuperent, quæ ad improviſos ſumtus, quales ubi portum mare perruperit, lituſve tempeſtas diuturnior perforaverit, facere neceſſe eſt, apprime neceſſaria ſunt. Nam ſi dum viritim pecunia conferatur exſpectari oporteat (quod ea res ſemper fere tardius fit) perruptis aggeribus, dirutiſque repagulorum contignationibus, latam ſibi mare in interiora ſtagna viam aperiat, quæ nec facile claudi poſſit, et niſi claudatur, civitatem ipſam prius, mox interiores inſulas omnes funditus diruat. Hæc illis dux noſter, qui jam tum ducis optimi officio fungebatur, ſuæ in eos humanitatis monumenta reliquit. Quid enim humanius quam hominem hominum, divitem pauperum, nobilem plebejorum, privatorum prætorem, ut ne fame pereant, aut inundationibus demergantur, curam habere? Sed audite aliud, quæſo, ſimilis quidem humanitatis, verum virtutis amplioris indicium. Bellunenſis civitatis deſignatus prætor, urbem inopia rei frumentariæ laborantem offendit; utpote cui, vel cum optime cederet, ægre paucorum menſium frumenta naſcerentur. Nam regio ipſa tota montoſa eſt, et pecuariæ magis rei quam agriculturæ idonea; quod et nivalis pluribus locis, et nemoroſa, ſaxoſaque vehementer: tum ſicubi plana eſt, in ea quatuor non amplius digitos humus, reliquum glarea occupat, aut paludes, quas intercluſi colliculis fontes efficiunt. Frumentum autem e finitimis regionibus neque pro incolarum numero emi, neque comportari emtum commode poterat. Nam illud partim invidia, partim rei frumentariæ inopia finitimi, hoc autem ſaxoſa, vergentiaque in præceps itinera, ſi præſertim per hiemem comportaretur, vetabant. ob eam rem qui ſteriliora regionis loca incolerent, lacte, atque radicibus carei cum aliquandiu victitaſſent, illis etiam ad extremum deficientibus, aut alio commigrabant, aut fame peribant. Hoc animadvertens Chriſtophorus Maurus, e domo quæ in ea urbe maxima eſſet, horreum fecit, collatiſque viritim pecuniis, frumento per meſſem repleri curavit: tantamque ab eo tempore civitati copiam intulit, ut cum Tarviſino, Patavinoque agro non de fertilitate ſoli, ſed de ea quæ fertilitatem ſequi conſuevit, annonæ abundan-

dantia, persæpe contenderit; unum illud non sine grandi omnium admiratione prædicantibus advenis, panem Belluni cum majorem, tum vero meliorem, tantidem a pistoribus vendi quam vel Tarvisii, vel Patavii. quod quemadmodum mirificam ducis nostri erga omnes, et eos in primis qui inopia premebantur, humanitatem ostendit, eodem modo vobis, integerrimi cives, usui mirifico fuit, quibus ad retinendos in fide socios, bonos alioquin, et dignitatis vestræ maxime studiosos, nihil, præter unum hoc, deerat; si verum est quod in proverbium usurpari consuevit: *fame de silva lupum expelli.* Nam et in Genuensium obsidione, cum majoribus nostris annonæ pænuria laborantibus, Carolus Zenus classis vestræ imperator onerariam navim quam ceperat, frumento onustam intra portum duxisset, eo et publice, et privatim gaudio susceptus est, ut non majore, confecto bello, rebusque ex sententia gestis, exciperetur. Tantum omnino civitatibus, his præsertim quæ paullo populosiores exsistunt, frumentariæ rei et abundantia prodest, et nocet pænuria. Hoc functus magistratu, cum Venetias domesticam inde gloriam portans rediisset, Brixiæ, cum populosæ, tum in primis locupletis urbis, præfectus omnibus suffragiis designatur; ut civitatem vel frumenti pænuria, vel obsidionis diuturnitate laborantem retineret in fide. Bellum per id tempus vobis cum Francisco Sfortia Mediolanensium duce acerrimum erat, et quemadmodum in singulis quibusque certaminibus evenit, uti nunc ad hos, nunc vero ad illos victoria transeat, totam fere planitiem hostilis exercitus occupaverat: nostri intra montes, et munitissima quæque loca se se recipere: ipsa circumjacentium oppidorum caput Brixia obsideri, neque pro multitudine populi alimentorum copiam vel parvam habere: instare civibus hinc præsens fames, inde futurarum cædium metus. Ea tamen fuit inter hæc, et alia complura mala humanitas Christophori Mauri, ea in conveniendis omnibus, magnis, parvis, et mediocribus, comitas, ut de civitate dedenda ne unus quidem aliquando cogitaverit, nedum publice, aut private collocuti sint. Maluerunt quippe tum quæ in aliarum urbium direptionibus fiunt, tum etiam quæ ob servatam vobis tanto tempore fidem, ab indignantibus

(si

(si ita superis placuisset) victoribus metuebant, digna, indignaque tolerare, quam praefecti tantae humanitati non parem gratiam referre. quemadmodum enim *necesse est multos timeat quem multi timent*, sicut Laberiano illo carmine legitur qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum, perinde atque si publici affectus emissa vox esset, convertit: eodem modo necesse erat ut Christophorum Maurum multi amarent, qui ipse multos amabat; et humani erga illum omnes forent, qui vicissim erga omnes humanissimus habebatur. Quo retinendorum in fide sociorum modo nullus, mea quidem sententia, esse aut honestior, aut securior potest. Quas enim fossas, quos muros, quae propugnacula, quas turres, quas machinas bellicas, digne cum urbicorum benivolentia comparaveris? cum et hi quos vis, metusve parere compellit, si vel tantula conficiendae rei oblata occasio est, se se protinus ad rebellionem parent: et quos vel benivolentia in fide, vel humanitas retinet, neque si in alterius potestatem redigantur, odiosam pati servitutem diutius possint, et, si nulla rebellionis offeratur occasio, non rebellare tamen vix queant. Quamobrem quanto praestabiliores sunt hae regendorum populorum artes quam illae, quantoque optabilior est voluntaria sociorum fides quam coacta, tanto aliis quae vel ante, vel post in ea urbe fuerunt, utiliorem, honestioremque fuisse Christophori Mauri praefecturam hanc liquet. Non praetermittam hoc loco praefecturam Casalis Majoris, parvam ipsam quidem, sed rebus a Christophoro Mauro humane gestis ingentem. Si enim umquam alibi, eo potissimum tempore quo praefectum gerebat ibi, multa, atque adeo incredibilia humanitatis argumenta prae se tulit. Nam cum per id bellum quod vobis adversum Mediolanenses erat, viros et rei militaris peritia, et hominum atque pecuniarum multitudine facile potentissimos, oppidum defendendum suscepisset, ac omnia fere per circuitum loca esse in potestate hostium cerneret, ea erga indigenas, advenasque humanitate est usus, ut plus sibi reique publicae in illorum benivolentia praesidii collocaverit, quam in exercitu potentissimo alius quilibet fecisset: conclamantibus una voce indigenis, venisse Deo simillimum virum, qui omnia tum armis, tum vel maxime

S hu-

humanitate, ac beneficiis vinceret. quod secundo bello Punico de P. Scipione Lucejus quidam Celtiberorum princeps, cui sponsam egregia forma virginem, et inviolatam, et gratis, et cum satis magno auri pondere ille reddiderat, prædicasse identidem legitur. itaque sicuti eo tempore Lucejus, delectu clientium habito, cum mille quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem rediit; ita hi tunc collecta equitum peditumque ingenti manu, Christophorum Maurum, uti hostilem exercitum adoriretur, ultro urgebant. tanta illis (utpote qui ab unius virtute omnes eisdem præditos moribus opinarentur) Venetorum esse omnium humanitas videbatur. Denique ex illo Veneta res augeri cœpit: Mediolanensis decrescere; donec fessi, crebrisque nostrorum victoriis fracti, eas demum pacis conditiones accepere quas senatui dare pro dignitate reipublicæ placuit. Et hoc ut nulli non gratum fuit, ita humanitati Christophori Mauri in primis acceptum ferri debet; quæ vel socios in fide retinuit, vel præsidia quibus vires hostium frangerentur, omnium optima comparavit. Pace igitur facta, præfecturam Patavii, qua nullam foris aut utiliorem, aut honorificentiorem dare senatus potest, suscepit: et in ea tantam præ se tulit humanitatem, ut quem ante id tempus ceteros, tunc etiam semetipsum vicisse faterentur. Nam præterquamquod Patavinis viris et opibus, et doctrina, et habitudine corporis inter paucos summis, ignota ferme ante illum diem erat præfectorum nostrorum humanitas, quod ob recentem quorumdam qui adversus imperium conspiraverant, vel conjurationem, vel necem, simultatis in ceteros (quamquam eos quidem insontes atque ignaros) nonnihil remanserat, quæ præfecti humanitatem, quantulacumque fuisset, magnam videri fecisset: studuit humanissimus vir veluti de industria, ut qualem eum universi prædicabant, talem, immo vero etiam humaniorem Patavini sentirent, ut amare jam tandem solum Venetum nomen inciperent, quod ante vel solum timebant, vel certe una cum servili quodam metu amabant. Itaque tum se primum senatus urbis ejus potitum, et sensit, et (quod animi grati argumentum est) fateri cœpit. Nam animos jam, studia, voluntatesque civium in potestatem redegerat, qui

prius

prius corporum ditionem ægre tenebat: tum primum frequentes circa præfectum cives adstare, comitari, adesse, ac humanitatis vicissitudinem quantam maximam possent, ostendere. Tum primum nova quædam lux omnium oculis oriri visa est; et advenæ illi potissimum qui studiorum gratia aderant, in lætitiæ partem vocari: tantaque tum publice, tum private omnium voluptas esse, ut tota pæne civitas desipere videretur. Nam et apud nos qui legibus ibi, vel philosophiæ in præsentia operam damus, nihil hodie quoque vel celebrius, vel mirificentius prædicatur. Iam vero si legationes ad Eugenium IV. et Nicolaum V. Summos Pontifices, et in eis quo pacto simul dignitatis vestræ rationem habuerit, simul de innata sibi humanitate nihil imminuerit, dicere cupiam, historia mihi, non oratio, componenda est; tantum undique rerum ab eo humane, ac sapienter gestarum occurrit. Neque enim (quod plerisque vitium inest) sic usquam dignitatis vestræ rationem habuit, ut eos ad quos mittebatur contemserit, sciens sua quemque in ditione sibi magnum videri; nedum Summum Pontificem, qui in alienis quoque est magnus. Neque rursus si quid ab senatu juberetur quod duobus effici modis posset, eum aliquando amplexus est modum quem jurgia, minæve porrigebant, potius quam eum quem laudes, pollicitationesque dabant; sciens, etiam ab his qui ad extrema quæque redacti sunt, ægre jurgiis minisve aliquid; contra vero laudibus, atque pollicitationibus etiam ab his qui multo superiores exsistunt, facile omnia impetrari solere. Neque postremo si quid illi acerbius respondissent, verborum potius quam sententiæ senatum certiorem fecit, aut aliquid ipse ad negotium exaggerandum adjecit; sciens ex hujuscemodi caussis maxima interdum bella succendi; et dum unum aut alterum verbum æquo animo ferri non potest, totam simul rempublicam novis subinde criminationum caussis erumpentibus, unius culpa quassari. Atque ob hæc ipsa tantæ apud Summos Pontifices fidei fuit, ut majoris apud senatum non fuerit: nihilque umquam poposcit quod non facillime impetraret. Itaque cum ex his domesticam gloriam, et publicam utilitatem Venetias rediens reportaret, Deus bone! quanto eum honore suscipiebatis,

tis, quam subito, quam repente aut legatione, aut aliis magistratibus ornabatis! vix ab labore itineris paullulum respiraverat, et rursum ei uti se se ad iter accingeret, senatus jubebat. Cujus ipse jussa (ut qui reipublicæ caussa nullos labores non libenter ferret, nullis incommodis se subtraheret, nulla pericula devitaret) summo studio facessebat; semper illud Scipionis Africani dictum præseferens : *certum esse in cælo ac definitum locum omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, ubi beati ævo sempiterno fruantur* ; ut facile quivis facere conjecturam potuerit, eum post multos labores atque vigilias, urbis hujus ducem futurum. Age vero cum tot foris muneribus publicis fungeretur, num propterea domi civitatis curam neglexit? Minime vero: sed consul, censor, concilii princeps, ac decemvir sæpissime comitiis creatus amplissimis, cum justitiam, prudentiam, et eloquentiam, tum vel maxime præcipuam illam omnium virtutum humanitatem exercuit. De quibus si tractari singulatim oporteat, vereor, patres conscripti, ne aut mihi tempus non supersit, aut vestra benignitate plane abutar. video quippe incredibilem mihi laudandi materiam suppeditari, laudesque sic inter se pares, ut a qua potissimum principium sumas, invenire difficillimum sit. Quid enim? justitiamne laudem? quam eo semper temperamento exercuit, ut ab omnibus, seu sontes hi forent, sive insontes, et severe clemens, et clementer severus haberetur. at eam tot jam in rebus tum antea experti estis, tum hoc tempore experimini, ut quam res ipsa illustrat, nostra oratione illustrari supervacaneum sit. Prudentiamne admirer? qua ita semper ad patriæ salutem est usus, ut optimos illos reipublicæ gubernatores, P. Lentulum dico, Q. Metellum, P. Africanum, et C. Lælium, omnium judicio facile superaverit: at istud in hac præcipue urbe tam clarum est quam sereno sole meridies. Eloquentiam referam? qua sic auditorum animos in quamcumque vellet partem semper inflexit, ut suavitatem Socratis, subtilitatem Lysiæ, acumen Periclis, sonitum Aeschinis, vim Demosthenis assecutus putetur: verum hæc cui sunt nota, si vobis non sunt? qui cum in gravissimo senatorum consessu eum de rebus maximis disputantem audiretis, percipiebatis,

tis,

tis, ut arbitror, magno rebuſpublicis emolumento eſſe egregiam dicendi vim in viro bono collocatam. Nam ſi oratorem non tantum dicendi peritum, ſed virum quoque bonum eſſe oportet, verius Chriſtophorum Maurum oratorem dicemus, quam aut Piſiſtratum, aut Periclem, aut Hegeſiam Cyrenaicum, quorum duo ad rempublicam occupandam abuſi eloquentia ſua ſunt, tertius in ſuam ipſorum necem homines concitavit. Quid dicam hoc loco, patres? extollamne Chriſtophori Mauri humanitatem, an illorum crudelitatem deteſter? illi enim ſervitutem libertati, hic libertatem non ſervituti modo, ſed omnibus etiam rebus præpoſuit: illi ad eam quam appetebant tyrannidem, hic ad privatam vitam: illi ad dominationem, hic ad rempublicam: illi denique ad necem vel ſuam ipſorum, vel alienam, et nefandiſſima quæque, hic ad ſenatuſconſulta legeſque ſervandas cunctos hortatus eſt, invitavit, coëgit. Date mihi, obſecro, veniam, Athenienſes, ut libere vel nunc dicam quæ ſentio: veſtrates tyranni aſtutia, facultate dicendi, ſucceſſibus etiam rerum, ſi vultis, illuſtres fuere, ſed ita ut Chriſtophoro Mauro comparari poſſint nequaquam; nam neque libertati ſervitutem recte quiſpiam comparaverit, et ſi libertatem omnes, ſervitutem prorſus expetit nemo, Chriſtophorum Maurum profecto omnes, tyrannos autem veſtros rite laudaverit nullus. Eſt igitur, ut video, aliquid, æqualitatem amare, mediocritatem virtutis amicam ſequi. Et quemadmodum in conſtructione parietum architecti, lateres, uti ne unus pluſquam alius exſtet, curare conſueverunt; alioquin gibboſa cavernoſave ſtructura appareat; eodem modo in adminiſtratione reipublicæ ſenatores civium, uti ne ante alium ſe ſe alius ponat, rationem habere (alioquin in paucorum potentiam, vel tyrannidem degenerasse reſpublica videatur) eſt profecto et quidem tale ac tantum, ut neque reipublicæ ſit quidquam utilius, neque his qui ſic animati ſunt, honorificentius aliquid inveniatur. Nam quo ſe quiſque ad ceterorum æqualitatem redigit magis, hoc eum ceteri, velut in pariete ſummo coronam, exſtare amplius cogunt. Delectus eſt itaque eccleſiæ divi Marci procurator, qui ſupremo proximus in urbe noſtra magiſtratus eſt; in quo tantum præ ſe tulit humanitatis, ut ſi

cu-

curam, studium, diligentiam, quam erga omnes, præcipue autem inopes sustentandos, exercuit, singulatim narrare aggrediar, finem profecto dicendi facturus non sim. Ea quippe rerum ab illo humane ac mansuete gestarum multitudo se offert, ut ornate de illis et copiose dicendo permulta, lassari quilibet vel exercitatissimus possit; finem autem videre nullus possit omnino. Et vos longiorem me forsitan quam tempus patitur, arbitramini; sed ignoscite, quæso, patres, ignoscite. non dicam enim quo pacto testamentorum vel senatus, vel testatorum voluntate suæ fidei commissorum bona tractaverit, nec dicam quam sancte cum pauperum, qui maximis quibusque in civitatibus plurimi semper inveniuntur, tum in primis virginum, ut ne quia se se indotatas aspicerent, de prostituenda pudicitia cogitarent, curam susceperit: præteribo illam quam in sacerdotes, eos præsertim quibus ecclesiæ cujus erat procurator credita fuerant ministeria, semper exercuit liberalitatem mirificam: tacebo et illam quam utilitatis publicæ studiosus in impetranda ab Summo Pontifice toti populo venia peccatorum, adhibuit diligentiam singularem; sed hoc solum dicam, tantam illi in dando vultus hilaritatem fuisse, ut si quos ad accipiendum verecundiores offendisset (quod iis evenire solet fere qui summo loco nati, non multo ante ad inopiam devenerunt) eos ultro etiam ad petendum alliceret, utpote cum non minoris eam se quisque vel hilaritatem, vel humanitatem facere prædicaret, qua in dando uti solebat, etiamsi pauperrimus, etiamsi ab omni urbanitate alienissimus foret, quam illud ipsum quod daretur munus. ita prorsus non quid, sed quonam pacto daretur, cogitare summa semper illis omnibus voluptas fuit. Quod si apud majores nostros liberalitatis atque humanitatis famam senatus populusque Romanus ideo consecutus est, quia C. Fabricii, Cn. Scipionis, et Manii Curii, civium optime de republica meritorum filias, quibus in parentum bonis nihil esset ferme, viris dote locaverunt publica; cur non Christophorum Maurum hoc liberalitatis atque humanitatis genere unum Romanis omnibus merito antetulerim? illi enim omnes tribus, non amplius, auxilio fuerunt: hic una cum duobus, quos ei collegas senatus adjunxerat,

rat, ut parum dicam, centum. illi nobilibus atque ingenuis: hic plebejis atque humili genere ortis. illi denique ut viris optime de se meritis gratiam qualemcumque posſent, referrent: hic ut innatam ſibi liberalitatem atque humanitatem cum plurimorum commodo exercerer. Et dubitabimus adhuc eum cunctis mortalibus anteponere? cum tot ab eo res liberaliter atque humane geſtas inſpiciamus, tot domi foriſque præclara facinora, tot hujus in quo nunc eſt, Venetæ urbis ducatus argumenta certiſſima. Prodeant nunc Romani, ſi audent, ac oſtendant quem de tot ac tantis viris quos vel ſtatuis vel libris immortales factos dixere, potiſſimum laudent. Romulum dicent, quippe quem urbis habeant conditorem: at hic et ſicarius, et virginum raptor, et quod deterrimum eſt, fratris proprii parricida fuit. Iunium Brutum afferent, nam eo auctore ejecti ſunt reges: verum hic et cum dementiam ſimularet, reipublicæ fuit inutilis, et deſignatus conſul eo in Aruntem Tarquinium animo irruit, ut ſui protegendi corporis, dum hoſtem vulneraret, oblitus, eodem tempore quo hoſtem transfixit, transfixus et ipſe, liberatore urbem privaret. Cajum Cæſarem adducent, cujus virtute Romanæ ditionis factus eſt orbis: ſed Cæſarem dominandi libido, non patriæ pietas bellis immiſcuit. Quanto igitur raptores et parricidæ juſtis ac piis, dementiam ſimulantes et parum cauti ſapientibus atque prudentibus, tyrannidis et dominationis affectatores, reipublicæ libertatiſque ſtudioſis inferiores habentur; tanto Romulo, Bruto, et Cæſare Chriſtophorus Maurus ſuperior et habetur, et revera eſt. Sed quibus ego hæc dico? nempe vobis, qui harum rerum cum teſtes eſſetis, jampridem ſummam ei reipublicæ mandaſſetis, niſi Paſchalis Maripetri, viri inter primores urbis noſtræ facile maximi, vita pacis et quietis plena, ſic fuiſſet unicuique veſtrum jucunda, ut quamquam Chriſtophoro Mauro ſumma omnia deberi ſciretis, mutare tamen interim ducem, e re communi eſſe non cenſeretis. Deus autem Optimus Maximus, quem cum cetera bona, tum ea in primis quæ pro ſalute multorum geruntur, oblectant, illum quidem ut laborum atque vigiliarum pro ſalute patriæ ſuſceptarum præmium caperet, ad ſuperos tranſtulit: vobis autem uti

uti hunc habere ducem possetis, facultatem dedit. Electus est itaque in demortui locum dux Christophorus Maurus ingenti senatorum consensu, mira patriciorum alacritate, incredibili omnium ordinum studio, celeritate autem tanta, quantam nulla in hujuscemodi rebus ante hunc diem vidit electio. Neque (si me interroget quispiam) dicere facile possum, plusne mors Paschalis Maripetri, mœroris, an Christophori Mauri electio, lætitiæ civitati attulerit. quamquam scio, complures quibus cum ecclesiæ divi Marci procuratorem gereres, optime dux, tua vel liberalitas, vel humanitas perutilis fuit, sic de tua electione lætatos, ut identidem quod majoribus occupatus negotiis sibi ultra operam daturus non esses, dolerent. Sed licetne mihi hoc loco pauca de patriarcha nostro dicere? quidni liceat, cum ea in te, omnibusque senatoribus tuis humanitas sit, ut vel id agere recusantem ultro coacturi sitis. Dicam igitur non invitus: tu mihi tantum, patriarcha sanctissime, ne, oro, succense, si a ducis nostri laudibus tantisper, dum de te pauca loquor, diverto; per eum quippe mihi id licet. ausculta igitur quid de te sentiant Bergomenses tui. Quo primum die nuntius Bergomum allatus est, te Paulli II. Pontificis Maximi voluntate, patriæ tuæ patriarcham designatum fuisse, tantus continuo patrum, plebis, et rusticorum tota urbe, suburbiis, agroque Bergomensi mœror subortus est, tanta lætitia, ut utrum majus foret, ægre discerni potuerit. Mœrebant quippe ab se te longius absuturum: dolebant, tuis monitis, tuo aspectu, tuo patrocinio se se veluti privatos esse: tristabantur, sibi te, vel cum optime cederet, de parente patronum, de proprio effici alienum. Contra vero gaudebant, dignum te virtutibus tuis præmium assecutum esse: lætabantur, pro urbe socia caput imperii tibi demandatum fuisse: gratulabantur, ex Gallia in Venetiam, ex ea unde oriundus non esses urbe, in patriam mitti, ex antistite fieri patriarcham. Videbatur mihi (aderam enim forte fortuna) tota civitas tristis lætitiæ, lætæque tristitiæ perinde plena atque si cum grandi suorum strage, victoriæ foret compos effecta. Et quamquam, sicuti paullo ante dixi, utrum majus fuerit, vix esset discernere, mihi tamen major tristitia appa-
re-

rebat, utpote cum nos quoque, quos ob domesticam gloriam aliter affectos esse oportebat, quod ab his qui gentem Barrociam plurimi facerent divelli noluissemus, in partem tristitiæ transiremus. Sed quorsum hæc? dicat aliquis. quorsum? ut quemadmodum Bergomensium de episcopi ad patriarchatum vocati electione dolor, bene gesti ab eo episcopatus argumentum est; eodem modo illa quorumdam de tua electione tristitia, bene gestum abs te, optime dux, procuratorium magistratum probaret. quamquam tibi quidem hæc, ut multo ante, sic et honorificentius contigere. Cum enim tua te virtus ad eum quem numquam affectaveras, urbis nostræ ducatum extulisset, mussare continuo pauperes, flere pupilli, virgines gemere, viduæ se se destitutas dolere, quidquid postremo urbe tota calamitosum fuit, suam vicem plorare: et identidem tamen hi omnes vel tua, vel reipublicæ caussa lætari majorem in modum. Cum itaque inter hanc eorum et lætitiam, et dolorem, imperii gubernacula suscepisses, conveniretque tum civium, tum sociorum multitudo pergrandis, qui tibi suo, vel suarum urbium nomine gratularentur, parere pollicerentur, se suaque commendarent; tum tum maxime cernere fuit quanta in te foret humanitas: excipiebas enim eos non ut ducem, aut principem æquum erat, sed ut fratrem, aut parentem decebat. Gratulabantur; sibi potius gratularentur dicebas; tibi enim privatam vitam magis placere: parere pollicebantur; non nisi quod e re omnium foret imperaturum te respondebas: se suaque commendabant; tu porro singulos in tuam fidem mente oppido quam læta recipiebas, et illis te quantus quantus fores totum dedebas; quippe cum non tibi, sed aliis natum esse te diceres. Quid multa? qui tecum semel congressi fuissent, omnes uno ore dicere affabiliorem, mansuetiorem, humaniorem ducem ne ab immortali quidem Deo sperari, aut optari posse, nedum eligi ab hominibus potuisse. Ob eamque rem hi ludis equestribus, illi choreis, nonnulli venationibus, alii aliis rebus conceptam lætitiam declarare; totius postremo imperii gaudium unum idemque maximum esse. Verum fortuna humanæ securitatis impatiens, quæ nullum hominibus bonum diu plenum esse permittit,

belli semina quæ jampridem sata fuerant, erumpere sub ipsum pæne ducatus tui principium fecit; volens quidem ipsa fortassis de innata tibi humanitate, si posset, aliquantulum imminuere, sed eam (quia et ignem interdum si quis aqua resperserit, ardere vehementius facit) hac ipsa ratione augens majorem in modum. Cum enim ob insitas vicinis atque finitimis fere omnibus inimicitias, Tergestum, ac Iustinopolis de frumenti, deque ceterarum mercium quæ ex Germania veherentur, importatione disceptarent; illis viam ad se pertinere, his contra, mercatores liberos esse oportere contendentibus; ac novis subinde cum mercatores Germani, tum vero amicissima tibi civitas afficerentur injuriis, ut senatus dignitate servata bellum ultra differri non posset; tu qui omnibus in rebus pacem (quæ tamen sine publica contumelia foret) servandam esse decreveras, e senatusconsulto literas Tergestum mittis, uti ne frumentum, mercesve quas ex Germania mercatores afferrent, quo minus Iustinopolim comportarentur, prohiberent. meminissent non Castellum modo Novum, quod ad custodiendam viam construxerant, sed ipsam quoque Tergestum ad senatum Venetum pertinere: neque obliteratam veteris proditionis injuriam (quod non sine suo damno facere poterant) renovarent; alioquin ad ferendam obsidionem se se tantisper instruerent, dum urbem olim nostram tuæ rursus potestatis fecissent. Illi infelices, ut qui suis plus quam æquum erat viribus fiderent, insolenter, atque adeo barbare, nil sibi tecum esse negotii respondere, suis finibus tutandis satis sibi et virium, et armorum esse, bellum non timere, et, ubi aliter nequeant, ultro etiam inferre audere: obsidionem tanti facere quanti quæ minimi; si quis eam tamen attulisset casus, pati animis invictis posse: illis proinde per tuas literas minarere qui meticulosi essent: se se nec verbis terreri, nec factis vinci consuesse; et aliis hujuscemodi, quæ nullius non patientiam irritassent. Tu tamen, humanissime dux, bellumne illis indiceres dubitabas adhuc: et ne quid mansuetudine tua indignum admitteres, ignorantiæ, atque insaniæ veniam dabas. Verum illi veluti arrogantia eis sua profuisset, magis magisque audaces fieri, et nostris in dies esse magis infensi. Tum vero

Deum

Deum hominesque testatus, te quominus tuis auxilio fores, differre ultra non posse, ac ipsos sibi bellum istud quæsisse, Vitalem Landum cum ingenti exercitu terra marique urbem obsidere, ac nisi tertio, quartove ad summum die jussa facessant, oppugnare totis viribus jubes. Tuam hoc loco humanitatem, an eorum pertinaciam magis admirer, incertus sum. Quidquid extra urbem quod asportari posset inventum est, militibus nostris in prædam concesserat: quæ non potuerant asportari, ferro, igneque vastabantur. Vrbs quaquavorsum erat obsessa: rei frumentariæ intra eam caritas tanta, ut equos, mures, postremo etiam scutis detractas pelles plerique comederent. Muri machinis atque tormentis perforabantur, dejiciebantur, solo æquabantur: raræ intra eos ædes ruinæ quàm injecta noctu saxa faciebant, immunes erant. illi tamen Saguntinorum more magis magisque obstinata in malum suum mente perstabant. Cum tu interim, mansuetissime dux, non illorum insaniæ, sed humanitatis tuæ rationem habens, urbem tibi, senatuique infestissimam, poscentibus, atque adeo flagitantibus istud militibus tuis, diripi passus non es; ut quod beneficium sociis nostris rogati numquam dedissent, id abs te præter spem, præter opinionem, præter meritum, præter etiam voluntatem acciperent. eam quippe apud Deum hominesque victoriam minimum invidiæ habituram sciebas, quæ humanitatis plurimum habuisset. Tandem Castello-Novo in potestatem redacto, destructis salinis, omnibus fame, belloque consumtis, cum se se, urbemque dedere vellent, Pii II. Pontificis Maximi literis exoratus, liberos esse jussisti. irent, rursumque sibi deformem ruinis civitatem exstruerent, ac eam mutato nomine in facti hujus memoriam, *Quatergestum* vocarent. Quid mihi nunc aut Romani Q. Metellum, aut Pisistratum Athenienses commemorant? quorum alter, ut ne Terrogeni qui ad eum transfugerat, molestus foret, a Centobricæ urbis obsidione discessit: alter, uti Atheniensibus, contra quam Solon volebat, facilius imperaret, Trasippi temulenti convicia modeste tulit. quanto utrumque tu, dux humanissime, antecellis? quem non ullius bene de te merentis auctoritas, non tyrannidis, a qua semper abhorruisti, libido, sed religio, sed humanitas, sed

communis tibi cum ceteris hominibus naturæ miseratio, ab infestissimæ urbis direptione prohibuit. O admirabilem humanitatem, o mansuetudinem singularem! in hostes Veneti nominis infensissimos, qui nos atque urbem nostram parvi semper fecisent, sociis nostris infensi fuisent, insidias senatui non semel, aut raro struxisent, nobilissimas virgines, perinde atque olim Romani Sabinas, clam portum ingressi rapere ausi essent; in hos, inquam, hostes se se talem præbere, qualem in filios dicto non audientes vix bonus paterfamilias præbuisset. Quem tu putas erga socios, amicos, cives se se ille præbebit qui eum se præbuit erga hostes? qui reos mallet nihil peccasse; qui peccatorum ita supplicium sumit, ut crimina persequatur, non homines; qui cum, et quia ita imperant leges, et quia unius pœna deterreri solent permulti, quempiam punire compellitur, lacrimas continere vix potest; qui si in altero delinquendum est, misericordiæ potius quam crudelitatis reus cupit censeri. Quod si C. Cæsaris vel humanitatem, vel magnitudinem animi ob hoc in primis facinus memorabilem arbitramur, quod nullius rei facilius quam injuriarum oblivisci soleret, cum tamen, ut alia multa, sic istud etiam, quo rempublicam facilius occuparet, ab eo per simulationem fieri suspicari possimus; multo certe amplius tuam et humanitatem, et magnitudinem animi admirari debemus, Christophore dux, qui neque te simulas injuriarum oblitum, et inter ipsas injurias, his etiam a quibus læderis facere bene non cessas. quod optimum, atque, ut ita dicam, divinum ultionis est genus. Nam injurias quidem oblivisci, vel memoriæ defectus est, vel non atroces eas fuisse ostendit: at vero et meminisse, et his etiam qui te graviter læserint, ultro veniam dare, ac benefacere, miserentis, ignoscentis, irasci nescientis, atque, ut semel dicam, se se majorem esse quam ut ab quopiam lædi potuerit, existimantis est. Sed quid ego hæc longe, atque aliunde quæsita commemoro? quasi non ad probandam humanitatem tuam satis superque sit hodiernum officium quod in oculis, quod in ore, quod inter manus est. Quanta enim, per immortalem Deum, fuit humanitas, te hac ætate, his occupationibus, hoc reipublicæ principatu, hoc postremo anni tempore,

pore, ad usque Sancti Spiritus fanum cum præclarissimis senatoribus patriarchæ obviam ire? et qui tibi per ætatem filius esse potuerat, per pontificale officium secundus est, per natale solum subditus erat, eum tamquam parentem, tamquam primum, tamquam dominum venerari, amplecti, deosculari, Castellum usque deducere? Prusiæ regi Bithyniæ Romam venienti P. Cornelium Scipionem quæstorem ab senatu populoque Romano obviam missum: et legatis Romanorum Pyrrhum Epirotarum regem honoris gratia extra portam occurrisse, accepimus. At non tam parva hodierna humanitas tua; siquidem et quæstorem duci, ei præsertim ad quem summa referatur imperii, recte comparaverit nemo: et plurimum interest, ab senatu obviam mitti, atque ab duce senatum, ac totam simul civitatem obviam duci. Iam vero regi quæstorem occurrere, hoc est quod passim fieri consuevit, quod omnes faciunt, quod non facere grandis est culpa; qui enim, nisi minores, majoribus excipiendis mittuntur? at patriarchæ ut dux cum senatu ac tota simul civitate obviam eat, neque passim fit, neque ab omnibus usurpatur, neque non facere culpa est ulla; quippe cum minori majores occurrere consuetudo non sit. Quod porro legatis Romanorum Pyrrhus occurrerit (quamquam ille quidem lucri captandi gratia istud fecit) minus est quam ut hodiernæ humanitati tuæ mereatur conferri; utpote cum ille in castris constitutus hoc fecerit, ubi omnia in procinctu, omnia tumultuaria, omnia ad profectionem parata: tu in urbe maximis semper occupatus in rebus, ubi omnia tranquilla, omnia ordinata, omnia stata, atque stabilia. Vt autem horum sit nihil; nonne hoc, quod hac ætate obviam ei progressus es, cum illi in medio juventutis flore id egerint, multo te illis humaniorem ostendit? nam juvenes etiam si ab nemine mittantur, spatiatum ire, et quidem sæpe, ac perlibenter consueverunt: senibus vero, qualis tu es, domo egredi, ut tormentum nullum sit, certe voluptas perexigua est. Neque nego (quamquam hoc quidem libentius prætermitterem, videor quippe mihi de memet ipso loqui, cum de patruo loquor) tamen quoniam id ita inter dicendum occurrit, non, inquam, nego, patriarcham tuum, meum, immo vero vestrum, multis

tis

tis et magnis laboribus pro patriæ, proque christianæ fidei dignitate susceptis, fortasse promeritum ut vel tantulam ei gratiam haberetis. Nam et in eo bello quod adversus Franciscum Sfortiam Mediolani ducem gerebamus, neque consiliis, neque pecuniæ umquam pepercit, quo minus Bergomensibus omnium sociorum nostrorum fidissimis auxilio foret; et superiore anno cum in Turcos, Veneti, atque adeo totius nominis christiani acerrimos hostes, classem instrueremus, tum impensæ, tum vel maxime omnium simul belli, simul maris periculorum se socium obtulit. Sed tanta plane fuit humanitas tua, ut gratiam ei quam habuisse sat erat, etiam retulisse te cumulatissime videamus. Quocirca æquum erat, tibi me meo, ac familiæ nomine gratias quantas homo gratissimus, et beneficiorum acceptorum maxime memor optime de se merenti viro potest, habere, atque agere: referre vero neque nos poteramus, neque tu, cujus, uti supra dixi, fortunæ nihil deest quod supersit nostræ, hujuscemodi vicissitudinis indigebas. quia tamen non, si quis quantas debet, referre non potest, continuo et referre nullas debet: ejus quam poteram (uti orationis initio pollicitus sum) prædicatione humanitatis qua omnes omnino homines antecellis, hactenus dimidium retuli; quod superest dimidium, prædicatione venerationis religionis, quæ in te, non minor est, deinceps referre aggrediar. Vos interim, patres conscripti, humanitatem partim vestram secuti, partim Christophori ducis imitati, attentas mihi aures præbeatis velim, et quem virum cum ob reliquas virtutes, tum vel maxime ob religionis venerationem mirificam, vobis ducem elegistis, eum virum a me laudari æquo animo permittatis, ut idemtidem et judicium de ipso vestrum laudetur, et a me gratiæ, quam solam possum, dimidium ei alterum referatur. Omittam autem, ut ne quis longiorem me fore suspicetur, quo pacto adhuc puer ad venerationem religionis fuerit animatus, et cum ecclesias, earumque ministros sacerdotes, tum in primis septuaginta illas sanctorum corporum reliquias ex barbaris nationibus in hanc urbem a majoribus nostris advectas, veneratus sit. Non dicam quam assidue jam grandior factus, vel divinis officiis in ecclesia interfuerit, vel ea ipse domi

ma-

manens more ſacerdotis optimi dixerit. Prætermittam etiam, ubi de rebus ad Dei cultum pertinentibus vel in ſenatu, vel in foro quippiam diſputatum eſt, quam ſancte, atque intrepide res divinas defenderit: tacebo, quo erga infirmos animo, qua in redimendis captivis mente, quo denique erga omnes eſurientes, ſitientes, nudos, et peregrinos ſtudio fuerit; ut Trajano, Gratianove, qui hoc miſerationis genere omnes retro Imperatores vicerunt, inferior judicari non debeat. Ab illo incipiam quod ſimul ingentem in eo religionis venerationem fuiſse oſtendit, ſimul ducatus ei omen certiſſimum fuit. Cum enim beati Iob fanum, et quod fano adjacet monaſterium, ob ſummam quæ fratribus ibi miniſtrantibus erat omnium rerum inopiam, neque conſtrui, ſicut par erat, neque, ſi non conſtrueretur, commodum præbere fratribus domicilium poſset: ut quæ calamitas beati Iob domui cum in terris eſset, acciderat, eadem fere in cælo poſito accidiſse denuo videretur: tu, Chriſtophore pientiſſime, rationem iniſti qua cum ingenti omnium utilitate, ſumma repente rerum abundantia potirentur. Literas quippe a Pio II. Pontifice Maximo impetraſti, quibus omnes qui certo anni tempore peccatis pœnitudine atque confeſſione deletis, fanum, quantum quiſque ad eam rem poſset pecuniæ collaturi, ingrederentur, pœnam quam pro illis luituri fuerant, ſibi condonatam iri, facti ſunt certiores. quod liberalitatis genus non niſi a Pontifice Maximo, neque ab eo ſæpe, aut in quoſcumque, vel quacumque de cauſſa exercetur. Vt primum igitur certi de hac re nuntii perlati ſunt, atque tantus repente, non eorum modo qui urbem, et circumjacentes inſulas habitant, indigenarum, advenarumque, verum omnium circa regionum ab uſque Ancone, Bononia, Mediolanoque Venetias commeantium concurſus eſt factus; tanta conferendi quantum quiſque poſset aviditas; tantus brevi tempore donorum pretioſiſſimorum theſaurus, ut neque majorem in eum uſque diem urbs hæc frequentiam viderit, et (quod in Exodo antea factum legimus) artifices venire compulſi, præfectis operis dixerint: *Plus offert populus quam neceſſarium eſt*. Ita veluti tranſacta ærumna priore, duplicia beato Iob omnia contigerunt; ſeu templum, ſeu monaſterium,

ſeu

ſeu veſtes ſacras, ſive miniſtrantium in eis fratrum numerum ſpectes. quod, ob ædificationem ornatumque ſimul templi, ſimul etiam monaſterii, an vero ob eam quam tot hominum millia conſecuti ſunt veniam peccatorum, venerari te magis religionem oſtendat, necdum ſtatui: utrumque certe hujus rei argumentum optimum eſt. Nam templorum atque monaſteriorum curam habere non niſi religionis apprime ſtudioſi ſolent: curam vero ut a Deo in gratiam tot hominum millia recipiantur, gerere, ut majus non ſit, certe religionis veneratione non caret. Sed inter hæc propemodum dicere oblitus eram hoc quod ducatus tibi omen fuiſſe, ſuperius dixi. nam cum in his de quibus paullo ante mentionem feci, Summi Pontificis literis ſcriberetur, hoc eum te ut fieret interpellante feciſſe; ubi ad te ventum eſt, *Nobilem* appellavit, qua nobilitatis dignatione nonniſi principes proſequi Summus Pontifex conſuevit; ut jam tum fore te urbis noſtræ ducem, qui hunc Summi Pontificis morem noſsent, vaticinari inciperent. Verum uti ad id unde digreſsus ſum redeam, ſi Marinum Maurum, qui ſanctiſſimum divæ Helenæ corpus in hanc urbem advexit, et xenodochium ingenti donatum pecunia, Miſericordiæ conſecravit, majores noſtri, quod religionem mirifice veneraretur, admirati ſunt, et eſse inter urbis noſtræ optimates facile principem cenſuerunt; quid cauſsæ eſt cur de te qui ejus veſtigia proſecutus, beatiſſimi Iob non corpus, ſed veluti domum, atque adeo cum fortunis, et domeſtica ſupellectili familiam totam in hanc urbem duxiſti, non idem nos et ſentiamus, et cum quadam animi gratitudine prædicemus? cum præſertim plus tu in aliena pecunia conquirenda liberalitatis exercueris, quam impendenda ſua ille. ſiquidem quæ animis comparantur bona, qualia per te comparata ſunt, corporis et fortunæ bonis longe præſtabiliora exſiſtunt. Nam Romulum, et Marcellum hoc munificentiæ genere tibi ne comparandos quidem crediderim; quamquam alter ſub ipſa urbis initia ſupremæ internecionis metu, templum Iovi Statori voviſse: alter quintum conſulatum gerens Honori atque Virtuti templum quod voverat exſtructurus, pontificum monitu duo conſtruxiſse templa dicatur. Multum quippe intereſt, metu, quemadmodum Romulus,

an,

an, quemadmodum tu, amore aliquid faciam: rursumque ob acceptum e cælo beneficium quamdam veluti gratiam superis referam, an nullo (quod quidem egregium, et non commune omnibus videatur) beneficio accepto, ipsos tamen quodam veluti beneficio provocem: denique voti reus, an liber id agam. Sed ne istud quidem non religiosissimum fuit quod cum divo Bernardino, inter eos quos *Minores* appellant *Fratres* religionem professo, magno alioquin et præstanti viro, tanta tibi familiaritas fuit, ut major cum nullo alio mortalium fuerit. Quem virum, bone Deus, ita semper beneficiis prosecutus es, ut seu quod eam in te mentis integritatem aspiceret, quam ad ducatum ascendere oporteret, sive quod gratiam eo tibi præsagio referendam putaret (quemadmodum et a compluribus audivi, et literis ipse mandatum legi) tibi non per ænigmata, aut verborum involucra, sed aperte, atque ita ut ab omnibus intelligi posset, te urbis tuæ ducem fore prædixerit. cui tu inter sanctos postea collocato, in hoc de quo paullo ante locuti sumus templo, aram exstrui curasti, uti communicato consilio ipse ac beatissimus Iob pro te quotidie communem precarentur Deum. Prædixit ille, Deus omen firmavit. Christiani principes, quod quo tempore fidei christianæ ab Turcis grande timeretur bellum, dux religiosissimus creatus foret, omnes per literas gratulati sunt: Senæ, Luca, Perusium, Ancon, Florentia, Bononia: tum Iacobus Armeniæ rex, Bohemiæ rex Georgius, rex Siciliæ Ferdinandus, Matthias Pannoniæ rex, multi denique alii literas ad te humanitatis, atque officii plenas dedere. denique et sacer ille Cardinalium senatus, cui tota christianæ religionis cura incumbit, per epistolas, quas singuli quique scripsere, majorem in modum gratulatus est. tanta prorsus de ea quæ in te ferebatur religionis veneratione, opinio omnium animos occupaverat. Nam Venetos, cum ante Apostolicæ sedis, et religionis christianæ propugnatores fuisse Sebastiano Ziano duce Fredericus Imperator cognomento *Barbarossa*, et Petro Lauredano classis nostræ præfecto Cyris Ottomannus Turcorum tyrannus, victi, fugatique testimonio fuerunt; tum vel maxime, Christophoro Mauro duce, fore, simul Mahomethes Turcorum tyrannus timebat, si-

mul Pius II. Pontifex Summus ſperabat. Nam et ille quæ ad defenſionem neceſsaria forent ingenti ſtudio comparabat, et hic per ternas literas prius, deinde (quæ res in eum uſque diem audita non fuerat) per Theodorum Feltrenſem, et Ludovicum Donatum Bellunenſem pontifices, Apoſtolicæ ſedis legatos, conteſtatus eſt, cum alias Turcorum delendorum ſpem in Venetorum claſse collocatam fuiſse, tum in primis Chriſtophoro Mauro duce: quem eo nomine Deus Optimus Maximus appellari voluiſset, quod partim ob mirificam religionis venerationem, partim ob animum Turcorum cladibus natum, Chriſtum humeris laturus eſset: multo ipſe quidem ſanctius, multoque laudabilius eo quem ſubiiſse humeris confectum ætate parentem, Virgilius auctor eſt. Neque vero ſe fruſtra de te ſibi talia promiſiſse quiſpiam doluit. Flagrabant jam tum bellorum incendia: Turci, dum quæ ad defenſionem neceſsaria ſunt omni ſtudio comparant, bellum chriſtianis velle inferre videbantur; fieri enim ſolet fere ut qui alteri damnum illaturus eſt, quia ut ne ſibi ille viciſſim damnum inferat, timet, ſe ſuaque prius diligentiſſime muniat. Ab quo autem chriſtianorum inciperent, non videbatur. Venetos tantum, atque Pannonios, quod alteri mari, alteri terra potentiſſimi eſſent, non niſi cum eorum qui virium minus haberent, potiti forent, invaſuri judicabantur. Ecce tibi autem Pannoniæ citerioris regem perfidorum fidei ſe ſe credentem incautius, per proditionem captum cum exercitu circumducunt; caſtella, civitates, et munitiſſima quæque regionis loca tyranno tradere cogunt. Stephani ducis Myſiæ filius novarum ſtudio rerum tranſiſſe nuntiatur ad Turcos. Epidaurum præ nimio adventantis jam jamque exercitus metu, ante ſonum tubæ, pacis conditionem accipit. Ipſi fortuna ſecunda uſi, Iadram urbem inter nominis Veneti ſtudioſas facile principem oppugnaturi, haud procul ab ea caſtra metantur. Agricolæ fugere, uxores, liberos, pecus intra urbem agere: fama chriſtianis internecionem minari. Quid tu ad hæc autem, quid, rogo, egiſti? Num te Turcorum vel fama, vel recentes grandeſque victoriæ terruerunt? num cum ceteris conſternatum, aut conſilii civitas inopem vidit? num (quod in ſummis reipublicæ calamitatibus evenit) majorum quiſ-

quispiam, quasi ad tantum apparatum minus idonei præsentes forent, desideratus est? O religiosam principis mentem! o animum ducis invictum! tantum abfuit ut terrereris, uti tum primum adesse dixeris tempus quo de Turcorum exitio sperari optime posset: siquidem ante vel patriæ amor, vel religionis cura, vel (ut hæc ita se habuerint) utrumque: nunc vero etiam cervicibus imminens gladius fortes atque audentes nos faceret, necesse esse, minimoque periculo vincere qui et terga dare nescirent, et desperatione proxima nullum periculum formidarent. Mittuntur itaque ex senatusconsulto qui Iadram muniant, et Turcis ad nos terra accessum vetent. Tum Ludovico Lauredano cum quinque et triginta navibus longis in Achajam trajiciendi, Isthmique muro firmandi, ac hostibus in Peloponnesum transitum claudendi cura mandatur. Ad hæc Bertholdum Estensem cum ingenti peditum atque equitum manu in Peloponnesum navigare, ac Tegeen, Spartam, Argos, Corinthum, omnes postremo quas in peninsula Turci occupassent urbes, oppugnare jubes: tam consulto, tam cito, ut neque in consilio conficiendi celeritatem, neque in celeritate conficiendi consilium quisquam desideraverit. Denique crebris eorum qui in Peloponnesi urbibus obsidebantur, oppugnabantur, expugnabantur, literis, nuntiisque revocatus ille, citerioris Pannoniæ, atque Epidauri victor Mahomethes, Iadram re infecta dimisit, et magnis itineribus, multis suorum amissis, in Asiam reversus est; ut non præclarius P. Scipionis Africani (quamquam illum quidem defendat antiquitas) fuerit factum, cum trajecto in Africam exercitu, igne, ferroque agrum Carthaginiensium depopulatus, revocari Hannibalem compulit. Quandoquidem et Scipionem patriæ amor, te vero etiam religionis, quam ea ratione servari sciebas, veneratio, hoc inire consilium fecit; et deleta multis cladibus Italia, ille utili quidem sed sero, tu autem nullo tuorum amisso, opportuno ac tempori in primis accomodato consilio usus es: cui fortuna, quæ in bellis plurimum potest, sic affuit, ut ad victoriam, prædamque, non ad bellum trajectus exercitus videretur. Testes sunt Argi, potentissima quondam civitas, solo æquata; testis Arcadia, quæ fidei nostræ se credidit; testis Lemnos, quæ Lu-

dovici Lauredani ductu, Turcis Aegæo mari immersis, imperio Veneto adjuncta est; testis Lesbos, et Mitylene, quas, Vrsato Iustiniano tuæ classis præfecto, nostri diripiendas accepere; testes Spartani, quos Sigismundus Malatesta terrestris exercitus ductor, in potestatem redegit; testes mille Turcorum duces, mille cunei, mille exercitus terra marique superati, profligati deleti, et capti. Dic nunc Ionium tentent, dic ab Euxino in Aegæum navigent, dic triremibus nostris se ostendant: næ illi si vexilla tantum vestra conspexerint, pavore consternati se se abscondent: tantus omnes fortitudinis, atque prudentiæ Christophori ducis terror invasit. Quid enim? non timeant pavidæ atque imbelles pecudes validum et audentem leonem? divum Marcum dico, qui ut mystice leonis forma depingitur, sic in urbis nostræ contra hostes barbaros defensione se se leonem, et quidem alatum, ostendit, Christophoro Mauro duce potissimum, qui et templi ejus curam procurator gessit, ut gratiam ei ob diligenter administratum principatum referri hoc etiam modo oporteat, et religionis veneratione, quam semper maximam habuit, optime non de divo Marco tantum, sed de omnibus etiam superis meritus est. Et quidem leoni huic nostro beato Marco Evangelistæ Christophorus Maurus, tamquam leo alius et ipse noster, in gerendis rebus adjungitur: tanto se se animo periculis ingerit, tam terga dare vel in summo discrimine ignominiosum putat: parcere subjectis, et debellare superbos sic novit. Neque enim vel apud Athenienses Iphicratem, vel apud Romanos P. Scipionem, vel apud Epirotas Pyrrhum, quos gerendis rebus præstantissimos fuisse commemorant, præstantiores fuisse crediderim, quam apud Venetos est Christophorus Maurus; cujus in principatu illud Chabriæ Atheniensis dictum multis et magnis in rebus verum esse compertum est: ***Plus posse in bello cervorum exercitum duce leone, quam leonum cervo ductore.*** Neque vero si me interroget quispiam, Turcos armis tantum fugatos crediderim; quamquam hæc quidem in bello instrumenta præcipua sint: neque rursus viribus tantum; quamquam iis maxime victoria reportetur: neque consiliis solum; quamquam totius in eis belli summa consistat: neque postremo his omni-

omnibus ſimul; quamquam hoc amplius proſint, quo magis inter ſe juncta ſunt: ſed Deum Optimum Maximum, cui tam boni placent quam diſplicent mali, pro cujus eccleſia bellum hoc tanto ſtudio ſuſceptum fuit, Deum, inquam, Optimum Maximum cauſsæ ſuæ affuiſse putaverim. Venetis quippe (quod ipſe potius in Turcos convertat) Dalmatia expulſis, quod ultra vel religionis domicilium, vel fidei ſcutum, vel eccleſiæ Romanæ propugnaculum in terris foret? Irent profecto Turci quacumque ferret voluntas, cæde, flammis, ruinis vaſtarent Italiam, pontificium ordinem peſsumdarent, aras, monaſteria, et templa deſtruerent, ſacerdotes cum reliquis templorum miniſtris jugularent, vaſa Deo ſacra diriperent, ſanctorum reliquias de ſepulcris marmoreis in cloacas et ſterquilinia jacerent, dicatas Deo virgines violarent, crucem, Chriſtumque negare chriſtianos compellerent: nihil poſtremo reperiretur tam fœdum quod non in nos noſtraque auderent. Hæc illos facturos Deus Optimus Maximus averſatus, ſuam tutatus eſt cauſsam, et armis, viribus, atque conſiliis tuis ſe ſe ita conjunxit, ut ex his quæ hactenus geſta ſunt conjecturam facere liceat, eos non Europa ſolum, ſed tota prorſus Aſia tuo ductu pellendos. Quid enim putas ſenatoribus tuis animi eſt, cum tu et ſenex, et emeritus talem te in eos oſtendas? Pius II. Pontifex Maximus bellum jam pridem eis indicturum ſe voverat: tu voti memor eſſet, hortabaris. pecuniam comparabat; tu claſſem inſtruebas. magna pollicebatur; tu re ipſa, non verbis, quanti rempublicam chriſtianam faceres, oſtendebas. Quid multa? principes, duces, reges oppidorum, civitatum, provinciarum, terra, marive in Turcos hi ſe ſe ituros pollicebantur, illi exercitum miſſuros, alii pecuniam daturos: ſolus tu, parva cum pollicerere, factis pollicitationes omnium ſuperaſti. illis quippe triremes, iſtis pecuniam, annonam aliis, quibuſdam dabas trajectum: denique, cum omnibus omnia ſupra etiam quam petiſsent, dediſses, nequid tuæ huic vel liberalitati, vel religionis venerationi deeſset, inſuper et temetipſum dediſti. Literis quippe Summi Pontificis invitatus uti navigationi, belloque intereſses, non ætatem cauſsatus es, non negotia, quæ plurima tibi quotidie, utpote in quo rerum ſumma

ma versatur, scaturiunt; non maris, aut tempestatum repentinos casus, non laborem, non sumtum; quo minus Anconem Piceni urbem cum ingenti longarum navium apparatu trajiceres; inde acceptis cum Pontifice Cardinalibus soluturus in Turcos. Verum (ut sunt rerum humanarum casus incerti) Pium Pontificem Maximum (erat quippe et valetudinarius, et senex) mortuum offendisti. Neque tamen, quamquam surrogandi in demortui locum Pontificis cura Cardinales urgeret, minus ab eis honorifice susceptus es: sed qui tecum erant senatores, equis purpura instratis, tu asturcone candido, quod victoriæ simul præteritæ præmium, simul futuræ ostentum fuit, ostro instrato, habenis, frenoque aureo, inter duos Cardinales medius cum ingenti procerum, abbatum, protonotariorum, episcoporum, archiepiscoporum comitatu in consistorium honorificentissime deductus es: ubi cum senatus in defendenda Christi religione studium, et belli quod adversum Turcos instruebatur, ineundi rationem, gravi ornataque oratione exposuisses, ab Cardinalibus, qui primum omnium gratias tibi ecclesiæ Romanæ verbis egere, laudatus, cunctis quæ forte aderant, biremibus uti erant instructis, honoris gratia donatus es. Tantumque omnibus (etiam si quos bellorum a majoribus nostris gestorum invidia stimulabat) fuit jucundum officium tuum, ut dicere audeam, ex multis magnisque caussis quæ Cardinales ad id peragendum movebant, hanc unam fuisse, uti ex urbe tua potissimum ex ordine senatorio, ex optimatibus civitatis, Petrum Barbum, Cardinalem sancti Marci, qui postea Paullus II. vocatus est, Pontificem Summum deligerent; virum alioquin optimum, et omni virtutis genere præditum. Cum itaque ad portum deductus, tu ascendisses biremem, illi Romam deligendi Pontificis gratia rediissent, novum tibi consilium repente ineundum fuit. Quos enim Pontifex in Turcos navigare compulerat, ii, ablato e vivis Pontifice, solutos se sponsione putare: nonnulli qui simulata mente, si tu navigasses, se se navigaturos promiserant (neque enim fieri posse arbitrabantur, ut hac ætate navigares) postquam te classem ascendisse resciverunt, alias tandem excusationes confingere, totum denique belli pondus, quod omnibus simul christianis videbatur grave,

in

in tuis unius humeris fini. Sed enim ea in te ſemper veneratio religionis fuit, ut graviſſima quæque pro chriſtiana religione ſubeuntem vita citius deſeruiſset quam fides. Vtpote cum et antea oſtendiſses, Venetos pluris facere religionem quam ſalutem, et eo tempore diceres, amiſsa religione, homini vitam nihil prodeſse. Subiiſti ergo, totumque belli pondus recta cervice portaſti; et Turcos qui paullo ante ſuis finibus non contenti, alienos invaſerant, ita intra Aſiam concluſiſti, ut dicere inter ſe ſe potuerint, chriſtianos omnes vicimus, a Chriſtophoro Mauro victi ſumus. Quis enim labantem Chriſti fidem firmavit? Chriſtophorus. quis dejectas Pontificum mentes erexit? Chriſtophorus. quis terra, mari, pace, bello, domi, foriſque religionem adjuvit? Chriſtophorus. cujus hoc ſemper laudabilius et Deo gratius officium fuit, quo periculoſius atque laborioſius. Verum enimvero cum et a bello Turcis inferendo ceteri, quemadmodum paullo ſuperius dixi, retraxiſſent pedem; et ipſe quæ ad id neceſſaria erant, mira celeritate paraſſes, Venetias exſpectatus et quidem vehementer reverteris, ut inde tantiſper dum Pontifex novus eligitur, ſi quid in Italia accidiſſet novi, velut ex quadam imperii arce, toti potius reipublicæ, vel religioni, quam huic, illive ejus parti adeſſes; et religionis venerationem, quæ tecum ab infantia creverat, tuos potiſſimum cives doceres. Etenim ejus quem omnium ora, oculique contuentur, vita religioſa, populis religioſe vivendi documentum eſt quoddam. Quid porro egeris, quæ venerationis religionis exempla edideris, quam innocenter, quam pie, quam ſancte vixeris, ſingulatim exponere neque hujus temporis eſt, neque loci. Et me finem dicendi facere vel ſola omnium veſtrum attentio, qua ſatis ſuperque hactenus abuſus ſum, cogit. Quocirca hæc quæ in medio ſunt, quodam veluti ſaltu tranſiliens, ad eam qua hodie in patriarcha excipiendo es uſus, venerationem religionis accedo. Neque enim ſi hoc ipſum ſupra humanitati tuæ tribuimus, continuo venerationi religionis idem tribui nefas eſt: cum præſertim et proxima humanitati religionis veneratio ſit, et eadem ſæpe res, quemadmodum ſolis ſplendor, ſic ab uno vindicetur tota, ut plurium idemtidem tota eſſe

non

non desinat. Quid te autem ut patriarchæ occurreres, fecit? Nempe si quod minori major obviam profectus es, spectem, humanitati soli tribuendum crediderim: sin vero quod majori minor, ipse quidem soli religioni hoc factum adscripserim. Sed contrahent fortassis frontem nonnulli, et minorem patriarcha ducem nullo genere dici patientur. Audiant ergo, si quos hoc movet, quomodo patriarcha ducem minorem intelligam. Omnis bene institutæ reipublicæ gubernatio bifariam dividi solet. et quemadmodum anima et corpore singuli quique constamus, eodem modo peculiarem, una animarum, alia corporum curam gerit. animas porro corporibus præstantiores, rursusque patriarchæ animarum, duci corporum curam esse, magis notum est quam ut multis probari oporteat. Qui ergo hæc mente pertractans patriarchæ obviam proficiscitur, non jam honores, aut ætatem, aut divitias, aut potestatem, quæ bona fortunæ sunt, intuetur; sed facta, sed dicta, sed cogitata prava, rectave, quæ animam vel pauperem facere solent, vel divitem. et quia nullus in hac vita, præcipue autem imperio præditus, peccatorum eorum saltem quæ quotidiana, et venialia vocant, ita se novit expertem, ut (contra quam monet Ioannes Apostolus) dicere de se audeat, quod peccatum non habet: hæc autem ipsa peccata sacerdoti fatenda, et pro ipsis Deo sacerdotis arbitrio satisfaciendum intelligit, consequens est ut patriarchæ qui sacerdotum princeps et dicitur, et revera est, non minorem modo, sed et subditum se se agnoscat, quisquis ejusmodi est. Hoc autem non hominis gratia fieri manifestum est, sed Dei, cujus ille locum tenet in terris. quod si Dei: ergo ad religionis venerationem referendum esse jam scimus, quod fit. Si quis autem eum, quod mirificam semper innocentiæ curam habuerit, etiam quotidianis et venialibus expertem contenderit; ut ne hoc illi negemus, aut putasse Christophorum Maurum dico, se hoc genus peccatis teneri, quod culpam timere ubi culpa nulla sit, bonæ mentis vir consueverit, aut si hoc quoque in controversiam deducatur, voluisse, Deum, cujus religionem semper mirifice veneratus est, in patriarcha ejus excipere. Si enim verum est quod apud Evangelistam Lucam discipulis suis dixit homo

Deus:

Deus: *qui vos ſpernit, me ſpernit, et qui me ſpernit, ſpernit eum qui me miſit*, ut certe verum eſt, conſequens etiam videtur ut qui patriarcham ex eorum qui diſcipulis ſucceſſere numero unum honorat, hominem Deum honoret, et qui hominem Deum honorat, illum quoque honoret a quo miſſus eſt, omnipotentem hominis Dei Patrem. Itaque ſeu hoc genus peccatis obnoxium ducem noſtrum dicamus, ſive immunem, ſeu falſo ſe illis obvolutum putaſſe, ſive non; ex hodierno in patriarcham officio ſatis ſuperque notum eſt, eum religionis venerationem quam ab ineunte uſque pueritia didicit, hoc potiſſimum argumento maximam atque mirificam oſtendiſse. Neque inficias eo, eſse item alia, et hæc ad venerationem religionis pertinentia, quæ ipſum uti patriarchæ obviam iret, invitare potuerunt. Nam Bergomum quo tanto tempore bellum cum Franciſco Sfortia Mediolanenſium duce gerebamus, antiſtes tutatus eſt; cum dictis atque conſiliis, nonnumquam vero et ſumtu, tum vel maxime precibus, ut non aliter in ejus domo de ſalute reipublicæ conſilia a prætore præfectoque, et primis quibuſque civitatis inirentur, quam ſi apud eum imperii ſumma fuiſset. Pace autem facta, ſic ad urbem ornandam animum adjecit, ut et forum coctis conſtratum lateribus, et porticus, quæ nulla diei hora non obſcuriſſimæ erant, dirutæ, et ædes ſimul publicæ, ſimul privatæ, illæ potiſſimum ubi Pontificis domicilium fuit, in cælum erectæ, et templa partim vetera, partim ruinoſa, ea elegantia conſtructa, ut neque ornatum in eis deſideres, neque commoditatem, eo auctore fuerunt. inter hæc, ipſo ſingulos quoſque ex ornatu civitatis, ut Paullus Apoſtolus Hebræis ait, non permanentis, quem admirabantur, ad futuræ, quæ longe admirabilior eſt, deſiderandum ornatum, animante; quod utrum animabus, an corporibus utilius fuerit, vos videritis. Et qui ob hæc vel omnia vel ſingula honore aliquem afficit, quomodo Chriſtophorus dux hodie patriarcham affecit, religionis venerationem, haud dubium, præ ſe fert ſingularem. Sed hæc, et alia hoc genus plurima temporis excluſus anguſtiis in alium diem reſervare compellor. Ideoque te, Chriſtophore dux, qui ut omnium Venetorum primus

es, ita in lætitia quam ex Ioannis patriarchæ adventu tota ſenſit reſpublica, nulli ſecundus exſiſtis, interim oratum velim ut patriarcham tuum, univerſamque Barrociorum gentem, quemadmodum cœpiſti, ames. Nos enim cum ob merita in rempublicam tua, venerationemque religionis mirificam, tum ob humanitatem hodiernam, nihil aut tam arduum inveniemus, ut difficile; aut tam humile, ut minus dignum nobis putemus, dum rem tibi, tuiſve gratam, honorificamve faciamus.

PE-

Digitized by Google

PETRI BARROCII

PATRICII VENETI,

IN FVNERE

ANTONII ROICELLI,

ARETINI,

Iurisconsulti doctissimi, et in Patavino Gymnasio publici Ecclesiasticarum Legum interpretis,

ORATIO.

VALDE vereor, Patres, ne quantum mihi hodierno die Antonii Roicelli doctissimi ac nobilissimi viri virtus, et magnitudo ad dicendum præsidii affert, tantum quem ex ejus morte percepi, dolor et gemitus detrahat. Quamvis enim neque viri ætas, neque mortis genus ejusmodi sint, ut quempiam quod vel immature, vel non inter suos mortuus fuerit, commovere gravius debeant; me tamen eximia simul hominis virtus, et magnitudo, simul pietas in eum mea, et juris perdiscendi cupiditas sic stringunt, sic commovent, ut sapientiæ illius lumen quod in ultima senecta, veluti lucernæ cum sine oleo est, exstinctum scio., celerius omnium voluntate subtractum existimem. Neque plane intelligo, utrum gymnasio nostro multis doctissimorum jureconsultorum funeribus

deformato funestius accidere quidquam potuerit, quam cujus viri doctrina, et dignitas ceterorum famam offuscatam, atque deletam illustrare, instaurareque sola potuisset, eum virum in feretro ante conspectum nostrum jacentem aspicere. Quocumque oculos verto, nihil video nisi gemitus, nisi singultus, nisi suspiria, nisi lacrimas: nullumque tantæ civitatis locum esse doloris expertem, simul pompa ista funebris, simul virorum, ac feminarum promiscuus mœror indicio est. Cum in ædibus istis prius essemus, luctus, et lacrimarum omnia plena erant: ubi elatum est funus, ululatibus resonare atrium cœpit: inter eundum singultus, suspiria, gemitus audiebantur: ut vero ad divi Antonii templum pervenimus, atque tantus continuo planctus, et ululatus exortus est, ut mihi quidem non templum modo, sed ipsum quoque cælum ruere videretur. Commovit me usque adeo, fateor, partim viri a quo amatus mirifice fueram, desiderium, partim funestus et luctuosus hic comitatus, partim virorum ac feminarum acerbissimus planctus, ut lacrimas continere vix possim. Heu miseram atque infelicem Academiam nostram, quæ tantum virum amisit. Heu mortem funestam, quæ duo gymnasii nostri lumina uno anno exstinxit. Ioannem Pratum dico, quem nostris humeris autumno superiore extulimus, et Antonium Roicellum omnium qui sunt fueruntve jureconsultorum facile principem; qui et nobilitate generis, et juris utriusque peritia, et rerum præclare ac sapienter gestarum multitudine, non Roicellam modo familiam, sed præstantissimam Etruriæ urbem Aretium, Italiam totam, omnes barbaras nationes, totum denique terrarum orbem illustravit: cujus tanta fuit cum omnium rerum scientia, tum in primis probitas, atque humanitas, ut neque ullum umquam defendendum susceperit qui non omnibus sententiis absolutus sit: neque, si quem injuste litigare compererat, ullis ad eum defendendum præmiis adduci potuerit. cui ea semper fuit partim liberalitas, partim vero animi magnitudo, ut pauperum quidem, quos adversariorum potentia premeret, curam tanto animo sumserit, quanto ditissimi cujusque caussam alius nemo sumsisset: divitibus autem sic auxilio fuerit, ut in nullius eorum causa, præmii potius quam justitiæ gratia laboraverit

raverit. quem tanta fontibus accufandis, et defendendis infontibus dignitate fuifse comperimus, ut judices, contra quemcumque ipfe difputare cœpifset, eum continuo et condemnandum putarent: pro quocumque autem verba facere aggreffus efset, eum non abfolvere idemtidem piaculum ducerent. a quo juris utriufque fcientiam quifquis doceri audivit, gravitatem, et eloquentiam admiratus, unum fe ex veteribus jureconfultis audire putavit. Quæ fi vobis, viri doctiffimi, memoratu pulcra funt, quid tandem putatis illis fuifse qui viderunt? quid Antonio Roicello qui fecit? Equidem cum mecum ipfe hæc cogito, magis magifque admiror tot in homine uno fimul bona fuifse. Cum vero de his mihi in hac totius civitatis frequentia dicendum efse intelligo, vereor majorem in modum ne aut cum Roicellorum injuria multa prætercam, aut fingula quæque dicturo neque vox, neque latera, neque tempus iftud fufficiat: et cum omnium veftrum, qui eundo redeundoque fatis jam defatigati eftis, tum in primis eorum qui totam noctem non vigilavere modo, fed et luxere, rationem habere me vergens in occafum dies compellit. Quamobrem ex multis ac pæne innumerabilibus rebus quas de viro præftantiffimo dicere alius majore vel otio, vel eloquentia pofset, duas mihi hoc tempore tractandas delegi. Et primum quidem de Roicellorum familia, deinde vero de ipfo Antonio verba facere ftatui. quæ quo poffim facilius, attentas mihi aures præbetote omnes, et luctum ejus cauffa fufceptum tantifper compefcitote, dum Antonium Roicellum admiratione dignum, et quia inter beatos collocatus jam eft, minime ab amicis lugendum efse, videatis. futurum enim confido ut quomodo vehementiorem imbrem ferenitas, eodem modo communem hunc luctum lætitia non mediocris fequatur. Etruriam cum ceterarum provinciarum, tum in primis Italiæ florem efse, partim literæ quibus Romani pueri, ut poftea græcis, ita olim etrufcis vulgo erudiri folebant: partim virorum ingenia, et vernaculi fermonis elegantia: partim aëris temperies, et regionis fitus: partim denique frumenti, ac pecoris, et omnium copia rerum indicio funt. Hæc fimul propinquitate agri, fimul hominum multitudine, tantum Romanis

ter-

terrorem injecit, ut non esset ea tempestate gens alia cujus secundum Gallicos tumultus arma terribiliora viderentur. Nam et Sutrium, quæ urbs socia Romanis velut claustra Etruriæ erat, oppugnare aggressi, et non armorum aut militum multitudine, sed rei militaris, qua plurimum Romani excellebant, peritia victi, ter, quaterque magnis opibus, majoribusque semper animis, contra Aemilium, contra Q. Fabium consules, contra L. Papirium dictatorem, et D. Iunium Bubulcum, magistrum equitum, bellum tanta moriendi obstinatione instaurarunt, ut victores fere prius quam victi pugnandi facerent finem: et non cum Etruscis totiens victis, sed cum aliqua nova gente Romanis videretur dimicatio esse. Horum populorum per id tempus Perusia, Croton, atque Aretium capita fuere; sed Aretium optimo ac fertilissimo solo condita, quinque et viginti passuum millibus a Transimeno lacu, nobili illa pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clade famoso, ubi quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt, in illis principatum diutissime vindicavit. Nam et Romana urbe antiquior fuit, et ritus moresque sacrorum omnibus circa regionibus dedit: nec ulla ferme regio est ubi priscæ illius religionis vestigia plura sit cernere; utpote cum rura etiam nunc quædam, deorum quos antiqui venerabantur vocabulis nominentur. Quam ego rem ad ejus qua in verum Deum sunt probationem pietatis arbitror pertinere; nam quos suopte ingenio ad religionem inclinatos fuisse monumenta ista declarant, eos non errandi studio, sed veritatis ignoratione olim Deos non veros coluisse; et idemtidem christiana fide suscepta, mente oppido quam religiosa Deum verum colere cœpisse crediderim. Sed enim quia evenire solet fere, ut qui paullo religiosiores sunt (quod alia ferme omnia ut vana, ut vilia, ut paullo post peritura contemnant) idemtidem aut indocti, aut elingues evadant; illud in Aretinorum compluribus mirabile fuit, quod ita religionem a majoribus suis traditam servavere, ut, quia eloquentiæ quoque, atque doctrinæ juxta operam dederant, Italiæ Græciæque totius judicio et religiosorum disertissimi, et disertorum religiosissimi haberentur. Cujus rei non pauca, neque contemnenda nobis te-

sti-

ſtimonia erunt, ſi quæ Leonardus, quæ Ioannes, quæ Carolus, quæ Franciſcus, quæ poſtremo alii plurimi, partim componendo, partim e græco in latinum vertendo noſtris hominibus reliquerunt, contemplari velimus. Etenim Leonardus (quod quidem ego ſciam) ethica, politica, et œconomica Ariſtotelis; Baſilii Magni de poëtarum oratorumque lectione; Xenophontis de tyrannide; præclaram inter Hieronem tyrannum, et poëtam Simonidem diſceptationem, ſoluta oratione; et Ariſtophanis comœdiam primam comico verſu interpretatus eſt. idemque hic Ariſtotelis, atque Demoſthenis, ſummorum alterius philoſophi, alterius oratoris vitam, et Gothorum bella quatuor libris deſcripſit, tanto ſtudio, tantaque diligentia, ut in his quidem quæ interpretatus eſt, cum illis ipſis auctoribus de gravitate dicendi, deque orationis elegantia contendiſse videatur: in illis autem quæ compoſuit, Salluſtio, Livioque merito comparandus ſit. Ioannes vero cognomento Tortellius, Romuli, atque Athanaſii maximorum illius quidem regis, hujus vero antiſtitis vitam interpretatus eſt: et de ratione diſserendi, deque artis dialecticæ præceptis, duodecim, de orthographia vero dictionum a græcis tractarum quatuor et viginti libros reliquit. Carolus porro, quod poëtis magis oblectabatur, verſus multos atque elegantiſſimos edidit. Et Franciſcus Phalaridis Agrigentinorum tyranni epiſtolas, ſententiarum tum elegantia, tum gravitate inſignes, ſumma diligentia in latinum convertit. Et alii alia vel compoſuere, vel interpretati ſunt: de quibus, quoniam et magis noti habentur quam ut a me nominandi ſint, et brevitatis rationem habere me hora ipſa compellit, ſingulatim verba facere nec libet, nec licet. hoc ſolum dico, quomodo in Arabia illud telluris proprium eſt ut omnia ſupra quam ceteræ regiones odorata producat: eodem modo in Aretio proprium ſemper urbis fuiſse, ut viros et religione, et eloquentia, et omnium bonarum artium diſciplinis inſignes proferret. Quod ita ſe habere vel Roicellorum familia ſola, antiquitate generis, et cum rei militaris, tum juris utriuſque ſcientia facile nobiliſſima, docet. de cujus laudibus pro rei dignitate tractare cupienti non diei hanc partem, quæ perexigua eſt, ſed integrum diem brevem

pu-

putarem. Quamobrem, ut ne, quod orationis initio vereri me dixi, aut cum Roicellorum injuria multa prætereaam, aut singula quæque dicturum, vox, latera, ipsum denique tempus destituat; hoc, si vobis videtur, temperamento utemur, ut de aliis quidem per otium plura, nunc vero de his qui Antonii propinqui sunt magis, pauca dicere aggrediamur; et a Roicello ejus abavo potissimum incipiamus. Fuit hic, uti ex multis utriusque epistolis cernere est, Accursii in perdiscendo civili jure discipulus, ingenio atque memoria pari, studio autem tanto, ut brevi tempore omnium judicio ipsi quoque præceptor compararetur. nec plane scio, utrum ex multis ac innumerabilibus pæne juris civilis discipulis, qui ad tanti præceptoris famam ex toto, ut ita dixerim, terrarum orbe convenerant, ullum aut Accursius magis dilexerit, aut omnis ea multitudo fecerit pluris. Arbitrabantur enim, quando moriendum homini semel est, ille quidem, quandocumque moreretur, in Roicello discipulo se se superstitem fore: hi vero, non se prorsus præceptore doctissimo privatum iri, cujus in Roicello, doctrinæ, ingenii, atque memoriæ expressam esse imaginem cernerent. neque ullum sane sua fefellit opinio. Cum enim in hac ipsa urbe centum et decem ante hanc diem annis juris utriusque insignibus more veteri honestatus fuisset, Florentini eum summis propositis præmiis uti civile apud se jus doceret, accersierunt; ubi tantam brevi tempore docendo famam consecutus est, ut nihilo præceptore inferior putaretur, et civitate, multisque ac magnis honoribus publice donaretur. Denique et Bononienses frequentissimis electum comitiis, per literas, quarum ego exemplum legi, eum in sua gymnasia trahere conati sunt: et civitas ista uti doctrinam quam apud se didicerat, juris civilis studiosis qui per id tempus hic morabantur, restitueret, jure suo quodam accivit: et mille potentissimorum principum atque nobilissimorum populorum judicia decretis amplissimis honestarunt. quæ ut ne singulatim exponam, brevitatis ratio facit. Hujus filii duo fuerunt, Franciscus, et Vannes: quorum Franciscus quidem jureconsultus facile maximus, idemque (quod in homine studiis dedito haud temere inveniri potest) eques fortissimus, post factiolam Petramalorum

rum

Digitized by Google

rum familiam Aretio ejectam, veluti Brutus quidam, aut Publicola, ad patriæ gubernacula accitus fuit. Vannes autem fratre Petramalorum conspiratione imperio expulso quod popularis, et civibus majorem in modum gratiosus foret, neque vi civitate exclusus est, ut Tarquinii, neque precibus uti L. Tarquinius Collatinus emissus, sed (quod mirentur fortasse nonnulli) sic in civitate remansit, ut de pristina hominis dignitate nihil quisquam imminutum videret. et hoc certe in ea civitate quæ intestinarum inimicitiarum sit plena; atque ob eam rem non quid singuli cujusque virtus meretur, sed quid principibus factionis libet, inspiciat; nemo nisi et egregia virtute, et prudentia singulari vir assequi potuit. Vannis filii quatuor indole præstanti fuere; sed ex his duo inter optimates Etruriæ facile maximi: Roicellus videlicet, qui Pisis, quæ urbs ea tempestate florentissima erat, pro Romano Imperatore imperii summam administravit: et Rodolfinus, cujus cum plurima et domi, et foris exstent monumenta virtutis, nullum tamen aut præstantius, aut terrarum orbi utilius fuit, quam quod Roicellum Antonii hujus patrem, virum inter paucos summum, genuit, qui et liberorum egregia indole, et præstantia doctrinæ, et multarum civitatum decretis amplissimis, non Roicellæ modo familiæ, aut Aretinæ urbi, sed provinciis maximis, atque adeo Italiæ toti splendorem incredibilem attulit. Omitto Ioannem Lombardum, atque Rainaldum cives Aretii spectatissimos: de Francisco, et Guidone juris utriusque consultissimis nihil dico. Baptistam præterire non possum, a quo te, Ioannes Baptista, summo ingenio, summa probitate, summa juris utriusque peritia hominem genitum scimus; qui sic Aretinis tuis, unde originem ducis, sic Patavinis, apud quos civile jus doces, carus semper fuisti, ut sæpius et illi civem repetere, et isti honorificentissimis cum decretis, tum vero salariis magistrum retinere contenderint. Fuimus tamen superiores nos hactenus, atque ut in futurum simus, quando id e re nostra est, omni studio laborabimus. Difficile quidem videtur ita de homine ullo benemereri, ut patriam, cujus unicuique perdulcis est amor, et eam in primis patriam quæ simul præstantissima sit, simul te plurimi faciat, obliviscaris.

Sed aut me civitatis hujus, in qua nunc civile jus doces, amor fallit, aut Aretio (quamquam ipsa quidem nobilissima sit) Patavium multo nobilius est: studia porro cum civitatis, tum in primis universitatis nostræ in te hujusmodi sunt, ut Aretinorum majora esse non possint. Quod et antea expertus es sæpe, et ut in dies magis magisque experiare singuli quique nostrum, tota universitas, tota denique civitas se se curaturam suscepit. Habeant sibi cives tui alios jureconsultos, alios optimates, alios bonarum artium magistros: sinant te nostrum esse; ac laude publica, quæ certe vulgaris non est, cum studiorum et disciplinarum omnium alumna Patavium ex ea sibi præceptores accersit, contenti; doctrinæ quæ ex te proficiscitur utilitatem nobis relinquant. Quod tibi quoque ut non honorificentius, certe tutius, et jureconsulti instituto accommodatius esse videbitur, si ad Bernardum patruum, et fratrem patruelem Roicellum animum revocaveris. Præfectus enim ab Vrbini duce Federico Forolempronii, quæ non longe ab Vrbino civitas munitissima est, Bernardus patruus tuus, cum per proditionem civitas caperetur (ut fortissimum atque fidelissimum duci suo comitem decuit) tantisper exercitus impetum acerrime pugnando sustinuit, dum multitudine hostium superatus trucidaretur. at vero filius ejus Roicellus, qui ab alia civitatis parte fortissime dimicabat, cum patrem laborantem audivisset, per medios hostes, qua densissimum erat agmen irrumpens, ut mortuum vidit, atque in eum a quo interfectus fuerat impetu facto, proturbantibus hinc atque hinc cominus hostibus, ipse nihil territus clamantem, et auxilium sibi ferri postulantem interfecit: mox humo cadaver sepeliundum cum tolleret, glomeratis circa se hostibus, eorum prius plurimis interemtis, ipse juxta, viri fortissimi, et pientissimi filii officio perfunctus, occubuit. Quem certe ut Lauso, et Scipioni ei qui ob Africam populo Romano subactam Africanus postea vocatus est, merito antetulerim; quod longe præclarius, et pietatis multo majoris est, parentem occisum cum capitis ulcisci periculo, quam vulneratum ne interficiatur defendere; sic tibi, Ioannes Baptista, quotiens facti hujus in mentem venit, persuadere existimo, ut non honorificentius, certe tutius, et insti-

Digitized by Google

instituto jureconsulti accommodatius esse, ut quæ civitas simul te plurimi facit, simul Veneti senatus beneficio pacatissima est, eam tu civitatem Aretio, ubi omnia pacata non esse, domestica quoque calamitas docere te potest, facile anteponas. Sed jam quando de Roicellorum familia pro temporis angustia pauca ista perstrinximus, deinceps de ipso Antonio verba facere aggrediamur. Neque enim de familia ideo locuti sumus, quod viro laudatissimo aliunde mutuari laudes oportuerit, sed quod illis vel qui mortui sunt, vel qui adhuc vivunt injuriam facere noluimus: quam haud dubium fecissemus, si in hoc spectatissimorum virorum conventu nullas ipsi partes haberent. quibus cum alia multa, tum istud in primis laudi esse debet quod Antonium Roicellum, virum toto orbe clarissimum, aut genuere, aut his a quibus genitus est conjuncti fuere. Nam ipse quidem ita majores suos omni virtutis genere superavit, ut multo plus illis ornamenti reddiderit, quam ab eis acceperit; quod in ea familia in qua omnia summa sunt, factu oppido quam grave est. Inventis enim addere, si modo sunt parva, si levia, si tenuja, facile est: at vero, si maxima sunt, si gravissima, si amplissima, eis vel tantulum addere difficillimum; multum porro adjecisse, admirandum, et propemodum divinum est. Quomodo autem superaverit, quid ornamenti reddiderit, quantum partæ ab illis gloriæ per ipsum accesserit, ex hoc intueri licet, quod vix dum ex ephœbis excesserat, cum protinus ad scribendum se contulit, et legitimationum libellum (is quippe est operis titulus) edidit, utilitate atque elegantia pari; quem sic optimus quisque jurisconsultorum probavit, ut, quod rari post mortem assecuti sunt, eo etiam vivente legeretur. Nervam filium decimoseptimo ætatis suæ anno de jure publice respondisse non sine admiratione scientiæ quadam, Vlpianus auctor est. Quid Nerva minus fecit Antonius? qui non huic, aut illi tantum rei quæ venisset in controversiam, sed omnibus prorsus quæ ad minus legitime natos pertinent ita respondit, ut neque copiosius, neque consultius, neque elegantius, neque verius in ea re dici, aut cogitari quidquam potuerit. Scævola nullius sibi rei cognitionem faciliorem videri dicebat, quam juris civilis; seu quod re-

vera sic esset, sive quod ita credi, homo gloriæ aliquanto cupidior, vellet. At Antonius Roicellus, quamquam non ipse quidem hoc diceret, ea in respondendo alacritate ingenii fuit, ut quisquis eum semel consuluisset, nihil cuiquam esse facilius affirmaverit, quam ei de jure publice respondere. P. Crassus Scævolæ frater dicere consueverat: nihil illum posse in jure civili sine dicendi copia, neque se amicorum caussas prius tractasse quam civile jus didicisset. Sed Antonius Roicellus, seu jus civile doceret, seu de jure publice responderet, sive in ea disciplina egregium aliquid, et posteris mandandum componeret, ita docebat, ita respondebat, ita componebat, ut (quod nostra ætate rarissimum est) omnium et jureconsultorum eloquentissimus, et eloquentium jureconsultissimus haberetur. Denique sub ipsum fere juventæ principium, quo tempore admirationi esse debuerat si vel solis jureconsultorum insignibus honestari meruisset, tantam præ se disputando, docendo, consulendo, scribendo, juris scientiam tulit, ut quomodo apud Romanos *catus Aelius Sextus*, eodem modo apud suos ipse, *egregie cordatus homo* vocaretur: neque illis minus vel utilitatis, vel ornamenti afferret, quam aut Lacedæmoniis Chilo, aut Romanis Cato, aut Atheniensibus Solon, ac Plato. At in qua disciplina hoc? in ea quæ ob diversas cum veterum jureconsultorum, tum Imperatorum, atque Pontificum sententias, et super eis jureconsultorum novorum partim glossas, partim expositiones, obscurissima, et laboris pæne infiniti nunc est. Vt enim volet quisque accipiat, ego veteres jureconsultos, sive illi a Numa, sive ab Atheniensibus, sive ab aliis quibuscumque didicerint, peritos fuisse non nego: sed eam disciplinam, si umquam fuit, nostra ætate difficillimam scio; simul quod jus imperatorium istud quod ab Iustiniano compositum est, veteres non habebant: simul quod pontificii quo nunc utimur, juris scientia, illis nulla erat: simul quod alio, et quidem longe meliore modo responsa sua prisci illi jureconsulti exponebant quam a nostri temporis jureconsultis mutilata nunc exponantur et manca: simul quod multa prisci illi dixerunt quæ, succedente paullatim latinitati barbarie, a novis jureconsultis ne intelliguntur quidem: simul quod, contra quam Impe-

pe-

perator edixit, tot jureconsultorum novorum volumina priscis exponendis edita sunt, tamque inter eos diversæ, immo vero etiam contrariæ sententiæ, ut eas etiam percurrere laboriosissimum sit, nedum in unum colligere, aut quæ cui præferenda sit, internoscere. Quo fit ut qui nunc civilis juris scientia vel mediocris evaserit, eum doctissimo cuique priscorum comparari posse existimem: qui porro summus, eum non Nervæ, aut Scævolæ, aut Crasso tantum, sed omnibus prorsus qui a veteribus magni habiti sunt, jureconsultis præferri debere affirmem. nam et vehementiore studio, et acutiore ingenio, et memoria promtiore præditum fuisse oportet qui ejusmodi sit. Si enim inter liberales disciplinas ulla est quæ hominem totum deposcat, juris civilis disciplina profecto ea est hac ætate, ut non hominem totum modo, sed duorum, si fieri posset, hominum vitam quam longa deposcat. Quo magis Antonium Roicellum admirari soleo, cui, cum primo quoque tempore jureconsultus summus evasisset, rarum et post hominum memoriam maximum assecutum esse ornamentum satis non fuit, nisi et eloquentiæ, quæ illi e vicino conjuncta est, operam daret, inque ea tantum brevi tempore studio, et exercitatione proficeret, ut eloquentissimo cuique par foret. Audisses in doctissimorum jureconsultorum cœtu publice de jure disputantem; distinguendi, ratiocinandi, atque diffiniendi modum admiratus fuisses: vidisses de maximis rebus responsa scribentem; ingenium, atque elegantiam mirandum in modum laudasses: auscultasses docentem; nihil aut apertius, aut verius, aut magis memoriter dici posse affirmasses: sensisses pro innocente, aut contra eum qui nocens foret, judicium subeuntem; utrobique vehementiæ tantum tribuisses, ut neque illum qui defenderetur, condemnari, neque illum cui dies dictus fuisset, absolvi posse putares: affuisses cum de uno quolibet nostrum qui propositam juris civilis, aut pontificii expositionem, disputationem, conclusionem vel in jureconsultorum collegio, vel in universitatis conventu, docte atque acute exposuisset, verba facere incepisset; de illo non optime sentire, nullo genere potuisses. quod si te forsitan ad forenses deambulationes, aut familiarem sermonem contulisses; locorum, temporum, persona-

ſonarumque ſic ei rationem conſtare vidiſses, ut cum inter loquendum feſtiviſſimus foret, ab eo tamen neque jocus magnitudine rei, neque gravitas facetiis minueretur: ſed plane (quod Cæſaris olim proprium ajunt fuiſse) ſic in rebus triſtibus remiſsus, in ſeveris hilaris eſset, ut ſi quando in ignotum quis caſu incideret, de natali ejus ſolo dubitaret, ac Siculum, Rhodium, Byzantium, aut Atticum, quæ loca ſermonibus hominum facetis abundant, crederet eſse tantiſper, dum ab his qui circa eum ſemper plurimi verſabantur, Aretinum eſse didiciſset. ita eum omnino cavillationis, joci, dicacitatis, et ſalis genus nullum latebat: nullum non opportuniſſime, et cum ipſa propemodum re quæ in manibus erat, natum dicebatur. Sed pluribus de his loqui quæ ab oratione funebri maxime aliena ſunt, res ipſa nos prohibet. Memoriam autem viri quiſquis inſpexit, non Simonidem Chium, quem apud Scopam fortunatum hominem memoriæ artem reperiſse affirmant: non Themiſtoclem, a quo non tam memoriæ quam oblivionis artem deſideratam narrant: non Carneadem, aut Sceptium Metrodorum, qui non ſecus imaginibus, quàm literis alii, quæ vellent ſcribere crediti ſunt: non alios denique præſtanti memoria viros illi comparandos putavit. Quantum eſt enim, mille civium cum quibus maxime verſeris quotidie, nomina memoriter pronuntiaſse, aut ignota tibi verba memoriæ mandare potuiſse, ad incredibilem illam Antonii Roicelli memoriam? qui in tanta civilis, ac pontificii juris librorum, gloſsarum, interpretum multitudine, ſimilitudine, varietate, nullum jureconſulti, Imperatoris, Pontificis, gloſsatoris, interpretis librum, nullam legem, nullam interpretationem, nullam ſententiam, nullum poſtremo (quod quidem elegantiuſculum foret) verbum non in memoria tamquam in theſauro quodam reconditum habuit, unde ad primum ſtatim congreſſum ab his qui eum ſequebantur, deducebant, auſcultabant, diſcipulis interrogatus, perinde atque alius paullo ante lectum, depromeret, ac ita depromeret, ut quid quis in ea re contrarium, ſimile, aut diverſum dixiſset, quæ communis opinio foret, quæ illis qui non ita ſenſiſsent, errandi cauſsa, tam facile explicaret, quam qui non memoriter pronuntiaret iſta, ſed lege-

legeret. Quamobrem cum ingens apud omnes, eos præcipue qui de ingeniis aliquid judicare valebant, Antonii Roicelli fama esset, magnum nomen, opinio grandis; Martinus eum Pontifex Maximus, qui difficillimo rei ecclesiasticæ tempore pontificatum administrandum susceperat, ut Xenophontem Cyrus, ut Diogenem Alexander, ad se maximis propositis præmiis accersivit, ut esset quicum, ubi difficilius aliquid incidisset, curarum suarum pondus divideret, consilia iniret, graviora omnia partiretur. Quo postquam pervenit, tantum sibi brevi tempore benivolentiæ conciliavit, tantum honoris atque ornamenti adeptus est, tantum apud singulos quosque auctoritatis promeruit, ut in urbe cum alias, tum eo in primis tempore doctissimorum virorum plena, paucissimos pares, majorem habuerit neminem. Denique in ea causa quæ potentissimo Poloniæ regi Ladislao adversus Romanum Imperatorem Sigismundum fuit, in qua, quoniam major toto orbe ullus non erat, a Pontifice Maximo sententiam ferri oportebat, in multis ac innumerabilibus viris doctissimis solus Antonius Roicellus inventus est cujus fidei suas fortunas, suum regnum, suam postremo vitam Ladislaus committeret. quod in regis Dejotari causa cum Ciceroni eloquentiæ merito contigisset, haud scio an ulli deinde præterquam Antonio Roicello contigerit. Quamquam si temporis, ac personarum habeas rationem, multo difficiliorem Antonius Roicellus provinciam suscepit quam Cicero. nam Antonius quidem Ladislaum adversus Imperatorem: Cicero Dejotarum contra privatos defendit. ipsi Imperatoris auctoritas invidiam faciebat: Ciceroni cum a nepote avum, a servo dominum accusatum defenderet, facile in utrumque fuit invidiam retorquere. ipse denique apud Pontificem, virum integerrimum, atque justissimum, cui nullæ uti aliquem timeret causæ erant: Cicero apud Cæsarem defendebat, quem (cum simulatione clementiæ servituti cives paullatim assuefecisset) quo minus in aliquem severior foret, dominandi cupiditas prohibebat. Et tamen felicitate longe maxima provinciam susceptam defendit; nam regi quidem quod receperat, ut salva illi forent vita, regnum, fortunæ, effecit: Imperatori autem tantum absuit ut defensione regis fieret inimicus, uti

tum

tum ei potissimum intimus esse inciperet; quod viri studium, diligentiam, fidem, is etiam contra quem exercebantur, non amplecti non poterat. Summo autem Pontifici tantum placuit hæc hominis moderatio, ut Roicellum fratris filium, quem ipse jureconsultorum insignibus honestaverat, ad Ladislaum Poloniæ, et Carolum Galliæ reges, de maximis atque gravissimis rebus legatum mitteret: ut jam quanti Antonium Roicellum vir maximus faceret, ignorare posset nemo qui alios etiam ejus gratia tanti fieri cerneret. Suffectus Martino est Eugenius eo nomine IV. atque, ut in hujuscemodi rebus fieri solet, nova in urbe Roma facta sunt omnia. Qui apud Martinum maximi fuerant, aut urbe excedere, aut privatos agere: qui contra auctoritate ne mediocri quidem erant, maximi fieri; et novis hominibus tota repente civitas compleri, novus denique ibi mundus videri. Sed enim spectata jampridem maximis in rebus Antonii Roicelli virtus dignitatem suam retinuit, atque adeo, ut quod certissime contigit dicam, majorem in modum auxit. Erant per id tempus inter Eugenium Summum Pontificem, et Sigismundum Romanorum Imperatorem, simultates non leves: succendebantur odia: ad arma paullatim ac bellum ventura res videbatur. et dum suis quisque principibus favere studet, de pace atque concordia loquebatur nemo; jamque parum aberat ut in ingentem flammam ignis ille erumperet. Quæritur qui tantæ rei ecclesiasticæ, immo vero totius orbis terrarum cladi occurrat, ignem exstinguat, pacis inter eos auctor fiat. Mussare omnes, quod ad nationem barbaram suopte ingenio, et Imperatoris indigna, ut ipsi arbitrabantur, patientis injuria stimulatam, proficisci tutum non erat, atque, ut tutum fuisset, a Pontificis dignitate alienum videbatur in Germania potius quam in Italia negotium confici: nec deerant qui affirmarent, quod libera de summa negotii tractatio in Germania, obstrepentibus circumquaque barbaris, futura non esset; ac Imperator dum ex nuntiorum missione metui se a Pontifice suspicatur, difficiliorem se præbiturus foret. nullo genere confici negotium posse: una tamen erat omnium sententia, si ab ullo confici posset, ab Antonio Roicello posse. Verum enimvero, cum quo minus

nus mitterent, ſimul quæ illi cum Ladislao rege Poloniæ pervetus neceſſitudo erat, prohibebantur, ſimul quod læſum ab illo nonnihil Imperatorem, et ob eam rem minus eum libenter de conditionibus pacis auditurum putabant. Ea tamen apud omnes de incredibili, ac divina pæne Antonii Roicelli prudentia opinio fuit, ut illum potiſſimum ex multis ampliſſimis viris deligerent cui provinciam iſtam mandarent. Miſſus itaque ad Imperatorem, tanta eum protinus virtutis admiratione affecit, ut ſummis ornatus laudibus, cum ingenti componendi negotii ſpe ad Pontificem remitteretur. Quem cum Pontifex denuo (ſic enim rei exigebat ſtatus) ad Imperatorem miſiſset, ille ab ſe ſe non prius dimiſit quam et Palatii comitem, qui apud Germanos honor eſt magnus, crearet, et equitum atque tabellionum creandorum, nothorum perinde ac legitime nati ſi forent, ad hereditatem patris admittendorum ei facultatem daret, ac liberorum emancipationibus quas judice auctore fieri leges jubent, auctorem eſse permitteret. Quem cum tertio Pontifex ad Imperatorem miſiſset, confecto tandem negotio redeuntem ſumma Vrbis lætitia optimus quiſque excepit. Neque plane minus ei honorificus hic reditus fuit, quam ille Agrippæ cum reconciliatam patribus plebem e ſacro monte in urbem reduxit: ſiquidem plebem et patriæ deſiderium, et rerum ſumma pænuria, patribus, cum quibus longa et magna illis conſuetudo fuerat, popularis hominis interventu conciliare facile potuit: at Imperatorem, et tot cum eo barbaras nationes, divitiis et omnis generis apparatu abundantes, quibus nihil umquam fuiſset commune cum noſtris, conciliare poſſe Pontifici nulla ne vehemens quidem neceſſitas videbatur. Mitto iracundiam quæ illius feræ gentis propria eſt: mitto odium quo in omnes Italos ſunt: omitto cupiditatem, quam tum demum expleri poſse rebantur cum rerum in Italia potiti forent: omitto multitudinem, atque ferocitatem, quibus ut potiri poſsent plurimum confidebant: mitto quod beato Silveſtro Pontifici Maximo a Conſtantino Magno urbis Romæ imperium cum traditum dicant, id agunt ut ſummo Pontifici Romanum Imperatorem præponendum oſtendant: omitto denique alia multa quæ conficiendæ rei ſpem omnem loco tam

Z ar-

arcto concluserant, ut nullus fere exitus foret. Quo major mihi videtur Antonii Roicelli et prudentia, et auctoritas, et magnitudo animi, et felicitas, et gloria postremo fuisse, quam Agrippæ fuit. Eo autem tempore cum nullæ illi foris occupationes forent (nam domi aut caussis agendis, aut responsis faciendis semper vacabat) præclaram illam, et inter pauca laudatam *monarchiam* composuit: in qua utrumque assecutus est et ut juris utriusque peritissimus haberetur, et ut rebuspublicis, optimatibus, regibus constituendis, moderandisque natus videretur. Mirum in Catone ajunt discendi studium fuisse, ob eamque rem sic illum minimi cujusque temporis rationem habuisse, ut neque tantisper dum senatus cogeretur otiosus esse voluerit, sed libros latinos, græcosque lectitaverit. non improbanda illa quidem studiosissimi hominis diligentia; sed Antonii Roicelli diligentiæ minime comparanda, qui inter ipsos pæne strepitus fori et raucas litigantium voces, non discendi (quid enim disceret homo disciplinis omnibus præditus?) sed docendi studio, opus elegantissimum, et post homines natos paci omnium accommodatissimum edidit. Quod quidem opus simul Eugenio Summo Pontifici, simul collegio Cardinalium placuit ita, ut cum sub idem tempus tota cum rege suo Gallia quibusdam intestinarum inimicitiarum veluti turbinibus agitata tumultuaretur, a Summo Pontifice ad sedandos eos motus, regi, cunctisque regni proceribus legatus decerneretur. Quam legationem ea et sedis Apostolicæ dignitate, et regis, ac procerum benivolentia gessit, ut a Pontifice quidem etiam absens majorem in modum laudaretur, a rege autem fortitudinis ac sapientiæ merito simul eques crearetur, simul in optimatum quos in omnibus negotiis gravioribus sententiam rogari mos est, numero conscriberetur. Cui cum pro instituto majorum, equestris ordinis ornamenta darentur, is qui in Sicilia nunc regnum tenet, qui ea tempestate Barrensium, atque Lothoringiæ ducem gerebat, Renatus, vir fortissimus, et tota Gallia nominatissimus, pedibus calcaria, et lateri gladium cinxit. quod mihi quidem ita præclarum videtur, ut incertus pæne sim, utri studium fuerit majus; Antonio Roicello rebus diligenter tractandis, an vero regi gratiis amplissime

sime

ſime referendis. Nam, ut equeſtris ordinis ornamenta prætereuam (quamquam a tanto rege decreta, et per eum data miniſtrum, præteriri ſine injuria nequeant) hominem privatum, alienigenam, Italum, numquam ante id tempus viſum, regni toto orbe clariſſimi moderatorem arceſſi, et conſiliorum ſapientiſſimi regis conſcium fieri, et in omnibus difficilioribus rebus ſententiam rogari, quid, oro, eſt aliud quam in regni partem vocari? Quod ſicut incredibilis, ac divina pæne viri virtus apud omnes etiam barbaras nationes, ad quas proficiſcebatur, obtinuit, ſic Italis ut eum apud ſe retinerent, cupiditatem non vulgarem injecit. Itaque cum Romam rediſset, Apuliæ de maxima et graviſſima re apud Summum Pontificem litigantis patronus arceſſitur: tum conſiſtorii Cardinalium, poſtremo etiam pauperum, quæ ſuprema in eo ordine dignitas eſt, advocatus eligitur. Quæ munera tanto ſtudio, cura, diligentia ſubiit, ut et præmia poſt hominum memoriam maxima conſequeretur, et honoribus ampliſſimis afficeretur, et cum vita functus fuiſset, in cælum recta conſcenſurus crederetur. Nam et quorum cauſsas agendas receperat, hos ei gratiam quantam maximam poſsent referre, ſolertia hominis compellebat, et Cardinalium conſiſtorium, apud quos de rebus difficillimis diſputabat, ut omni honore dignum apud eos haberi ſe ſciret, ſedulo operam dabant: et pro pauperibus quorum præcipua illi cura ut ne indefenſi forent fuerat ſemper, gratiam ei Deus, cum exceſſiſset e vivis, relaturus ampliſſimam putabatur. Si enim ei qui potum aquæ frigidæ in diſcipuli nomine minimo cuiquam dediſset, ſalvam fore ſuam mercedem homo Deus ſpopondit, multo magis Antonio Roicello, qui res fortunaſque pauperum, et vitam poſtremo ipſam defendendam receperat, ſalvam, et laboris ac diligentiæ merito, maximam præparaſse putandus eſt. Itaque (quod nulli forſitan, aut certe pauciſſimis mortalium obtigit, ut cum divitiarum, atque honorum præſentis vitæ plurimum habuiſsent, futuræ præmia ſperare idemtidem poſsent) id Antonio Roicello tanta utrimque abundantia contigit, ut in eo exornando certaſse cum ſuperis homines videantur. Neque hoc ideo dixi quod præſentis vitæ præmia quantacumque minimo futuræ

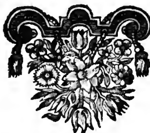
bono comparari posse existimem, sed quod homines quidem quanta poterant dederint, majora daturi si potuissent: superi autem cum parvis facile superare potuerint, maxima tamen et ipsi dare maluerunt. Possem de liberis ejus Ioanne homine religiosissimo, Guidantonio jureconsulto eloquentissimo, Francisco integerrimo viro, Prospero bonæ indolis adolescente: ad hæc et de filiabus honestissimis et pudicissimis feminis afferre in medium plurima; sed partim quia temporis excludor angustiis, partim vero quia nihil in domo, familia, civitate, Italia, orbe denique toto, Antonio Roicello majus invenio, de ipso verba facere malo, cum præsertim ad me meosque pertinere vel tantulum possit quod dicam. Nam Eugenius IV. (is de quo supra mentionem feci) Pontifex Maximus ex urbe nostra, optima Condolmariorum familia oriundus, aviæ meæ paternæ avunculus, cum et Antonio Roicello laborum pro rei ecclesiasticæ dignitate, Romæ, Florentiæ, Ferrariæ, ad hæc in Germania, in Gallia, in toto denique christiano orbe susceptorum, gratiam referre, et patriæ, in quam pietate semper incredibili fuit, sui amoris monumentum relinquere aliquod vellet, id per literas egit ut quingentis in annos singulos aureis nummis Venetis ex senatusconsulto decretis in hanc urbem arcessiretur; futurum ratus, si homini placuisset conditio, ut illius quidem senectuti præsidium aliquod, suis autem civibus, qui plurimi studiorum gratia istuc confluunt, pontificii juris ab eo discendi utilitas longe maxima pararetur: et idemtidem, quoniam tanti viri famam secuturi plurimi forent, urbi simul publice, simul private honoris atque emolumenti non parum accederet. Accepit conditionem, quod obeundis toto orbe legationibus defatigatus jam erat, et senatus Veneti auctoritatem nullo non tempore magnifecerat. Et (ut ex patrimonio seu quod habuerat, sive quod agendis caussis responsisque faciendis acquisierat, vivere honeste posset) dulcius ei videbatur, disputando, componendo, docendo, quamplurimos similes sui relinquere. Huc itaque cum omni domo sua exspectatissimus commigravit, et octo ac viginti annos totos pontificium jus incredibili auditorum frequentia docuit: nullo non anno publice de rebus difficillimis disputavit: multis, atque

adeo

adeo universis pæne qui civilis aut pontificii juris insignibus ex decreto collegii perornandi forent, insignia contulit. Senatus in gravissimis, ac periculosissimis reipublicæ negotiis consultor, adjutor, et propugnator fuit: libros elegantissimos, et juris pontificii disciplinæ accommodatissimos edidit: nec umquam, decrepitus etiam, domi nisi in bibliotheca repertus est: ut in eodem pæne lecto, velut alius Terentius Varro, aut Sophocles alius, et spiritum emiserit, et egregiorum operum studium intermiserit. Mortuus inter suos est: funus clarissimorum virorum, et pudicissimarum feminarum frequentia post hominum in hac urbe memoriam maxima elatum: sepulcrum e Pario marmore permagnificum in sanctissimo beati Antonii fano constructum: sacerdotum tota civitate pro eo preces ex instituto ecclesiæ fusæ: nihil denique prætermissum quod ad corpus, ad animam, ad memoriam hominis quam diutissime celebrandam, ad eorum denique qui superstites ei sunt, consolationem pertinere potuerit. Hæc cum singula, tum vel maxime universa intuentibus, audientibus, cogitantibus, dolorem minuere majorem in modum possunt. vivere quippe atque incolumem esse autumant, quem tot, et tam magnifica ordinum universorum officia singulis quibusque nostrum, qui circa hæc occupati sumus, vivere vel faciunt, vel ostendunt. At vero illa quæ superius exposuimus, quod clarissimis ortus majoribus omnium splendorem, gloriam, famamque superaverit; quod legitimationum libellum, quod *monarchiam*, quod civilis ac pontificii juris libros complures et adolescens, et decrepitus, et forensibus negotiis occupatus, ediderit; quod Poloniæ regem, quod Apuliam, quod pauperrimum quemque defenderit; quod legatione ad Romanum Imperatorem, ad Galliæ regem, ad omnes regni ejus proceres honorificentissime perfunctus, et plurimis a Summo Pontifice, a Romano Imperatore, a Cardinalibus, a senatu denique Veneto præmiis affectus sit; quod postremo docendo pontificio jure maximum discipulorum numerum meliorem effecerit (scire enim quid facto sit opus, innocentis vitæ principium quoddam est) hæc, inquam, quæ superius exposuimus, quidquid reliquum doloris fuit in admirationem convertunt: et (quod eum qui sic vixit, sic mortuus

est,

est, inter beatos collocatum fuisse oportet) ab admiratione in lætitiam transferunt. Nam si omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certus in cælo est ac definitus locus, ubi beati sempiterno ævo fruuntur: si nihil est illi principi Deo qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia, cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: si earum rectores, conservatoresque profecti ex cælo revertuntur in cælum, ut apud Tullium Ciceronem Africanus Scipio auctor est; Antonio Roicello profecto, qui non urbem modo unam, sed multas, et grandes provincias incredibili sapientia conservavit, adjuvit, auxit: qui concilia, cœtusque hominum inter se dissidentes juris utriusque scientia, qua nulli erat secundus, benivolentia mirifica sociavit: qui rectoribus, atque conservatoribus eorum uti quam optime regerent conservarentque, nullo non tempore consilium atque auxilium tulit; certus ac definitus in cælo est locus, ubi beatus sempiterno ævo perfruitur. Quæ nos, si eum amamus, ut certe facimus, partim lætitia non mediocri afficere, partim vero quo eo frui possimus aliquando, ad imitandum debent impellere.

PAVL-

PAVLLI BARBI
PATRICII VENETI,
duorum Summorum Pontificum consanguinei;

utpote qui Evgenii quidem IV. sororis filius,
Pavlli vero II. germanus frater fuerit;

AD LVDOVICVM XI.
Caroli Victoris filium, Galliæ regem

ORATIO

Habita Turoni, Venetæ Reipublicæ mandato, VI. Idus Decembris, anno a partu Virginis MCCCCLXI.

adhuc inedita.

Redo te fortassis admiraturum, Ludovice Christianissime, ac Maxime Rex, vosque Reverendissimi Patres, Illustres Domini, ceterique omnes præstantissimi viri qui adstatis, quod ego potius dicere incipio, qui ætate inferior sum collega meo ornatissimo & præstantissimo viro, mihique propterea nimium arrogare videor. Quibus velim, tibique in primis, Serenissime Rex, Illustrissimi Senatus nostri diu servatam, laudabilemque consuetudinem notam esse. mos enim vetus est senatus nostri publicis in magistratibus, sicut ætate majores quoscumque ætate minores quacumque etiam dignitate præditos anteire, ita ætate minoribus tum vel maxime exponendarum lega-

legationum onus injungere. Quod mihi, cui jussa capessere fas est, eo magis lætandum esse video, quo singulari sapientia, et eloquentia præditus insignis vir Bernardus Iustinianus collega meus, omissa per me, sua præstanti virtute facile adimplere, et subministrare poterit. Exsuscitat etiam animum meum, et majorem ad dicendum facit, eximia atque incredibilis humanitas et clementia tua in omnes, christianissime rex, et in primis erga senatum nostrum; et senatus nostri in te tuosque clarissimos progenitores perpetua observantia, atque invicem singularis benivolentia, mutua et præcipua caritas. Legatio præterea talis est, in qua oratio nemini deesse possit. Quamquam a me dicendi imperito numquam, a nobis vero utrisque composite ornateque dictum iri hoc tempore minime exspectandum sit. Nam diversa penitus ac maxime contraria senatus nostri perturbatione commoti, non satis diserte orationem componere aut expolire possemus: dolentes enim, gaudentesque nomine senatus nostri, de obitu clarissimi patris tui mœrorem ingentem, de tua in regnum successione immensam lætitiam, postremoque etiam in hac sublimi regii culminis majestatis tuæ celebritate honorem tibi exhibituri venimus. Etenim, ornatissime rex, cum primum senatus noster de obitu serenissimi patris tui certior factus est, non mediocri ægritudine ac mœrore confectus, veterem progenitorum tuorum, et tuam erga se benivolentiam et amorem, et suam pariter in illos, et in te perpetuam observantiam reminiscens, gravem animi dolorem molestiamque concepit, vicemque illius perinde ac debuit moleste graviterque tulit, communemque ejus interitus calamitatem sibi fore existimavit. Qui sane, si non longe absuisset, universusque ad te ire potuisset, quam lubentissime venisset, coramque suum dolorem tibi declarasset. quod cum minime facere potuerit, ut officio suo in parentem optimum, et benemeritum fungeretur, nos ad te oratores ex ordine suo, vices eorum acturos dimiserunt. Dolet enim et vehementer angitur senatus noster, et nos sane pariter cum illo, talem ac tantum principem e vita sublatum, cujus sapientiam, prudentiam, memoriam in providendis rebus; fortitudinem, constantiam, magnanimitatem in aggrediendis,

et per-

et perficiendis; modeſtiam, gravitatemque in gerendis, et adminiſtrandis; juſtitiam, fidem, caritatem, clementiam, magnificentiam in tractandis, et diſtribuendis; denique vitam, mores, inſtituta, et præcipuam religionem, quaſi quoddam refugium et receptaculum univerſi chriſtiani nominis fore opinabantur. Ad illum principes, nationes, reges de dubiis rebus, et communibus infortuniis conſulturi, de periculis opem laturi, undique tamquam ad quoddam oraculum, et communem parentem, patronumve confluebant. Quorum alios conſilio, aut ope juvabat, alios benignitate et clementia fovebat, nonnullos calamitate et miſeria levabat, neminem denique a ſe triſtem dimittebat. Sed, ut ceteras ejus præclariſſimas res geſtas, et ſingularia facinora omittam, ac divinam potius quam humanam ejus benignitatem et clementiam, quibus in omnes uſus eſt; regnum nonne hoc celeberrimum, ſeu temporum malignitate, ſeu alia quacumque ratione jam pridem attritum, ac penitus proſtratum, non minus humanitate et clementia, quam armis ad priſtinam gloriam dignitatemque reſtituit, et non modo reſtituit, ſed ad cælum uſque perduxit? ut a Carolo illo Magno, a Carolo, inquam, illo hujus ferme regni primo auctore, et non ſolum hujus regni, ſed multorum quoque regnorum domitore et domino, et demum imperii Romani jam pæne prolapſi et jacentis reſtitutore, et Romanæ eccleſiæ acerrimo tutore, ab illo, inquam, Carolo Magno, nemo illuſtriſſimorum progenitorum tuorum major, aut potentior, non modo meo, ſed multorum quoque judicio, Carolo patre tuo haberi, aut cenſeri debeat. Verum hæc, sereniſſime rex, etſi tanta ſunt quanta humana ratio vix conſiderare queat, tamen minora longe exiſtimantur his quæ pro ſalute chriſtiani nominis ardore quodam et zelo religionis ſæpius geſsit, et meditatus eſt; quæ pro infidelium, Turcorum maxime, impugnatione, et expugnatione proſecutus eſt. Quæ ſane quanto communiora bona fuerunt, et ad chriſtianam religionem ſpectantia, tanto ampliora, pretioſiora, et illuſtriora merito ſunt exiſtimanda. Eugenium IV. Pontificem Maximum, avunculum meum, perpetuo ardore ſpurciſsimæ ſectæ nefandiſsimi Machometi delendæ, ac funditus ex univerſo orbe

tollendæ flagrantem, nonne sæpius oratoribus ad illum misſis non ſolum conſiliis, et auctoritate juvit, ſed auxiliis quoque impulit, irritavit, accendit? cujus ſane rei nos quoque teſtes ſumus. Nonne Nicolaum optimum illum quidem ſed mitem Pontificem, ſegnem torpentemque excitavit? Nonne Calliſtum Pontificem, ingentis ſpiritus virum, per ſe in ruinam Turcorum proclivem, ardentem, ac pæne præcipitem fecit? Quid illa quæ hac ferme tempeſtate Mantuæ per oratores ſuos univerſo orbe adſtante in conſpectu Pii Maximi Pontificis pollicitus eſt, ſi cetera obſcura eſsent, nonne luce meridiana clariora ſunt? Quid quod non minus, dum hoc apud Pontifices gereret, ceteros quoque chriſtianos principes, nationes, civitates, reges legationibus ſollicitavit, invitavit, induxit, provocavit, accendit, aut requiſitus facile obſecutus eſt? O admirabilem animi magnitudinem! o excelſum, ac pæne divinum animum! o ingentem fidei, ac chriſtianæ religionis ardorem! o chriſtianiſsimum principem! cujus ſane cognominis excellentiam ſi antehac illuſtriſsimorum progenitorum ſuorum ſeries propter illuſtria et præclara pro eccleſia, et chriſtiano nomine facinora non promeruiſset, hic ſane, hic, inquam, Carolus pater tuus mereri debuerat. Sed me dicendi impetus in vaſtum, et in immenſum pelagus rerum geſtarum illuſtriſsimi, et chriſtianiſsimi patris tui rapuit, et a cauſsis, et rationibus doloris et ægritudinis ſenatus noſtri ad univerſi pæne orbis rationem deduxit. ſtringam igitur, ſtringam orationem meam, et ad noſtra ſermonem convertam. Quanta erga ſenatum noſtrum, quanta ſemper humanitate et benivolentia uſus ſit, quantoque honore et dignatione eum proſecutus fuerit, non facile explicari poſset. Quamquam hæc non magis patris tui propria, quam multorum quoque progenitorum tuorum, et tui ipſius, ſereniſſime rex, communia ſunt. ſed de genitore tuo nunc ſermo eſt. Teſtis eſt dominus Ioannes de Mancii, qui ad nos orator miſsus pro rebus quibuſdam declarandis, quæ patris tui eſset mens, et qualis animus erga ſenatum noſtrum, patefecit. Teſtes ſunt dominus Ioannes de Ianbes, et ceteri oratores qui annos ab hinc duos legati ad nos profecti vetuſtiſſimam benivolentiam, et præcipuum amorem, qui ſemper
inter

inter christianissimam domum tuam, et senatum nostrum exstitit, longa et luculenta oratione explicantes, amicitiam renovarunt, communicaruntque plura cum senatu nostro, ex quibus quanta nos benivolentia, et dignatione prosequeretur, facile cognovimus. Testis est denique dominus Nicolaus Parvi, secretarius, et orator ejus; qui inter cetera senatum nostrum ad reformationem christianæ religionis, et Turcorum impugnationem invitavit. Hæc enim, serenissime rex, maximi amoris et benivolentiæ, nec minus dignationis et honoris illustrissimi patris tui erga senatum nostrum signa fuerunt. Merito ergo senatus noster, merito, inquam, mœrore ac dolore talis ac tanti defuncti regis confectus est; cujus interitu ipse jacturam optimi, et sui benivolentissimi principis passus est, et universum pæne orbem quasi communem parentem patronumve amisisse cognoscit. Quocirca, serenissime rex, cum idem senatus noster in hoc tuo gravissimo et acerbissimo luctu, tuam majestatem nonnulla consolatione * egere, statueretque satius reticendum esse quam in ipsa consolatione deficere, ne potius audacis quam benivoli et amici officio functus fuisse argueretur; præterea cum divinam potius quam humanam sapientiam tuam, eximiamque constantiam considerasset, et in utramque fortunam te semper paratum, armatumque intelligeret, frustra id operis tui consolandi a se, et a quoquo alio suscipi arbitratus est, facileque tete ipsum tibi medicinam attulisse speravit; cogitasseque homines nos ea lege natos esse, ut non modo quandoque moriendum sit, sed etiam ut omnibus telis fortunæ propositi essemus, neque recusare debeamus quin ea qua nati sumus conditione vivamus, neque tam graviter eos casus feramus quos nullo pacto vitare possimus, vel aliorum quoque similibus casibus consideratis nihil novi nobis accidisse putemus. Sed neque hæ, neque ceteræ consolationes quæ solent a sapientissimis viris usurpari, memoriæve quæ literis proditæ sunt, tantum te, christianissime rex, consolari potuerunt, vel possunt, senatus quoque nostri mœrorem doloremque minuerunt, quantum quod propter præclarissimas gestas res, eximiasque virtutes clarissimi patris tui, non modo illum non exstinctum esse, sed quotidie magis magisque inter ora hominum versatum iri

certo ſcit; ſemperque honos nomenque tuum, laudeſque manebunt, et cuicumque ſcriptorum ampliſſima copia et facultas ſuppetet divinas illius virtutes, et clariſſimas pace et bello geſtas res literis, et immortalibus monumentis mandare. Illud autem quod maxime ſenatus noſtri deſiderium patris tui, mœroremque obitus ejus non modo minuit, ſed penitus etiam ferme delevit, et non modo delevit, ſed in ſummum gaudium lætitiamque convertit, illud, inquam, fuit, chriſtianiſſime rex, quod tu in demortui patris tui locum, ut æquum et par fuerat, ſucceſseris; ſed quodammodo, etiamſi non ordine ſucceſſionis ad hoc regium culmen pervenire debuiſses, tamen univerſi ordines prælatorum, principum, et populorum hujus tui ampliſſimi regni te impulſuri, immo vi ad regnum capeſſendum attracturi fuiſse viderentur. nec injuria ſane; tanta eſt enim magnitudo tuarum illuſtrium, ac pæne divinarum virtutum, ut non modo qui te norint, ſed univerſi etiam qui te audiunt, te intueri, te cognoſcere, et quaſi parentem, vel dominum habere deſiderent. Quæ cum ita ſint, quamquam cum præclariſſimis virtutibus tuis, et maximis geſtis rebus, tum animi, et fortunæ dotibus ita inſignitus ſis, ut nihil ad tuam perfectam, cumulatamque gloriam addi poſse crediderim, peto tamen a majeſtate tua, clementiſſime princeps, ut æquo animo patiaris nonnulla ex innumerabilibus maximiſque virtutibus tuis non dico enarrare (neque enim dies ſufficeret) ſed percurrere: quæ ſi non decori et ſplendori tuo quidquam, nobis tamen ea repetentibus, tum his ampliſſimis et præſtantiſſimis viris non mediocrem voluptatem allatura ſunt. Equidem ſic exiſtimo, reverendiſſimi patres, illuſtres domini, ceterique clariſſimi viri, regem fide, innocentia, atque in primis religione præditum eſse oportere: deinde fortem, juſtum, gravem, magnanimum, liberalem, prudentem, modeſtum; quæ omnia ita ſumma eſse in hoc Ludovico ſereniſſimo rege accepimus, ut ea ab ineunte ætate, et ab ipſis incunabulis pariter cum lacte nutricis ſuxiſse appareat, atque in animo et pectore ejus, tamquam in ſacrario quodam et ornatiſſimo templo, inſidere videantur. Etenim, ut ad nos delatum eſt, quis illo integrior, aut modeſtior? quippe qui a

pue-

puerilibus ludis, ac pæne teneris unguiculis excedens, effigiem ipsam innocentiæ, et gravitatis expressit: qui in adolescentia ab omnibus lasciviis, libidinibus; in reliqua ætate ab omni cupiditate, ambitione, luxu sensus omnes, oculos, manum, animumque retraxit. Quid dicam de excelsi animi ejus magnitudine ac robore? qui cum primum sibi per ætatem licuit, in ipso primordio juventæ, ne dicam adolescentiæ, milites cogere, ductare exercitus satagebat; deinde si quando opus esset, quanta prudentia, et magnanimitate hostem provocare, aciem struere, prælium conserere, vel receptui imperans commode pedem referre, gradum sistere, locum castrorum deligere, metare castra, procurare exercitui necessaria, vigilando, equitando: die noctuque providere ne quod detrimentum exercitus pateretur: disciplinam militarem coërcere, delinquentes pro delicti conditione acrius, leviusve punire: omnia denique non solum imperatoris optimi, sed strenui quoque militis officia exercere. Iam vero quanta providentia consilia hostium præripiebat? ut prius illum eorum commenta intellexisse quam ferme se decrevisse cognoscerent. Tua industria, tuis operibus, magnanime rex, sæpius patrem tuum maximis laboribus, et gravissimis periculis liberasti. non injuria quidem non minus tibi quam illi in expeditionibus quas pro tutela, et instauratione regni suscipiebat, tributum est. Quid in ceteris rebus animi magnitudinem tuam, prudentiam, modestiamve declarem? quæ etsi innumerabilia sunt, et præclara illa quidem per se se, tamen cum his comparata minora fortassis viderentur. Iam vero quid de benignitate et clementia, et ceteris hujusmodi virtutibus tuis differam? quæ si hactenus in te dubiæ, aut obscuræ fuissent, in hoc primordio regni tui satis declarasti quis fueris, et qualis futurus sis; quippe qui æmulis etiam tuis aut ultro pepercisti, aut appellatus facile gratiam reddidisti: quam beneficus in cunctos fueris, quam benignus: ut amicos a te suffragia et auxilia petentes non modo calamitatibus levaris, juveris, defenderis, sed ultro etiam pro singulari clementia, et animi magnitudine tua aut opem præstiteris, aut præstiturum pollicitus sis. cujus sane rei senatus noster locupletissimus testis est. Nam bello quo adversum nos illustris-

lustrissimus Franciscus Sfortia dux Mediolani gerebat, ob vetustissimam, perpetuamque progenitorum tuorum, et tuam erga nos benivolentiam et caritatem, te in auxilium opemque nostram cum ingenti exercitu venturum spopondisti: idque nobis tuo nomine illustris marchio Montisferrati significavit. Quæ res cum nobis quam gratissima fuisset, cum primum opportunum tempus cognovimus, ad majestatem tuam nobilissimum virum Franciscum Venerium oratorem misimus, qui te in auxilium opemque nostram, ut pro tua singulari in nos benivolentia et caritate promiseras, invitaret. Hoc loco quibus verbis, aut qua voce, aut quo ordine humanissima et benivolentissima responsa tua referam, serenissime rex? Exstant literæ ipsius oratoris nostri, quibus senatui nostro significavit, te non minus quam patronum et parentem ejus, auxilia alias oblata obtulisse, et tunc quoque quam lubentissime allaturum. O ingentis spiritus virum! o magnam, inauditamque clementiam! o immensam, ac pæne divinam caritatem! Quæ quidem eo explicavi non magis ut beneficentiam, et clementiam tuam in omnes ostenderem, quam ut ingentem amorem, et præcipuam caritatem tuam erga senatum nostrum declararem, atque etiam ut ea de caussa nomine senatus nostri tibi gratias immortales agam et habeam, perpetuoque senatum nostrum tuæ majestati devinctum obnoxiumque futurum cognoscas. Sed ea res tunc pace secuta intermissa est. Verum ut ad reliqua progrediar, quid religionem tuam maximam commemorem? intellexi quantò ardore in honorem ecclesiæ Dei, ac christiani nominis semper sollicitus fueris, quanto desiderio Turcos impetendos, delendos, et spurcissimam nefandissimi Machometi sectam penitus exterminandam concupieris. usque adeo ut ea quæ a patre tuo christianissimo principe ferventer, et christiane sæpius apud Pontifices Romanos, et alios principes orbis agitata fuerant, tuo quoque consilio, et suasione vel cum semotus a patre, tua etiam industria tractata, et sollicitata fuisse non dubitetur. Ex qua sane sola re sicut et ceteri progenitores tui, ita et tu perpetuam et immortalem gloriam consequeris. Iure igitur senatus noster obitu serenissimi patris tui mœrorem doloremque conceptum non modo minuit, sed in summum gaudium, et ingen-

gen-

gentem lætitiam tua assumtione convertit: qui te non dissimilem illustrissimis progenitoribus tuis, et patri tuo clarissimo principi, immo longe præstantiorem futurum confidit: qui a parentibus et virtutum imitationes, et regni potentiam, et singulares, ac pæne divinas proprias virtutes habeas; ut tu non minus tuæ clarissimæ et celeberrimæ domui, quam ipsa tibi splendoris et gloriæ allatura esse videatur. Exemplis ergo tuorum præclarissimorum progenitorum, et Caroli Magni, immo maximi, excellentissimis virtutibus invitatus, sequere maxima bona tuæ præstantissimæ naturæ: justitiam cole, pietatem, fidem, spem, caritatem, et ante omnia religionem, nec in hac inferior esse velis ullis excellentissimis tuis progenitoribus: sed sicut vel pares, vel potius majores virtutes habes, et similiter regni vires, ita majora facito pro nomine christiano, et imitare Carolum Magnum, vel evince potius; hæc enim apud homines maximum et immortalem, apud Deum gratissimum efficient. Gratulamur ergo tibi, serenissime rex, nomine senatus nostri, de assumtione tua dignissima: gratulamur regno tuo: gratulamur ecclesiæ Dei, et universo nomini christiano. Gaudeamus ergo omnes in Domino diem festum celebrantes in honorem hujus Ludovici serenissimi regis, de cujus assumtione gaudent Angeli, et collaudant Filium Dei: lætitia nostra sit nota vobis omnibus, reverendissimi patres, illustres domini, ceterique clarissimi viri, tibique in primis, christianissime rex. Postremo ut intelligas, serenissime rex, qualem erga te animum senatus noster gerat, venimus ut te, quoad ejus fieri potest, quam maxime honore afficeremus, et ut in laudem et gloriam tuam alios quoque accenderemus pro tuis præstantissimis virtutibus. Honor enim, ut a sapientissimis viris diffinitur, est exhibitio reverentiæ in signum virtutis. Qua tua excellentissima virtute accensi tibi honorem et venerationem nomine senatus nostri afferimus, si quid tamen senatus noster honoris et gloriæ tuæ majestati afferre potest; sed quisquis, aut quantuscumque is sit, aliorum sit judicium: ab optimo certe, et deditissimo animo senatus nostri erga majestatem tuam proficiscitur. In calce demum orationis meæ tuæ majestati, humanissime rex, nomine sena-

tus nostri tamquam tui deditissimi et observantissimi fortunas omnes, dominatum, et quidquid juris aut ditionis ejus est, qualiacumque et quantacumque illa sint pro dignitate et amplitudine tuæ regiæ majestatis offerimus. Et ne aut ignari, aut ingrati omnino videamur eorum quæ per serenitatem tuam erga nos facta sunt, non ab re nobis visum est, magnanime rex, tuæ majestati gratias quantas maxime possumus agere pro eximiis et excellentissimis honoribus nomine tuo, et in gratiam tuam nobis collatis. Nam per Deum immortalem, nihil ornatius, nihil illustrius, nihil splendidius fieri potuit quam quod a majestate tua, et a tuis erga nos suscipiendos, et ornandos factum est; ut facile appareat, quæcumque in nos contulisti, non solum a magnificentissimo, et illustrissimo rege profecta fuisse, sed ab eo rege sane, qui si non esset, facile omnium supremus haberetur. Itaque iterum tuæ majestati gratias ingentes quantas pro virili nostra maxime possimus, agimus; referre tamen nequaquam valemus. quod ipsum etiam agere a nobis nullatenus fieri posse existimarem, nisi nos dignitas, et auctoritas senatus nostri aliquantulum recrearet, cui hæc a serenitate tua per nos impensa, et impendi cognoscimus: qui profecto si non pares, saltem perpetuo habere, et referre gratias tuæ majestati poterit, et magnitudini honorum et ornamentorum tuorum in se collatorum, crebra gratiarum relatione aliqua ex parte respondere.

BER-

Digitized by Google

BERNARDI IVSTINIANI
PATRICII VENETI,
qui Laurentii viri sanctissimi fratris filius fuit,
AD LVDOVICVM XI.
Caroli Victoris filium, Galliæ regem
ORATIO
Habita Turoni, anno a partu Virginis MCCCCLXII.
VIII. Idus Ianuarias

FESTO DIE EPIPHANIAE DOMINI.
cum a rege, militiæ, seu equestris ordinis insignibus ornatus esset.

Vsceptis a te, gloriosissime Rex, militaris honoris insignibus, sentio quam sit officii ostendere tibi gratitudinem animi mei, quem pietatis erga me tuæ certissimo testimonio devinxisti. Nam cum id honoris non velut rex, sed ut pater; non velut servo, sed ut filio tribueris; quo pacto possum hoc commune gratiarum officium prætermittere, nisi summæ ingratitudinis reus et esse velim, et haberi? Omitto enim, dignitas ipsa militiæ quanta sit, quæ a sacris Imperatoribus instituta, legibus confirmata, præcipuis insignibus, et privilegiis donata est, ut in hujusmodi munere legitimum

 quod-

quoddam teſtimonium virtutis appareat: omitto præterea, tu quantus es qui detuliſti; quippe ſi regnum intueor, regum omnium maximus; ſi opes, opulentiſſimus; ſi virtutem, optimus; ſi religionem, chriſtianiſsimus; ſi denique ſimul omnia, glorioſiſsimus; adeo ut quidquid umquam ſummus Deus in terris aut multis ſæculis in uno principe, aut multis principibus in uno ſæculo contulit, id omne in te unum vel naturæ, vel fortunæ, vel gratiæ cumulata felicitate congeſſerit; magnum profecto aliquid humano generi promittens. Omnia igitur hæc quo majora ſunt, eo plus debeo: quo plus debeo, ſane eo magis ſilere non debeo. niſi quod de omnibus excellentiſsimis tuis laudibus dicere neque hujus temporis eſt, neque loci; aliud enim eſt laudare, aliud gratias agere. diſtincta officia, diverſæ rationes. Illi qui laudant, per omnia exſpatiari debent et excurrere, ut his diebus fecit vir clariſſimus, et eloquentiſſimus Paullus Barbus collega meus, qui de tuis laudibus univerſis pro munere legationis luculentam et ampliſſimam, atque te rege dignam habuit orationem: mihi vero illud unum relictum eſt ut ea ſolum attingam quæ ſponte ſua veniant gratiarum officio reſpondentia; non velut exarata, ac longius accerſita. Quid igitur? militareſne tuas laudes exſequar, quia me militem feciſti? an potius humanitatem, facilitatem, comitatem, per quas feciſti? Nempe imperatoria tua virtus, quamquam omnium linguis, omnium literis prædicanda, æquo tamen animo patiatur neceſse eſt, ſi, ea omiſsa, de humanitate nunc loquar, cui plus ſum obligatus. Neque enim fortitudo tua me militem fecit, ſed humanitas. illa ſiquidem me nudius quintus ad hoc munus invitavit: illa cunctantem impulit: illa denique hodie ornatiorem reddidit et clariorem. Fuit enim hoc primum egregiæ humanitatis tuæ ut prævenires quem amas honoris officio, non ut peteret, exſpectares. quam pulcrum autem hoc, et vere regium! Nam ſi laus illa judicatur, conferre petenti opem; quid ſi ultro ſola virtute ductus non tam petenti quam bene merenti tribueris? Ergo, inquies tu, aut de me, aut de virtute benemeritus? non equidem id dico, utinam autem dicere poſsem. Sed de virtute dicam aliquid alio loco; et ita dicam, ut te fortaſse

mu-

muneris tui non pigeat: de te autem, optime princeps, bene mereri qui potui? privatus ego de rege maximo; deque eo quem umquam antea non vidissem? Ne te tamen pœniteat, dicere illud libet, clarissimorum regum eum morem fuisse ut rogare alios mallent ut acciperent, quam ipsi ab aliis rogarentur ut darent. Archelaus enim rex, unus ex Alexandri ducibus, cum solemne convivium paravisset, ignobilis quidam poëta scyphum aureum quo rex utebatur, dono petivit. rex, quamquam moveretur hominis impudentia, jussit tamen aliquid illi dari; scyphum autem tradidit Euripidi poëtæ nobili, qui seorsum stabat, et nihil petebat. *Accipe*, inquit, *hunc scyphum tu pro ingenio, et modestia tua*. Sapienter quidem Archelaus, et ingenue, qui regium existimavit et petenti dare aliquid, et bene merentem ut peteret, non exspectare. Sed eritne illi poculo sua laus: honori tuo, Ludovice, non erit? et memoriam tot sæculorum Archelai scyphus merebitur: Ludovici dona militaria tam clara, tam illustria, oblivione interire patiemur? Quid Alexander ipse? nam cum, ut erat benignissimus, largiter amicos honestaret, questus Serapion amicus est, se præteriri. *Tua culpa*, inquit Alexander, *quia tu me non petis*. cum autem postridie pila luderet, et Serapion pilam non mitteret ad eum, *quid*, inquit Alexander, *mihi pilam non mittis? Tua culpa*, inquit Serapion, *quia tu me non petis*. Erubuit Alexander commotus hominis argutia: ultus autem nihil ultra est, quam ut eum statim magnis honoribus afficeret. Quod si erubuisse, interdum videretur tam gratum, et laudabile; quale factum tuum, Ludovice, censebimus, qui nihil gessisti quod te pœniteret? Sed tædet, amplius peregrinis exemplis uti; præsertim cum ad Carolos, Pipinos, Ludovicosque tuos mentem animumque refero; qui omnes literas, et historias, omnem denique terrarum orbem virtutum omnium gloria repleverunt: qui non minus humanitate, comitate, munificentia, quæ propriæ videntur esse Francorum regum nominis, et sanguinis, non minus, inquam, his artibus, quam ense, aut hasta imperium pæne terrarum, et æternitatem nominis consecuti sunt. Hos tu non æmularis, sed vincis; non sequeris, sed antecellis. Testes citarem hanc princi-

pum multitudinem quæ te circumſtat, niſi vererer ne muneribus tuis irretiti a teſtimonio prohiberentur. quod ſi ita eſt; cauſsa noſtra victa eſt : ſi tam late patent beneficia tua, ut nemo reperiatur a tuis largitionibus immunis. At quemadmodum invitaviſti ? qua oris gratia ? qua ſuavitate verborum? Quam novum autem erat videre, regem orare, ſervulum deprecari ! O admirabilem humanitatem ! qui jubere poteſt, orat; qui parere debet, negat. et quid illud? ſuſcipere honorem. Quis hoc crederet? poteratne honore melior dari res, aut optabilior deſiderari? cur tamen ita facerem, dicam paullo poſt. Sed tu regiæ majeſtatis oblitus, paternæ pietatis memor, compellas me nomine : Cardinalium corona cinctus et principum, accedo propius: oras me: non eſt ſatis; obſecras: ne id quidem ſatis eſt. eloquarne, an ſileam quod ſupereſt? eloqui ſuppudet: ſilere nefas eſt. ſcilicet quia durior exſtiterim, te tuo merito et gloria fraudari. obteſtaris igitur per amorem tuum; biſque aperto capite in gratiam ſingularem a ſervulo tuo petiviſti. O incredibilem manſuetudinem, et vix retro ſæculis auditam ! Quid tunc ego? prorſus obmutui. tu ſcis, optime rex. Atque dum aſsentiri nondum etiam bene poſsum, hæſito: dum negare amplius non audeo, cedo. Quid enim agerem? patrine, et regi, et obteſtanti, et in conſpectu tantorum principum tanto deſiderio flagitanti refragarer? Itaque viciſti, optime rex, deque ſubacto tibi animo nobilem humanitatis triumphum retuliſti. Hæc nudius quintus. quid hodie? aſpice hæc principum lumina, aſpice legationes honeſtiſſimas ex omni pæne terrarum orbe, quas omnes adeſse voluiſti: nonne hunc tuum honorem per ſe ſe clariſſimum, his tamen quaſi ſtellis illuſtriorem ſplendidioremque feciſti? Elegiſti denique, ut nihil abforet, hujus diei regalem ſanctamque lætitiam, ut vel quia *ſtellæ dies* dicitur, vel quia *regum*, vel quia *luminis*, aptior certe dies deligi nulla potuerit. Viſne autem animi tui magnitudinem brevi complectar? nam cum duo ſint dandi beneficii genera; alterum, ut petenti tribuas, alterum, ut non petenti; non petenti quidem tribuere, liberæ voluntatis videtur eſse : petenti vero, neceſſitatis. et præſertim in rege, a cujus facie Titus Veſpaſiani judica-

vit,

vit, neminem tristem oportere discedere. persolvit enim, non donat quod præstare sponte debuit: coactus precibus dedit. Illud igitur est regii, illud est magni, Francique animi (libet enim verbis ad rem accommodatis uti) illud denique est superbæ nobilisque virtutis proprium, porrigere ultro beneficia, conferre honores, dare dignitates, invitare, rogare, provocare omnes, et allicere gratia. O te vere regem, qui hæc facis! felicem, si perseveras! Sine, inquam, sine ut alii rogentur; tu roga: ut alii vendant; tu dona: alii denique humanas virtutes sequantur; tu divinas æmulare; cujus bonitas ex utriusque philosophiæ, tam sæcularis, quam sacræ scientia, non tam in cælo, mari, montibusque fabricandis, quam in communicandis mortalium generi naturæ donis elucet. Sed, ut debitum meum recognoscam, libet illud quærere, plusne, an minus tibi debeam quam si petivissem. equidem non negabo debitum, neque minuam: si re non possum, fide satisfaciam. Dico, et audacter dico, plus me tibi debere quam si rogavissem. Quid ita? nisi quia si petiissem, dedisses fortasse precibus meis, non mihi; nec tam dedisses quia dare placuisset, quam quia quasi coëgissem. Nunc autem dedisti mihi cum non rogatus tribuisti, et ex animo dedisti tuo, non meo; et quidquid illud est quod fecisti, totum profectum est a purissimo judicio tuo. Sed quid notasti, optime rex, cur ita judicares? quid nosti? Audi quot mihi succurrunt, ut intelligas, sapientiam tuam non minus aptam nobis esse qui fruimur, quam tibi sit qui cogitasti. Primum, ut opinor, referre aliquid existimasti illustrissimo principi nostro. meministine quid primo congressu nostro gratissime tetigeris? venisse nos ab Hadriatico mari ad Oceani usque litora: hiemis inclementiam neglexisse: præruptos Alpium saltus superasse: totius pæne Europæ vastissima spatia percurrisse; ut quam perceperat de suscepto a te regno lætitiam, significaret. Putasti itaque fore aliquod amoris tui signum, si legatum suum honestares, et ornatiorem remitteres quam ad te venisset. Quamquam, humanissime rex, si de tuis officiis loqui velimus, tantis nos honoribus suscepisti, sic in deliciis tuis habuisti, atque habes, ut paternus ille amor, et vera pietas, qua clarissimi tui majores multis in rebus et bel-

bello et pace gestis duces nostros prosecuti sunt, non solum confirmata, verum etiam duplicata esse videatur. Ceterum hujus temporis non est de his rebus gratias referre; erit aliquando fortasse. redeo nunc ad sapientiam tuam. Advertisti secundo loco incredibilem meam erga te fidem, observantiam, reverentiam, devotionem: cujus gloriam et amplitudinem cum me optare, atque adeo ardere intelligeres, voluisti ut exteriora quoque insignia mentis habitum testarentur. Postremo, quid si me etiam non indignum honore judicasti? Video equidem, me in lubrico pedem ponere; neque enim te falli, prorsus mihi dicere fas est sine tui muneris injuria: et utinam præstare possim eam dignitatem quam credidisti deceptus amore. habes tamen servulum (hoc unum sine invidia profiteri possum) amantem, virtutis assequentem, avidum bonorum morum, utinam bene moratum, præstantium virorum vestigiis vel cupide incedentem, vel incedere cupientem. cetera de me dicere pudor vetat: atque quis sim, et ex quibus, et quid ulla ratione valeam, nec memorare volo, nec meminisse. Sed quia modestiæ semper appetens fui, vereor ne forte gessisse me videar illiberalius, qui sumere hæc insignia dubitavi, quasi contemnerem. Sed non est ita, non est. An enim, si ad honorem spectarem, majorem pæne potui consequi, quam a tali tantoque principe suis insignibus honestari, quem duces colunt, principes venerantur, reges honorant? Sed alia me ratio movebat, quam audias velim. eam, ut opinor, pro tua summa sapientia non improbabis. Equidem, præclarissime rex, semper existimavi, magnis atque præstantibus viris virtute potius et operum dignitate, quam quibusvis aliis ornamentis, ad claritudinem nominis contendendum. Id cum priscos illos heroas factitasse et legeram, et audieram, tum majores quoque meos videram idem sensisse, et præcipue Leonardum patrem, qui quamquam summos omnes patriæ nostræ magistratus honoresque gessisset, his tamen ornamentis abstinuit, quæ pro sua summa virtute facile adeptus esset. Quo factum est ut cum legatus ad serenissimum Romanorum Imperatorem proficiscerer, atque ille princeps conspicatus in me nescio quid, et militiæ, et doctrinæ honore insignire cu-

pe-

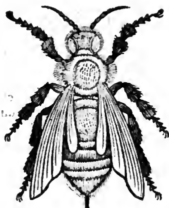
peret, recusarem exemplo paterno, memor a sapiente dictum: *Ne transgrediaris terminos quos patres tui posuerunt tibi*. Idem etiam hoc triennio et ab Summo Pontifice, et ab illustrissimo Siciliæ rege, legatus cum essem, rogatus, abnui. prorsus non sine rubore quodam, qui tantorum principum honores mihi tam humaniter oblatos contemnere viderer; nisi quod ad alium principem me mea fata servabant. Ecce enim quarto nunc, benignissime princeps, invitatus a te, substiti primum cunctabundus; et erravi fortasse, qui continuo non parui: sed, ut es humanissimus, ignosces petenti veniam. Quamquam profecto tu mihi quoque debes aliquid, si erravi. vide quousque progreditur mea tecum loquendi libertas! nisi enim aliquantulum substitissem, ubi illa dulcis appellatio tua, ubi comitas illa, ubi illa vultus, oris amœnitas? profecto nisi subdubitavissem, tu tam perfectæ, gratæque virtutis opus non edidisses. Sed, ut ad me redeam, allectus humanitate tua, non parere certe non debui. Quid enim? potuine, cum clarissimus omnium rex, bello invictus, religione sanctus, principis mei auctoritate pater, amore frater, sapiens, justus, magnanimus, honore suo donare me cuperet, recusare? potuine benignissimam illam appellationem, quæ paternam potius, quam regiam præseferebat imaginem, non audire, atque ei humiliter obtemperare? potuine hanc tam claram, tam nobilem, tam illustrem militum societatem, atque hanc coronam, aut florum instar, aut siderum, cum in eorum numerum adscriberer, contemta sui principis auctoritate, repudiare? Ego vero non potui, non tuli. Suscepi venerabundus insignia tua: gestabo illa, et me gestare gloriabor; non tam elatus hoc aureo ense, aureisque calcaribus, quæ quidem ipsa contemnenda non sunt; quam quod a te omnium regum longe clarissimo, et christianissimo in militiam fortasse aliquando aliquam pietatis religionisque plenam ipse quoque vocabor et accingar. nescio an quia cupiat animus, sic divinet: aut quia sic divinet, ita cupiat. Sed jam arma nescio quæ mente prospicio, sancta, christiana, salutaria, in quibus ut tecum vincam vel ultimo spiritu depaciscar. Quæ cum ita sint, quid tibi rependam, optime pater, aut quid pro eximia erga me pietate tua

tibi

tibi gratiæ referam ? urbes non possum; non possum populos; non dare imperium, non augere: cetera autem minora sunt quam ut digna repures tua magnitudine. O fortunatum te, qui quod non possum, tu non desideras! quod quia tu non desideras, es fortunatus; contentusque sola benefactorum tuorum gloria, cetera negligis. Quamquam si velim, optime rex, debito jam sum solutus. audi, si forte dubitas, sapientissimi philosophi sententiam: *Reddidit beneficium qui libenter debet*. quis autem debuit umquam libentius quam ego tibi? vellem sic videres animum meum, quemadmodum vultum, et oculos loquentis intueris; profecto intelligeres, in te tuamque gloriam totum esse transfusum. Sed ne hoc pacto eludere debitum videar, et non debere velle, debendo; certe si gratias referre non possum, habere possum, atque habeo et maximas, et uberrimas: hoc enim, nec ipsa quidem fortuna, quæ potentissima diceris, mihi potes eripere. Ecce animum meum tibi dedico, quo nihil habeo pretiosius; eum tuis mandatis addico, tuæ gloriæ præconiisque consecro: jam vota pro te facere incipio novus miles, quam bene, sancte Deus, convenientia vel tuæ gloriæ, vel huic muneri, vel meæ pietati! vis scire quæ vota? equidem dicam: et vide pro tua sapientia, an alia pro te fieri possint gratiora Deo, optabiliora orbi terrarum, tibi, posterisque tuis gloriosiora. Verte, si libet, paullulum in Orientem oculos; videsne illam truculentam, immanemque feram, quid vastitatis fecerit, facturaque sit? videsne ut, pervagata, direptaque Asia, quatuor regum spoliis onusta, Europam repetat irarum, minarumque plena? Tibi debetur illa victima: tuum, inquam, venabulum exspectat. Francorum regum proprium, et quasi fatale est, pro Christi nomine cum hujusmodi belluis decertare. Quis enim Pipinum memorabilem fecit, nisi Longobardus hæreticus? quis Magnum fecit Carolum, nisi Saracenus in Hispaniis, apud Papiam Desiderius, in Oriente Sultanus? Quis Gothifredum, aut Balduinum, aut Vgonem, nisi Corbonanam Persa? quis denique Philippum, nisi Saladinus? qui si quod fecerat perfecisset, aurata hodie lilia superbis Carrarum turribus explicata volitarent. Non injuria igitur in te omnium oculi, omnium

ora

ora conversa sunt. canentem prophetam audisti hodie: *Regnum in manu tua, et potestas, et imperium.* accipe omen, rex fortissime. Tibi virtus, tibi opes, tibi copiæ, equitatus invictus, ætas præterea florens, et in armis acta, auctoritas tanta quantam res tanta desiderat. duellum hoc omnium gloriosissimum quæ umquam sol vidit, Dominus noster IESVS CHRISTVS tibi reservavit: ut si gloria tangeris, quod omnes prædicant, et tu dissimulare non potes, barbarus ille gloriosum te faciat, necesse est. Sed finis sit, ne quid aliud nunc agere velle videar. duo modo hæc opto, suppliciterque Deum precor: alterum, ut prius quam moriar, vinctum illum catenatumque ante quadrigas tuas in triumphi speciem deferri videam: alterum, ut postea quam militare hoc munus suscepi, corporis spiritusque mei quidquid est, quod ipsum tenue exiguumque est, id omne tecum in aliqua sancta militia, vel opera, vel consilio, vel manu, vel lingua exponere mihi liceat.

Digitized by Google

PETRI CONTARENI,

ADORNI FILII,

PATRICII VENETI,

IN FUNERE

MARCI CORNELII,

Equitis magnanimi, et Senatoris clarissimi, qui pater fuit Catharinæ Corneliæ Cypri Reginæ

ORATIO

Habita Venetiis in æde Sanctorum Apostolorum anno Salutis M. CCCC. LXXVIIII. VI. Kalendas Septembris.

VCTVOSA dies ista, sereniſſime Princeps, reverende Præsul, magnifici Oratores, Patres clariſſimi, vosque mœstiſſimi et afflictiſſimi cives, in qua equestre decus, senatorium lumen exstinctum esse videmus, cujuspiam eloquentiſſimi, et constantiſſimi viri ingenium desiderare videtur, qui in laudibus celebrandis, eloquentiæ officium, et dolore tolerando, constantiæ cumulate præstaret. quorum neutrum vobis audeo polliceri: non est enim in me ea ingenii, ea dicendi exercitatio, ut existimem, tanti viri singulares, admirandasque virtutes satis pro dignitate complecti posse; quæ etiam si esset, impediret illati vulneris atrocitas; siquidem non possem in illius acerbiſſimo funere quem semper colui et observavi, cujus

in

Digitized by Google

in me beneficia, in patriam merita innumerabilia ſemper fuiſſe cognovi, niſi vehementer perturbari, et veriſſima certiſſimaque doloris ſigna præ me ferre; præſertim cum mihi ſit ante oculos mœſtiſſima iſta veſtrorum omnium exſpectatio. Quem enim non moveret tuus, ſereniſſime princeps, mœrens aſpectus; veſtra, clariſſimi patres, afflictiſsima ora? quem non concuterent tui, Georgi fili pientiſsime, abundantiſsimi illi lacrimarum fontes? veſtra, mitiſsimi generi, et nepotes, crebra ſuſpiria? cui denique omnes dicendi vires non adimeret totius urbis luctus, et ſqualor? Non poſsem, patres optimi, (ne vobis abſcondam imbecillitatem meam) inter tot gemitus longius orando progredi, niſi me parumper colligens tacite conſiderarem, unicuique noſtrum conſolationi eſse futurum ſupremum hoc laudationis munus, quod pro majorum inſtituto, pro veſtra animi gratitudine demonſtranda, mihi ſuſcipiendum curaſtis. Leniet profecto, et aliquantulum mitigabit doloris amaritudinem dulciſsima illius laudum recordatio, quas benigne audituri huc frequentes conveniſtis. Quamobrem comprimite lacrimas, ſedate ſuſpiria, et me jam de patria, de genere, de moribus dicere aggredientem, pacato vultu intuemini, ne in dolorem veſtro gemitu revocatum, crebris ſingultibus orationem interrumpere cogatis. Incepturus a patria, poſsem multa, et omnia quidem præclara, de hujus urbis ſitu, templorum domorumque magnificentia, navalium ſuperbia, opum copia, imperii latitudine, populi virtute, ſenatorum integritate, civium concordia in medium afferre; ſed ne mihi objici poſſit, patriæ affectu longius æquo eſse provectum, unum dumtaxat perſtringere conſtitui, quod eſt ipſa religio, qua nihil ſanctius in hac urbe habetur, nihil ornatius colitur, nihil diligentius obſervatur. Teſtes ſunt frequentiſſimæ cærimoniæ, ditiſsima antiſtitum ornamenta, ſanctorum oſsa toto orbe quæſita. Sed locupletius reddunt teſtimonium graviſsima bella pro ea tutanda ſæpiſsime ſuſcepta. Repetite memoria, ut a majoribus in Syria pro ſacroſancto IESV Optimi Maximi ſepulcro fuerit acerrime pugnatum: repetite memoria, ut Federici Cæſaris impetus Alexandro Summo Pontifici inſultantis, victricibus armis fuerit repreſsus: repetite memoria, quibus

impensis, quanto sanguine Maumethica rabies ab universa Italia, et ovili dominico fuerit rejecta; superiori potissimum bello, quod sex et decem annis cum Maumethe Turcorum rege est asperrime gestum. Quod si Romani tam sibi gloriosum putavere, quod decem principum filios tantum augendarum cærimoniarum caussa in singulas Etruriæ civitates misere: vestrum est cogitare, viri præstantes, quæ possent merito de Venetis prædicari, quod in exornando non falsæ, ut illi, sed veræ religionis cultu diligentissimi exstitere; et in eo conservando tot auri, et argenti pondo, tot sanguinis lacus, et tam crebro profudere. Non poterat igitur fortuna majus concivi nostro munus elargiri quam ut in tam christiana republica nasceretur; quæ etiam, ut ex omni parte esset ornatior, familiæ splendorem adjecit. Ea est Cornelia, quæ clarissimorum virorum imaginibus ornatissima, nulli populo, nulli ætati umquam fuit obscura. Equidem si Romanorum tempora respicio, candidissimæ, et illustres illæ Scipionum animæ mihi semper occurrunt, qui in Hispania pro patria oppetiere, qui Africam tributariam fecere, qui Carthaginem sustulere, Numantiam delevere, qui Asiam perdomuere, qui tribunicios sedavere furores: sin vero hujus urbis annales percurro, tot mihi gravissimi senatores, tot fortissimi imperatores ante oculos versantur, ut si eorum sola ac nuda nomina, nedum virtutes, et res gestas explicare contenderem, dies ipse me deficeret. Sed ne videar illos meritis laudibus penitus defraudare, innominatum non omittam Marcum Cornelium superiorem, qui ob suam continentiam, Fabricius; et ob injectas pro patria catenas, Regulus merito potest appellari: qui turbulento reipublicæ statu urbi præfectus, patriam libertate servavit: qui princeps, rempublicam cum summa integritate administravit: cujus felicis memoriæ signa in sublimi curiæ loco gratissimi cives posuerunt. Non involvam etiam silentio Georgium Marci nostri parentem, patriæ caritatis speciosissimum exemplum, qui victus, non minus splendoris et patriæ, et familiæ suis calamitatibus attulit, quam alii soleant victores suis felicitatibus illustrare; quandoquidem post præclaras res gestas, mutata fortuna, in hostium manus redactus, septuagies pro republica

blica gravissimis cruciatibus affectus, suarum virtutum admiratione compulit inimicissimum principem, qui decreverat illum interficere ne tam fortem adversus se imperatorem esset habiturus, vitæ suæ consulere; quippe eum exanimem simulans, funere honorifice ducto, in carcerem detrusum fidissimis custodibus tradidit servandum; ubi septem annos pro patria commoratus, sed tandem pientissimorum filiorum solertia inventus, frequentissimis patrum decretis efflagitatus, multorum captivorum commutatione recuperatus, ab universo senatu, et populo incredibili lætitia exceptus, spectatiorem e carcere triumphum reportavit, quam si devictis hostibus rediisset. Magna sunt hæc, serenissime princeps, quæ de familia diximus, et digna cive clarissimo; sed multo majora, et digniora quæ nunc dicturi sumus. *nam genus, et proavi, et quæ non fecimus ipsi*, alienæ sunt laudes; nostræ vero sunt ipsæ virtutes quæ a nobis proficiscuntur: quæ quales, quantæque in ipso fuere, et ut in omni ejus ætate claruere, vos qui adestis non sine magno reipublicæ decore et ornamento sæpissime estis experti. Recordamini, quæso, quantam in ejus pueritia indolem præ se tulerit, quantoque patriæ fuerit adjumento. non est enim res oblivione digna, unius urbis conservatio. Mediolanensi bello cum Brixia potentissimo exercitu circumsessa, gravi fame laboraret, desperataque omnibus inveniendi commeatus ratio videretur, divinus hic vir nondum pueritia egressus, novum consilium excogitavit: quippe ludi simulatione puerili licentia per secretissimas Brixiensium domorum partes excursitavit, compluresque frumenti acervos qui abditi erant perscrutatus, mœsto, ac sollicito parenti tunc in ea urbe legato præsentissimum obsidionis remedium indicavit; quo si caruisset Brixia, Brixia, inquam, fidissimum imperii nostri propugnaculum, quam nunc possidetis, patres amplissimi, esset amissa. Laudatur superior Africanus, qui patrem in acie ex hostium manibus eripuerit; et jure optimo laudatur: sed in hoc laudis genere Cornelius noster non est habendus inferior; ille enim adolescens, hic puer; ille armis, hic consilio; ille patrem, hic cum patre clarissimam civitatem servavit. vix hæc in puero credi possunt,

sunt, quæ, si invenirentur in viro gravi, et consummato, viderentur admiranda. At qualem exegit juventutem? non, ut alii solent, torpentem otio, languentem inertia, effeminatam lascivia, sed laboribus implicitam, vigiliis assuefactam, navigationibus exercitatam, quibus non minores opes est adeptus, quam visus sit concupisse Marcus ille Crassus, qui dicebat, *nullam pecuniam civi sufficere ex cujus fructibus exercitus ali non posset*. At quomodo est adeptus? non quæstu, non fraude, non rapina, sed ingenio, industria, et honestissima solertia. profuit et illi ad opes cumulandas non mediocriter liberalitas qua Cyprium regem difficillimis regni temporibus adjuvit, a quo fuit militaribus donatus insignibus, et tam arcta benivolentia complexus, ut nihil in toto regno gereretur quod ejus consilio deliberatum, ejus manibus non esset pertractatum: quod cum prudenter administraretur, feliciter succedebat. Tædet, patres amplissimi, tam grandes res brevi oratione inculcare; sed me temporis premit angustia. Reversus in patriam, senatorum numero fuit adscriptus, ubi mirabilem suæ prudentiæ famam quæ jam universos pervaserat, re ipsa mirifice confirmavit, et auxit, cum omnia quæ in consultationibus reipublicæ prædicebat, rerum exitu verissima comprobarentur. Memini ipse, qui vobis omnibus sum fere minor natu, illum sæpissime in summa tranquillitate erupturas tempestates, et in maximis tempestatibus futuras tranquillitates prævidisse; remque publicam inter Scyllam, et Charybdim positam, suo sapientissimo consilio in tutissimum portum perduxisse. Florebat ingenio, valebat memoria, pollebat experientia, callebat principum mores, et ingenia; rerum series, temporum conditiones optime tenebat, et præterita præsentibus annectens, eventura omnia prospiciebat; et adeo procul, et vere intuebatur, ut non conjectare, sed vaticinari videretur. quanta vero facundia, quanta gravitate prævisa declarabat! non dici, sed demonstrari; non audiri, sed cerni videbantur. quanta demum fide, quanta integritate patribus consulebat! quod sentiebat, quod animo versabat, ingenue profitebatur: non poterat apud illum amicorum gratia, non propria valebat utilitas; ceterorumque oblitus, in rempublicam solum et ocu-

oculos, et animum convertebat. Videor mihi nunc illum in curia orantem intueri, et reliquos exhortantem, cum rerum necessitas expostularet ut patriæ subveniret: ipse qui omnium erat ditissimus, a quo major pecuniæ vis erat eroganda, primus omnium legem ferebat ut exhaustum ærarium diuturnitate bellorum, privatis pecuniis adjuvaretur: clara et alta voce asserebat, nulla alia de caussa tot opes longissimis peregrinationibus conquisisse, nisi ut in amicorum, et patriæ commoda conferret; nihilque libentius agere, quam cum reipublicæ opitularetur. Hoc erat ejus studium, hoc erat institutum, hoc manifeste declaravit gravissima, et pientissima illa oratione quam habuit in majori senatu cum legem ferret de deducenda in Cypron colonia, qua immortalem Deum testatus est, nihil optatius habuisse in vita quam regnum illud sua opera ærarium vestrum effectum esse. verum dici potest; cum vestra sit ipsa Cornelia, quæ vestra auctoritate, consilio, et armis defensa, nullam aliam cariorem parentem agnoscit, quam patriam ipsam quam natura dedit, et adoptio confirmavit. Erat igitur Cornelius noster in providendo eventu prudentissimus, in declarando eloquentissimus, in consulendo integerrimus: non prudentiæ eloquentia, non eloquentiæ deerat integritas. quis non hæc in rempublicam administrantibus et necessaria, et admiranda existimet? præsertim si fuerit adjuncta justitia, ut in ipso fuisse cognovimus, qui in consulatu quem sæpius illi designastis, et sua æquissima censura, inconcussam servavit. Invigilabat enim omni studio ut quod suum esset quisque teneret, neve cuiquam vel minima inferretur injuria: facilis erat ad omnes audiendos, pronus ad oppressos sublevandos, indefessus ad scelestos puniendos, æquus ad supplicia irroganda, constans in legibus servandis. non movebatur civium potentia, non precibus flectebatur: infimi, ac potentes nullo discrimine tractabantur, omnibus erat æqua conditio, eædem leges, eadem jura in omnibus æque administrabantur. Dictu est incredibile, qua dicendi vehementia, qua acrimonia perditos homines senatui plectendos proponebat: perpeti nullo modo poterat ut jus humanæ societatis tolleretur, in quo consistit omnis virtutis actio, noveratque, ut erat sapientissimus,

mus, leges solas esse urbis nostræ mœnia, et propugnacula; majoresque non tantum bello et armis, quantum justitia et bonis moribus, ex humili palude tam latum terra marique imperium protulisse. Cum hæc igitur prudenter, et integre administrasset; designastis, patres amplissimi, illi Patavinam, et alias clarissimas præturas, quas tenuit ne a senatu longius abesset, ubi se magis patriæ profuturum intelligebat: designastis et illi Romanam legationem ad Sixtum Pontificem Maximum, quam libenti suscepit animo, cum sua opera indigere videretur: in ea autem quantum pro senatus dignitate, et rerum christianarum incolumitate invigilarit, et quid effecerit, dictu esset pulcherrimum, et mihi gratissimum, ni nobis tempus defuturum vererer. Sed vos, sapientissimi patres, qui hæc omnia pertractastis, ipsimet meminisse potestis. Designastis et illum legatum ad invictissimum Imperatorem Bartholomæum Coleonem, cujus in Etruriam adventu omnis fluctuabat Italia; sapienterque fecistis; res enim quæ prius erant ancipites, tanti viri prudentia, dexteritate, solertia, auctoritate firmari, augerique cœpere. Nam cum primum in exercitum pervenit, castra tormentis munienda, commeatibus replenda curavit, sollicitatisque hostium animis, ingentem equitum manum ad senatus benivolentiam, stipendiaque pellexit; omniaque confecit quæ ad debilitandas inimicorum vires, nostrasque firmandas poscebantur. Rebus itaque in tuto, et sub futuræ pacis opinione constitutis, senatus literis ad majora peragenda in patriam revocatur. Sed cum belli furor recalescere videretur, legatus in Brixiensem agrum remittitur, ubi oppida, arcesque revisit, præsidia collocavit, omnesque equitum, et peditum copias quæ erant in hibernis, arma, equosque expedire, tormenta commeatusque parari mandavit, ceterasque res bellicas ita disposuit, ut omnes certo intelligerent, ni bellorum incendia exstinguerentur, senatus jussu alterum exercitum in citeriori Gallia uno momento in castris esse futurum. quo effectum est ut universa Italia arma deponeret, pacemque iniret. Hæc Cornelius noster; qui in adeundis magistratibus non propriam utilitatem, sed reipublicæ commoda respiciebat: grata erant itinera, dulces vigiliæ, jocundissimi pro patria labores,

eaque

eaque munera libentius suscipiebat quæ aliis essent laboriosa et difficillima; quibus moribus tantum benivolentiæ in republica est adeptus, ut universus senatus Catharinam ejus pudicissimam, et ornatissimam filiam in adoptionem suscipere voluerit: tantumque admirationis apud exteras nationes est assecutus, ut reges ipsi se honestari arbitrarentur si possent ei affinitate conjungi. Audite inauditum facinus, audite singularem animi magnitudinem, nullis historiis traditam, nullis monumentis compertam: privatus civis ejus filiam tercentorum talentorum gravis argenti dote constituta honoratissimo regi in matrimonium tradere non dubitavit. Venere legati; una cum speciosissima virgine in curiam fuere introducti: confecta est adoptio, firmatæ sunt dotis sponsiones cum summa patrum lætitia, populi plausu, et exterarum gentium incredibili admiratione. Apparuit profecto illa die senatus benignitas, et gratitudo; apparuit unius civis auctoritas, et existimatio; apparuit denique singularis illius magnanimitas. magnificentia vero tunc maxime est declarata cum comitante illustrissimo principe Nicolao Throno, universo senatu, totius Italiæ legatis, maximo populorum concursu, navigiorum frequentia, deducta est ipsa regina ad armatas triremes, in Cyprum profectura. Quis posset ornatissimos apparatus, quis omnium rerum affluentiam enarrare? omnia erant culta, omnia auro, gemmisque splendebant: regales vere nuptiæ celebrabantur. Sed hoc admirabimur? quid est enim umquam a Cornelio nisi liberaliter, nisi splendide, nisi magnifice gestum? non ad cupiditatem et avaritiam, sed ad liberalitatem, magnificentiam, et gloriam divitias compararat. Longum esset enumerare quot ingenuos adolescentes, et viros suis opibus adjuverit, quot in egestatem labantes sustinuerit, quot perlapsos erexerit. notissima res est; illustratione non indiget. Sed in tanta et rerum, et animi excellentia, considerate parumper singularem illius moderationem, qua numquam modestissimi civis terminos est transgressus; quippe non ornatiori corporis cultu, non longiori servorum ordine quam ceteri, utebatur, nec quidquam sibi licere putabat quod aliis non liceret. Adversari, et inter se reluctari videbantur, magna appetere, regia aggredi, et gerere

Digitized by Google

se privatum: sed id fieri posse Cornelius noster edocuit, qui non ut potentior efficeretur, regna sectabatur, sed ut patriæ terminos redderet ampliores. vidimus, patres optimi, in modestissimo cive regium animum, et in regio animo civilem modestiam. Verum, præter alias virtutes quibus effulsit, non satis admirari possum invictissimum animi robur quod in utraque fortuna sæpissime demonstravit: siquidem conata est illum plerumque modo blanditiis allicere, modo ærumnis infringere; solidiusque adamante pectus invenit. nulli fuere tam secundi, tam optati casus, quibus efferri; nulli tam adversi, tam inopinati, quibus concuti, aut umquam potuerit inflecti. quis vestrum poterit inveniri qui illum lætiorem in secundis, aut in adversis viderit tristiorem? tam bene rerum humanarum mutabilitatem deprehenderat, ut quidquid accideret, nec novum, nec inexspectatum videretur. Non potest mihi animo excidere, nec poterit ex hominum memoria ulla vetustate deleri, ut forti, et immoto pectore pertulerit infelicem regis generi obitum, miserandam filiæ regiæ servitutem, crudelem fratris cædem, immaturi reguli postumi nepotis interitum, et opulentissimi regni amissionem; quæ uno fere et eodem tempore delata, tanto mœrore universam civitatem affecere, ut nemo esset qui se posset a lacrimis temperare: at ipse cui hæc omnia acciderant, nullo dolore perculsus senatum adiit, ubi nec perturbatiori vultu, nec fractiori voce quam solebat in secundis, gravissimam habuit orationem, qua mœrentes, prostratosque patrum animos consolatus, ad ulciscendas injurias, et regnum recuperandum, quemadmodum effectum est, pro senatus majestate excitavit, inflammavitque. pulcherrimum profecto spectaculum, et admirationis plenissimum; qui consolari debebant, angebant; et qui angi, alios consolabatur. Desinant ergo se Anaxagora jactare Græci, desinant Romani Horatio Pulvillo gloriari, qui audita filii morte, alter nihil sibi novi nuntiatum responderit, alter a templi poste manum non amoverit: nostra ætate concivem habuimus qui non unicum fortunæ ictum, sed tot rerum eversiones quot supra numeravimus, adeo constanti animo est aspernatus, ut nihil minoris quam fortis impetum facere videretur. Obstupescit hoc loco

ani-

animus, et vincitur oratio laudis magnitudine. Non tacebo postremum insigne pietatis facinus, quod vidimus omnes paullo ante quam e vita discederet. non possumus, patres optimi, cum de Cornelio loquimur, a pietate recedere. Is igitur cum omni carne, et prope ossibus absumtis, nihil reliqui præter vocem, et ingenium, ei fecisset ætas, senatuque careret, in quo hujus Etrusci belli caussa quo universa flagrat Italia, res maximæ atque gravissimæ tractarentur, et præter ejus opinionem gererentur, voluit in curiam lectica deferri; ubi tam graviter, tam facunde pro reipublicæ dignitate, et utilitate disseruit, ut longe antea dissentientes patres in suam traxerit sententiam, patriæ saluberrimam. Non potuit optimus senator in supremo suæ vitæ spatio reipublicæ commodis deesse, nihil sanctius existimans quam communi omnium utilitati invigilare, nihilque pulchrius quam, ut omnem ætatem in republica bene gerenda contriverat, sic extremum quoque spiritum exhalare. pientissimum sane institutum, et imitatione dignissimum. Non est igitur mirum si omnes illum intuebantur, si admirabantur, si illo denique superstite tota respublica se felicem arbitrabatur. et merito poterat arbitrari; erat profecto hujusmodi, qualis, pace omnium dixerim, nemo, vel saltem rarissimi jam multis sæculis sunt inventi. Verum enimvero nulla humana felicitas potest esse diuturna, siquidem omnia vel vetustate, vel morte tolluntur: edaces sunt nimium utriusque dentes. Extenuatus itaque, senioque confectus inter optatos carissimi filii amplexus et oscula tranquillissime exspiravit Cornelius noster, nullis linguis, nullis literis conticendus; cujus quidem acerbissimo casu squalent domestici, afflictantur amici, conqueruntur plebeji, lamentantur equites, luget curia, et universa civitas dolore, et lacrimis repletur. nec immerito sane; amisimus enim de republica benemeritum civem, amisimus optimum patriæ patrem, amisimus nobilissimum urbis ornamentum: nec nobis solum hæc calamitas, et luctus est injectus, sed etiam ipsa dolebit Italia tali sidere orbata; dolebunt vectigales hujus reipublicæ nationes tali præsidio destitutæ; dolebit et Cypros regalis filiæ sedes tali defensore spoliata. Heu, quo gemitu, quibus singultibus acceptura est cru-

Digitized by Google

dele hoc, et amarissimum nuntium Cornelia regina infelicissima! præ nimio dolore consternetur: franget innatam illam Corneliæ genti constantiam, et regiam animi magnitudinem doloris acerbitas. et ne lamentis longius immoremur; communis erit hæc omnibus jactura, communis dolor. Verum si omnem ex animo perturbationem dejicere, et constantius considerare voluerimus, Cornelium nostrum eum vitæ cursum qui paucis contingere solet, integre, et feliciter peregisse, nihil esse putabimus quo lamentandum dolendumve sit. Quid enim aliud requirendum est in hominis vita, in qua immortalitas non est expetenda, nisi ut cum omnium laude degatur? quod adeo consummatissime est assecutus Marcus noster, ut non solum vivus omnibus laudatissimus exstiterit, verum etiam mortuus posteris sit relicturus nominis sui memoriam sempiternam. si modo hoc a nobis discessu mortuus dici potest; non enim mortuus est, sed ad vitam perrexit. non est enim hæc quam vitam dicimus, vita, sed incerta, instabilisque peregrinatio, variis periculis, variis laboribus exposita: illa vero est vera vita ad quam proficiscimur æternum victuri, cum corpore dissolvimur; si recte vixerimus. quo clarissima et illustris Cornelii anima evolavit, digna suorum laborum præmia perceptura. Quam ob rem consolare te ipsum, sapientissime Georgi, desideriumque parentis, ejus utilitate compensa, et ut a ceteris virtutibus non degeneras, sic et paternam imitare constantiam. consolamini et vos invicem, gravissimi patres, qui si carissimum concivem amisistis, habetis ejus dulcissimum filium, verissimam parentis imaginem; habetis, inquam, Georgium, non minus paternæ probitatis, quam nominis et gloriæ certissimum heredem, a quo non minora parente in patriam merita, pro ejus virtute et animi magnitudine, merito exspectare et potestis, et debetis.

CA-

Digitized by Google

CAROLI CAPELLII
PATRICII VENETI,
IN FVNERE
GEORGII CORNELII,
Catharinæ Cypri Reginæ fratris
ORATIO.
adhuc inedita.

I existimarem, Princeps Illustrissime, Patres amplissimi, viri ornatissimi, fieri posse, ut quisquam universas clarissimi viri Georgii Cornelii laudes oratione consequeretur; dolerem equidem tam breve mihi temporis spatium ad orationem meditandam concessum esse. Verum cum is Cornelius exstiterit, talemque ac tantum in omni vita virum præstiterit, ut ad ejus clarissima facta celebranda vix omnis ætas satis futura esse videatur; cumque is fuerit majorum nostrorum animus, ut non tam omnes illustrium civium laudes percenserentur, quam ut iis saltem perstringendis, omnes gloriæ desiderio, summo studio ad bene beateque vivendum, ad optime de republica merendum incenderemur: dicam, et bono quidem animo; atque ita dicam, ut, etsi infinitas egregii viri

viri laudes æquare dicendo nullo pacto valeam, cum iis tamen omnibus mihi certandum sit qui ante me in laudandis fortissimis, et clarissimis civibus de republica optime meritis id officii præstiterunt. magna profecto res est; sed *in magnis et voluisse* præclarum semper existimatum est. Dii modo nostris conatibus adsint; tuque ipse, qui jam cælesti eorum consuetudine frueris, Corneli clarissime. Verum non tam illud mihi lætandum esse video, quod ea ad dicendum materia oblata sit in qúa nemini oratio deesse possit; quam illud metuendum, ne nimia rerum copia vincar. Quod si, ut speramus, non omnino occasioni huic tam amplæ ingenium, nec ingenio oratio, nec orationi modus deerit; vestræ humanitatis erit, ut dicenti mihi benigne, attenteque audiendo non desitis. Quod eo etiam libentius præstare debetis, tum quod et vestrum nonnullis grato hoc pietatis officio decorari continget, tum vero maxime ut omnes in civem vestrum, deque vobis optime meritum grati, officiosique videamini. Et profecto si umquam alias civitas nostra civem aliquem hoc grati animi studio, et debitæ pietatis exemplo prosecuta est, ea omnia jure huic, ne dicam ampliora, exhibere debemus. Neque enim vos decet a superioribus officio vinci; neque hunc eorum aliquis qui ante eum excelluerunt, studio, officio, opera in patriam, superavit. Quod et vos antea, patres, intellexistis, et nunc me dicente in memoriam revocabitis; eamque vestris animis sempiternam affigetis. Sed dum huic rei studeo, dum præstantissimi civis numquam non maximopere laudandi laudibus inservio, hoc mihi, princeps humanissime, hoc, patres, hoc, cives, hoc, ceteri qui adestis omnes, concedite; dolorem quem ex illius desiderio maximum, ut video, et acerbissimum capitis, paullisper remittite; ut etsi ob tanti viri mortem plurimum dolere debemus, videamur tamen ex hac ejus laudum commemoratione nonnullam percipere voluptatem; cum præsertim deorum immortalium beneficium agnoscamus, quod eorum benignitate nostræ civitati concessum sit ut cum multis aliis fortissimis, clarissimisque civibus, tum hoc uno optimo, summoque maxime gloriari possit; quodque et illorum superiorum admirabili sane, et hujus sin-

Digitized by Google

ſingulari quadam, eximiaque virtute effectum ſit, ut jam neque Græcis, neque Romanis invideamus. Adeſte igitur mihi omnes, ſi non lætis, ſaltem non mœſtiſſimis animis. Neque vero id faciam quod plerique in hujuſmodi laudationibus facere conſueverunt, qui vel in ea re bonam orationis partem conſumunt, ut in qua ille de cujus virtutibus dicturi ſint, patria excelluerit, eam mirifice laudibus extollant: contra ego patriam certe ſubticebo; non quod non arbitrer multum ad laudandum conferre patriæ claritatem, quæ meo judicio et plurimum facit ad quoſcumque laudibus honeſtandos; nec quidem quod exiſtimem, noſtram hanc patriam cuiquam alii antiquitate, nobilitate, moribus, inſtitutis, religione, pietate, rerum geſtarum gloria, præſertim denique libertate conceſſuram; quippe cum de ea ſemper ita ſenſerim, ut alias omnes ſi non exceſſerit, ut verbo invidia abſit, ſaltem æquarit. Sed ob id potius hac de re mihi tacendum eſſe duco, quoniam ſic mihi perſuadeo, nullum ingenii flumen tantum eſſe poſſe, nullam tantam dicendi copiam atque vim, nullum tam divinum et incredibile genus orationis, quod patriæ noſtræ laudibus, non dicam par eſſe poſſit, ſed ab ipſis longe non ſuperetur. Huc accedit, ne aut nobiſmet ipſi aſſentari videamur, aut in tanta ſummi hujus ſenatoris laudum ubertate; quæ præſertim ipſius, et ejus virtutis propriæ ſunt .... licet magnæ laudes exſiſtant, noſtrorum tamen omnium communes quodammodo cenſeri debent. Quotus enim quiſque noſtrum eſt qui non ſibi patriæ antiquitatem, ſplendorem, magnitudinem, laudi vel maxime vindicet? certe quiſque inde aliquid decerpimus, et veluti in partem accedimus; quamquam quoniam huc dicendo prolapſus ſum, nulli magis patriæ laudes debentur quam illi qui de ea inter ceteros optime meritus ſit; quique ſemper ita ſe ſe geſſerit, ut majoribus in dies ſingulos illum et amplioribus dignitatibus reſpublica ornandum eſſe cenſuerit; quod cum aliis multis, tum vero Cornelio noſtro abunde obtigit. Sed cum magnum quiddam patriæ laudibus inſit, illud certe maximum haberi debet, quod vel ex ejus virtutibus patria plurimum celebrari poſſit, ut quidquid illa in eum ſplendoris et amplitudinis contulerit, illud omne

omne quasi fœnerata esse videatur. Adeo quidem, Georgi clarissime, non modo quam a patria consecutus es dignitatem, et auctoritatem sustinuisti, et majorem semper reddidisti; sed ipsius etiam patriæ decus et gloriam mirum in modum virtute tua servasse, et auxisse visus es; ut quantum tu illius celebritate illustris habendus es, tantum illa te cive, et senatore præstantissimo, ac potius parente optimo se se jactare possit. Iam vero si quis exspectat ut de nobilissima Corneliorum gente laudes eliciam, virorumque illustrium qui semper magis ac magis in ea familia floruerunt, clarissima gesta percenseam; fallitur; superat enim, superat Georgii unius laudum cumulus. Quamquam quis, per deos immortales, adeo rerum omnium ignorans est? quis tam novus, et longinquus hospes in hac orbis urbe, in hac hominum luce versatur, ad cujus aures Cornelium non pervenerit nomen? qui facta hujus clarissimæ gentis fando numquam audierit? an necesse est ut ea commemorem quæ historiæ potius vel longissimæ sunt, quam ut brevi orationis particula transigi possint? nisi vero aliquis speret, immensam vim oceani exiguo se rivuli spatio comprehensurum. Vt enim Romanos illos prætercam quorum præclaris facinoribus Græcorum, Latinorumque omnium scripta illustrantur; quæ umquam tanta ingenii ubertas, quæ dicendi copia tanta, qua quisquam possit fortissimorum, et clarissimorum civium qui ex hac eadem familia in nostra republica pæne innumerabiles prodierunt, res domi forisque egregie gestas complecti orando, aut saltem enarrare scribendo? Verum quid hoc est? commoveor, patres: non possum me continere, sapientissime princeps: ea est virtutis vis, adeo mentes nostras movent præclara majorum facta, ut me etiam id consulto prætereuntem, invitum cogant, et quasi manu trahant ad nonnullorum saltem nomen e tot illustribus viris vobis in memoriam revocandum. An vero subticere queam duos Federicos, duo reipublicæ nostræ lumina? qui, ut cetera omittam, bello Genuensi, bello, inquam, illo periculoso quo res nostra ad ultimum fere deducta erat discrimen, alter cum summa annonæ pænuria urbs premeretur, innumerabili frumenti numero, alter ærario exhausto, permagno auri, et argenti pondere rempublicam

cam adjuvere? pertranseo Marinos, Ioannes, Petros: consulares omnes, procuratorios omnes; omnes admirabili sapientia, incredibili omnes virtute. quid geminos Marcos non referam? seniorem illum, et juniorem Cornelii nostri parentem? Dies profecto me deficeret, si in eorum gesta ingredi, si magistratus, si legationes, si imperia, quæ summa cum laude gesserunt, vellem vel percurrere. Ille divitias semper contemsit; hic maximis propria virtute partis magnifice semper est usus: ille abstinentia præclarus habitus est; hic liberalitate: ille principatus gloriam in familiam, hic regiam coronam attulit. Ambo morum probitate, ambo vitæ integritate insignes; ambo animi magnitudine pares; prudentia ambo, consilio ambo in republica administranda maximi. Georgium vero superioris Marci ex filio nepotem, junioris autem patrem, alterum reipublicæ nostræ Marcum Regulum, quo umquam satis honore, qua reverentia nominabo? qui plurimis clarissimisque functus dignitatibus, senex admodum, summos, sævissimosque ab impotenti tyranno cruciatus septuagies pro reipublicæ dignitate sustinenda, toleravit; et septem in vinculis, et taeterrimo carcere delituit annos. Horum igitur clarissimorum virorum facta, virtutesque si quis animo reputet, quos reipublicæ nostræ desideret Africanos? quos Nasicas? quos Aemilianos? Verum me tantæ virtutis admiratio longius provexit quam decreveram; sed ignoscite, patris optimi filii optimi; æquo animo patiamini eam temporis usuram quam majoribus vestris commemorandis impendimus, de parentis esse detractam laudibus; quemadmodum et illæ egregiæ, et felices Corneliorum vestrorum animæ, quamquam omni virtutum genere præstiterunt, tantum tamen abest ut ab eo se longe esse superatas ægre ferant, ut etiam mihi videantur ex ea re immortaliter gaudere; et nunc illi circumfusæ maximas gratias agere, quod multo majorem quam ab ipsis acceperit, vobis claritatem reliquerit. His igitur Georgius noster majoribus procreatus, adhuc puer cum esset, tam admirabilis, ac divinæ indolis fuit, ut quicumque illum viderent, maxima quæque sibi de eo, si viveret, pollicerentur. Itaque primos pueritiæ, et adolescentiæ annos sub patre Marco prudentissimo,

 et san-

et sanctissimo egit; a quo optimis moribus, et institutis imbutus, mirum in modum præter ætatem in dies præstabat in usu rerum; ut in eo virtutis cursus celerior quam ætatis videretur, et futuræ ejus amplitudinis incredibilis apud omnes exspectatio, ac certissima quædam spes concitaretur. Quemadmodum enim sol exoriens radios quasi nuntios majoris lucis quæ mox subsecutura est, præmittit; ita hic tum facile multis argumentis indicabat, qualis, ac quantus in republica administranda senator futurus esset. Siquidem, ut cetera brevitati studentes omittamus, ferunt illum ingenio tanto, prudentia, animi magnitudine, et quæ res plurimum homines etiam invitos ad amandum allicit, tanta morum elegantia, et dicendi suavitate exstitisse, ut ultro omnes ejus amicitiam appeterent, et se in consuetudinem insinuarent. Neque tamen tantam omnium de se opinionem fefellit; immo vero etiam vicit; credo ut intelligi posset, tantum ab hominibus desiderari non posse, quantum hic sua incredibili virtute præstitit. Nam ut pater e vita decessit, nondum quintum supra vigesimum natus annum, tantus continuo in rebus tum privatis tum publicis administrandis apparuit, ut unus universæ civitati fuerit admirationi, unus omnium ora, animosque in se converterit; docueritque verissimum esse quod sapientissimi homines prodidere: ***non esse reipublicæ administrationem iis committendam qui rem domesticam administrare nescirent***. Cum enim rem familiarem accepisset admodum imminutam patris liberalitate, et dote prægrandi centum millium nummum aureorum, qua Catharinam sororem Cyprio Regi in matrimonium collocaverat; brevi tamen tempore sine cujusquam injuria, bonis artibus, præsenti ingenio, admirabilique industria, eam non solum instauravit, verum etiam majorem in modum adauxit; ut interea tamen numquam patris, et majorum magnificentiæ cesserit. cujus rei vel illud amplissimo testimonio esse potest iis qui ejus ætatis non meminerunt, quod statim ab ipso patris funere speciosissimas illas, et amplissimas ædes summo pretio ad duo et viginti nummum aureorum millia emit, easque ita rebus omnibus instruendas, ita exornandas curavit, ut nunc non sine summa omnium admiratione spectentur. Neque tamen

men

men cum tantum propria virtute partis divitiis opibusque crevisset, voluit umquam sibi solum, et liberis dives esse; sed propinquis, amicis, familiaribus omnibus, maximeque reipublicæ. sic enim existimabat, et dicere solebat, proprias, verasque reipublicæ divitias esse, privatorum singulorum facultates et copias; quod et verissimum esse, maximo cum reipublicæ emolumento, maximaque dignitate experti sumus. Et cum sciret sapientissimus vir, rem nullam tam reipublicæ esse salutarem, quam si cives propagandæ sobolis studio teneantur; qua re maxime, homines communis utilitatis, et amplitudinis amantiores, et diligentiores redduntur; ut omnes optimi civis numeros impleret, uxorem duxit ex illustri, et laudatissima Maurocenorum gente, quam omnes novimus, omnibus quæ maxime in matronis dotes requiruntur, præsertim probitate, pudicitia, et sanctitate spectatam. Ex qua, Dii immortales, quos filios suscepit? quæ patriæ incrementa? dicerem de eorum laudibus, nisi vererer ne natura insitam illis verecundiam, si eos in os coram laudem, offenderem. illud certe non silebitur; numquam se clarius gesserunt, ut (quod fortasse tanti viri filios decuisset) discrimen aliquod fuerit inter eos, et civem quemvis alium. Vidistis vos, patres, eorum in rebus omnibus modestiam, continentiam, eximiam innocentiam; novistis omnes; sensit universa hæc civitas; nec solum sensit, sed admirata est etiam, et obstupuit. Verum quæ illis major laus tribui potest, quam quod patris optimi filii optimi quam simillimi ut essent enixe semper studuerunt? ut vel ex ea re Cornelius noster, quod tantos patriæ filios genuerit, non mediocrem laudem adeptus videri debeat; et negari non possit, *bonos bonis*, *fortes fortibus procreari*; atque egregiam a natura, et a majoribus *insitam vim*, cultu, disciplina, virtute mirum in modum *augeri*. Neque tamen credatis toto hoc temporis intervallo eximiam præstantissimi viri virtutem minori rei publicæ quam privatæ fuisse emolumento, ac splendori; nulli enim rei æque umquam studuit, nulli magis invigilavit, quam ut rem publicam quibuscumque posset modis juvaret, et eam quam amplissimam redderet; quod etiam pro maxima ejus virtute, summaque in rebus omnibus

felicitate, si quis umquam alius, abundantissime præstitit. Audite, audite, quicumque adestis omnes, egregiam optimi civis voluntatem in patriam: attendite admirabilem sapientiam; memorabile facinus, omnium laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandum. Catharina soror Cypri insulam; mortuo marito rege, possidebat: eam nobilissimi reges in matrimonium sollicitabant. Hic vir sanctissimus nihil de sororis, nihil de sua, et filiorum utilitate cogitans, ratus optimum, et honestissimum fore, si regnum illud opulentissimum carissimæ patriæ imperio adjecisset; in Cyprum ad sororem profectus, ea se prudentia gessit, eo consilio, ea dexteritate, ut et illam suaserit, et Venetias abduxerit; atque ita Cyprum reipublicæ nostræ propriis quasi manibus traditam, dono dederit; Cyprum, inquam, insulam illam nobilem, caput patrimonii publici, pulcherrimam imperii nostri possessionem, civium nostrorum divitias, certissimum annonæ subsidium, horreum belli, firmissimum in omni fortuna vectigal. quo uno, medius fidius, in rempublicam merito, divinoque beneficio; modo æqui rerum æstimatores esse velimus, non secus omnia superiorum victa sunt, atque solis splendore cetera omnia cæli lumina, quasi tenebris obducta, superantur. Non possum commemorare, quanto omnium gaudio exceptus sit: non valeo explicare universæ lætitiam civitatis. Vnus in ore omnium Cornelius erat: unum omnes summis Cornelium in cælum laudibus efferebant. tantum dicam; statim a republica summo omnium consensu equestri donatus est dignitate; atque inde semper ante annos honores omnes, et magistratus amplissimos est consecutus; ut tamen nihil umquam illi tam magnum, tam amplum tributum sit, ut non semper spectatæ ejus virtuti longe majora, et ampliora deberi omnes faterentur. Hic si vellem clarissimi viri singula quæque percensere quæ sempiterna memoria digna sunt, non possem quam debeo et loci, et temporis, et gravissimi hujus consessus rationem habere; non tamen omnino pertransibo præturas Brixiensem, Veronensem, Patavinam, quas ita summa cum laude exercuit, tanta prudentia, justitia, temperantia, animi magnitudine, ut ceterorum laudibus qui illis gentibus præfuerant, quasi tenebras offu-

Digitized by Google

offuderit. Quamquam enim hæ virtutes omnes inter se nexu quodam colligatæ atque implicitæ sunt, ita tamen suis unamquamque partibus associabat, et veluti membris decorabat; appositisque luminibus vestiebat, ut singulæ singulis; quasi campum, et spectaculum nactæ, certare viderentur. Atque adeo tamen in omnibus æque præstabat, ut quanam magis excelleret, judicari non posset; sed ipse ex admirabili ea, ac divina contentione unum quoddam egregium virtutum omnium domicilium haberetur. Hinc illud apud omnes provinciales increbuerat; difficile dictu esse, patientiusne audiret, an benignius responderet, an justius judicaret, an rem denique omnem sapientius temperaret. Itaque adhuc ejus memoria apud illos viget, et minime diuturnitate extenuatur. Post ea tempora consecutum est bellum quod in Carnis, et Noricis adversus Cæsarem gessimus: ad id nemo Cornelio magis idoneus, nemo aptior visus est. Itaque legatus in castra profectus, summa id bellum celeritate confecit: nullas non optimi imperatoris partes implevit: maximo prælio Germanos fudit: Gauritiam, et Tergeste expugnavit: Carnorum majorem partem subegit, et ad reipublicæ nostræ obsequium redegit. Iamque victoria ulterius processura videbatur, cum pacis studiosissima semper civitas nostra inducias pepigit; eaque mox secutura videbatur. Interea ob rem bene et feliciter gestam, procuratoriam dignitatem summo civium omnium studio adeptus est; omniaque jam illius opera et virtute, pacata et tranquilla videbantur. Sed, o inconstantem fortunam! o fallacem, et felicibus plerumque successibus invidentem! o variam mortalium conditionem! o mutabiles eorum res, et quæ certo diu stare loco non possint! Necesse erat ut eximia ac divina clarissimorum patrum secundis in rebus satis superque spectata virtus, in adversis etiam magis ac magis, veluti ad ignem aurum, probata niteret. Repente universa Europa in nostrum excidium conjurat, copiæ nostræ profligantur, sociorum urbes in hostium potestatem deveniunt. diris obnoxii, et detestabiles habemur, terra marique excludimur; nulli non Venetum nomen invisum; denique omni infortuniorum genere exagitamur. Itaque tot tantisque incommodis, detrimentis, cladibus

bus

bus acceptis, an creditis fortissimum virum umquam animum contraxisse, aut demisisse? immo vero majore semper constantia, majore animi magnitudine adversus fortunæ impetum se se erexit, et restitit; ut et patriam privatis juverit opibus, et patres confirmarit, et saluberrimis dicendis sententiis sæpissime subvenerit afflictissimæ rei. Verum dum brevitati studeo, dum ad majora festinat oratio, præterii geminos, et eos quidem amplissimos magistratus, decemviratum, et consulatum; quibus tanta animi moderatione, tanta rerum omnium cognitione perfunctus est, ut postea semper quoad vixit, uno ore, unoque judicio omnes illi primas in republica administranda detulerint. Itaque mox inter senatus principes adscitus, quos uberrimos prudentiæ suæ singularis, ac sapientiæ fructus reipublicæ reddiderit, vestrum, patres, nemo est qui non meminerit; quam dignitatem toties gessit, quoties illi per leges licuit; atque ita gessit, ut magistratui illi, qui alioqui amplissimus in civitate habetur, et senioribus tantum qui in republica administranda maxime præstent, concedi solet, semper non parum dignitatis, et auctoritatis addiderit. Quis enim eo præstantiore memoria præterita præsentibus contulit? quis excelsiori ingenio futura, cogitatione præcepit? quis majore sapientia ante constituit et quid in utramque partem accidere posset, et quid agendum esset? Nemo illum vidit secundis in rebus superbientem, nemo se se efferentem, nemo in adversis non forti animo esse, nemo non constanti. Quoties dubitantes patres erexit, et confirmavit? quoties universum senatum labantem sustinuit, et in salutares sententias traxit? Iam vero si quanta in omni vita enituit innocentia, fide, religione, gravitate, facilitate, mansuetudine; si singulas ejus virtutes, singula egregie dicta, ac facta pergam connumerare, non potero hodierno die orationis exitum invenire, et merito imprudens habear, et inopportunus; historiam enim ejus vita, et alterum poscit Xenophontem. Sed quem nostrum superioribus his diebus admirabilis ejus in patriam pietas, summus amor, vehemens caritas non commovit? Cum vir optimus, senio jam confectus, et priore adhuc recenti morbo debilitatus, quotidie in collegium ad consultandum de republica, quotidie in sena-

ſenatum veniret, ut nullo tempore, dum vitam, dum ſpiritum duceret, patriæ utilitati, et amplitudini deeſset; ut pæne exiſtimari poſsit pro republica mortuus, qui confecto corpore nullum umquam a vobis onus impoſitum recuſarit; dignissimus certe, ſi quis umquam civis, qui totius reipublicæ lacrimis honeſtetur, quem universa hæc civitas luctu vel maximo proſequatur, cujus, quantum veſtrum longe lateque patet imperium, clarissima facta, divinaque memoria celebretur. Cum igitur quæ maximæ animi ſunt virtutes, iis Cornelius noſter ita excelluerit, ut majoribus non ceſserit, poſteris exemplo futurus ſit; ea etiam omnia quæ in vita hominum ſi non laudanda, ſaltem optanda videntur, naturæ, et fortunæ bona, tanta deorum largitate eſt aſſecutus, ut vel ob id apud eos qui ipſam ex ea re felicitatem metiuntur, jure feliciſſimus haberi debeat. Quam enim decora forma fuit! quanta oris majeſtate! qua totius corporis pulchritudine! qui illius, ſederet, ſtaret, incederet, decor! quæ omnibus in rebus dignitas! patriam autem, et genus quis expetat ampliora? Iam vero divitiarum, opum, copiarum quis privatus umquam tantum animo concepit, quantum hic propria virtute comparavit? Quid affinitates? quid cognationes? quid clientelas commemorem? quid ſex filias nobiliſſimis civibus conjugio collocatas? quid denique fortiſſimos, et clariſſimos filios ſummis honoris, fortunæ, virtutis præditos ornamentis? quæ ſingula ſi pertractare velimus, neſcio an aliquem inveniemus, non ſolum noſtrorum, ſed etiam antiquorum, quem ei conferre poſſimus; ut quæ maxima homini tribui poſsunt, animi, naturæ, et fortunæ dona, ea omnia dii immortales in unum Georgium Cornelium congeſsiſse videantur. Verum quod quæ a fortuna, et a natura poſsidemus, cum iis quæ excolunt, et illuſtrant animum, numquam comparanda eſse exiſtimarim; et quod uſquequaque Cornelius animi virtute floruerit, eo parcius de illis mihi dicendum eſse putavi. Quamquam illud ſileri non debet, quod tot tantiſque affluens bonis, ita ſemper ſe geſsit, ut numquam in poteſtate ſe extulerit, numquam in divitiis inſolens fuerit, numquam propter fortunæ abundantjam ſe aliis prætulerit; ut oſtenderit, ſolere

deos

deos immortales, quos amant, et excellentes virtute norunt, iis ſecundiorem etiam quam vel optare pro eorum modeſtia auſi ſint, fortunam concedere: neque opes et copias ſuperbiæ, ac libidini, ſed bonitati, ac moderationi facultatem, et materiam præbere. Si quis vero exſpectabat ut de ſororis Catharinæ reginæ eximiis animi dotibus, ut de Marci filii Cardinalis ampliſſimi, Romanæ eccleſiæ luminis, innumerabilibus virtutibus dicerem; conſideret immenſum, et ſpatioſiſſimum Georgii ipſius laudum campum: recordetur utriuſque horum clariſſimas laudes ab eloquentiſſimis viris ex hoc ipſo loco ſempiternæ fuiſſe memoriæ commendatas. Itaque finem jam dicendi faciam, ſi quid tantum de ejus in morte conſtantia, deque divina orationis ad filios gravitate perſtrinxero. Vt primum dicere incepit, continuo filii, et qui aderant omnes, obortis lacrimis, ſingultus continere nequibant. Ipſe permanſit immotus, infracto et conſtantiſſimo animo, et inſtitutam orationem eſt proſecutus: *illos ob ejus ex hac vita diſceſſum, minime dolere debere, ſiquidem ſe non mori certo ſcire, ſed ad veram vitam, et ſempiternam felicitatem properare: corpus hoc animi carcerem eſſe, aut certe veſtem et indumentum; quod ſi aut carceris vinculis relaxaretur, jucundiſſimum illis omnibus eſſe debere; aut ſi veſtimentum quo juſſu Dei ad tempus ab ipſo præſtitum indutus eſſet, exueret; non grave videri. Immortales enim hominibus a Deo animos eſſe datos; hanc quam vitam arbitramur, exſilium eſſe, verum hominem ipſum eſſe animum: corpus vero veluti extraneum animi diverſorium. Propterea ſic exiſtimarent, ſe numquam minus liberum, minus cum illis fuiſſe, quam dum in corporis cuſtodia retentus eſſet; cum autem ex hominum vita migraverit in cælum, tum vero ſecum ſemper futurum: tum illorum ſemper ſe cogitationes, actiones, virtutes inſpecturum. quod ſi ei rem gratiſſimam, quemadmodum confidebat, facturi eſſent, darent operam ut quam concordes viverent, et ſemper pro eorum viribus ſtuderent ut de cariſſima patria quam optime meriti eſſent, quemadmodum et ipſe, et eorum majores omnes ſemper fecerunt. quamquam numquam in ea re ſuo ipſe deſiderio ſatisfeciſſet; quippe qui non quam exoptaſſet, ſed quam maxime valuiſſet, reipubli-*

ca

cæ operam impendisset. quare scirent, se ab illo non magis amplissimarum opum et divitiarum, atque adeo gloriæ, quam hujus egregiæ in patriam voluntatis heredes relinqui. Quibus dictis sanctissimus animus corpore solutus evolavit in cælum. Quare, sapientissime princeps, patres optimi, et vos filii verissima sanctissimi patris imago, si velimus dolere, nostro tantum, et reipublicæ incommodo detrimentoque doleamus; ejus vero conditionem læto animo feramus, et eum benevolentia potius quam misericordia prosequamur; siquidem felicissime cum illo actum est; nam omnibus fere summis reipublicæ gradatim functus honoribus, omni virtutum genere illustris, extrema propemodum senectute, omnibus integer sensibus, optimis filiis, et nepotibus superstitibus, gloriam quam nulla delebit oblivio, nulla tacebit ætas, adeptus, ad æternas illas, et felicissimas sedes commigravit. Quo ex loco, princeps sapientissime, patres, et cives optimi, vos orat et obsecrat, primum ut reipublicæ, quæ in vestro sinu, et sapientia reposita conquiescit, quam optime inserviatis; deinde ut carissimos ejus filios commendatissimos habeatis; ut quemadmodum ipse, et pater, et avus, et majores ejus omnes summis in republica dignitatibus claruerunt, ita filiis etiam illis perfrui liceat. Quod etiam vos, præstantissimi filii, pro vestris meritis, vestraque virtute, proque patrum, et civium vestrorum grata animi benignitate, non solum sperare, sed certissimi esse debetis, vos esse consecuturos. Dixi.

ANGELI GABRIELII

SILVESTRI FILII, PATRICII VENETI,

in funere Reverendiſſimi Cardinalis

BAPTISTAE ZENI,

PAVLLI II. Pontificis Maximi ſororis filii;

qui obiit Patavii VIII. Idus Majas anno a partu Virginis MDI.

ORATIO.

VAMQVAM me novum munus, atque inſolita ex hoc loco dicendi ratio maxime moveat, Sereniſſime Princeps, Præſules Reverendiſſimi, Oratores præſtantiſſimi, optimi atque ampliſſimi Patres; veſter autem conſpectus multo mœſtiſſimus, atque frequentiſſimus retinere lacrimas, et conſiſtere animo non ſinat; tamen una me res conſolatur, quod mihi a vobis hoc tempore cauſſa talis injuncta eſt, in qua oratio nemini deeſſe poteſt: orationi dignitas, luctus, mœror, quantus adeſſe debet, non poteſt. Dicendum eſt enim de Baptiſtæ Zeni Cardinalis defuncti, viri optimi atque ſanctiſſimi, ſingulari eximiaque virtute; cui ſi maximum decus atque ornamentum viventi ejus præſtitit vita, et gloria illuſtris; nunc in morte ejus

Digitized by Google

ejus deesse nos civi nostro, deque nostra republica, ac christiana religione optime merito non debemus. Sed quoniam hoc loco vestra pietas, patres conscripti, nullum officii genus, nulla honoris et dignitatis insignia prætermisit quæ clarorum virorum decorandis funeribus more majorum decernuntur; vellem ego quoque ejus ingenii, ac facundiæ esse, ut tantæ dignitati, ac exspectationi nostra oratio impar, imbecillaque non esset. Verum quia ille justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, ceterisque virtutibus, omnem denique bene loquendi scientiam bene agendo superavit, satis mihi erit, patres conscripti, dum vobis morem geram, si tanti viri vitam, fortunas, mores quo potero stilo, perstrinxero. quo in negotio non mihi copia, sed modus potius quærendus est. Non dicam itaque de hujus in qua natus est civitatis gloria atque splendore, quæ rerum a se gestarum magnitudine, incomparabili diuturnitate libertatis, præsentia civium, et novitate quadam, ac situs opportunitate, vix ulla laude digne ornari potest: non dicam de antiqua, nobilique familia Zenorum, quæ tot egregios cives edidit; ut non satis constituerim, plusne illa huic civitati, an hæc civitas sibi splendoris attulerit. nam (ut ceteros prætermittam) protulit hæc familia in lucem Carolum illum Zenum, vindicem libertatis, patriæ liberatorem, militiæ parentem, naturæ denique virtute, rerum terra marique gestarum gloria tam insignem, ut etiam hoc uno civitas nostra potuerit in omni genere laudum cum antiquitate certare. satis hæc ipsa per se hominum memoria illustrantur: ad ipsum de quo agimus, properabo. Ex hac ergo familia natus est Baptista Zenus, Nicolao Zeno patre, viro egregio ac singulari, atque in reipublicæ administratione præclaro; matre Helisabetha Paulli Barbi Pontificis Maximi sorore, femina sanctissima, ac perillustri, utpote quæ ingenio ac moribus Paullum fratrem, et Eugenium avunculum referebat; qui duo Pontifices Maximi tantæ dignitatis, ac venerationis exstiterunt, ut ad hunc usque diem a Romanis civibus, a christiana republica, ab universo denique terrarum orbe desiderentur. Educatus a parentibus accurata diligentia, in primis literarum rudimentis se se miro studio puer exercuit. itaque facile ipsa indoles, atque

ingenii vis, quantam esset frugem, quantas messes datura, si maturuisset, in ipsa ætatis acerbitate præ se tulit. Adolescens eloquentiæ potissimum operam dedit, in qua præterquamquod natura ad facundiam natus genitusque videbatur, ipse etiam illam percoluit, auxitque disciplina. Sumta virili toga, bene se se more majorum ad rempublicam contulit; cui si, ut cœperat, operam impendisset, omnes mehercule honorum ac dignitatum gradus esset ab ea feliciter, ac brevi tempore assecutus. Verùm Deus Optimus Maximus, qui jampridem tantum militem cohorti prætoriæ destinaverat, illum a reipublicæ temperatione, pergentem jam proficiscentemque, ad majora amplioraque revocavit. Mortuo enim patre, cum annos natus esset septem et viginti, Pontifex eum Paullus Romam accersivit; ubi primum sacris initiatus, amplissimo ab eo protonotariatus sacerdotio donatus est: mox ille hominis ingenium doctrinamque admiratus, statuit eum in numero Cardinalium esse habendum. ante tamen quam ei publice eam dignitatem contulisset, per triennium illum maximis in rebus semper exercuit. Postquam autem Cardinalis est factus, mira lætitia omnes affecit qui reipublicæ christianæ curam gerebant. tunc enim acerrimum fidei propugnatorem ac defensorem futurum prævidebant. Romani autem supra modum gavisi sunt cives, tum quia ingentem animum ingentemque spiritum in illo esse cernebant, tum quia si in pontificatu Paullo succederet, alterum Pontificem Paullum se in illo habituros confidebant; quem sicut mira oris corporisque similitudine, ita mente animoque referebat. Sed o fallaces hominum curas! o studia inania mortalium! En mortuus ante oculos jacet is quem nuper tanta gloria florentem conspiciebamus; quem ad apicem summi pontificatus, quod quidem homini maximum honoris culmen in hac vita tribui potest, perventurum sperabamus. Vbi nunc est tuus ille decor, Baptista Zene? ubi tua illa sunt honoris et dignitatis insignia? ubi species illa admiranda, atque imperio digna? ubi vis illa ingenii qua supra ceteros excellebas? ubi solertia, facundia, gravitas, hilaritudo, lepos? Verum quid de virtutibus tuis dicemus? quæ in te uno ita illustres, ita eximiæ exstiterunt, ut nulla oratione

com-

Digitized by Google

complecti, numquam satis ab aliquo digne laudari possint. Non tu ecclesiæ bona dilaniari umquam permisisti: non te a recto, potentium illecebræ, aut minæ umquam flectere, non ipsorum pontificum præmia, atque pollicitationes potuerunt. Quamvis enim Sixtus Pontifex Maximus (is enim Paullo successit) maximis titulis, atque amplissimis sacerdotiis auxerit, atque honestarit, omnes honoris cumulos in te contulerit, nihil quod ad tuam faceret dignitatem, utilitatem tibi pernegarit, numquam tamen tanti apud te fuit, ut tuo permissu quidquam ex ecclesiæ juribus abalienaret. Innocentius autem Octavus, qui in locum Sixti suffectus est, vir sane probi animi, dicere sæpius solebat, beatam brevi rempublicam christianam futuram, si multos tui similes ecclesia cardines habuisset. Videbat enim te quotidie pleno Cardinalium collegio ecclesiæ jura tuentem, maximaque cum contentione pravis consiliis adversantem, neminem justitiæ caussa timentem, omnia denique facientem quæ optimum maxime atque sanctissimum virum deceret. Sed quid ego hæc de Innocentio? legatus olim Italiæ a Sixto Pontifice factus Cardinalis Zenus noster, mirum est qua animi æquitate, qua moderatione, qua gloria, quo splendore procurationem tantam susceperit, gesserit, administrarit. Nulla est civitas, nullus est Italiæ locus qui non adhuc legationis illius memoriam summa cum veneratione recolat. Non enim ille lucrandi studio potentes urbes adibat, non adventu suo pergravabat; sed quantum communis utilitatis caussa, ipsa necessitas postulabat, immorabatur; nullos labores recusabat, benigne omnes audiebat, dissidia, querimonias, controversas res omnes, denique caussas discordiarum tollebat, pacem ubique componebat. Ex quo illum omnes non tamquam Pontificis procuratorem, ecclesiæ legatum, Cardinalemve; sed tamquam communem omnium parentem sibi e cælo missum, miro amore prosequebantur. In patriam eo tempore venit cum ejus visendæ gratia a qua diu absens fuerat, tum ut legationis munere fungeretur: ubi a senatu nostro mirifice, ac regio apparatu susceptus, ipse etiam cujus animi ac pietatis in nos esset, facile demonstravit. Longum esset si hoc loco recenserem, princeps illustrissime, qua caritate, quo amore, qua benivo-

len-

lentia affines, propinquos, familiaresque complexus fuerit suos; qua humanitate, qua benignitate omnes sit prosecutus; qua demum comitate, clementia, pietate, ingeniique dexteritate semper nobiscum egerit. qua in re sane, ut alia prætermittam, amplissimum testimonium ejus discessus præbuit; cum nemo esset qui non intimis sensibus angeretur. Qua vero liberalitate se gesserit, quis ignorat? cum audierit in eo obeundo munere in quo plerique omnes magnas sibi divitias, magnos thesauros comparant, illum non modo nihil esse lucratum, sed etiam multam de suo pecuniam exhausisse. Privatis vero in rebus negotiisque familiaribus qualis fuerit, ex luctu atque mœrore istorum cognoscite. Qua abstinentia, continentia, parsimonia, frugalitate dicamus? quibus virtutum quasi flammis claruit atque illuxit. Quantus autem in eo fuerit colendorum ingeniorum ardor, docti atque præclari viri præ se ferunt; quibus ille maxime delectatus est, quosque semper habuit secum, juvit, fovit, erexit, atque honestavit. Neque porro sapientia, prudentiaque minus in eo claræ exstiterunt: non enim solummodo sibi, sed passim etiam aliis optime consulebat, nihilque umquam in Italia præter spem, atque hominum opinionem accidit, quod non ille multo ante præviderit quam evenerit. Nihil ille ignorabat; noverat enim quid Italia, quid Gallia, quid Germania, quid Hispania, quid Orientis vires, quid denique ipse terrarum orbis, si quid moliri vellet, posset efficere. Sed heu me miserum! mors quidem omnia, maxima, minima nihili facit. Vos, si possem hoc loco, postularem, Romani cives, ut mihi testimonium de hujus viri virtute afferretis, quem per triginta annos vobiscum atque eo amplius habuistis; certe ita omnes una voce atque uno consensu responderetis: *Nos quidem nostræ urbis, nostræ ipsorum dignitatis, libertatis, fortunarum omnium magnum præsidium, magnum ornamentum amisimus. porro ille ille vir, o Veneti, quantum patria vester, tantum noster erat caritate; omnes nos uti pater filios, et amabat, et amabatur. Non ille modo harum, modo erat illarum partium; nullas factiones noverat, nulla odia consectabatur, quæ bellorum fomenta sunt; sed ad publicam semper utilitatem omne suum studium, diligentiam, laborem;*

Digitized by Google

rem, omnes suas opes, omnem dignitatem convertebat. cujus quidem corpus vos in vestra urbe ac vestris templis habetote: nos in pectoribus nostris ejus virtuti monumentum fecimus, semperque faciemus

Dum domus Aeneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Defuncto Innocentio, cum sub Alexandro Pontifice quem nostra ætas, et christiana religio veneratur, ingravescente jam ætate, etiam podagræ morbus, quem longo tempore patientissime tulerat, gravius cum illo agere cœpisset, statuit tum relaxandi animi gratia, tum valitudinis caussa parumper ab Vrbe recedere, patriamque rursus invisere, cujus desiderio summopere tenebatur. Verum nihil illi ad valitudinem hæc diligentia profuit; variis enim ægritudinibus, nedum podagra solum, fere usquequaque laboravit. Demum peragratis circumquaque multis urbibus, cum se Patavium contulisset, neque cæli mutatione, neque opera medicorum adjutus, invalescente in dies morbo, ex hac vita pie sancteque decessit annos natus duos et sexaginta, menses decem, cum tres et triginta annos Cardinalem gessisset. Hæc de vita: quamquam neque culta ingenio, neque arte elaborata; sed fide, sed veritate plenissima, et pro temporis viriumque tenuitate, carptim, cursimque pronuntiata. Quæ vero in morte vobis dederit pietatis in patriam, in christianam rempublicam, in sacrosanctum Romanum nomen benivolentiæ, in suos largitatis, in divorum culturam religionis: humanitatis, prudentiæ, virtutum denique omnium monumenta; neque mihi, neque aliis dicendi locum reliquit. Nam ea quidem vobis per se se conspicua, illustria, testatissimaque sunt, eruntque etiam sine ullo extra se præconio semper. Moriens ille vos, patres conscripti, cum videret ab atrocissima, potentissimaque Turcarum gente bello gravissimo infestatos, neque vestrum tantummodo imperium, sed etiam rem christianam peti, cujus salus cum nostris fortunis conjuncta est; heredes ex asse Alexandrum Pontificem Maximum, atque vos fecit, in hujusce opportunitate belli erogando atque insumendo. Prætereo hic prudens sciensque, patres conscripti (quis enim omnia una concione percenseat?)

quæ

quæ ille vobis in sui memoriam, quæ diis immortalibus in eorum ædium refectione, quæ necessariis, quæ amicis, quæ familiaribus legaverit, quantumque auri atque argenti fabrefacti pondus in publicarum cærimoniarum splendorem depromendum donaverit sacrario vestro. Hoc unum ipsum quantum est! prospexisse decedentem, quasi ex specula, sic ex vitæ limine, periclitantem Romanam, et Christi rempublicam, eamque opibus juvisse: reliquisse laborantem patriam, eamque auxisse non solum opibus, sed dignitate, majestate, gloriaque sempiterna; quamque urbem ipse semper quasi vallum Italiæ positam contra Orientis minas, christiani hostes nominis impugnavisse, amicos defendisse, bella maxima, atque periculosissima pro eorum libertate gessisse audierat, legerat, viderat; ea nunc etiam durissimis temporibus ut in officio permaneret, pro virili parte effecisse: et qui omnium gentium christianissimi semper habiti estis, patres conscripti, iidem et ut potentissimi essetis, quantum in se fuerit, laboravisse. His atque aliis egregie constitutis clarissimo tuæ vitæ munere lætus hilarisque defunctus es, noster Zene, eo feliciori fortuna atque fato quod ex omnium mortalium numero, qui bene vivant non multi quidem sunt, eos autem qui bene etiam moriantur, vix unos aut alteros singulæ ætates habuere. Itaque sapientes viri jubent, non de cursu, sed de vitæ meta rationem esse habendam eorum quos judices, rectene, an perperam vixerint: neque tam quo pacto vitam vivamus, quam quo pacto vitam claudamus, esse respiciendum. Neque vero te fas erat aliter mortem oppetiisse, qui sic vixeris; neque, qui mortem sic oppetieris, aliter vixisse est existimandum, etiam si te viventem antea non aspexissemus. Quæ cum ita sint, patres conscripti, quis dubitat, quin ille in cælum jam unde huc venerat, reversus, inter eorum beatissimas animas qui civitates condiderunt, qui recte administraverunt respublicas, qui leges optimas posuerunt suis civibus, qui denique honeste, religiosissimeque vixerunt, felix beatusque perpetuo ævo fruatur, neque a nobis lacrimas, aut istum mœrorem quo affecti estis, petat; sed ut sui memoriam mentibus vestris retineatis, benefacta imitemini, moneat, atque deposcat? Non enim

enim fletibus atque singultibus clarissimorum virorum manes gaudent, sed recordatione, imitatione, æmulationeque virtutum. Itaque quoniam nimis jamdiu vos oratione mea remoror atque detineo, patres conscripti, non hoc loco Zenos, non Barbos, non reliquos propinquos, affines, amicos, familiares consolabor multis verbis, atque usitato genere consolationis; eam esse scilicet conditionem hominum, eam esse datam legem, positamque necessitatem mortalibus, ut quandoque ex hac vita decedatur: nos item singulos propediem, aut paullo post, cum Deus jusserit, migraturos. Vno eos verbo consolabor: non tam esse dolendum, abiisse de cœtu nostro tantum virum, quam gaudendum, lætabundum abiisse: neque tam amisisse illum, triste, quam habuisse, pulcherrimum existimandum. Quamquam quidem certe non amisimus, neque umquam amittemus; erit enim ille semper nobiscum, vivetque tamdiu, quamdiu erunt qui vitam hominum, benefactis, non annorum numero, metiantur. Vos autem, patres conscripti, teque, princeps illustrissime, obsecro atque obtestor, ut quando vos Cardinalis noster ita beneficio devinxit, ut nihil sit quod non illi debeatis, eas opes quas ille vobis reliquit, ita pro vestra libertate, ac vestri imperii dignitate, pro salute Italiæ, pro christianæ reipublicæ defensione, gloria, incremento exerceatis, ut omnes homines vobis debeant. Dixi.

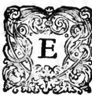
Illustrissimo atque Excellentissimo Viro

IOANNI PASCHALICO,

VENETO SENATORI AMPLISSIMO,

Rei Literariæ Triumviro

Ioannes Antonius Vulpius S. P. D.

Ximia virtus habetur, IOANNES PASCHALICE, Senator Amplissime, respondere in amore iis a quibus omni officiorum genere provocere; non, quod sine summo ac nefario scelere mutua prætermitti benevolentia possit, sed quod hac temporum iniquitate plerique jam homines eo se scelere obstringi facile patiantur. Illud tamen longe præclarissimum existimari debet, ei qui nullam adhuc observantiæ erga te suæ significationem dederit, rationem qua de te optime promereri possit, quasi digito monstrare; ut scilicet in quem beneficia conferre cogites, eum antea dignum beneficio præstes. Qui hoc pacto aliis prodesse student, ii quodammodo Dei Optimi Maximi sapientiam, ac liberalitatem imitari videntur, qui nos ideo primum bonos efficit, ut deinde beatos efficiat, et a quo perinde virtutes ipsas, ac uberrima virtutum præmia accipere homines consuevere. Quorsum hæc pertineant, jamdudum sentire te arbitror, Vir nobilissime atque humanissime; tuas enim laudes agnoscas, necesse est, quotiescumque de singulari quadam beneficaque natura sermo instituitur. Cum enim de ingenii mei mediocritate, et de studiorum meorum ratione, deque amore quo liberales disciplinas a puero sum complexus, nonnihil audisses; continuo me non indignum cognitione ac benevolentia tua existimasti; utque mihi, tenui sane homini et novo, aditum ad te aperires, futurum tibi gratissimum ostendisti (quod commodo meo fieri posset) si egregiam orationem quam Petrus Paschalicus, *inclytæ Familiæ tuæ maxi-*

maximum decus atque ornamentum, ad Emmanuelem Lusitaniæ regem Reipublicæ Venetæ legatus olim habuisset, typis Cominianis denuo excudendam curassem (exciderat enim fere ex hominum memoria, et in paucissimorum bibliothecis adservabatur); ejusque orationis exemplum mecum benigne communicasti. Ex hoc honestissimo desiderio tuo, quanta in majores tuos pietate, quanta in bonas literas propensione, et qua erga me ipsum voluntate sis, facile perspicere potui. quapropter dedi operam sedulo, ut quamprimum tibi cumulate satisfacerem; non solum enim Petri *hujus* Paschalici *Orationem, sed et plures alias civium tuorum clarissimorum, quæ aut calamo tantum exaratæ in publicum conspectum nondum exierant, vel typis descriptæ, longo tamen situ ac pædore obsoleverant; alia item opuscula elegantissima, et multum studiosis hominibus profutura, non mediocri sumtu, atque incredibili diligentia divulgari curavi; ut tibi potissimum qui me impulisti, hanc egregiorum scriptorum editionem docti homines, nobilesque in primis Veneti adolescentes omnino debituri sint. Nihil addam in præsentia de Familiæ tuæ laudibus, nihil de Fratrum tuorum, tui vere similium, dignitate atque splendore; e quibus* Georgius *potissimum supremus totius Rei Maritimæ Præfectus, difficillimam provinciam summa cum sua gloria, ac Reipublicæ utilitate administrandam suscepit; nihil denique de tuis ingentibus spectatisque virtutibus; res est enim neque ingenii mei, neque hujus loci, aut temporis, neque adeo quam eximia probitas et pudor tuus ullo modo pati possit. hæc omnia enitent ipsa per se, atque in oculis universorum posita, nullius oratione ornari, aut clarescere postulant. Rogabo potius, ut munusculum hoc meum eo quo tibi offertur animo, accipias, ingenuo nimirum ac benevolentissimo; deinde ut rationibus meis consulas enixe obsecro atque obtestor, qui optime id præstare potes, in eo scilicet dignitatis gradu collocatus ad quem te plurima et singularia in patriam merita, et præcipue mirificus quidam literarum amor provexit. Vale. Patavii. Kal. Iunii. MDCCXIX.*

PETRI PASCHALICI

MONVMENTA.

Venetiis in Templo D. Antonii de Castello, ad sinistrum latus aræ Crucifixi.

PETRVS. PASCHALICVS. DOCTOR. CELE BERRIMVS. EQVES. PRAECLARISSIMVS PERFECTVS. ORATOR. OPTIMVS. SENA TOR. LEGATIONIBVS. AD. LVSITANIAE HISPANIAE. BRITANNIAE. HVNGARIAE. RE GES. IMPERATOREMQVE. MAXIMVM. ET BVRGVNDOS. FELICITER. GESTIS. LEGA TVS. AD. FRANCISCVM. GALLIAE. REGEM MEDIOLANI. DIEM. SVVM. OBIIT. M.D.XV.

Ad dextrum latus ejusdem aræ.

FRANCISCVS. GALLORVM. REX. PETRI PASCHALICI. VIRTVTES. TANTI. FECIT VT. EIVS. FVNVS. MAGNIFICA. ET. PVBLI CA. POMPA. MEDIOLANI. CELEBRANDVM ET. ORATORE. AD. HOC. IPSVM. DESTINA TO. CADAVER. HONORIFICE. COMITANTE IN. PATRIAM. REPORTANDVM. CVRAVE RIT. QVOD. IN. HOC. MONVMENTO. CON QVIESCIT. VIXIT. ANNOS. XLIII

Infra in gradu altaris.

PETRVS. PASCHALICVS. PHILIPPI. FILIVS EQVES. MARINAE. VXORI. RARISSIMAE ATQVE. INCOMPARABILI. EX. PVERPERIO DEFVNCTAE. SIBIQVE. AC. HEREDIBVS V. P. M. D. XIII

PETRI PASCHALICI
PATRICII VENETI,
LEGATI
AD
EMMANVELEM LVSITANIAE REGEM,
ORATIO.

Habita apud Vlyssiponem XIII. Kalendas Septembres, anno a partu Virginis MDI.

Etus hospitium, mutuique amoris studium, quod a majoribus acceptum cum Majestate tua Veneto nomini intercedit, Rex Serenissime, magnam spem attulit Augustino Principi nostro, et universo Senatui, cum primum regni te hujus potitum esse cognovimus, fore ut omni tempore tam amicus Venetæ Reipublicæ et esse, et videri velles; tam omni officiorum genere conjunctus, quam quivis alius regum qui hodie sunt in terris, aut umquam fuerunt, conjunctissimus, et amicissimus. In quam sententiam non modo nos confirmavit vetus Lusitanorum regum benivolentia usque ad hunc diem mutuo inter nos sanctissime conservata, sed virtus tua in primis jam longe lateque per orbem terrarum cognita ac divulgata: quæ etiam in spem maximam, præter Venetam civitatem, omnes Europæ gentes, populos, regna, nationes commovit

atque

Digitized by Google

atque excitavit. Nemo enim fuit qui ob ea quæ assidua hominum prædicatione de tuis virtutibus ferebantur, non persuasum haberet, brevi futurum, ut christiana religio plane intelligeret, datum sibi Dei Optimi Maximi munere unum ex omni regum numero, qui virtute, consilio, felicitate, non solum rem christianam fessam, labantemque tueretur, sed longe etiam lateque propagaret. Quam quidem communem omnium de tua virtute ac sapientia opinionem, rex illustrissime, magis ac magis confirmavit, et hominum animis impressit catholicorum, ac invictissimorum Castellæ regum socerûm tuorum præstantissimorum auctoritas, atque judicium; qui certe, nisi tantus esses, quantum te omnes prædicant, non adeo libenter, mihi crede, te ultro in generum requisissent. enimvero quia ita natura est comparatum, ut optimus quisque similem sibi maxime concupiscat. Non mirum itaque si talia argumenta secuti mortales, hoc de te, deque felicissimo regno tuo sibi promittunt, hanc spem alunt, hos sibi successus proponunt. Quippe quia hæc de te hominum judicia vel in ipso tui regiminis rudimento et probasti, rex inclyte, et auxisti. Nam, ut domestica prætermittam, quæ quidem talia sunt, ut nulla sit tam vehemens dicendi facultas, nulla verborum copia, quæ non dicendo prius defatigetur, quam illa exsequi umquam satis queat; quid, per Deum immortalem, abs te aut præclarius, aut admirabilius fieri potuit, quid ad regni opes firmandas conducibilius, quam quod ab ipso tuæ moderationis limine, adolescens adhuc, multorum principum benivolentiam incredibili munificentia tibi conciliasti? alios aut fœdere junxisti, aut affinitate copulasti? non otio neque desidiæ deditus, si quando a rebus bellicis vacares, sed modo venando, modo campestri exercitatione te, et tuos ita exercendo, ut numquam minus in otio fueris quam cum abundare otio creditus esses. quamquam non minore inter ea studio pacis artes justitia, quam belli munia ingenio et viribus foveris. Nam de clementia, fide, pietate, beneficentia, animi magnitudine, ceterisque virtutibus quæ in te uno usquequaque eminent atque elucent, satius est me præterire quam parum dicere, ne culpa ingenii, ipsa oratio præ magnitudine virtutum, ac lau-

laudum tuarum opere in medio fatiſcat. Sed quamquam hæc ita magna ſint, ita ſublimia, atque admiranda, ut non modo omnium oratorum ingenia deterreant, ſed omnem jam invidiam excedant; leviora tamen videri poſſunt, ſi cum uno tuæ majeſtatis opere conferantur; cum quo ne antiquorum quidem regum, populorumve illuſtrium ullum umquam facinus comparari poteſt. Nam quæ regio eſt in terris, quæ gens hodie tam repoſita, et ab omni hominum commercio tam remota, ad quam non fama pervenerit, hoc brevi tempore alterum terrarum orbem, quem et Ptolemæus, et Strabo, et reliqui mundi ſcriptores penitus ignoraverunt (rem certe miram, atque præclaram: rem nullis ante temporibus cognitam: rem memorandam atque hiſtoria dignam, et in qua omnes ſtudioſi elaborare atque exercere ingenium debent) tuo conſilio, cura, induſtria, diligentia, tuiſque auſpiciis jam eſſe inventum atque hominibus patefactum. Quod non Carthaginienſes olim, non Romani rerum domini poſt Carthaginem everſam, non Alexander ille Magnus mundi ſcrutator, non Græcia omnis dum floruit, non Aegyptii, Aſſyriique reges ſunt aſſecuti, tua virtus, atque felicitas eſt adepta. Omnis exterioris Libyæ ora ab Atlantico Oceano ad Barbaricum uſque ſinum qui Erythræo jungitur, tuo juſſu atque imperio eſt enavigata. gentes, inſulæ, litora ad id tempus ignota aut tuis.ceſsere armis, aut his territæ tuam amicitiam ultro expetivere. Gloriati ſunt ſummi reges olim, et populi antea invicti, quod ad Oceanum uſque arma promoviſsent: tu, rex inviĉtiſſime, in ſubterraneum uſque hemiſphærium, et in Antipodas promoviſse imperium, jure gloriari potes. et quod omnium maximum eſt, maximeque memorandum, diſcretas naturæ imperio gentes, duoſque diverſos terrarum orbes commercio conſociaſti. Qua re profecto haud ſatis dici poteſt, quantum commodi, quantumque utilitatis percipiat univerſus orbis ob mel ex arundinibus collectum, ac alia complura, quæ inde ad humanum uſum affatim ubique deferuntur, quantumque etiam in poſterum, ob aromata cujuſcumque generis a tuis nuper navibus inventa, ſit percepturus. Et dubitabimus adhuc, quin immortalitas nominis jam tibi non ſit parta? Crede mihi, rex excellentiſſime,

me, omne ævum præclara facinora tua commemorabit, posteritas admirabitur, gentes celebrabunt, omnis denique hominum vita, nisi ingrata esse velit, tibi uni magis debere fatebitur quam aut veterum regum, aut novorum cuiquam. Verumtamen quamquam multa adeo magna gesseris, adeo memoranda, tamen nihil est, rex gloriosissime, in quo pietas, et magnitudo tua aut major, aut admirabilior appareat: nihil in quo justius cælum meruisse videaris, quam quod, cum Dominicus Pisanus eques, orator noster, qui per catholicos Castellæ reges, et nostrum senatum ad te visendum atque honorandum missus, tuæ celsitudini declarasset, quam ingens periculum non solum reipublicæ nostræ, sed etiam christianæ pietati ab immanissimo, ac potentissimo Turcarum rege immineret: quantumque ejus opes hac tempestate plus nimio invaluerint: quantas christianorum strages fecerit: quot denique novos, et tremendos cujuscumque generis apparatus adversus christianum nomen moliatur; tua sponte tam sancte, tam pie, tam denique religiose animum adjeceris ad id bellum quod incredibili dispendio jam tertium annum cum sævissima hac bellua sustinemus, tuis auxiliis ita juvandum, ut, postposita Mauritania, omnem eam potentissimam classem quam contra ipsam struxeras, maximisque jam sumtibus paraveras, contra impientissimos hostes non solum hoc anno destinaveris, sed etiam in futurum longe majorem atque validiorem, si opus fuerit, te missurum affirmaveris, ac nihil denique intentatum relicturum quod ad victoriam de crudelissimo hoste reportandam, et bellum omnino conficiendum, necessarium ac opportunum esse videatur. ita enim literæ tuæ majestatis, atque ipsius oratoris nostri ad senatum missæ, testatæ sunt. Quod cum ita sit, rex sacratissime, nescio equidem, cum hanc rem mecum ipse considero, quid pulchrius, quid fortius, quid sublimius, quid denique divina virtute atque præclara indole tua magis dignum fieri, aut excogitari umquam potuerit. Sumserunt aliquando majores vestri arma incredibili pietate pro Hierosolyma recuperanda; præclaraque in Syria facinora, ut literis proditum est, ediderunt: sed longe majus est, et magis utile christianæ reipublicæ quod ma-

majestas tua nunc facit. Nam ut validiores sunt Turcarum vires, quam Syriæ regum fuerunt, ita bellum hoc grave magis atque periculosum est judicandum: et si oppugnare hostem longe remotum pulchrum esse censemus, multo quidem magis utile, ac necessarium esse videtur, eum qui jam intra viscera sit exceptus, propellere ac expugnare. Itaque non immerito, sicut antea semper, ita nunc maxime ob hanc caussam te ut virum præstantissimum, principem celeberrimum, regem sanctissimum, princeps, senatus, et universa civitas nostra mirifice observat et veneratur; ac tantum celsitudini tuæ hac etiam caussa debere fatentur, ut nihil penitus sit eis proprium quod tecum non censeant esse commune. In cujus rei testimonium non contenti per epistolam sublimitati tuæ significare quantum gaudii susceperint quod caussam fidei christianæ, uti rex religiosissimus, et nostram, uti Veneti nominis amicissimus, suscepisti, confestim facto senatusconsulto me novum oratorem designaverunt ad tuam serenitatem, ut coram illi pro tantis meritis cumulatissimas gratias agerem, quod bellum hoc tam grave et periculosum pro Christi fide omnino juvandum suscepisti, et susceptum, ut tua est pietas atque constantia, conficiendum; et, quod præcipue gratum fuit, cum Venetis: cum quibus quo arctiora tibi publici hospitii, veterisque benivolentiæ, tamquam hereditariæ a majoribus relictæ, jura intercedunt, eo ad majorem gloriam accedet, cum his adversus communem christiani nominis inimicum socia arma junxisse. Quo in negotio non minus erit honorificum tuæ sublimitati, veterem necessitudinem cum Veneta civitate non solum instaurasse, sed auxisse etiam, atque stabilivisse, quam si omnino hoste superato nobiscum victoriàm de eo reportavisses. Duplex itaque laus hoc facto in tuam excellentiam redundabit: primum, quod Venetam civitatem in laborioso ac difficili bello adjutam tibi arctius, perpetuoque beneficio devincies: deinde, quod rem christianam rex christianissimus cum christianissimo populo defendisse videberis. Nam, quod ad Venetos attinet, nullum umquam fuit tempus, nulla occasio major reipublicæ nostræ demerendæ, quam hoc tempore, quo civitas nostra non magis

de re sua quam de summa fidei christianæ sollicita, cum ferocissima gente bellum conflatum habet. Porro plus erit hoc Veneto nomini dedisse, quam quod (quisquis fuit ille majorum tuorum qui olim in nostra civitate publico hospitio susceptus, memoriam ejus officii hereditariam posteris reliquisse fertur) plus, inquam, quam, cum nostræ onerariæ triremes in mari a piratis direptæ, remiges et gubernatores seminudi, ac vulneribus confecti, humane ac perbenigne his locis recepti hospitio, veste, et viatico adjuti fuerunt. tunc de privata salute agebatur, nunc de publica agitur. Quod autem nostra religio defenditur, eo major hinc fama exspectanda est, major celebritas, quo plures sunt qui de publica pietate, de totius rei summa, quam de unius civitatis fortuna laborant. Pulchrum quidem est, et ad famam nominis speciosum, magnam Oceani partem classe circuisse, nova litora, novas terras exploravisse, ignotas gentes, et insulas nostrorum hominum commercio adjunxisse; sed multo pulchrius, longe speciosius, et ad immortalitatem nominis aptius, nobilissimam orbis partem ab impiorum furore defendere, publicam pietatem armis protegere, periculum quod christiano nomini instat, propulsare, commune incendium restinguere. Erit hoc quidem cum ceteris gentibus gratum, tum Venetæ civitati, quæ primas partes hujus belli sustinet, gratissimum: quæ quo propior est periculo, eo est de laboriosi belli hujus eventu sollicita magis. Hac princeps noster, et Venetus senatus commoti cura, continuo tuæ majestatis epistolis in curia recitatis, decretum tulerunt, ut vel magnis, atque arduis itineribus ad tuam celsitudinem properarem; non tantum illi gratias acturus, quod ultro hoc bello rem Venetam, immo christianam, socia classe juvare decreverit, sed publico nomine rogaturus, ac hortaturus clementiam ac pietatem tuam, ut, posteaquam tam piam, tam singularem, tam. denique præclaram fidei caussam tuendam susceperit, susceptam majestas tua non deserat, sed potius ipsam foveat, juvet auxilio suo, et omni ope ac opera perpetuo tueatur. Sit tua celsitudo ceteris christianæ fidei ducibus exemplo ad pietatem communi nomine tuendam: cupiant ceteri christiani principes christianum nomen tuo exemplo

plo demereri, quemadmodum hoc tempore et cupere, et affectare sunt visi; qui, cum audivissent quod sponte tua tam libenter tu, rex invictissime, et capessere, et induere etiam arma velles pro Christi fide, erecti hac rei pulchritudine suas adjunxere classes, ut tuæ, et Venetæ junctæ mature hostium conatibus occurrerent. Christianissimus enim Francorum rex suam validissimam classem mittit suppetias ad hoc bellum: catholici Castellæ reges, ut tuæ certum est sublimitati, suam ad hoc ipsum destinatam rursus apud Siculos paratam habent: serenissimus Pannoniæ rex, cum quo jam Pontifex Maximus, et noster senatus, Dei Optimi Maximi felici auspicio, toto hoc bello duraturum fœdus sanxerunt et iniverunt, terrestri exercitu perniciosissimum hunc christiani generis dissipatorem est invasurus: atque jamprimum (ut fieri celerius potest) ad pugnam accelerat, ac se accingit; ne forte præstita sero auxilia ea ex parte qua currens quotidie barbarus iste christiano sanguine infectus, incendit, ac evertit omnia, ludibrio ipsi essent, ubi per occasionem, ejus vires plus nimio convaluissent. non enim minus ex opportunitate, quam virium fiducia bellum gerit. Vtque validius communem hunc inimicum aggredi possit, non deerunt ejus majestati suis auxiliis inclytus ac fortissimus Poloniæ rex ejus frater, et ambo Valachorum duces. Quod si huic christianorum principum tam sancto ac pio consensui tu quoque, rex magnanime, aderis, ita ut tuam virtutem, ac pietatem secuti, ceteri reges auxilia sua parata jam ad bellum mittant, aut missa teneant, aut ipsi arma etiam induant, nulli dubium est, quin brevi res christiana in integrum restituatur. Vnde et majestati tuæ laudem sempiternam, gloriam incomparabilem, triumphum celeberrimum, ipsam denique tantopere expetendam beatitudinem, et nominis æternitatem Deus Optimus Maximus tribuet atque concedet. Contra, si periculum quod imminet christianæ religioni, negligatur (utinam falsus sim vates) timendum supra modum est, ne brevi eveniat, ut hoc incendio quo nunc Veneta respublica laborat, Græcia olim laboravit, mox universa Europa sit laboratura. Dixi.

Reverendissimo in Christo Patri, et Domino meo colendissimo,

DOMINO

ZACHARIAE CARDONIO,

HIEROSOLYMITANO EQVITI,

et Secretario Apostolico

FRANCISCVS PISANVS, SILVESTRI FILIVS,

salutem ac felicitatem dicit.

Ratum tibi fore censui, Reverendissime Pater, si eam orationem quam superioribus diebus coram multis praeclarissimis et doctissimis viris de sacrosanctae philosophiae praeconiis in divi Bartholomaei templo habui (ut quaedam optima consuetudo nostrae praeclarissimae civitatis exigit, qua singulis annis de philosophiae sublimitate oratio ab aliquo adolescente ex nobilium classe habetur) optimo auspicio, tuo nomini dedicaro. Cum enim antiquorum, et recentiorum sit moris ut hujuscemodi scripta alicui dignissimo viro dedicentur, non dubitavi ob affinitatem quae inter nos est, tuamque in me immensam benevolentiam id facere quod a pluribus factitatum esse non ignoro. Has igitur meas primitias, quamquam nullius fere sint fructus, amplitudini tuae dedicatas, lubenti animo accipias, te etiam atque etiam oro, neque hoc in meam ullam ostentationem factum existimes. Non enim eo studio eoque consilio id egi, ut tantummodo ederentur et in lucem hominum prodirent, sed ut potius meam erga te benevolentiam, et observantiam qua semper te sum prosecutus, et quoad vivam, prosequar, testificer. Ad hoc etiam id accessit; cum hujusce meae orationis exemplum a multis et praeclarissimis viris expeteretur, et peteretur, immo flagitaretur; ut compluribus satisfacerem absque ullo meo describendi labore, eam imprimendam curavi. Vnde ne amplius aures tuas remorer, Reverendissime Pater, ut libentius ad orationem perlegendam te accingas, huic brevissimae meae epistolae finem imponam, teque oratum velim, ut hanc ipsam orationem, qualiscumque sit, tuo celeberrimo nomini nuncupatam, lubentique animo acceptam perlegere digneris. Etenim pro certo habeo, si a tali tantoque viro haec nostra oratiuncula commendata fuerit, non minimam gloriam me consecuturum. Verum haec sint satis. tibi, Reverendissime Pater, me commendo, quem optimi clientis loco habeas. Vale. Venetiis.

FRAN-

FRANCISCI PISANI
SILVESTRI FILII,
PATRICII VENETI,

de universæ Philosophiæ ornamentis

ORATIO.

Habita Venetiis in Aede divi Bartholomæi Apostoli.

NON absque plurimis rationibus, et optimis caussis in more institutoque majorum nostrorum positum est, eminentissime Legate, facundissimi Oratores, amplissimi Patres, ornatissimi Equites, eximii Doctores, et ceteri omnes viri clarissimi, ut singulis annis ex hoc ornatissimo loco philosophiæ commoda, et ornamenta ab aliquo adolescente ex ordine patricio explicentur, et quoad ejus fieri potest, commendentur. Quod quidem etsi aliis rationibus institutum esse alii fortasse autumant, tamen ego hanc caussam vel potissimam existimarem, quod quemadmodum in plurimis aliis institutis ad res maritimas, ad actiones forenses, et ad multa alia negotia civilia obeunda pertinentibus, adolescentibus viam et iter majores nostri patefecerunt, ut in hujuscemodi rerum administratione vigilantiores, solertiores, et peritiores fierent: sic etiam his adolescentibus qui ad perfectam oratoriam facultatem,

tem,

tem, et sapientiæ studium pervenire exoptarent, hunc veluti primum aditum ad aliquod sui ingenii, et industriæ specimen ostendendum, optimo sane consilio concedendum esse censuerunt. Etenim videbant, in magna rerum copia quibus nostra respublica constituta est, late patere eorum industriam qui ab ineunte ætate ad hæc studia excolenda totum animum suum converterent. Atque ita ex hac re undique laudabili, et majorum, et nostris etiam temporibus complures ingenui adolescentes non parum nominis et laudis sunt consecuti, atque ab hoc optimo auspicio clarissimi oratores, et vere sapientissimi viri evaserunt, a quibus plurimum boni, et decoris tam in rebus adversis, quam etiam prosperis in nostram rempublicam redundavit. Ad hoc optimum inceptum paucis ante annis nonnulli mei condiscipuli sese etiam accinxerunt, qui in hoc laudationis genere si aliis qui antea dixerunt, non præstiterunt, multorum judicio nec inferiores exstiterunt. Quorum exemplo et ego ductus (ut ingenue animum meum profitear) hanc provinciam ab hujusce sacræ scholæ peripateticæ antistite mihi demandatam, non invito animo suscepi. In qua tamen re unum est quod me non parum perturbat; vereor enim, me non ita vestris auribus posse satisfacere, ut illi acriori ingenio, et majori doctrina prædit, verborum ubertate, et sententiarum subtilitate omnibus qui tunc affuerunt, cumulatissime satisfecerunt. Verum in hac animi mei perturbatione tria sunt quæ me maxime recreant et reficiunt: quorum primum est, quod ego maximi facio, vestra in omnes adolescentes qui ad honestissimas actiones se applicare student, incredibilis humanitas: alterum, quod etiam ego ex eodem limpidissimo Tantali fonte, unde illi rhetorices ornamenta hauserunt, sitibundus potavi: tertium vero, quod hoc genus laudationis tale est, ut in ea non tam dicendi copia, quam nova ratio, et moderatio sit requirenda, quæ rerum antea inaudita dispositione audientium animos magis alliciat, quam trita et ab aliis sulcata orbita tædio quodam avertat. Vnde conabor ego, quantum in me erit, nova inventionis, et dispositionis forma, hac in mea oratione vobis fortasse non displicere.

Non est igitur ut hodierno die id exspectetis quod a plerisque

que

que factitatum esse non ignoro, minutissimas quasdam philosophiæ sectiones, quæ etsi partibus quibusdam constare videtur, tamen ita connexæ sunt et indiscretæ, ut quemadmodum nullus quantumvis excellens pictor varios iridis colores discretos et sejunctos oculis hominum potuerit repræsentare, sic etiam difficillimum sit has philosophiæ partes minutatim sejungere, cum præsertim alia ex alia sit nexa, et omnes inter se aptæ colligatæque ita videantur, ut alia sine alia recte non constet, nec, nisi tota sit conjuncta, veram, et integram homini felicitatem, ad quam solus homo ex omnibus animalibus natus est, de se possit præstare. Quare, posthabitis hujuscemodi minutissimis partitionibus, de toto philosophiæ corpore sic agemus, ut siquis agens de mundo et cælo, ab imo ad summum protendens, ostendat quidem, omnes partes necessarias esse, et aliquid boni et commodi humano generi secum afferre; inter hasce tamen partes quasdam nobiliores et excellentiores esse, quæ et ipsæ tamen aliarum mutua opera indigent. sic etiam nos hac in doctissimorum virorum corona de universa philosophia tractabimus, ut ostendamus, perfectam hominis felicitatem a perfecta et solida philosophia potissimum dimanare. Quod ut facilius a me explicetur, et a vobis fortasse attentius audiatur, et diligentius percipiatur, fingemus quemdam montem altissimum, in cujus collibus et jugis planissimis, et amœnissimis ipsa humana felicitas domicilium, et delubrum suum habeat; ad quem felicissimum locum nemo possit accedere, nisi prius primis philosophiæ partibus initiatus, ingenii acumine illustratus, optimis moribus excultus, rerum naturalium cognitione sublimatus, et divinarum sapientia perfectus, et pæne divinus factus fuerit: ad quem sacrum montem quicumque ascendere expetit, ut hujusce beatitudinis sempiternæ particeps fiat, hodierno die animadvertat quæ ab ineunte ætate potissimum sint facienda, quibus viis in ætate firmiore sit procedendum, et quæ demum in maturiore præmia divina sit consecuturus.

Ad hujusce igitur montis sanctissimi radices, sedem et domicilium primum habent quatuor artes, quæ quodam vocabulo communi *logodædalæ* appellari solent, eo quod omnes circa ser-

ſermonis et orationis formationem et inſtitutionem, diverſa tamen ratione, et fine, diligenter, ingenioſe, acute, et ſubtiliter verſentur. Quarum prima ex viginti figuris, ſive diverſis formulis, veluti ex atomis aliis cum aliis concurrentibus, et pro earum qualitate convenientibus, quoſdam articulos conjungi docet, ex quibus articulis membra aliquid agentia componuntur, ex quibus membris loco ſuo recte diſpoſitis quoddam corpus conſtituitur, quam congruam orationem vocat ars illa quæ a ſuis primis elementis quæ a græcis γράμματα dicuntur, *Grammatice* vocitata eſt. Quæ quamvis omnium infima habeatur, tamen ejus profeſſores nihil verentur eam appellare omnium artium parentem, et quantum valeat, hac aptiſſima ſimilitudine oſtendunt: quemadmodum e radicum ſucco trunci, rami, frondes, folia, et demum fructus tam uberrimi, quam ſuaviſſimi enaſcuntur, et ad maturitatem perducuntur; ſic etiam ab hac arte ceteræ artes, et omnes diſciplinæ, et ſcientiæ irrigatæ floreſcunt, et longe ſuaviores, et uberiores fructus de ſe ferunt, qui alioquin inſulſi, et inſipidi bene olfacientibus ſolent videri: et huic prima loca montis tenenti tantum attribuunt, ut niſi quis firma et fida fundamenta hac in arte recte jecerit, fruſtra ad reliquas aſcendere conabitur, nec ullo pacto ad earum penetralia admittetur. Et hæc quidem ars, utpote non ingrata, eos ſummopere celebrat a quibus ipſa ampliata, et celebrata eſt. Et primum Græcis plurimum ſe debere profitetur, et in primis Ariſtarcho, Euſtathio, Apollodoro, Herodiano, Apollonio qui δύσκολος a nimia rerum ſubtilitate dictus eſt, et demum Theodoro Gazæ, qui non minus de literis latinis quam etiam de græcis eſt benemeritus: deinde Latinis, et maxime M. Varroni, Publio Nigidio, Palæmoni, Capro, Diomedi, Donato, Servio Honorato excellentia quadam *Grammatico* dicto, et Priſciano, qui omnium tam copioſiſſime, quam exactiſſime hanc artem enucleavit.

Huic proximum locum tenet ars poëtica, quæ quamquam a grammatica circa prima rudimenta, multa ad ſyllabarum, et carminum dimenſionis cognitionem ſpectantia mutuatur, tamen etiam quædam præcepta ſeorſum collegit, quæ ad inven-

tio-

Digitized by Google

tionem, dispositionem, atque ad ipsam elocutionem maxime faciunt, in primis illud admonens ut personarum de quibus a poëtis agendum est, decorum semper servetur, sine quo nullus poëta assequi id potest quod potissimum debet intendere, ut scilicet prosit, et summa cum omnium legentium, et audientium admiratione delectet. Qua quidem de re Aristoteles satis copiose scripsit, et ante eum divinus Plato multis in locis tetigit, quamquam malit, divino quodam furore facultatem illam poëticam, quam præceptis, aut ulla arte constare. Apud Latinos vero Horatius diligentissime de hac arte præcepta quædam commodissima tradidit, Neoptolemum scriptorem Græcum ex quorumdam opinione imitatus.

Verum his duabus viis jam relictis, ulterius progrediamur, et quid opis tertia huic finitima nobis afferat, dispiciamus, quæ a ratione veritatis indagandæ et perscrutandæ prius *Logica*, deinde (quoniam id apte fieri non poterat sine disceptatione multarum rerum quæ veritati repugnant, aut interdum veritatis quamdam formam præ se videntur ferre, cum tamen re vera sint falsæ) *Dialectica* est appellata, ut post has rerum, et verborum varias disceptationes ad meram veritatem hujusce artis studiosos perduceret. Ad quem finem optatum ut omnino perveniret, hæc ars omnium subtilissima excogitavit, et invenit primum quinque universas voces, quibus omnium rerum definitio, sine qua veritas nec apparere, nec constare potest, perspicue describi posset: deinde variam, et infinitam rerum copiam sub decem appellationibus contineri, quæ ipsarum rerum diversitatem ostenderent, subtiliter edocuit: postea disseruit de his enuntiationibus quibus circa ea quæ aut affirmanda, aut deneganda essent, animorum conceptiones aptissime eloqueremur: mox ad id quod potissimum intendit, syllogismorum inventionem, materiam, et formam ostendendam omnes suas vires adhibet, ita ut prius in universum agat de sedibus et locis unde omne genus argumentandi, aliquid esse, aut non esse, facile elicitur. Et ne quandoque in argumentationibus a recta via aberrare possimus, quasdam formas breviter circumscripsit, a quibus si quis inter disputandum recederet, parum cautus, et peritus haberetur. Postremo quibusdam syllogismis

tale firmamentum ſuppeditavit, ut quotieſcumque his utare, neceſſe eſt, adverſarium tibi, velit, nolitve, annuere et aſſentire. quibus ſi quid ambigui de aliqua re eſſet, id adeo certum et firmum demonſtrat, ut nihil firmius et certius poſſit demonſtrari. Atque hiſce rationibus, et viis ab hac arte ingenioſe excogitatis, et maxima ſubtilitate explicatis omnes uno ore conſentiunt, hanc eſſe ad omnium ingenuarum artium cognitionem, veriſſimam methodon, qua hujuſce artis ſtudioſi inſtituuntur, et inſtruuntur ad ea quæ ſtant a veritate confirmandum, ad ea vero quæ veritati repugnant refellendum. Complures hac in arte ſcriptores acutiſſimi ab antiquis celebrantur; tres tamen Græci, ut alios nunc omittam, ceteris omnibus jure optimo ſunt præferendi: Zeno Eleates, qui primus omnium hanc artem in lucem edidit: Chryſippus Tarſenſis, qui eam adeo ampliavit, ut memoriæ proditum ſit, eum quadraginta annorum ſpatio ſeptingenta et amplius volumina de rebus ad hanc artem pertinentibus compoſuiſse, et hinc Athenienſes viros ſcientiſſimos dixiſse, aut nullam dialecticam apud deos immortales eſse, aut ſolam Chryſippeam inveniri: et Ariſtoteles, qui diligentiſſime inſpectis opinionibus eorum qui hac de re ante eum ſcripſerant, hanc artem ita diſpoſuit et concinnavit, ut nihil amplius addi, aut demi poſse videatur. Ex Latinis vero Boëthius Severinus de hac arte planiſſime, Laurentius Valla ingenioſe, Martianus Capella artificioſe ſcripſerunt, et plerique alii quos nimis prolixum eſset, et fortaſse abſurdum, omnes dinumerare. Verum ex hac ſemita aliquantulum anguſta egreſſi, latiores et apertiores vias, et campos Rhetorices ingrediamur.

Hæc eſt ea Rhetorice quæ a dicendi flumine, quo huic arti dediti, in judiciis forenſibus, in conſultationibus, in rerum, et hominum laudationibus, aut vituperationibus ſolent affatim affluere, nomen invenit: eſt enim ea quæ exercitationis gratia docet quaſdam quæſtiones a propriis perſonis, et temporibus ſejunctas, de quibus in utramque partem et ornate, et copioſe diſceptari poſſit: ita ut ab eo univerſo dicendi genere cum velit ſic exercitatus, ad proprias perſonas, et veras cauſsas poſſit omnia accommodare, et ad rem ſuam derivare. Atque ita

ita pro caufsarum varietate in omni dicendi genere oratorem inſtituit, ut convenientia, et neceſsaria cauſsæ ingenioſe inveniat, inventa aptiſſime diſponat, ornatiſſime eloquatur, omnia præmeditata firmiſſima memoria compleſtatur, et demum venuſta aſtione animis audientium varios affeſtus infigat, et imprimat. Quod ut facillime aſsequi poſſit, hæc ars omnium eminentiſſima edocet qua ratione ſit faciendum ut in primo orationis veſtibulo amice, intelligenter, et attente audiatur; deinde breviter, dilucide, et probabiliter res explicetur, poſtea controverſiæ nodus præſcribatur, mox quibus argumentationibus confligatur, poſtremo quo artificio peroretur. Atque hujuſce artis celeberrimæ celeberrimi cultores plurimi quidem ab antiquis celebrantur. Inter hos tamen principatum obtinuit Gorgias Leontinus, quem conſtat Empedoclis diſcipulum fuiſſe, qui Athenis in alieno ſolo docendi, et dicendi facultate tantum pecuniæ comparavit, ut in Delphici Apollinis templo auream ſtatuam ſibi collocarit. Eodem fere tempore complures etiam alii floruerunt, Thraſymachus Chalcedonius, Prodicus Chius, Protagoras Abderites, Hippias Eleus, Alcidamus Eleates, Antiphon Rhamnuſius, et Theodorus Byzantius. His ſucceſsere multi alii; ſed duo omnium longe clariſſimi, Iſocrates, qui Gorgiæ auditor fuerat, et Ariſtoteles, qui jam Iſocrate ſeniore (oſtavum enim et nonageſimum implevit annum) poſtmeridianis ſcholis præcipere artem oratoriam cœpit, æmulatione quadam motus, quam eo ſenariolo indicavit: αἰσχρὸν σιωπᾷν, ϗ ἰσοκράτη ἐᾷν λέγειν. *turpe eſt tacere, et Iſocratem pati dicere*. et hic idem de hac arte omnium exaſtiſſime complura ſcripta edidit. Theophraſtus quoque hujus diſcipulus de rhetorica diligenter ſcripſit. Poſt hos hanc præſtantiſſimam artem exercuerunt Apollonius Molo, Dionyſius Halicarnaſseus, Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Cæſaris Auguſti Apolloniæ fuit, Theodorus Gadareus, quem Tiberius Cæſar Rhodi, cum eo ſeceſſiſset, ſtudioſe audiviſse dicitur, et Hermagoras hujuſce Theodori auditor, et horum omnium noviſſimus Hermogenes, qui nihil quod ad hanc artem pertineat, intaſtum reliquit. Ex Latinis vero M. Cato quædam in hanc materiam tetigit: poſt eum M. Antonius ille cen-

sorius opus rhetoricum tantummodo inchoavit . omnium autem accuratissime oratorias artes pluribus libris tractavit M. Tullius. De hac arte plura scripserunt etiam Cornificius, Stertinius, Gallio, Celsus, Lenas , Virginius , et omnium copiosissime Fabius Quintilianus, Plinius, Tutilius , qui iisdem fere temporibus floruerunt : et superioribus annis Chrius Fortunatianus, Martianus, et Georgius Trapezuntius, qui suis institutionibus Hermogenem nobis latinum videntur fecisse.

Ab harum quatuor artium viis egressi, sedes eorum invenimus qui partim ab hisce inferioribus formati et instituti , et multa a superioribus et longe altioribus mutuati, aliquanto altius ascenderunt , et nomen suum extulerunt . Horum autem primi sunt poëtæ, qui numerorum εὐρυθμίᾳ , et quodam pedum concentu diligentissime observato, non absque summa legentium , et audientium oblectatione non tam aurium quam etiam animorum , hominum cœtus cœperunt ita demulcere, ut ferinos mores exuerent , et humaniores induerent . Et hujusce tantæ rei inventionem Ethnici non homini, sed Pythio Apollini attribuerunt . et quidam addiderunt, Phemonoën Sibyllam, primam carmen heroicum , quod a quadam excellentia *Epos* dictum est, ex adytis Apollineis cecinisse. Inde emanavit consuetudo ut hoc genere carminis hymni in deorum laudes , et heroum præclarissima gesta tantummodo celebrarentur. Inde secuti sunt qui regum, reginarumque , et tyrannorum mores , vitam , et infelicitatem alio quodam genere carminis, et ipso gravi ostenderent; qui Tragici sunt appellati. Secuti sunt Comici, qui tenujorum et viliorum personarum mores ad commune omnium documentum expresserunt. In vitam et hominum pravissimos mores audacius insurrexerunt Satyrici. Ad hos accesserunt omnium jucundissimi , qui vario carminum generi per se canoro lyræ harmoniam addiderunt, et inde Lyrici sunt cognominati ; quos quidem omnes si vellem suis nominibus sigillatim persequi , et nimis longi operis esset, et nihil fere ad rem nostram pertinentis: unde contenti erimus duos tantum indicasse pari incessu præcedentes, a dextra divinum Homerum , a sinistra vero eminentissimum Maronem, quos ceteri omnes non parvo intervallo summa veneratione

tione prosequentes, uno ore profitentur, ab hisce duobus veluti fontibus omnem eloquentiam derivatam esse, ab illo grajam, ab hoc vero latinam, et ambos non modo poëtica, verum etiam oratoria virtute maxime eminere.

Sed jam ab hac via ad proximam divertamur, in qua habitant hi qui proximi poëtis quodammodo carmine soluto sæculorum præteritorum gesta ad posteritatis memoriam, et ingenii famam, verbis quidem liberioribus, sed tamen in quamdam concinnitatem desinentibus, descripserunt. In qua describendi materia complures claruerunt, sed nemo dubitat, quatuor ceteris longe præferendos, duos scilicet Græcos, Thucydidem, et Herodotum, et duos Latinos, Sallustium, et Titum Livium. Nam Sallustius recte Thucydidi conferri potest; ambo enim densi, breves, et semper sibi instantes, mira brevitate, qua plurimum valent ad docendum, ad delectandum, ad movendum: et Livius Herodoto; uterque enim cum in narrando miræ jucunditatis, et clarissimi candoris, tum in concionibus supra quam enarrari potest, sunt eloquentes: omnia ab utroque dicuntur cum rebus, tum personis maxime accommodata, ita ut ceteri illius classis sequentes, et ut laude longe digniores comitantes, primum locum possidere nihil indignentur.

Iam ad tertiam viam deveniendum est, quam quidem a tot fere latinis, quot etiam græcis frequentari video, in qua plures multis variisque virtutibus præditi in orandi munere celebrantur. omnes tamen duobus libentissime cedunt, Demosthene scilicet, et M. Tullio. Hi namque duo omnis perfectæ eloquentiæ lumina in lucem protulerunt, et inter se pæne pares sunt habendi, si consilium, si ordinem agendi consideres, si præparandi, dividendi, probandi rationem respicias. In elocutione videtur aliqua diversitas; densior ille, hic copiosior; ille adstrictior, hic latior; ille plus curæ, hic vero naturæ debet: qua fretus cum se ad græcorum imitationem totum contulisset, non solum vim Demosthenis, sed etiam Platonis copiam, et Isocratis jucunditatem effinxit. Illum tamen honoris gratia a dextra tenet, quod et prior fuit, et se, quantus est, ab illo factum profitetur. Verum omnes alii hosce duos ad

fora,

fora, ad curias, ad rostra deducentes, honorant, colunt, et observant, et eis citra omnem invidiam et æmulationem primas deferunt.

Ad hunc locum se se protendunt quatuor artium viæ, et tres hujuscemodi studiorum quæ humanitatis dicuntur. Quæ quidem non scientiæ, non sapientiæ, sed dumtaxat doctrinæ nomen sibi vindicant, eo quod aliæ quibusdam suis præceptis, et institutionibus, aliæ fabularum figmentis, aliæ rerum præteritarum exemplis, aliæ vero quibusdam argumentationibus et persuasionibus a rebus veris, aut probabilibus deductis, homines docere profitentur.

Verum post has vias de quibus hactenus dictum est, sequuntur quatuor Matheseos calles, qui quamquam sint angusti, tamen per eos incedentium ingenium sic dilatant, et acuunt, ut ad scientiæ, et sapientiæ cognitionem comparandam longe subtilius et perspicacius reddatur. Primus enim qui Arithmeticæ dicitur, versatur potissimum circa eam multitudinem numerorum qui per se constare dicuntur, ut tres, quatuor, decem, et ceteri numeri qui ut sint nullo alio numero indigent. atque ita subtilissime agit de numero pari, et impari, et eorum subtilissima definitione, et divisione, ex opinione tum antiquorum, tum etiam recentiorum. Ab hac vero, utpote Mathematicarum principe, Geometria, cui magnitudo immobilis subjicitur, nomina mutuata, figuris, et corporibus suis indidit; ut alia *trigona*, *tetragona*, *hexagona*, *octogona*, et alia id genus denominentur. Pari ratione inde Musica, cujus subjectum est multitudo numeri ad aliquid, et sonorum diversitas, suum *dia tessaron*, *dia pente*, *dis dia pason*, *dia pason* suscepit. Astronomia vero, quæ de magnitudine mobili agit, suæ sphæræ circulos parallelos, axes, et cetera hujuscemodi a Geometria mutuo accepit; ita ut hi Mathematicarum calles quamvis diversis finibus terminentur, tamen interdum inter se eo modo complicentur, ut nisi quis recte per omnes incesserit, non apte et commode se possit explicare: verum qui per cunctos accurate transierit, dii boni, quam facile et planum iter ad rerum naturalium, et cælestium speculationem sibi præparabit! Etenim hæ quatuor disciplinæ non tam de quantitate, forma, ma-

magnitudine, parvitate, æqualitate, habitudine, actu, dispositione, loco, et tempore, materiæ et ipsis corporibus inhærentibus agunt, quam de his quæ educuntur a materia ipsa et corporibus, ita ut sui numeri, proportiones, et vocum concentus, et cælorum motus non tam sensu quam intellectu comprehendantur. Atque ita ex hac meditatione et contemplatione mirum in modum hominis ingenium sublevatur, erigitur, et extollitur ad rerum naturalium cognitionem, et divinarum speculationem. Vnde memoriæ proditum est, divinum Platonem admonuisse, neminem ad operum naturæ, aut divinæ essentiæ investigationem admittendum esse, nisi prius Mathematicis instructus esset. Hos quidem calles plurimi, et clarissimi viri frequentarunt; omnes tamen in his locis et ut inventorem, et harum artium amplificatorem Pythagoram, non secus ac deum aliquem, venerantur. quippe qui numerum tanti fecerit, ut complures διὰ τὴν τετράδα, hoc est per *quaternarium numerum*, quo nihil perfectius existimabat, jurare induxerit. videbat enim quatuor esse elementa, quatuor anni tempora, quatuor rerum qualitates, et quatuor mundi esse plagas, et multa alia hoc numero constare. Geometrica vero ratione tantum delectatus est, ut cum trianguli virtutem percepisset, tanta lætitia elatus dicitur, ut in deorum honorem *hecatomben* fecerit: quod sacrificii genus, si Homero credimus, et maximum, et heroicum erat. Is idem etiam observata malleorum super incudem quodam nativo cantu ferrum cudentium sonorum diversitate, Musicam invenisse, et de ea quadam industria divina artem ingeniose confecisse dicitur. Præterea Astronomiæ adeo studiosus, et peritus fuit, ut et cursum, et naturam illius stellæ quæ a græcis φωσφόρος, a latinis *lucifer* appellari solet, primus omnium deprehenderit. Non defuerunt etiam complures alii harum disciplinarum peritissimi, sed qui tamen alicui harum uni majori studio operam suam navaverint, ut in geometria Euclides, cujus opera et græce, et latine interpretantur, omnibus antecelluit: et Archimedes Syracusanus, qui in patriæ oppugnatione multis machinis ex hac arte inventis, et fabrefactis Marcelli imperatoris Romani expugnationem omnium opinione diutius retar-

tar-

Digitized by Google

tardavit. cui tamen Marcellus edixerat vitam donari, nisi ipse arti suæ nimium intentus, militis imprudentia, maluisset occumbere. Non minus etiam hac in disciplina celebrantur Anaximander Milesius Thaletis Milesii auditor, qui primus omnium *gnomonem* invenisse, et horologium Lacedæmoniis summa cum omnium admiratione fecisse traditur. In Musicis etiam plures claruerunt, inter quos, præter illos antiquissimos Linum, et Orpheum a poëtis decantatos, non ignobilis habitus est Taletas Cretensis Gortynius, a Lacedæmoniis magno pretio accitus ut suos pueros hac disciplina artis musicæ institueret, et Timotheus Milesius, Terpander, Arion, et Ismenias Thebanus. Et omnes fere hujus artis professores asserunt, eam non solum auribus suavissimam delectationem, verum etiam furori sedationem, et plerisque morbis sanitatem afferre, et sæpius attulisse. In siderum vero observatione, præter Assyrios, Chaldæos, et Aegyptios, qui teste Cicerone, propter locorum magnitudinem, et regionis planitiem, motus cælestes primi omnium cœperunt contemplari, nobilissimi habiti sunt Thales Milesius, qui etiam inter septem Græciæ Sapientes primus est connumeratus, et ille Anaximander qui signi zodiaci primus inventor fuisse dicitur, et Berosus, cui ob rerum futurarum præsensionem, et prædictionem, statuam aurata lingua in gymnasio publico Athenienses collocarunt. Constat etiam apud eos qui non fabulosa, sed vera scribunt, Endymionem in quodam Ioniæ monte cursum et vias erraticas lunæ observasse, et demum triginta annorum spatio percepisse. Hipparcus quoque dicitur stellarum nomina, et numerum explicasse. Ptolemæus denique omnium hac de re copiosissime scripsit. Fuerunt etiam quidam Romanorum hujusce artis non ignari, inter quos Numa Pompilius connumeratur, et Sulpicius Gallus, qui bello Macedonico contra Persen Philippi filium feliciter gesto, lunæ ecclipsim prædixit, ne ea re militum animi, tamquam aliquo prodigio, a pugnando deterrerentur; qua prædictione Romani victores exstitere. Cajus quoque Cæsar, *dictator* dictus, hujus observationis peritissimus fuit, quod quidem in anni sui dispositione, cui quadrantem addidit, facile demonstravit. Postremo Boëthius de his artibus omnium latino-

tinorum exactissime scripsit, et figuris suis, ut res etiam sensibus notior fieret, omnia ingeniose demonstravit.

Post hos calles qui ad ingenium hominum acuendum plurimum faciunt, sequitur via latissima, in quam ingressi, statim a principio quatuor fontes, duos a dextra, et totidem a sinistra intuentur, et eorum vim et virtutem admirantur; qui totum fere montem quibusdam rivis, et rivulis ab his continue scaturientibus deductis irrigant, et feracem reddunt. Etenim fama constans est, horum fontium aquas limpidissimas potestatem habere non solum hominum ingenia, verum etiam animos ita expurgandi, et prorsus abluendi, ut in omnibus actionibus quas tam publice, quam privatim suscipiunt, prudentes, justi, fortes, et temperati sint, et ab omnibus habeantur. Vnde illi primi qui nobis hanc viam, et hos fontes indicarunt, duos illos a dextra prudentiæ, et justitiæ, alteros vero fortitudini, et temperantiæ dedicatos esse dixerunt, et in hoc omnes consentientes asseruerunt, neminem posse veram scientiam, aut sapientiam adipisci, nisi prius ab hisce quatuor fontibus purgatus, defæcatus, et perlotus fuerit omnibus illis sordibus quæ plerumque imprudentium, injustorum, ferocium, et intemperatorum animos solent inficere, polluere, et inquinare.

Huic autem viæ a Græcis ἠθικὴ nomen est impositum, Latini vero conati verbum verbo reddere, *Moralem* appellaverunt; cui prudentiores et sapientiores tantum attribuunt, ut a bona rerum consuetudine omnia bona, a mala vero omnia vitia censeant provenire. Etenim homines qui hac iter faciunt, et ibi se ipsos abluentes aliquantum immorantur, ita ab omni fæce et sorde defæcantur et expurgantur, ut et sibi, amicis, cognatis, patriæ recte possint consulere, ac quæ honesta, et utilia sint futura publice privatimque prospicere, ita ut semper boni et æqui rationem habeant, et in moderandis populis provinciisque regendis nihil prætermittant quod ad æquam legum lancem pertineat. In periculis vero subeundis, et rebus asperis et acerbis tolerandis ita muniuntur, ut numquam perturbentur, nec tumultuantes (quod dici solet) de gradu suo dejiciantur, sed præsenti animo, et consilio in rebus omnibus obeundis summa alacritate utantur; nec mortem ipsam, qua

Digitized by Google

nihil eſt terribilius, nedum imminentia pericula, modo patriæ poſſint opitulari, umquam reformidant. Hinc etiam hauriunt, quibus remediis nimios ſenſuum, et voluptatum appetitus poſſint reprimere et coërcere, ita ut in omni actione ſuſcipienda, ratio ſemper dominetur, et decorum illud a Græcis πρέπον dictum, ſine quo nihil venuſtum eſſe poteſt, in primis ſervetur. Atque hiſce virtutibus illuſtrantur, ac potiſſimum illuſtrari debent qui rerumpublicarum adminiſtrationi velint præſidere, et curam domeſticam ſuſtinere, aut vitam privatam ſibi deligere, ut his animi virtutibus univerſam benevolentiam apud omnes ſibi concilient, et illi facultates ſuas recte augeant, et hi honeſto in otio conquieſcant. Hanc autem viam primus omnium Socrates dicitur non ſolum inveniſſe, verum etiam illuſtraſſe. hic enim relictis rebus occultis, et multiplici obſcuritate involutis, de virtutibus expetendis, et vitiis fugiendis, nec non de bonis rebus, et malis ad communem hominum ſocietatem, et utilitatem non tam ſubtiliter cœpit diſputare, quam quæ ad bene beateque vivendum conferunt, fideliter præcipere, et oſtendere. Hunc deinceps ſectatus divinus Plato, ejus diſcipulus, libros de republica, de legibus, et dialogos non parum ad hanc rem facientes divinitus ſcripſit. Xenophon quoque Platonis æmulus, ſub inſtitutionis forma regis Cyri hanc materiam intactam non reliquit. Ariſtoteles etiam ad horum imitationem ethica, politica, et œconomica accuratiſſime explicavit. Noſter etiam Cicero plurima ab his omnibus mutuatus, multis et variis voluminibus hanc philoſophiam moralem, ut ipſe de ſe teſtatum reliquit, literis latinis illuſtravit. Huic etiam non parva adjumenta, et ornamenta addidit Seneca, qui nihil fere ſcriptum reliquit quod non ad vitæ humanæ inſtitutionem videatur pertinere. His addi poteſt Boëthius Severinus, qui in ſua Conſolatione nihil quod ad virum prudentem, juſtum, fortem, et temperatum ſpectet, videtur prætermiſiſſe. Non tacendus eſt etiam hoc in numero Iovianus Pontanus, qui paucis ante annis, ut in poëtica, et hiſtorica facultate, et ſiderum cognitione, ſic etiam in politicis præceptis nova quadam ratione dandis non parum nominis, et laudis eſt aſſecutus. Denique nemo eſt habitus verus philoſophus qui de præceptis

recte

recte vivendi aliquid non scripserit. Verum his jam satis explicatis, reliquas hujusce montis sacratissimi partes diligentiori, attentiori, et sublevatiori animo incipiamus contemplari.

Iam pervenimus ad illius scientiæ et cognitionis superiores colles, quæ proprio et peculiari nomine *Physiologia* dicitur, quæ homines ad hunc locum tamquam ad speculam eminentissimam per hujuscemodi vias profectos, postquam de principiis, et caussis rerum quæ per se nativo motu moventur, diligentissime egit, hæc inferiora intueri, et superiora contemplari, subtilissima indagatione edocet, ut ex hac cognitione, et contemplatione cognoscat homo, se ceteris animantibus infra positis et constitutis antecellere, et ad superiora, et proxime deos, hujus scientiæ acquisita cognitione accedere. Ac principio quidem nos ita instituit, ut universam terram in media mundi sede locatam, solidam, et undique in se se conglobatam, vestitam floribus, herbis, arboribus, frugibus, inspiciamus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur; deinde fontium perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, ad hæc reconditas auri, argentique venas, et aliorum omnium metallorum, infinitamque vim marmoris. Postea, quam varia sint genera bestiarum, quarum aliæ feræ terrestres, aliæ natantes, aliæ volucres, quarum et varii cantus, et volatus; qui sit pecudum pastus, quæ vita silvestrium, et quæ cicurum. Præterea docet hæc eadem hominem, hominum naturam dignoscere, qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur, eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari, quorum opera agri, insulæ, litoraque collucent distincta tectis, et urbibus. Sicque animus noster cunctam intuens terram, et omnia quæ in ea nascuntur, et degunt, nihil dubitat quin hæc omnia divina ratione sint effecta. Hos etiam ducit ad intuendum quanta sit maris pulchritudo, quæ species universi, quæ multitudo, et varietas insularum, quæ diversarum orarum, et litorum amœnitates, quot genera quamque disparia belluarum partim submersarum, partim fluitantium et innatantium, partim ad saxa nativis testis inhærentium, et ipsum mare, quod sic terram appetens litoribus cludit, ut una ex dua-

bus naturis conflata videatur. Exinde nobis ostendit mari finitimum esse aërem, qui die, et nocte distinguitur, qui tum fusus, et extenuatus in sublime fertur, tum autem concretus in nubes cogitur, humoremque colligens terram auget imbribus, tum effluens huc et illuc ventos efficit. idem annuas frigorum, et calorum facit varietates, idem etiam volatus alitum sustinet, et spiritu ductus alit, et sustentat animantes. Huic aëri supremus, et a domiciliis nostris altissimus æther imminet: qui omnia cingens, et coërcens, est veluti extrema ora, et determinatio mundi, in qua cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus suos ordinatos definiunt. Ex quibus sol, cujus magnitudine multis partibus terra superatur, circum ipsam volvitur, isque oriens, et occidens, diem, et noctem conficit, et modo ad nos accedens, modo a nobis recedens binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit, quarum intervallo tum quasi tristitia quadam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cælo hilarata videatur. Luna etiam, quæ est, ut ostendunt Mathematici, major quam dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur quibus sol, sed tum congrediens cum sole, tum digrediens, eam lucem quam a sole accipit, mittit in terras, et varias ipsa mutationes lucis habet. atque etiam tum subjecta, tum opposita soli, radios ejus et lumen obscurat, tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est e regione solis, terræ interpositu interjectuque, repente deficit. Iisdem spatiis ceteræ etiam stellæ quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur et occidunt; quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt; quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius, nihil etiam humano generi commodius. Nam ex hujuscemodi accessu, et recessu, et vario discursu omnia quæ in terris hominum caussa gignuntur, oriuntur, aluntur, augentur, ad magnitudinem, et maturitatem suam perducuntur. Vis enim illa cælestis per hujuscemodi motus, et varias circuitiones in hæc inferiora ita infunditur, ut actioni formæ privatæ præsto sit illa virtus universalis, atque ita forma ex materia similis sibi educitur: unde propositio illa ab antiquis celebrata, et ab Aristotele repetita certissima, *sol et*

homo

homo generant hominem. Quæ omnia contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas, cui conjuncta est justitia, et reliquæ virtutes ex quibus vita beata exsistit par et similis deorum, longe melius confirmantur. Hoc enim studium Physiologiæ nos a corporis voluptatibus facile deterrebit, atque ab eorum omnium cupiditate quæ externa plerique omnes admirari, et pretiosa existimare solent, prorsus amovebit. E physicis namque fortitudo sumetur contra mortis metum, cum didicerimus, spatium homini vivendi, quantumvis diuturnum, a natura datum, vix totius temporis tum præteriti tum futuri momentum esse: et omne genitum corrumpi, et in simplicia dissolvi oportere, et partes propriis elementis reddi, atque restitui universitati. In his autem collibus incoluerunt, et hos primi omnium e Græcis excoluerunt Thales Milesius, Anaximander, Xenophon Colophonius, et ejus discipulus Parmenides, mox Pythagoras, et multi Pythagorici, inter quos nobilissimi exstiterunt Archytas Tarentinus, et Timæus a Platone in dialogis sæpe introductus, qui nobis quibusdam ænigmatis philosophiam plenam reliquerant, et Anaxagoras Clazomenius, qui caussam efficientem intellectum, ac mentem appellavit; et divinus Plato, qui primus omnium quatuor rerum principia, *elementa* appellavit, ut Eudemus testatum reliquit, et Pythagoricorum, Eleatarumque dogmatis, quæ involuta, subobscuraque multis videbantur, lucem quamdam attulit, ita ut deinde omnibus longe faciliora sint visa.

Non defuerunt etiam multi alii communi quadam appellatione aut a præceptoribus, aut a locis, aut scholis, aut ab exercitationibus denominati, quales Socratici, Cyrenei, Academici, Peripatetici, quorum omnium, ex eorum judicio qui scientissimi, et sapientissimi sunt habiti, de omnibus quæ ad hanc cognitionem spectant, Aristoteles copiosissime, et exactissime scripsit. Hic enim vir dono quodam, et naturæ miraculo undique perfectus, et omnium artium, disciplinarum, et scientiarum peritissimus, in lucem fuisse editus videtur, ut illius acerrimo judicio superiorum scripta recenserentur, atque ita concinne disponerentur, ut nihil quidquam quod addi,

di, aut demi poſſit, deſiderandum poſteris reliquerit: adeo ut ſi ipſe naturæ aliquid debet, non minus ea viciſſim ipſi debeat, cujus ingenii acumine effectum eſt ut opera ipſius naturæ antea aut parum, aut ſubobſcure intellecta, nunc hominibus perſtudioſis ſint notiſſima et apertiſſima.

Atque iidem omnes ex horum inferiorum altrice, motrice, ſenſili, et intellectu prædita vi, et ſuperiorum aſſiduo motu, conſenſerunt eſse quoddam Ens ſupremum, abſolutum, cujus nutu omnia moveantur, et in terris, et aquis creentur, et ad quemdam ſibi præſcriptum terminum augeantur; unde inter hoſce colles ſunt duo longe ceteris in medio eminentiores, quorum alter quidem divinæ ſcientiæ, quam *Metaphyſicem* appellant, eſt dedicatus, eoque omnes fere qui de phyſicis egerunt, in hoc convenerunt ut crederent, et aſsererent eſse quoddam Numen θεῖον a Græcis καὶ τ' ἀγαθὸν appellatum, a quo omnia perpenderent, et ad quod omnia reducerentur. Vnde quidam eorum dixerunt, unicum eſse tantum principium, atque rati id Numinis, quidquid et qualecumque eſset, definitione poſse comprehendi, deſcribere ſunt conati. Atque ita hoc ipſum Numen immenſum, inenarrabile, auguſtiſſimum, omnemque humanæ mentis captum excedens, dixerunt eſse quoddam vivens, immortale, per ſe, ipſum ſibi ſufficiens ad beatitudinem, eſsentiam ſempiternam, omnis boni cauſsam, incorporeum, ἀπειρίμετρον, beatum, beatificum, omnium patrem, optimum, nulla re indigentem, cuncta bonitate ſua conferentem. Vnde eorum quidam ſcientiſſimi habiti, hac divina cognitione, ſive cæleſti quadam inſpiratione, ſive hiſce viis a me antea deſcriptis percepta, crediderunt, hominem quadam felicitate, etiam dum hac in vita verſatur, poſse perfrui.

Hi quidem omnes recte dixerunt, et ſatis bene ſenſerunt, non tamen meræ veritatis ſcopum attingere potuerunt; in quo perſcrutando et inveſtigando veterum ſapientum ingenia multum elaborarunt, nec tamen veram ſapientiam potuerunt agnoſcere, eo quod veræ veritatis, et perfectæ ſapientiæ arcanum intimis occluſum penetralibus nondum in lucem mortalibus ſe ſe prodiderat. Quod poſtquam illius principis, et univerſalis architecti Optimi Maximi Dei bonitate effectum

eſt,

est, adaperta est nobis via ab hoc colle ad alterum coryphæum collem huic adhærentem, numquam ab illis veteribus prorsus cognitum, in quo situm, et firmatum est templum veræ, solidæ, et perfectæ hominum felicitatis. Hic enim duce fide, et constantia religionis christianæ, omnium quæ umquam fuerint sanctissimæ, et verissimæ, docemur cognoscere veram sapientiam, hoc est Deum ipsum vere Maximum, et Optimum. Nam sapere nihil aliud est nisi Deum verum justis, et piis cultibus honorare, et agnoscere eum qui cum ab æterno Patre per intellectionem ineffabilem, et incomprehensibilem, coomnipotens, et ἀμήτωρ genitus fuisset, tamen ut occurreret quorumdam erroribus qui non modo dicto prophetarum non audierant, sed in eos etiam crudelissime sævierant, iterum non per carnem, sed e carne ut jussus est nasci voluit, atque ut prius ἀμήτωρ, sic iterum ἀπάτωρ, quoniam sine patris officio, virgineo utero procreatus est, ut divinam et humanam substantiam gerens, nostram hanc fragilem imbecillemque naturam quasi manu sua ad immortalitatem educeret, factus est Dei Filius per Spiritum, et hominis ex carne, idest et Deus et homo. Dei virtus in eo ex operibus quæ incredibilia, et ante inaudita fecit, apparuit: fragilitas autem hominis ex acerbissimo crucis supplicio, quam semper constanti animo pertulit, nobis facillime est indicata. Hæc autem omnia fecit, et sustinuit, non tam sui quam nostrum caussa, ut nos solum e tenebris ad lucem, a morte ad vitam, a servitute ad libertatem redimeret. Verum ad hunc supremum, et eminentissimum collem, in quo licet omnia inferiora, et superiora intueri, et contemplari, et omni perfecta felicitate perfrui, præter cognitionem et scientiam naturalem, etiam fide inconcussa, et corde sincero hominum pervenitur, qui et Deum credunt, et ejus opera potius admirantur quam ratione exquisita perscrutantur. Hanc viam, et hujusce coryphæi collis templum nobis significarunt ante ipsius Dei in terras adventum Moses ille qui et mundi creationem, et sacrosanctas cærimonias, et mores civiles, ut ipse a Deo per spiritum propheticum acceperat, suos populos docuit: et Esaias qui primus omnium prædixit, divinæ humanam naturam conjunctam ex Virginis partu orituram:

Digitized by Google

ram: et Hieremias, qui ut prævidit, sic dixit fore ut IESVS Dei Filius cruci affixus pateretur. Hoc idem significarant, et multis indiciis patefecerant, David pater, et Salomon filius, et multi alii; quos nimis longum esset et numero, et ordine colligere. et demum IESVS CHRISTVS, qui divina et humana sapientia præditus, re ipsa præstitit quæ de eo multis ante sæculis prædicta fuerant. Cujus generationem cum Ioannes Evangelista vellet ostendere fuisse æternam, in suo Evangelio statim dixit: *In principio erat Sermo*. Et Matthæus ipse testatus est, IESVM de Virgine natum esse. Hoc ipsum confirmarunt Lucas, et Marcus, qui omnia quæ ab Apostolis, qui rebus omnibus interfuerant, fideliter acceperant, scriptis mandarunt. Hæc omnia nos etiam enucleatius docuerunt eximii doctores, quorum principatum obtinet Paullus ille qui ut melius divina mysteria perdisceret, usque ad tertium cælum dicitur fuisse sublevatus: Athanasius, Ioannes Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, et Basilius; divus Hieronymus, qui sua divina interpretatione cedit nemini, Ambrosius in suis divinis allegoriis vere divinus, Augustinus, qui ingenii acumine omnibus præstitit, et Gregorius Romanæ ecclesiæ Maximus Pontifex, qui morum optimorum præceptionibus ceteris antecellit; et complures alii, qui nobis iter, et aditum ad hoc supremum felicitatis templum aperuerunt: ad quod qui his ducibus pervenerunt, non amplius homines, sed dii terrestres habentur. jam enim adhuc viventes frui incipiunt eo sempiterno, et stabili bono, quo etiam post solutionem animæ a corpore sunt perfruituri. In hoc templum perfectæ beatitudini, et veræ sapientiæ dedicatum ingressi et admissi, omnium quæ in terris, aquis, et aëre nascuntur, et fiunt, caussas optime norunt, orbium cælestium motus, et cursus intuentur, incorporeas essentias contemplantur, et Deum ipsum ita vere agnoscunt, ut etiam ipsi divorum numero habeantur. Hæc sunt ornamenta, hæc sunt commoda, hæc sunt sempiterna bona quæ ab universa philosophia proveniunt.

Verum quispiam dixerit, non satis est hanc felicitatem expetere, ad quam unusquisque sanæ mentis profecto exoptat pervenire, sed ineunda est ratio qua ad hujus beatitudinis

apicem

apicem facillime et verissime possimus ascendere. Vnde vos, ingenui adolescentes, ad quos reliqua pars meæ orationis potissimum dirigitur, breviter admonebo, quid in tanto vestro desiderio sit agendum. Postquam artium logodædalarum, quæ sunt nobis veluti primum viaticum ad hanc felicitatem consequendam, fundamenta optime jeceritis, ad Sebastianum Foscarenum accedite, et confugite, qui mathematicorum subtilitate ingenium vestrum sic acuet, ethicis præceptis sic instituet, cognitione rerum naturalium sic illustrabit, cælestium rerum speculatione ita sublimabit, et demum theologica contemplatione sic perficiet, ut vobis etiam, quemadmodum antea plurimis aliis, aditus facillimos ad hanc felicitatem assequendam libentissime sit demonstraturus. De quo viro numquam satis laudato si vellem omnia quæ de eo honorificentissime dici possent, non dicam ornate explicare, sed tantummodo percurrere, non peroratio mihi contexenda, sed altera oratio exordienda esset. hoc tantum dicam, quod ut omnibus notissimum esse potest, sic etiam est verissimum, ex quo tempore a nostro sanctissimo senatu demandatum est ei hoc munus philosophiam profitendi, plures eximii philosophi, et doctores celeberrimi, omni scientiarum genere præditi, ex hujus gymnasio sunt egressi, quam olim ex Lyceo, aut ex Stoicorum porticibus, habita ratione temporis quo unus ex illis veteribus philosophis philosophiam in scholis sit professus. Quam ob rem et vos, adolescentuli, qui nondum sacrosanctæ philosophiæ mysteriis initiati estis, ad hunc Foscarenum perlibenter accedite, qui vos ea cura, diligentia, industria, et omni pietate initiabit, ut semper facilioribus viis ad hujusce montis sanctissimi altissima cacumina possitis ascendere, et vos qui jam initiati, ulterius progressi estis, cursum vestrum felicibus auspiciis peragite, ut demum ad illud supremum felicitatis templum perveniatis, ut ibi perpetuis et sempiternis bonis perfrui possitis. quod quidem si, ut exoptatis, et debetis, libenti animo feceritis, cum semel fato sit præscriptum, nullam eamdem animantis formam infra lunæ orbem posse perpetuam fieri, nisi per quamdam successionem; hoc commodi, et ornamenti consequemini, ut nostræ reipu-

Digitized by Google

blicæ, quæ ſemper clariſſimis viris abundavit, qui pacis tempore, noſtræ patriæ ornamento, belli vero, non parvo adjumento exſtiterunt, numquam ſint defuturi Leonardi, et Bernardi Iuſtiniani, qui quodam ſuo jure ſapientiam et eloquentiam hereditariam ſunt viſi feciſſe: Franciſci, et Hermolai Barbari, qui ut eloquentiſſimi, ſic etiam ornatiſſimi equites in noſtra republica fulſerunt: Marci, et Hieronymi Donati, qui prudentia, et eloquentia ſua freti in obeundis plurimis legationibus feliciſſimi fuerunt: Paulli, et Franciſci Mauroceni, viri eloquentiſſimi, et ſapientiſſimi ubique locorum ſemper habiti. Non deerunt etiam Marci Lipamani, Nicolai Michaëlii, Sebaſtiani Baduarii, Aloyſii Foſcareni, Petri Paſchalici, omnes fere doctores, et oratores prudentiſſimi, qui ut de noſtra republica ſunt benemeriti, ſic etiam ab ea plurimis honoribus ſunt affecti. Non deſiderabuntur præterea Antonii Cornelii, Dominici Bragadeni, Antonii Iuſtiniani, Antonii Bolduni, qui non tantum philoſophiæ doctores eximii, verum etiam ſapientiſſimi antiſtites ſunt habiti. Aderunt etiam Bernardi Bembi, Antonii Danduli, Marci Sanuti, Paulli, et Georgii Piſani, viri tam domi quam foris in negotiis publicis maxime probati. Non requirentur poſtremo ornamenta noſtræ reipublicæ Venetæ, et ſanctæ Romanæ eccleſiæ validiſſimæ columnæ, Paulli Barbi Pontifices Maximi, qui incredibili ingenio, et maxima rerum prudentia omnium oculos, et animos in ſui admirationem convertant: Ioannes Baptiſtæ Zeni, Dominici Grimani, cardinea dignitate præditi, quorum doctrinam et ſapientiam, præter multa alia, teſtantur tam ornatiſſimæ, quam locupletiſſimæ librorum græcorum, et latinorum bibliothecæ ad eorum memoriam perpetuam poſteris relictæ: Bernardi Zanæ, Chriſtophori Marcelli, Petri Barrocii, epiſcopi, et archiepiſcopi tam doctiſſimi, quam intergerrimi: et plurimi alii, quos nimis longum eſſet et ordine, et nomine recenſere.

Qui omnes ut viventes patriam noſtram Venetam conſervarunt, adjuverunt, auxerunt, et virtutibus ſuis exornarunt, ita nunc in cælo certum, ac definitum locum, ubi beati ævo ſem-

ſempiterno perfruuntur, una cum ipſis cælitibus habitant. Ad quam quidem gloriam, et tranquillitatem, et ſempiternam felicitatem nos etiam accedemus, ſi interim ab ineunte ætate ſemper alacriori animo operam dabimus, ut duce Sebaſtiano Foſcareno, ad hujus ſanctiſſimi montis ſummitatem omnino perveniamus. Dixi.

Digitized by Google

ANTONII LONGI

PATRICII VENETI,

IN FVNERE

NICOLAI DE PONTE

PRINCIPIS VENETIARVM

ORATIO.

VABVS de caussis præcipue a majoribus nostris comparatum est, Patres Amplissimi, ut in obitu Serenissimorum Principum funebris oratio haberetur; altera, ut res sapienter, et fortiter per eos gestæ ad eorum ipsorum honorem, et ad posteritatis utilitatem, immortalem apud nos gloriam, quasi mercedem laborum, periculorumque, consequerentur; altera, ut oppressis dolore animis, et suorum desiderio gravissime mærentibus consolatio, aut saltem levamen aliquod adhiberetur. Ad utrumque munus præstandum me imparem esse plane sentio. cui enim tantum est flumen ingenii, tanta dicendi facultas, tanta vis, tantaque copia, quæ Nicolai de Ponte Principis præclarissimi vel res gestas enarrare possit, vel laudes enumerare? quid, si ego, cujus ingenii acies exigua, viriumque imbecillitas rerum gravitatem sustinere non potest, eos qui sapientiæ præsidiis circumsepti, et alta quadam mente præditi medicinam consilii, atque orationis suæ afflictis aliis afferre consueverunt, a mærore coner abducere? nonne rem absur-

ſurdam et præpoſteram commiſſurus videar, qui adoleſcens ætate provectos, imperitus ſapientiſſimos, privatus ampliſſimis perſunctos honoribus, conſolari audeam? Hæc etſi me vehementer terrent, magnumque timorem injiciunt, tamen, quod vos aliorum ſtudiis ſemper faviſtis, et in optimam partem illi a vobis agnoſcuntur qui non tam re et maturitate, quam ſpe et exſpectatione laudati ad res magnas, et præclaras ſe conferunt, et veſtrorum inſtitutorum fundamentis nituntur; eam ob cauſsam ipſe, cui veſtra veſtigia perſequi jam inde a puero conſtitutum eſt, etſi nec uſu ſatis, et ingenio parum valeo, tamen veſtra humanitate fretus, plus oneris ſuſtuliſſe non verebor quam plane me ferre poſſe intelligo; tantique viri meritis in rempublicam ſi non parem gratiam, at pro meo tamen deſiderio juſtam debitamque referam. Quoniam de eo principe verba facturus ſum in quem quæ ab hominibus laudari ſolent, cumulatiſſime a natura, fortunaque congeſta erant, non id mihi ſolum conſiderandum eſt, quid a me dici poſſit, ſed multo magis, quid eorum quæ plurima ſuppetunt, omittendum cenſeam. nam ſi omnia illuſtria atque inſignia perſequi voluero, timeo ne aut eum quem tempus poſtulat, dicendi modum non fecisſe videar, aut aures veſtræ rerum copia defeſſæ minus acquieſcant: quare nonnulla tantummodo in medium afferam, reliqua prudentiæ veſtræ relinquam perpendenda. Adeſte, quæſo, æquis animis, patres ampliſſimi, et date veniam, ſi quid minus dignum auribus veſtris attulero; confido tamen, ſi cetera a vobis fortaſſe deſiderabuntur, vos meum ſtudium, gratique animi officium non deſideraturos.

Nicolaus optimis parentibus ortus, ita educatus inſtitutuſque eſt, ut non modo pietatem et optimos mores una cum nutricis lacte ſuxiſſe putaretur, ſed ut ad honeſtatem et gloriam natus, et a natura factus videretur. Etenim in eo adhuc puero incredibilis quidam pudor et modeſtia eluxit, quæ non modo in ejus ſermone, ſed in vultu ipſo et in oculis cernebatur. Cum ingenii fecunditas ingens ſe in puero extuliſset, diſcendi ſtudio incenſus eſt. Quemadmodum enim feracem agrum ſine cultura, ſic animum ſine doctrina fructuoſum eſse

non

non posse judicabat, tantumque aberat ut vitam otiosam et inertem traducturus esset, ut etiam turpissimum sibi fore putaret, nisi animi bonitatem, quo nihil præstantius nobis a Deo datum est, doctrinæ atque optimarum artium quasi pabulo aluisset, et quo uno humanum genus feris antecellit, ipse hominibus aliis præstitisset; quare iis omnibus disciplinis se penitus dedidit quibus summæ spei pueri ad humanitatem finguntur et virtutem; celeriterque omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe superaret, ex iis autem generosissimum quemque imitandi studio non leviter incenderet. Summa statim necessitudo cum eruditis, probis, et bene moratis hominibus ei conjuncta est. Equidem domesticus usus et consuetudo bonorum ad totam vitam constituendam, summumque bonum adipiscendum non parum momenti et ponderis habere semper existimata est, propterea quod nos similes eorum quos socios nobis adsciscimus, fore videamur. Doctrinæ et optimorum institutorum præsidio munitus, et liberaliter institutus id potissimum spectavit, ut cupiditates, quas ea ætate natura ipsa profundere solet, coërceret; propterea voluptatem, quæ est maxime inimica virtuti, quæque boni naturam fallaciter imitando suis illecebris nos capit, et ad se allicit, sicut Scyllam, aut Charybdim sibi vitandam esse statuit. Ineunte adolescentia Patavium se contulit ut ad graviora doctrinæ studia se applicaret; etsi major quædam gravitas in illo quam quæ ab illa ætate postulanda esset, cernebatur, ea tamen sic comitate quadam incredibili condiebatur, ut nemo dulcior et suavior, nemo ad omnem humanitatis et facilitatis rationem accommodatior haberetur; et qua ætate ceteri nimia lætitia earum rerum quas didicerunt, turgescunt, ille tanta lenitate erat, ut nemini se præponeret, quin quo excellentior esset, eo se summissius gereret. Omnis virtus nos ad se allicit, et ut quisque maxime virtute ornatus est, ita nos ad eum amandum maxime impellimur. Itaque tanta facta significatione virtutis, Nicolaus non modo ab iis qui iisdem studiis delectabantur, prope certatim cultus est, sed eruditorum et primariorum virorum admirabilis quædam erga eum benevolentiæ magnitudo exar-

exarſit; omneſque congreſsu, colloquio, conſpectu ejus frui ſtudebant, et moribus. Ille, cui cognitionis amor ingens et ſcientiæ innatus erat, etſi omnium ſtudiis comiter et benigne reſpondebat, orationeque, vultu, et fronte, quæ eſt animi janua, efficiebat ut omnes amiciores diſcederent quam acceſſiſsent; præcipua tamen et flagranti cupiditate ad pervolutandos libros rapiebatur. Erat in eo adoleſcente inexhauſta quædam aviditas legendi, nec ſatiari poterat: rerum optimarum ſcriptores diligentiſſime ab initio uſque ad finem legendo percurrebat: quod quiſque commodiſſime præcepiſse videbatur, excerpebat, et ex variis ingeniis præſtantiſſima quæque non ſolum libabat, ſed memoria cuſtodiebat. Non illum obſcura et multiplex ſcriptorum ratio, non curæ, non ſollicitudines, non vigiliæ deterrebant, quominus optima parte hominis, quæ divina eſt, ingenii et mentis acie frueretur, nec voluptatem requirens, nec fugiens laborem. In omnium ſcientiarum varietate, ſingulari cum gloria et fructu verſatus, præcipuo tamen philoſophiæ ſtudio tenebatur, idque jure optimo. Hæc enim omnium humanarum artium velut procreatrix et parens a ſapientiſſimis judicata eſt: hæc, quæ magnæ fiunt cæli converſiones, et ratos aſtrorum, immobileſque curſus nobis oſtendit: hæc omnium rerum quas ſenſibus, aut animo percipimus, naturas et cauſsas tradit: hæc diſserendi non dialecticæ ſolum, ſed etiam oratoria præcepta continet: hæc cum quæ ad privatæ vitæ rationem, tum quæ ad reipublicæ gubernationem pertinent, complexa eſt. Philoſophiæ præſtantia, et cognitione cum ornaſset, compleſsetque pectus, theoremata, quæ vulgo *concluſiones* appellamus, ex principis omnium philoſophorum libris depromta, publice tuenda ſuſcepit; qua in re adeo ſe præclare geſſit, ut magno concurſu lectiſſimorum hominum ac frequentia, non modo nulla ſubdola et captioſa probabilitate diſputando falli poſset, ſed conquiſitis rationibus argumentando, rerum et vocum vim definiendo, diſtinguendo genera, ſequentia adjungendo, concludendo perfecta, vera falſaque dijudicando, cum diſputantes contra argute ſubtiliterque refelleret, tum omnium animos, quocumque vellet, acute torqueret et flecteret. Etenim ad doctrinæ rationem adjun-

xerat

xerat oratorium usum, moremque, et exercitationem dicendi: erat is vir creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis et gravis; cum ejus gravitate junctus urbanitatis lepos, accurata et sine molestia diligens elegantia, verborum splendor, et argumentorum, similitudinumque copia non deerat. Sed Nicolai peroptanda esset dicendi facultas, si Nicolai divinam vim vellem exprimere. Id brevissime dicam, eum sapienter sentiendi, et ornate dicendi mirificam societatem consecutum. Hinc postea ad rempublicam plurima commoda manarunt, hinc ad eum laus, honor, dignitas confluxit, hinc amicis quoque ejus certissimum ac tutissimum præsidium comparatum est. Sed quid hæc in conspectu vestro commemoro, patres amplissimi? cum vos ipsi in ipso vestro gravissimo, sanctissimoque consilio, quæ Nicolai esset ubertas, varietas, subtilitas, et copia, sæpe experti sitis, cum vester consessus ei dicenti semper crederet, assentiretur, probaret, oratione ejus duceretur, et quasi voluptate quadam perfunderetur. Sed (ut unde digressus sum revertar) tum cum Nicolaus Patavii in sapientiæ et eloquentiæ exercitationibus versaretur, tantumque ingenii specimen dedisset, jamque insignia quibus qui doctores declarantur, ornari solent, assecutus esset, in ore et oculis omnium cum Italorum, tum externorum erat. omnibus virtutis cursus celerior videbatur quam ætatis: omnes in eum, veluti in virtutis exemplar, studiose intuebantur. Etsi nemo erat Patavii qui se ei anteferret, et qui non præclare secum agi putaret, si secundus, aut tertius numeraretur, ille tamen cum iis inter quos posset excellere, se non solum æquari patiebatur, sed detractas sibi laudes aliis affingebat. est enim natura comparatum, ut nemo qui suæ confidat virtuti, alienis bonis invideat. Hujus præclarissimi viri ornamenta futuræ ejus amplitudinis incredibilem apud omnes exspectationem, et certissimam quamdam spem concitarant. Quemadmodum enim sol exoriens radios quasi nuntios majoris lucis quæ mox subsecutura est, præmittit, ita hic tam multis argumentis facile indicabat, qualis et quantus in republica administranda senator futurus esset. Hac tanta celebritate famæ Nicolaus Venetias reversus est, et quæ urbs totius orbis terrarum pulcherrima,

flo-

Digitized by Google

florentiſſima, potentiſſimaque ſemper habita eſt, acerrimo, ingenioſiſſimo, eruditiſsimoque viro ornatur. Hic quo major civium amor erga eum virtutis fama et opinione commovebatur, hoc magis divino animi motu ingenii et conſilii lucem cum pietate, temperantia, juſtitia, et prudentia, virtutibus denique omnibus jungendam putabat. quin cum philoſophorum ſtudium præcipue in indaganda veritate verſetur, inanem quem ſuſcepiſſet laborem fore intellexit, niſi veriſſimæ philoſophiæ, quæ fidei et chriſtianæ religionis ratione maxime continetur, ſtuduiſſet. Vere vel minima ſacrarum literarum pars omnium philoſophorum bibliothecis utilitatis ubertate anteponenda eſt; quorum ſcientias ſi cum theologia conferamus, illas inanes ingeniorum oſtentationes, hanc vitæ legem putabimus; illas comitum et adminiſtrarum, hanc reginæ locum tenere conſpiciemus. hæc nos ad ſummi Dei cognitionem, in quo ſtabilis immutabiliſque felicitas ſita eſt, adducit; hæc medetur animis, hæc detrahit ſollicitudines, hæc cupiditates reſtinguit, hæc vitæ tranquillitatem largitur, et pellit mortis timorem. Huic Nicolaus ſe totum addixit, neque quidquam in media theologia tam retruſum atque abditum fuit quod ille non inveſtigarit, lectitarit, atque conſcripſerit. neque hoc iccirco ſuſcepit, quod ſola humana gloria traheretur, ſed quod pietatis, caritatiſque ſtudio duceretur; neque ut curioſe aliquid perciperet, ſed ut recte religioſeque viveret, atque hac in re juſtus quam doctus eſſe mallet: et quidquid in hac ſcientia profecit, id non per ſe partum, ſed ad ſe divinitus delatum arbitratus eſt. Non dicam hoc loco, tantum ei a tota civitate tributum eſſe, ut ad eum adiretur, et de omni officio atque negotio, de rebus divinis atque humanis, de publicis atque privatis referretur: non proferam, eum omnia quæ legebat, vel audiebat, ſic memoria ſepſiſſe, ut quæ puer didiciſset, ſenex meminiſset, et interrogatus, non ſecus ac ſi eo die ab eo perlecta eſſent, reſponderet: prætermittam, quantam gloriam, cum hic comitia ab Eremitanorum ordine maxima celebritate haberentur, conſecutus ſit: ſilebo, quomodo indictis diſputationibus brevitas ejus, celeritaſque reſpondendi, argumentandi, et refellendi cum ſumma ve-

nuſtate conjuncta omnes obſtupefecerit: non commemorabo ſummum illum Cardinalem Aegidium, et ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditum, qui tum comitiis præerat, Nicolai acumen non tacita opinione, ſed perſpicua admiratione concelebraſſe, ſummoque in honore habuiſſe, et ut immortalitate dignum reveritum eſse: tacitus præteribo, ita vobis, patribuſque veſtris eſse viſum, ut is ex omni doctorum copia deligeretur qui philoſophiam publice interpretandam ſuſciperet, eumque ita illo munere perfunctum, ut non ingenio modo, quo ceteris præſtabat, ſatisfaceret, ſed etiam plurimos erudiret, qui ſumma cum ſalute reipublicæ præeſsent, urbemque hanc pulcherrimis inſtitutis, atque artibus illuſtrarent. ad illa veniam quæ ex uberrimis philoſophiæ, et theologiæ fontibus hauſta, ad communem utilitatem noſtram redundarunt, quæque nobis, et poſteritati et ad intuendum, et ad imitandum propoſita ſunt. Illos a reipublicæ gubernaculis ſapientes arcent qui cupiditatibus imperare non poſsunt; propterea quod quemadmodum qui humi ſtrati jacent, alios prolapſos erigere non poſsunt, ſic qui ſe ipſos non continent, alios continere non poſſint. At Nicolaus in urbe copioſa, voluptatibuſque et illecebris omnis amœnitatis terreſtris maritimæque affluenti natus educatuſque, auctoritate nutuque legum ſic domitas habuit libidines, ſic cupiditates coërcuit, ſic ab alienis animum, oculoſque abſtinuit, ut nemo ullum umquam luxuriæ, aut alius labis veſtigium in eo viderit; ſic ſalubri, et moderato victu, et cultu delectatus eſt, ut magni progreſsus quem in literarum ſtudiis fecit, et bonæ valetudinis qua fruebatur, quaſi quædam parens fuerit frugalitas, inimica ſumtuoſis epulis, et ab immoderato delectationum uſu averſa. Qui vero appetitum ratione rexerit, honeſteque vixerit, is curriculum vivendi a natura datum juſte conficiat, neceſse eſt: nam ut qui libidine effrenata feruntur, rebus ſuis profuſis, direptiones, rapinas, peculatus, et alia flagitia facile cogitant, et aliis adimunt ut aliis largiantur; ſic qui in voluptatibus ſe invictos præſtant, ſumtum ad facultates accommodant, et mediocritate moderantur, rebuſque ſuis contenti ſunt. Id in Nicolao plane perſpectum eſt,

qui

qui sedatis animi motibus, numquam cuiquam utilitatis suæ caussa quidquam detraxit, nihil mali in contrahendis negotiis molitus est, nihil contra mores, leges, instituta in domum suam intulit: qui etsi rei familiaris rationem habuit, tamen eam nullo turpi quæstu, neque odioso, sed ratione et diligentia auxit: a quo præterea multorum necessitati ita subventum est, ut ipse nemini ulla in re molestus esset: qui in dijudicandis controversiis non utilitati, non gratiæ, non odio, non amori consuluerit, sed quid fides, quid religio, quid leges postularent, semper spectarit; ac propterea ab omnibus ei ita fides habita est, ut nulla in eo esset fraudis, injuriæque suspicio. Quid hac integritate magnificentius? quid illustrius reperiri potest? nonne hæc fama celebranda? non monimentis annalium mandanda? non posteritati propaganda? At non solum temperantiæ, et justitiæ, sed etiam prudentiæ laudibus maxime floruit, quod, quamquam non ignoratis, tamen a me in dicendo prætereundum non est. Nihil in rerum, aut temporum natura, et ratione positum erat quod non et cognitione, et memoria complexus esset; qui singularum nationum et civitatum mores essent, quæ leges, quæ instituta, quæ principum ingenia, quæ fortunæ, quæ conditiones, percunctando, et agendo cognoverat; quid singulæ hominum ætates expeterent, optime tenebat; non solum quid fugiendum, aut sequendum esset, acute arguteque dijudicabat, sed quid utilitate, et honestate maxime antecelleret, quantum homo posset, conjectura assequebatur. Hinc factum est, ut quid sibi honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento futurum esset, mentis acie longe prospiceret, honestisque rationibus, et justis factis, non versutiis et malitia, et domi et foris rem expedire, et consilium ex tempore capere posset; vosque eum non sicut virum prudentem, sed prope jam ut vatem omnium quæ evenirent, admiraremini. neque hæc tam accurata rerum indagatio institutæ studiorum rationi oberat, sed contra una ab altera adjuta, mirificam in eo prudentiæ, et doctrinæ conjunctionem, et quasi concentum efficiebat; neque optimarum artium tractatu delectatus, reipublicæ immemor, domi se abdidit, aut quod assecutus erat, ad patriæ

perniciem perverſe abuſus eſt, ſed id et in aſpectum lucemque protulit, et ad communem fructum glorioſe, et ſalutariter referendum exiſtimavit. Quo quidem tempore vos tam præclaras et incredibiles virtutes honoribus atque ſplendore decorandas exiſtimaſtis. Ac primum annos viginti natus ſumma cum omnium voluntate ſapiens ordinum renuntiatus eſt. Ea eſt hominum natura et ratio, ut cum munera iis qui leves et inconſtantes ſunt, maturius committuntur, celeriter faſtidio quodam et ſatietate langueſcant, et molliantur. At qui ſunt præclaris ingeniis præditi, primos honores non præmii loco ducunt, ſed ſe iis, veluti pignoribus optimæ faventium voluntatis, obligari, omniumque officiorum religione obſtringi arbitrantur, aditumque in ſummos ordines eorum induſtriæ et virtuti patefieri exiſtimant; et ſicut ignis vento, ſic illi ſuffragantium ſtudio ad dandum virtutis, et prudentiæ ſuæ documentum incenduntur. Si quem id aliquando latuit, ei exemplum non longius quam a divina Nicolai prudentia petendum eſt, qui ſimul ac id munus obiit, non ſolum juſte, conſtanter, honeſte, diligenter omnia egit, ſed ei præcipuæ curæ fuit ut quos ſibi reſpublica ſuffragiis conjunxiſset, conſenſu etiam adminiſtrationis conjungerentur, idque munus uno animo, uno conſilio gereretur. Vbi enim concordia non ineſt, ibi majorem aliena opera perturbandi, quam ſua edendi cupiditatem innaſci vir acutus ſentiebat. Sociabilem vero conſenſionem et reipublicæ, et collegiis ſalutarem ſemper exſtitiſse non ignorabat; itaque Nicolaus et regere, et regi, et refellere, et refelli juxta paratus erat; potiuſque quomodo proprias laudes in medium conferret, quam quo ex communibus ad ſe traheret, cogitabat. Cum res aliqua in deliberationem veniebat, tanta in eo modeſtia elucebat, ut quem rationibus publicis melius proſpicere quam ſe, cerneret, non ſolum ejus ſententiæ facile cederet, ſed præclaram illam, atque auream vocem, quietique animi indicem uſurparet, *rectiſſime dixiſti, viciſti me*. Etenim illud magni animi eſt, et ipſa natura moderati, quod optimum eſse ſentias, id in medium proferre, et tamdiu defendere, quoad melius aliquod oſtendatur; pugnacem ſe in tuenda ſententia præſtare, pernicioſum

ſum eſt: quod honeſtius et utilius eſt, id ſive ex hoc, ſive ex illo ore exeat, ſequi oportet; rerumque incolumitatem non in pertinacibus ſtudiis, ſed in prudentibus fidelibuſque conſiliis poſitam putare. Quid? nonne inferiores ſemper laudibus ornavit? non pares honorificis verbis et benevolentia complexus eſt? non ſuperiores obſequio et obſervantia proſecutus? non adoleſcens ſenibus, tyro veteranis virtutis exemplum fuit? non aliorum levitates, et injucunditates in quotidiana conſuetudine moderate tulit? non ipſe ſe commodum, et modeſtum omnibus ſemper præbuit? Atque hæc cum ita ſint, non tamen quemquam aſsentando deteriorem feciſse comperietur, ſed morem gerendo, colendo, benemerendo, amiciorem ſibi et reipublicæ reddidiſse. Ac propterea ſi quando addubitatum eſt, utrum honorare præſtantius eſset quam honorari, id profecto hoc tempore, hac Nicolai vita et moribus ſatis declaratum eſt; nam non modo colendis et obſervandis aliis ingentem laudem et gratiam apud omnes ſibi peperit, ſed iis officiorum gradibus ad ſummos honores viam aperuit. Quare non multo poſt in rogatorum ordinem lectus eſt; inde advocatoris munus ſuſtinuit; aliquo interjecto temporis ſpatio in graviſſimum ſanctiſſimumque decemvirorum conſilium pervenit; tum Patavini Gymnaſii cura ei mandata eſt; duplici quoque *ſapientis* honore eum decoraſtis, alterum *terræ*, *conſilii* alterum vocant; poſtremo ſuperioribus illis temporibus conſiliarius declaratus eſt. Quod ſi totam ejus vitam oratione percurramus, eum ſemper ætatem honoribus, honores meritis ſuperaſse inveniemus; ſic delatos honores geſſiſse, ut ſe honoreſque hos qui ſibi commiſſi erant, quaſi in aliquo orbis terrarum theatro verſari exiſtimarit. Mirabitur, mirabitur poſteritas cum audiet, aut leget, quam multa omnibus in muniis aut proviſa prudenter, aut acta conſtanter, vel reſponſa ſapienter ab eo fuerint: inaudita magnitudine animi ejus, inſignique et nova conſilii dignitate obſtupeſcet: rerum geſtarum memoria et recordatio in maximis, graviſſimiſque curis non modo jucunda, ſed etiam fructuoſa erit. Neque ſolum in conſiliis et oculis veſtris magnus fuit, ſed in tribus præturis quas ampliſſimas ei decreviſtis, et in legationibus plurimis,

quas

Digitized by Google

quas ei injunxiſtis, præſtantior. Optimis civitatum, et provinciarum gubernatoribus, præterquamquod illud propoſitum eſt ut injuria tenuiores prohibeant, et æquitate conſtituenda ſummos cum infimis pari jure retineant, duo ferme curæ eſse ſolent, quorum alterum eſt ut inteſtinas et domeſticas diſcordias ſanent, alterum ut conſulant ut earum rerum copia ſit quæ ſunt neceſsariæ. Cum Nicolao Corcyra nobiliſſima et firmiſſima inſula commiſsa eſset, Græcique incolæ, et præſidiarii milites (quod civitatibus maxime exitio eſt) non ſolum ſtudiis, et animis hoſtilibus, ſed etiam armis inter ſe diſsiderent, agminibuſque factis utrimque prælium commiſiſsent, reſque ad ultimum dimicationis ventura eſset, Nicolaus ſtricto enſe ſe inter duas acies intulit, hinc orando, hinc increpando non ſolum iras diremit, ſed etiam paullo poſt ingenii dexteritate quadam ſingulari ſic animorum incendia reſtinxit, nullas ut reſediſse in eis ſimultatis reliquias quiſquam ſenſerit. Tanta vero ſeveritate, quam tamen comitati cuidam incredibili admiſcuerat, et Corcyreos, et Vtinenſes, et Patavinos, quibus utriſque item poſtea præfuit, retinuit, ut Nicolai beneficio et quietam vitam traduxiſſe, et fortunas incolumes habuiſſe prædicarint; nobilitaſque eum gravem et auſterum, plebs comem et affabilem prætorem exiſtimarit. Hæc ſumma ſunt omnia, et ab eximia animi, ingeniique virtute profecta. quid illa quæ ad uſus vitæ neceſſarios pertinent, quanta et quam præclara ſunt? ſæpe enim frumentariorum artibus occurrendum eſt, ut annonæ, quæ interdum non tam inopia præſentis quam futuri temporis timore ingraveſcere ſolet, provideatur. Vehementer autem ad regentium honorem rerum abundantiam pertinere, quis ignorat? cum ſciamus, populos plerumque præſides ſuos aut ex rerum copia laudare, aut ex caritate vituperare conſueviſſe; tanta rerum omnium quas natura deſiderat, abundantia, non ſine mercatorum quæſtu ſuppeditata eſt, ut tempus hoc quo Nicolaus Patavinis præfuit, vilitate annonæ, et copia rerum inſigne fuerit. atque hæc cura magis, auctoritate, et diligentia Nicolai, quam ulla magna agrorum ubertate perfecta ſunt. Relinquo, qua diligentia Corcyræ collapſa mœnia refecerit, publicum horreum conſtituerit,

rit ; ex remotioribus locis jugem et uberem aquam Vtinum adducendam curarit; Patavii incensum prætoris domicilium restituerit, locique quem *Caritatis montem* appellant, fundamenta jecerit. Omitto, quantis ornamentis is populos illos affecerit, judicia constituerit, coërcuerit juventutem, libidines compresserit, propagarit religionem, adeuntes et supplices non solum comiter exceperit, sed etiam confirmarit, et ad meliorem spem revocarit. Hoc tantum dicam, eum huc omnia sua consilia retulisse ut eorum quos ejus fidei credidissetis, commodis, utilitatique serviret; iique in primis beatissimi numerarentur, jucundamque, et diuturnam memoriam suæ præturæ iis omnibus reliquisse. Tantum vero abfuit, ut ad injusta extorquenda precibus locus esset, ut qui ea petituri erant in quibus aliquid minus honesti esse suspicarentur, Nicolaum tamquam scopulum rejicerent. Neque vero in publicis muneribus sapienter se gessit, rerum autem domesticarum dolore aliquo fractus est. Dum Patavii præturam administrat, unico filio, in quo familiæ spes nitebatur, et in cujus suavitate, tamquam in virtutum suarum effigie, omnes curas et molestias deponebat, orbatus est. Eum casum tanto animi robore tulit, ut non modo lacrimantem, aut se afflictantem eum nemo viderit, sed cum mortui oculos compressisset, eadem oratio, idem vultus, eadem frons semper fuerit. Si affuissetis, patres sapientissimi, Fabium Maximum, aut Lucium Aemilium, aut Catonem, aut Anaxagoram aliquem videre dixissetis. Sapientia nullum est tutius munimentum et firmius: hac socia, et consiliorum, actionumque adjutrice Nicolaus usus est. Rerum enim humanarum imbecillitatem norat; cogitarat, qua lege nati essemus, et quo recurreremus; meminerat, quid in nobis mortale et caducum, quid divinum æternumque esset; quare nec repentino huic et gravi vulneri succubuit, nec exspectavit ut quam consolationem ratio debebat, usus et temporis longinquitas afferret. Sed tanta constantia, tantus splendor, tam inusitata sapientia non imperii se Veneti finibus continuit: externas quoque nationes longe lateque peragravit, principibusque Europæ, signis virtutum plurimis perspecta et cognita est. at quibus principibus? neque vestra, neque patrum,

trum, et avorum vestrorum memoria, ullos aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut regia majestate præstantiores Europa tulit, quam qui tum regnabant. Vt alios annos aliarum frugum fertiles cernimus, sic aliæ ætates aliarum virtutum feraces exsistunt: hæc vero qua de nunc agimus, summorum principum magnam copiam fudit. atque, ut Franciscum Primum Galliæ regem, cujus plurimæ victoriæ bellicæ feruntur, ut Solymanum Turcarum Imperatorem bellicosissimum, ut Andream Grittum excellentissimum principem illorum temporum æquales prætermittam; quam ullam usquam esse oram tam desertam putatis quo Paulli Tertii Summi Pontificis sanctitatis, consilii, et fortitudinis fama non pervaserit? Caroli autem Quinti Imperatoris tot triumphi memorantur, quot oræ sunt, partesque terrarum. Cum ad hos legatus missus esset, sic peracribus, et pæne divinis eorum ingeniis probatus est, ut quæ aliis inextricabilia erant, is auctoritate, et consilii celeritate explicarit; graviterque, copiose, et modeste agendo, et prudenter temporibus serviendo, non solum reipublicæ commodis prospexerit, sed perinde gratiam ab iis ad quos missus erat, inierit, ac laudem ab iis qui miserant, consecutus est. Discedentem æque omnes laudibus haud immeritis cumularunt; invitumque et recusantem Paullus Tertius aureo torque, qui judicii, et amoris erga eum sui testimonium esset, donavit. idem dignitate et existimatione vitæ a Francisco Secundo Galliæ rege, ad quem gratulandi caussa se contulerat; idem a Iulio Tertio Summo Pontifice, ad quem legatus profectus fuerat, amorem sibi conciliavit; cujus integritatem, cognitionisque, et usus magnitudinem cum præstantissimus ille vir probasset, officiaque et observantiam dilexisset, in magna necessariorum copia cum familiarissimis et amicissimis suis adæquavit. Indicto universorum episcoporum Tridenti Concilio, in quo de summis reipublicæ christianæ rebus agendum erat, vobis placuit ut Nicolaus una cum Matthæo Dandulo clarissimo ac præstantissimo senatore, reipublicæ nomine, eam legationem obiret, atque apud patres qui eloquentia, doctrina, et sanctitate vitæ excellentes, eo frequentes convenerant, reipublicæ caussam exponeret.

Tan-

Tanta erat in vultu gravitas, tantum in verbis pondus, ut eximii et religiosissimi illi viri non solum eum diligere, et revereri, verum etiam admirari, et cum antiquis et summis oratoribus conferre cogerentur. Ea legatione honorificentissime perfunctus, domum ad reipublicæ administrationem, cujus rei scientissimus erat, se recepit. Quid aliud interim hunc virum ad virtutem, dignitatem, gloriamque natum egisse putatis, nisi ut reipublicæ commoda, religionem, magistratuum auctoritatem, leges, mores majorum sic tueretur, ut ad veterum et clarissimorum senatorum amplitudinem proxime accederet. Sed hac otiosa et tranquilla dignitate diu haud frui licuit. Bellum reipublicæ a Turcarum Imperatore denuntiatum est, nisi regno Cyprio, antiquo, et optimo jure a vobis possesso ei cederetur. id erat adversus fœdus cum patre ictum, et cum eo jurejurando renovatum. Etsi Nicolaus, qui tum honestissimo sapientis consilii munere fungebatur, immensas esse Turcarum opes intelligebat, reipublicæ autem vires ægre solas tantam molem belli sustinere posse cognoscebat, usuque doctus exiguam spem in alienis auxiliis reponendam videbat, tamen dignitatis Venetæ studio adductus, Turcicisque injuriis victus, parendum necessitati, bellumque suscipiendum esse censuit. Hujus, et aliorum ejusdem gravitatis amplissimorum virorum auctoritatem respublica secuta, in communem nostræ religionis hostem arma cepit: cum vestra, tum Nicolai diligentia, precibus, vigiliis, cohortationibus, tantos copiarum, commeatuum, classium, armorum apparatus habuistis, ut non facile dijudicaretis, utrum is cui summa belli administrandi permissa erat, foris imperando, et manum conserendo, an Nicolaus domi consulendo et providendo majorem sit laudem adeptus. Quare cum Nicolaus partim prudentibus factis, partim fortuna sua quadam ingenti celebratus, omnium animos in se convertisset, recentiaque et nova merita aditum ad magnam illam auctoritatem quæ longo tempore, et magnis, multisque in rempublicam meritis paratur, darent, mortuo Matthæo Dandulo sancti Marci procuratore, is summa cum lætitia, et singulari civitatis studio in ejus locum est suffectus. Compositis præter omnium ferme exspe-

ctationem cum Turca rebus, Gregorius XIII. Summus Pontifex, qui evertendi Turcæ, et propagandæ christianæ religionis desiderio incredibili tenebatur, pergraviter offensus est; et rempublicam purgantibus defendentibusque, aspere verbis, vultuque responderat. respublica, quæ Apostolica sede nihil sanctius, nihil antiquius semper duxisset, gravissimum aliquem ex suis, qui Summum Pontificem reipublicæ immeritissimo succensentem leniret, mittendum censuit. Etsi Nicolaus annos natus octoginta exacta jam ætate erat, tamen, quod in illo affecto et senili corpore plurimum non consilii modo, sed etiam auctoritatis omnes esse fatebantur, is potissimum Romam contendere jussus est. Non illum itinerum difficultas, non ætas, non mors, si oppetenda esset, deterruit, quo minus id munus exsequeretur. Cum Romam pervenisset, tum ipsius majestas viri, qui senatus faciem secum ferre videbatur, tum orationis vis et copia, qua pacem cum Turca factam toti reipublicæ christianæ non modo salutarem, sed etiam necessariam fuisse docuit, Pontificem sanctissimum vehementer commovit, et non solum iram placavit, sed rempublicam in pristinam ejus gratiam restituit; ipseque a Summo Pontifice *Pacis Angelus* appellatus est. O Nicolai longe lateque diffusam laudem! O legationem dignam Veneto nomine, dignam tot muneribus ante peractis, dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum! Vllamne esse rem tantam, ac tam difficilem quisquam dicere audebit, quam ille non et consilio regere, et virtute conficere non potuerit? Vllumne esse honoris fastigium, quod multis et magnis laboribus pro republica susceptis non æquarit? Vos vero cum Nicolaum se et animo, et corpore in salutem reipublicæ contulisse, cum pro communibus commodis plurimum sudasse, et turbulentissimas pro republica tempestates subiisse videretis; cum id quod honestius esset, semper antiquius duxisse, cum nullo inimicitias gessisse, nisi qui reipublicæ hostis esset, cerneretis; cum gravitatem, temperantiam, justitiam, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis admiraremini; vos, inquam, ut alia omnia, sic hoc sapientissime fecistis, cum illum ad summum dignitatis gradum extulistis,

glo-

gloriosissimeque, et post hominum memoriam magnificentissime, principem declarastis. Hoc virtutis præmium, hoc honoris insigne, hoc laudis monumentum tanto splendori jamdiu a vobis debebatur. ille (quo nihil præstantius est) quibus artibus tantum honorem adeptus est, iisdem etiam gessit: huic beata civium et populorum vita proposita fuit; ut opibus firma, copiis locuples, virtute honesta esset, vigilavit, meditatus est, adfuit animo, semper pro republica aliquid dixit, aut fecit. Is in primis paruit legibus; hoc enim excellentius optimos principes de republica benemereri quam reliquos, intellexit, quod non solum ipsi se obedientes præstarent, sed quod obedientiam, et moderationem in civitatem infunderent, plusque exemplo quam rebus ipsis, et oratione prodessent. Facto decemvirorum decreto ut pecuniæ belli proximi tempore in ærarium collatæ, creditoribus restituerentur, is, ut respublica gravissimo onere quod eo nomine sustinebat, quamprimum levaretur, rem maxime urgebat: Dei beneficio illam tulit lætitiam, ut antequam vita excederet, opus illud tam optatum tamque præclarum perfectum videret: respublica ære alieno nondum liberata erat, cum vectigal molendinarium ingenti imperantium, et parentium studio populis fuit remissum. Nam etsi ii in usum publicum summa voluntate eam pecuniam pendebant, illis tamen ejus oneris levatio ita cara et jucunda fuit, ut iccirco, indictis supplicationibus, Deo gratiæ publice privatimque multis in urbibus actæ sint, et benignitas Veneta omnium sermone et gratulatione celebrata. Hujus rei gestæ laus non felicitati solum, sed magna ex parte sedulitati tanti principis impertienda est. Is quo gravior ætate erat, eo magis vi animi, consiliique vigere putabatur. Tanta ejus in omnibus publicis consiliis fuit auctoritas, ut cum in deliberationibus sæpe aliud alii censerent, is oratione sua omnium animos oculosque in se converteret, ejusque sententia fere semper tuta, gravis, vera, et Veneta sapientia digna videretur. Si qua controversia orta esset, se tamquam pater inter filios medium gerebat, recte sentientes collaudabat, errantes adeo leniter, adjuncta tamen gravitate, castigabat, ut ii et errore dolerent, et castigatione prope læta-

Digitized by Google

rentur. Non in sententia solum, quam omnes veluti oraculo editam sequebantur, sed in nutu residebat auctoritas. Verum hæc in luce et in oculis omnium: intus vero, et domi, qui sermo? quæ præcepta? quæ religionis exercitatio? Sic sibi ac suis familiaribus omnem licentiam præciderat, ut nihil in illa domo nisi pudicum, nisi ex optimo more, et sanctissima disciplina cerneretur. Nicolaus principis nepos, quem vos imaginem et effigiem virtutis avitæ inter procuratores legistis, et hac ratione publicæ utilitati consuluistis, huic rei testimonio est: nam etsi is dignitatis gradus summo studio a præstantissimo principe efflagitatus est, et vestra benignitate concessus, tamen hic vir sic avi disciplina institutus fuit, ut quemadmodum vos ætatem ejus honore anteistis, sic is honorem vestrum morum facilitate et virtute æquarit. Non solum autem amicis propositum et paratum ejus erat auxilium, aliique honores, alii salutem, alii fortunas per eum obtinebant, sed plurimos ejus opes in rebus incommodis sublevarunt. Peccatorum confessione sæpe animam purgabat, sæpe sacram et cælestem eucharistiam pie et religiose percipiebat, sæpe in precibus, et aliis pietatis officiis versabatur; videbat enim, nullam viam ad tuendam divinam gratiam expeditiorem, quam si sanctissimis hujuscemodi institutis delectaretur, et pietati se dederet. Quæ in omnibus hominibus ornamenta sunt, aut fuerunt, ea tam multa non sunt quam hæc quæ in præstantissimo hoc principe vidistis. Sed o diem acerbum nobis, et reipublicæ luctuosum! Quo magis divina erat virtus, quo uberiores et lætiores fructus ex ejus præstantia percipiebantur, eo mæstitia gravior ex ejus amissione consecuta est, eo majore dolore ab eo divellimur. Exstinctum hoc lumen meritissimo lugent boni, requirit curia, tribunalia desiderant, mærent templa, omnia denique plena luctus, et squaloris sunt. Qui enim fieri potest quin ejus interitus deploretur, cujus pueritia summo pudore, modestia, et optimis studiis traducta sit: qui in adolescentia omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehenderit: qui inter eruditissimos eloquentissimus, inter eloquentissimos eruditissimus habitus sit: qui omnibus honoribus gloriosissime usus, magnitudinis animi, justitiæ, et temperantiæ præ-

cla-

clara exempla ſtatuerit: qui ſummorum principum gratiam et benevolentiam ſibi, ac reipublicæ conciliarit: cujus illuſtris et pervagata eſt multorum, et magnorum in patriam, et in omne genus hominum fama meritorum: qui in altiſſimo principatus gradu collocatus, tamquam parens bonus, et tutor fidelis reipublicæ fuerit. Ego quidem conficior, et vix dolori reſiſto, et qui aliquid quod vos a mærore avocaret, dicturus acceſſi, ipſe conſolandus ſum. Caligo tamen quæ mentium oculis interdum officit, diſcutienda eſt, eaque quæ vos aliis præcipere ſoletis, mihi ipſi ſunt ſubjicienda: non enim mihi id ſumo ut ipſe cui omnia deſunt, vos qui ætate mihi, ſapientia omnibus anteitis, confirmem; ſed tantum ut nonnulla a vobis ad alios ſapienter dicta, et præcepta ſi forte vobis hoc ipſo in dolore exciderunt, in memoriam redigam. Etenim primum id quod crebris uſurpatis ſermonibus, quodque ſapientia veſtra dignum eſt, meminiſſe debemus, nobis non habitandi, ſed commorandi diverſorium hic a Deo datum fuiſſe: quoties qui immiſiſſet in mundum, avocaret, excedendum fuiſſe. hac lege a Deo condita, non is aut ille, ſed omnes tenemur; quare iniquum eſt in eo quod accidat univerſis, præcipuam aliquam conditionem ſibi, aut ſuorum alicui poſtulare, aut communem recuſare. Denique cum optimo cuique et juſtiſſimo in cælo ſit certus et definitus locus, ubi ſolutus a cupiditatibus, liber a perturbationibus, ſegregatus ab omni concretione mortali, ſempiterno ævo fruetur; quid eſt cur tantum principem, tam bene de republica meritum, tam pium in patriam, tam juſtum in omnes, ex his tenebris in illam lucem exceſſiſse doleamus? an fortaſſe vos qui ingenii acie difficilia quæque et recondita perſpicitis, id quod apertum eſt, maxime eſse ſecundum naturam ſenibus mori, non videbitis? et quid gravitas, quid altitudo animi, quid ſtudia quibus excellitis, flagitent, quid ratio præſcribat, non cogitabitis? atque ex omnibus virtutibus una hæc vobis deeſse videbitur? vos quoque qui venientia longe proſpicitis, ſereniſſimum principem, et hominem natum, et moriturum non præmeditati eſtis? etſi nequaquam hoc de vobis timendum eſt, tamen illa potius velim reminiſcamini, illum quamdiu munus officii exſequi et tueri

ri potuerit, integra mente, et certis ſenſibus vixiſse: ſummos ejus labores ſumma compenſatos eſſe gloria: magna felicitate uſum, agentem jam annum XCIV. e vita ceſſiſse: vidiſſe rempublicam non ſolum ſumma ratione et conſilio adminiſtrari, et auctoritate, opibus terreſtribus, maritimiſque pollere, ſed etiam iis ſenatoribus florere quorum neminem ulla ſapiens natio regem aſpernaretur. Hæc ſi vere cogitabimus, haud dubium eſt quin eum laudare quam lugere malimus, illumque potius grata memoria et benevolentia quam lacrimis proſequamur, et ut natum eſse, et rempublicam optime rexiſſe lætati ſumus, ſic etiam in beatorum ſedes conceſſiſſe, et pro mortali conditione, vitæ immortalitatem conſecutum eſse, lætemur.

F I N I S.

I N-

Digitized by Google

INDEX OPVSCVLORVM

quæ hoc volumine continentur.

Dedicatio.

Præfatio ad Lectorem.

Aliquot de Vita et Scriptis Augustini Cardinalis Valerii Testimonia.

Augustini Valerii Operum recensio.

Augustini Valerii S.R.E. Cardinalis, Episcopi Veronensis, Opusculum de Cautione adhibenda in edendis libris ad Silvium Antonianum.

ex MS. Codice qui olim fuit Venerabilis viri Gregorii Cardinalis Barbadici, Episcopi Patavini, ab Illustrissimo viro Camillo Abbate Varotto, Ecclesiæ Patavinæ Canonico, nobiscum benigne communicato. pag. 3

Petri Valerii ad Bernardum Naugerium Abbatem Epistola. 63

Bernardi Naugerii S.R.E. Cardinalis, Veronensis Ecclesiæ Administratoris, Vita ab Augustino Valerio conscripta.

ex unica, eademque rarissima Veronensi Editione apud Angelum Tamum MDCII. ab Illustrissimo viro Apostolo Zeno, Poëta, et Historico Cæsareo, nobis suppeditata. 65

Ioannis Antonii Petramellarii de Bernardo Naugerio Cardinali brevis Narratio. 98

Illustrium virorum de Petro Barrocio Episcopo Patavino Testimonia: inter quæ Christophori Marcelli Canonici Patavini Oratio habita in ejusdem funere,

ex Editione sine loci, aut temporis significatione, cujus copiam nobis fecit idem vir clarissimus Apostolus Zenus. 102

Petri Barrocii Patricii Veneti pro Francisco Scledo Vicentino Oratio.

ex Codice membranaceo eleganter scripto, adhuc inedito, quem nobis suppeditavit vir eruditissimus, atque humanissimus Petrus Catharinus Zenus Apostoli frater, Clericus Regularis Congregationis Somaschæ. 111

Petri Barrocii Oratio II. pro Christophoro Mauro Venetiarum Duce.

ex eodem Codice. 131

Petri Barrocii Oratio III. in funere Antonii Roicelli Aretini.

ex eodem Codice. 163

Paul-

Paulli Barbi Patricii Veneti Oratio ad Ludovicum XI. Galliæ Regem.
ex M S. Apostoli Zeni adhuc inedito. 183
Bernardi Iustiniani Patricii Veneti ad eumdem Ludovicum Oratio.
ex eodem Codice. 193
Petri Contareni Patricii Veneti Oratio in funere Marci Cornelii Catharinæ Cypri Reginæ patris.
ex Editione Veneta anni M. CCCC. LXXVIIII. per Philippum Venetum, quæ adservatur Venetiis in bibliotheca Clericorum Congregationis Somaschæ; curante Cl. Viro Petro Catharino Zeno. 202
Caroli Capellii Patricii Veneti Oratio in funere Georgii Cornelii, ejusdem Reginæ fratris.
descripta ex Libello autographo adhuc inedito, qui exstat in eadem insigni bibliotheca; eodem Zeno suppeditante. 213
Angeli Gabrielii Patricii Veneti Oratio in funere Baptistæ Zeni Cardinalis.
ex vetusto Exemplari Apostoli Zeni, edito sine loci et temporis nota. 226
Ioannis Antonii Vulpii Epistola ad Ioannem Paschalicum, Venetum Senatorem Amplissimum, et rei literariæ Triumvirum. 234
Petri Paschalici Patricii Veneti Monumenta. 236
Ejusdem Oratio ad Emmanuelem Lusitaniæ Regem.
quam excusam Venetiis per Bernardinum Venetum de Vitalibus anno Domini M. CCCCC. I. humanissime exhibuit idem Amplissimus Senator Ioannes Paschalicus. 237
Francisci Pisani Patricii Veneti Epistola ad Zachariam Cardonium. 244
Ejusdem Oratio de universæ Philosophiæ ornamentis.
ex antiquo Exemplari Apostoli Zeni gothicis impresso characteribus ad signum serpentis brassicam complexi, sine loci et temporis significatione. 245
Antonii Longi Patricii Veneti Oratio in funere Nicolai de Ponte Venetiarum Principis.
ex Libello typis descripto sine temporis locive nota, apud Apostolum Zenum exstante. 268

Digitized by Google

INDEX
NOMINVM PROPRIORVM, RERVMQVE MEMORABILIVM
LOCVPLETISSIMVS.

Abundantia rerum in urbibus ad principum præsidumque laudem maxime pertinet. pag. 278
Academia Patavina totius Italiæ nobilissima. 7
Academici Philosophi. 261
Accursius (Franciscus) Iurisconsultus celeberrimus, laudatus. 168
Achaja. 155
Ad quos scribendi libri. 45
Adornus (Franciscus) Genuensis, Soc. Iesu, laudatus. 15. Augustinum Valerium ad Rhetoricam Ecclesiasticam conscribendam vehementer hortatur. 27
Aegæum mare. 156
Aegidii Cardinalis doctissimi testimonium de Nicolao de Ponte adhuc adolescente. 274
Aegyptii inter primos Astronomiæ inventores. 256
Aegyptii Reges. 239
Aelius Sextus a Romanis Catus appellatur. 172
P. Aemilianus. 217
L. Aemilius. 166. laudatus. 279
Aenigmata philosophica a quibus conscripta. 261
Aëris descriptio. 260
Aeschinis sonitus in dicendo. 140
Aetheris descriptio. 260
Africa a Populo Romano subacta. 170
Africam tributum pendere quinam Romanorum coëgerint. 204
P. Africanus. 140. 217. patrem in acie ex hostium manibus eripit. 205
Agrippæ facinus egregium. 177. 178
Albanus (Hieronymus) Bergomas, Cardinalis, filios antea ex matrimonio susceperat. 89
Alcidamus Eleates Rhetor laudatus. 251
Aldobrandinus (Thomas) frater Clementis VIII. Pont. Max. vir optimus, atque eruditissimus, Philosophorum vitas a Diogene Laërtio conscriptas e græco in latinum vertit. 81
Alexander Alensis Theologus, Magister irrefragabilis appellatus. 41
Alexander Aphrodisæus. 41. ejus de animæ natura doctrina ab Augustino Valerio confutata. 18. ejusdem libri a Hieronymo Donato Patricio Veneto in latinam linguam conversi. 49
Alexander Magnus Diogenem ad se vocat magnis propositis præmiis. 175. laudatus. 195. 239
Alexander III. Summus Pontifex a Venetis in sedem restitutus. 203
Alexander VI. Pont. Max. 231
Amaltheus (Io. Baptista) Bernardi Naugerii amicus laudatus. 93
Ambitiones scholasticæ in Gymnasio Patavino. 124. 125
Divi Ambrosius, & Bernardus ad sorores suas libros inscribunt. 32
D. Ambrosius laudatus. 264
Amulius (M. Antonius) Eques. 95. a Senatu Veneto in Dalmatiam Syndicus mittitur una cum Bernardo Naugerio. 71. ea res illi obtrectatores paravit. ibid. legatus ad Pium IV. Pont. Max. 83. 84. Cardinalis creatus eodem die quo Naugerius. 85
Anaxagoras Clazomenius Philosophus laudatus. 279. nuntiata filii morte

quid responderit. 210. ejus opinio de principiis rerum. 261
Anaximander Milesius Philosophus. 261. Thaletis Milesii auditor. 256. Zodiaci inventor. ibid.
Ancon Italiæ urbs. 151. 153. 158
Annus a C. Cæsare dispositus, & auctus. 256
Antiphon Rhamnusius Rhetor laudatus. 251
Antipodæ. 239
Antonianus (Silvius) Carolo Card. Borromæo ab epistolis. 7. 85. a Bernardo Naugerio mirifice dilectus. ibid. 93. præfationem scripsit in Augustini Valerii homilias. 30. Vitam S. Caroli ab eodem Valerio scriptam edidit. 37. item alios ejusdem libellos. 55. ejus laudes. 46. 60. ejus opus de christiana filiorum educatione præclarissimum. 54. Veronæ publice in scholis doctrinæ christianæ legebatur. 47. 55. Venetam Rempublicam dilexit. 48. Augustini Valerii amicus triginta annorum. 58. Cardinalis. 85
D. Antonii Ulyssiponensis Templum Patavii. 164
Antonius vetus Orator. 114
Apollinea adyta. 252
Apollo Pythius Poëseos inventor. 252
Apollodorus Grammaticus laudatus. 248
Apollodorus Pergamenus Rhetor, Cæsaris Augusti Apolloniæ præceptor. 251
Apollonia urbs. 251
Apollonius Grammaticus laudatus, & cur dyscolus dictus. 248
Apollonius Molo Rhetor. 251
Apostolorum pauci scripserunt. 47
Apulia de maxima re apud Eugenium IV. Pont. Max. litigat. 179
Arabia præ omnibus regionibus odores producit. 167
Arcadia Venetæ fidei se credit. 155
Archelaus Rex Euripidi aureum scyphum donat. 195
Archimedes Syracusanus, ejusque facinus memorabile. 255. militis imprudentia occiditur. 256
Architectorum industria. 141
Archytas Tarentinus Pythagoricus. 261
Aretini cives in religionem proni, ac eloquentiæ studiosi. 166
Aretinus (Carolus) laudatus. 167. ejus carmina. 161
Aretinus (Franciscus) laudatus. 167
Aretinus (Leonardus) ejusque scripta laudata. 167
Aretium Etruriæ urbs. 164. olim provinciæ caput. 166. Roma antiquior. ibid. laudata. ibid. 170. factiosa. 171
Argi Græciæ urbs a Venetis solo æquata. 155
Arion Musicus. 256
Aristophanis Comœdia prima a Leonardo Aretino comicis versibus latine reddita. 167
Aristarchus Grammaticus laudatus. 248
Aristoteles. 41. 44. 45. 46. ejus libri commendati. 68. 249. 250. 251. 258. ejus interpretes Græci, & Arabes laudati. 6. idem reprehensus. 18. naturæ scriba nuncupatus. 43. philosophorum princeps. 104. ejus sententia de homine somno dedito. 105. quædam opera a Leonardo Aretino in latinum conversa, ejusque vita ab eodem scripta. 167. senariolus in Isocratem. 251. dictum insigne. 260. 261. ejus laudes. 262
Arithmeticæ descriptio. 254
Arnulphus ultimus e genere Caroli Magni. 114
Aromata a Lusitanis importata. 239
Asiam quisnam perdomuerit. 204
Assyrii inter primos Astronomiæ inventores. 256
Assyrii Reges. 239
Astronomi celebres. 256
Astronomiæ descriptio. 254
D. Athanasius laudatus. 264. ejus vitam Ioannes Tortellius Aretinus interpretatus est. 167
Athenienses. 172. vid. Berosus.
Athenienses tyranni illustres. 141
Atheniensium judicium de Chrysippi Dialectica. 250

Athesis

Athesis fluvius. 50
Atlanticus Oceanus. 239. 242
Attici faceti. 174
Averroës laudatus. 41
D. Augustinus laudatus. 105. 264
Aula superior Domus Episcopalis Patavii a Petro Barrocio exstructa, Episcoporumque imaginibus ornata, anno cIↄcccc xciv. 110
Aula Patavina in qua Doctoribus insignia dignitatis conferuntur, ab eodem ædificata. 110

B

BAduarius (Sebastianus) laudatus. 266
Bagata (Raphaël) Sacerdos Veronensis laudatus. 36
Balduinus princeps Gallus. 200
Baldus Perusinus insignis legum interpres. 6
Barbadicus (Nicolaus) 18. Veronæ prætor. 19. 32. Baylus Byzantii moritur. ibid.
Barba (Elisabetha) Paulli II. Pont. Max. soror, & Eugenii IV. sororis filia, mulier ornatissima. 227
Barbaricus Sinus. 239
Barbaries a scribentibus vitanda. 43
Barbarus (Daniel) vir doctrina & moribus præstans, coadjutor Ioannis Grimani Patriarchæ Aquilejensis, & Patriarcha designatus, a Senatu Veneto ad Episcopatum Veronensem nominatur. 83. rei familiaris inopia laborans, a republica sustentatur. 84. Veronam venit cum Bernardo Naugerio. 89. moritur. 68
Barbarus (Franciscus) laudatus. 266
Barbarus (Hermolaus) senior, a Ioanne Baptista Egnatio laudatus. 49
Barbarus (Hermolaus) junior, ejusque scripta laudata. 11. 49. 266
Barbus (Iacobus.) 95
Barbus (Petrus) Cardinalis S. Marci, Pontifex Max. eligitur, vocaturque Paullus II. 158. vide Paullus II.
Barbus (Paullus) Eugenii IV. Pont. Max. sorotis filius, & Paulli II. Pont. Max. germanus frater. 183. laudatus. 194
Barrocia gens. 132. 145. 162. Venetiis vetustissima. 103
Barrocius (Aloysius) Benedicti filius, Petri Episcopi Patavini pater, Senator gravissimus, Decemvir occubuit. 103
Barrocius (Benedictus) magistratus obiit amplius XL. Consiliarius moritur. 103
Barrocius (Franciscus) Benedicti filius, Paulli II. Datarius, ac Tarvisii Episcopus. 103. Romæ moritur. 104
Barrocius (Ioannes) Benedicti filius, Episcopus Bergomas, deinde Venetus Patriarcha, laudatus. 103. 131. 144. 149. 150. patriam juvat in bello Mediolanensi, ac Turcico. ibid. a Paullo II. Cardinalis designatus moritur. 103
Barrocius (Petrus) Aloysii filius, Episcopus Patavinus. 101. 102. 103. 107. ejus avus maternus D. Marci Procurator laudatus. 103. ejus mores & studia. 104. Doctorum laurea insignitur, et a Sixto Pont. Max. Bellunensis Episcopus renuntiatur. ibid. circuli quadraturam invenit. ibid. ab administratione reipublicæ abhorruit. 105. ab Innocentio VIII. Pont. Max. Ecclesiæ Patavinæ præficitur, anno cIↄcccclxxxviii. 106. centesimus a D. Prosdocimo Episcopus. 108. ab eo gesta in episcopatu, & mira in Patavinis sublevandis liberalitas. 106. caussa ejus mortis. ibid. scripta ejus quamplurima Bernardini Scardeonii tempore exstabant. 107. ejus monumenta. 108. 109. testamentum. 108. a Pio II. Pont. Max. primus omnium destinatus fuerat Cardinalis, at re infecta Patavii moritur. 108. ejus sententia de pinguibus Ecclesiæ Patavinæ reditibus. 110. ab alumnis Gymnasii Patavini vocatur ad orationem habendam. 112. laudatus. 266

Bartholus eximius legum interpres. 6

D. Basilius Magnus laudatus. 264. ejus de poëtarum oratorumque lectione libellus a Leonardo Aretino in latinum versus. 167

Bassianum amœnum Venetorum oppidum, Lazari Bonamici patria. 8

Bellarminus (Robertus) Soc. Iesu, Cardinalis. 26. ejus Controversiarum libri laudati. 45. 54

Bellunensis regio descripta. 135

Bembus (Bernardus) Petri Cardinalis pater. 51. laudatus. 266

Bembus (Petrus) Cardinalis. 51. 53. 58. Italicæ linguæ regulas tradidit. 32

Berengarius Italiæ tyrannus. 113

Bergomates Veneto nomini addictissimi. 150. eorum lætitia, & mæror de Ioannis Barrocii Episcopi discessu, qui Venetorum Patriarcha creatus fuerat. 144. 145

Bergomum a Ioanne Barrocio Antistite contra Franciscum Sfortiam Mediolanensium Ducem desensum. 161. Bergomi ædes publicæ et privatæ, templaque a Ioanne Barrocio ædificata ornataque. 161. Forum coctis lateribus ab eodem constratum. ibid.

B. Bernardinus Feltrensis Patavinos ad Montem Pietatis (ut vocant) erigendum hortatur. 110

D. Bernardinus Senensis laudatus. 152. Christophoro Mauro principatum prædicit. ibid. in templo D. Iobi Venetiis ei a Mauro jam Principe ara exstruitur. ibid.

D. Bernardus laudatus. 42. 46. ad sororem suam librum inscribit. 32

Berosus Astronomus nobilissimus. ejus statua aurata lingua in Atheniensium publico gymnasio sita quid significaret. 256

Bertholdus Atestinus, terrestris Venetorum exercitus Imperator adversus Turcas. 155

Biblia sacra quo tempore frequentius lecta, et illustrata. 4

Bibliothecæ insignes Cardinalium aliquot Venetorum græcis latinisque libris instructissimæ. 266

Boëthius Severinus laudatus. 250. omnium Latinorum in Astronomia princeps. 256. 257. ejus Consolatio laudata. 258

Boldunus (Antonius) laudatus. 266

Bollanus (Dominicus) legatus ad Angliæ regem, postea Brixiensis Episcopus. 78

Bonamicus (Lazarus) humaniorum literarum in Patavino Gymnasio doctor celeberrimus. 7. 8. 51. ejus patria Bassianum Venetorum oppidum. 8. mortuus, ab Augustino Valerio funebri oratione laudatur. ibid.

D. Bonaventuræ Cardinalis laudes. 58

Bononia. 151. 153. Bononiam petebant pauperiores Gymnasii Patavini alumni, ut doctoris insignia minori sumtu consequerentur. 128

Bononienses Roicellum Roicellum I. C. ad publice docendum invitant. 168

Borromæus (D. Carolus) Cardinalis. 84. Augustinum Valerium diligit. 22. eumdem ad publicas conciones habendas, et ad Rhetoricam Ecclesiasticam conscribendam hortatur. 27. item ad alia opuscula elucubranda. 28. 29. a perditis hominibus ad necem quæsitus. 28. ejus adhortatio ad Valerium Cardinalem creatum. 36. falsus rumor Veronam affertur, eum, dum Sacramenta pestilentiæ labe infectis ministraret, Mediolani exstinctum. 31. nonnullos Valerii libros edi jubet. 55. quid senserit de Bernardo Naugerio Cardinali. 85. 96. ejus laudes. 37

Borromæus (Federicus) D. Caroli Cardinalis frater. 22

Borromæus (Federicus) D. Caroli patruelis, a Sixto V. Cardinalis creatus. 38. 39

Bragadenus (Dominicus) laudatus. 266

Brixia urbs populosa, & in primis locu-

cu-

Digitized by Google

cuples, obsidione diuturna laborat. 136. ejus civium fides in Venetam Rempublicam. 136. 137. a Mediolanensibus circumsessa gravi fame laborat. 205. a Georgio Cornelio adhuc puero mira dexteritate liberatur. ibid.
Brutus. 169
Byzantini faceti. 174

C

CAballus (Marinus) Eques. 95
Cæli descriptio. 260
Cæsar Augustus Apollodori auditor Apolloniæ. 251
Cajetanus (Thomas) Cardinalis, laudatus. 5. 16. 58
Caimus Canonicus. 36
Cajus Iulius Cæsar dictator injuriarum callide obliviscebatur. 148. Astronomiæ peritissimus. 256. ejus laus, & reprehensio. 143
Callistus Pont. Max. excidium Turcarum ardentissime optat. 186
Campeggius (Thomas) Apostolicæ Sedis Nuntius Venetiis. 35
Canalius (Ioannes Franciscus) magnus Philosophus. 51
Canalius (Paullus) a Petro Bembo, & ab Andrea Naugerio celebratus. 51
Capellus (Carolus.) 213
Capellus (Ioannes) Eques, Patavii præfectus. 76. legatus ad Ferdinandum Imperatorem. 82. ditissimus. 83. pateras aureas maximi pretii a Ferdinando Imperatore dono acceptas, jussu Senatus in publicum ærarium infert. 83
Caper Grammaticus laudatus. 248
Caraffa (Antonius) Cardinalis amplissimus. 30 37
Caraffa (Ioannes Petrus) postea Paullus IV. Pont. Max. 59. nihil scripsit. ibid.
Cardinalis Alexandrinus, postea Pius V. Pont. Max. 20. 23
Cardinalis Carpensis nihil omnino scripsit. 59
Cardinalis optimi officia. 59
Cardinalitia dignitas a Bernardo Naugerio magni æstimata. 95
Cardonius (Zaccharias) Hierosolymitanus Eques, & Secret. Apostolicus. 244
Caritatis Mons Patavii unde initium duxerit. 279
Carneades Philosophus imaginibus loco literarum utebatur. 174
Carnorum maxima pars a Georgio Cornelio subacta. 221
Carolus Magnus. 114. laudatus. 185. 191. 195. ejus insignes victoriæ. 200
Carolus V. Imperator laudatus. 280
Carolus Victor Galliæ Rex. 183. 193. laudatus. 184. & sequ.
Carrarum turres. 200
Carthaginienses. 239. eorum ager a P. Scipione Africano igne ferroque vastatus. 155
Carthago a Romanis eversa. 204. 239
Casale majus, Venetorum quondam oppidum. 137. ejus incolæ Christophoro Mauro præsto sunt. 138
Castellum, urbis Venetiarum regio. 149
Castellum Novum ad viam custodiendam a Tergestinis constructum, ad Venetos olim pertinebat. 146. in eorumdem potestatem denuo redactum. 147
de Castro (Alphonsus) laudatus. 5
Cathedrales Ecclesiæ complures, sub Paullo IV. Pont. Max. per annum, vel biennium etiam, sine Episcopo fuere. 81
Cato Major laudatus. 172. 279. in eo mirum discendi studium fuit. 178. quædam scripsit de Arte Rhetorica. 251
Cautio quænam adhibenda in libris Augustini Valerii edendis. 55. 60
Celsus Rhetor. 252
Cervinus (Marcellus) postea Marcellus II. Pont. Max. nihil omnino scripsit. 59
Chabriæ Atheniensis sententia insignis. 156

Chal-

Digitized by Google

Chaldæi inter primos Astronomiæ inventores. 256
Chilo Lacedæmonius. 172
CHRISTVS IESVS DEI FILIVS nihil scripsit. 47
Chrius Fortunatianus Rhetor. 252
Chrysippus Tarsensis Philosophus acutissimus, DCC. volumina scripsit ad Dialecticen pertinentia. 250
Cicero. 42. 45. 256. 182. laudatus. 6. 252. 253. 254. summus Orator appellatus. 43. cum Demosthene comparatus. 254. equestris ordinis vir. 115. Ethicam a Græcis acceptam illustravit. 258. Dejotari Regis caussam apud Cæsarem dixit. 175
Ciceronis de Consolatione liber deperditus. 20
Ciconia (Vincentius) Cleri Veronensis nomine Naugerium Cardinalem laudat. 90. item in ejus funere. 92
Circuli quadratura a Petro Barrocio inventa, & publice tradita. 104
Cives qui sobolis studio tenentur, reipublicæ utiles. 219
Civium benivolentia fortissimum urbium propugnaculum. 137
Clugia sive Clodia, descripta. 133. 134. ejus incolæ Genuensium impetum forti invictoque animo sustinent. 134
Coleo (Bartholomæus) Bergomas Imperator fortissimus. 208
Colonia a Venetis in Cyprum deducitur. 207
Columna (Ascanius) Cardinalis. 38. 39
Comici Poëtæ. 252
Commendonus (Ioannes Franciscus) civis Venetus Cardinalis, Abbatia S. Zenonis a Pio V. Pont. donatus; in Poloniam legatus proficiscitur. 26. laudatus. 52. plura eleganter conscripsit. ibid.
Commentarii pulcherrimi legationum a Bernardo Naugerio apud Paullum IV. Pont. Max. & Carolum V. Imperat. gestarnm, exstant. 81. 96
Communionem sub utraque specie Nicolaus Ormanetus Bavariæ Duci dissuadet. 90
Concionatores optimi quinam sint. 94
Condolmariorum familia Venetiis egregia. 180
Congregationis Indicis decreta de editione librorum. 54
Consiliariorum magistratus in Patavino Gymnasio. 124
Consolatio Boëthii Severini laudata. 258
Constantinus Magnus. 177
Constitutiones Episcoporum Provincialibus Conciliis maxime nituntur. 34. Constitutionum multitudo ecclesiasticæ disciplinæ perniciosa. 34
Contarenæ (Hadrianæ) senior, & junior, laudatæ. 32
Contarenus (Adornus.) 202
Contarenus (Aloysius.) 12. 13. 17. Veronæ præfectus. 19. 32. 33. ad Carolum IX. Galliæ regem legatus. 26. ei a Republica scribendarum historiarum munus committitur. 32
Contarenus (Franciscus) vir doctissimus, laudatus. 77. D. Marci Procurator, legatus ad Paullum IV. 79
Contarenus (Gaspar) Cardinalis. 12. 49. 58. de elementis scripsit. 42. laudatus. 53. ejusdem de Petro Barrocio Episcopo Patavino testimonia. 109. 110
Contarenus (Iacobus.) 50
Contarenus (Iustinianus) ab Augustino Valerio e fonte sacri baptismatis susceptus. 13
Contarenus (Petrus.) 202
Contarenus (Petrus Franciscus) Venetiarum Patriarcha, laudatus. 9. 31. 50. 68. 95. quamvis multa scripserit, ejus tamen scripta nulla exstant. 53
Contarenus (Thomas.) 13
Corbonanam Persa a Gallis domitus. 200
Corcyra insula laudata. 278
Corcyrensium dissidia a Nicolao de Ponte sedata. 278
Corinthus. 155
Cor-

Cornelia gens laudata. 204. 205. 212. 216. 217
Corneliorum ædes Venetiis permagnificæ, vulgo *la Ca grande* appellatæ, a Georgio Cornelio emtæ, ornatæque magno sumtu, omnibus admirationi sunt. 218
Cornelia (Catharina) Cypri Regina. 202. 213. laudata. 209. 224. Venetæ Reipublicæ a patre in adoptionem tradita. ibid. magno splendore in Cyprum deducitur. ibid. in servitutem redacta. 210. ejus dolor de patris morte. 212. mortuo marito rege Cyprum insulam possidet. 220. Venetias venit, & regnum Reipublicæ tradit. ibid.
Cornelii Romani veteres laudati. 216
P. Cornelius Scipio quæstor, a S. P. Q. R. Prusiæ Regi Bithyniæ Romam venienti obviam missus. 149
Cornelius (Antonius) laudatus. 266
Cornelii (Federici) duo, eorumque præclara facinora. 216. 217
Cornelius (Georgius) Marci junioris parens, multa & gravissima pro patria pertulit. 204. 205. 217
Cornelius (Georgius) Marci junioris filius laudatus. 203. 212. 213. et sequ. rem familiarem a patre imminutam auxit. 218. ædes magnificas emit. ibid. optimos suscepit filios. 219. sororem Cypri Reginam Venetias abducit, eique persuadet ut regnum Reipublicæ tradat. 220. Brixiæ, Veronæ, Patavii prætor. ibid. ejus præclara gesta. 221. decemvir & consul. 222. ejus pulchritudo corporis. 223. morti proximi oratio ad filios. 224
Cornelius (Ioannes) laudatus. 217
Cornelius (Marcus) senior Venetiarum Princeps, laudatus. 204. 217. ejus monumenta Venetiis in sublimi curiæ loco posita. ibid.
Cornelius (Marcus) junior, Catharinæ Cypri Reginæ pater. 202. 217. laudatus. 205. et sequ. ejus adhuc pueri præclarum facinus. ibid. a Cyprio Rege eques creatur. 206. eidem in maximis negotiis egregiam operam navat. ibid. ejus prudentia admirabilis. ibid. et 207. in amicos et patriam caritas. 207. justitia. ibid. Patavii prætor. 208. legatus ad Sixtum Pont. Max. ibid. item ad Bartholomæum Coleonem. ibid. in Brixiensem agrum. ibid. filiam Cyprio Regi nuptui collocat, cum tercentorum talentorum dote. 209. ejus in adversis maxima constantia. 210. 211. præclarum in senectute facinus. ibid. mors. ibid.
Cornelius (Marcus) Georgii fil. Cardinalis, laudatus. 224
Cornelius (Marcus Antonius) summus Orator. 97
Cornelius (Marinus) laudatus. 217
Cornelius (Petrus) laudatus. 217
Cornificius Rhetor. 252
Corregius (Hieronymus) Cardinalis. 85
M. Crassi sententia. 206
P. Crassus Scævolæ frater. 172. 173
Crassus orator. 114
Croton urbs. 166
Cur scribendi libri. 45
D. Cyprianus Episcopus et Martyr, laudatus. 48
Cypri insulæ laudes. 220. regnum optimo jure a Venetis possessum. 281. amittitur. 210
Cypriorum dolor in funere Marci Cornelii. 211
Cyprius Rex a Marco Cornelio adjutus. 206. Venetias legatos mittit Catharinæ Corneliæ nuptias petitum. 209. infelix ejus obitus. 210. reguli ejus filii postumi mors. ibid.
Cyrenæi Philosophi. 261
Cyris Othomanus Turcarum tyrannus, a Venetis victus fugatusque. 153
Cyrus Rex. 175. Cyri Regis Institutio a Xenophonte scripta. 258

Dal-

D

Dalmatia Ecclesiæ Romanæ propugnaculum. 157
Damascus urbs. 74
Dandulus (Andreas) Venetiarum Princeps, primus e Venetis doctoris insignia fertur accepisse. 48. ejus laudes. ibid.
Dandulus (Antonius.) 266
Dandulus (Fantinus) Episcopus Patavinus, literarum cultor eximius. 48
Dandulus (Matthæus) Eques. 21. Senator clarissimus, unus e tribus Gymnasii Patavini moderatoribus. 79. D. Marci Procurator. ibid. 281. Legatus ad Paullum IV. Pont. Max. 79. ad Concilium Tridentinum. 280
Decemvirum magistratus in Veneta Republica descriptio. 78
Decianus (Tiberius) I. C. Utinensis clarissimus, Bernardi Naugerii Patavii prætoris vicarius. 76. 79
Decius Iunius Bubulcus, magister equitum. 166
De DEI cognitione plura. 261. 262
Deorum a Græcis πρόσων dicitur. 258.
Dejotarus Rex a Cicerone defenditur. 175
Delphinus (Ioannes) Torcellanus primum, deinde Brixiensis Episcopus. 50
Delphinus (Petrus) Camaldulensium Minister Generalis, magnum epistolarum volumen edidit. 50
Demosthenes laudatus. 6. 42. 253. cum Tullio comparatus. 254. ejus vis in dicendo. 140. vita a Leonardo Aretino scripta. 167
Desiderius Rex Longobardorum, apud Papiam a Carolo Magno superatus. 200
Dialectica seu Logica, descripta. 249. Chrysippea ab Atheniensibus laudata. 250
Dialecticæ artis scriptores nobiles enumerati, ibid.
Diogenes ab Alexandro arcessitus. 175
Diomedes Grammaticus. 248
D. Dionysius Areopagita. 48
Dionysius Carthusianus. 44
Dionysius Halicarnasseus Rhetor et Historicus. 251
Doctores Ecclesiæ Græci et Latini quo tempore frequentius in manibus fuerint. 4. laudati. 6
Doctorum hominum numerus antiquisne temporibus, an recentibus major. 4
D. Dominici sententia de sacris concionibus. 25
Donati duo celebres, Patricii Veneti. 49
Donatus Grammaticus laudatus. 248
Donatus (Aloysius) optimus senex Patavii præfectus, laudatus. 76
Donatus (Franciscus) Venetiarum Princeps. 8
Donatus (Hieronymus) laudatus. 266
Donatus (Ioannes Franciscus) Hieronymi filius, Venetus Senator. 97
Donatus (Leonardus) D. Marci Procurator. 10. 97. duos Alexandri Aphrodisiensis libros latinos facit. 11. M. Antonii Cornelii avunculi sui, eloquentiam æmulatur. 97
Donatus (Ludovicus) Bellunensis Antistes, Pii II. legatus ad Christophorum Maurum. 154
Donatus (Marcus) laudatus. 266
Dos Catharinæ Corneliæ Cypri Reginæ, quanta. 218

E

Ecclesiarum reditus in municipes egenos erogandi. 100
Egnatius (Ioannes Baptista) Venetus. 13. vir in humanioribus literis publice docendis magna cum laude versatus. Bernardi Naugerii oratione, & auctoritate adjutus. 79
Eleatarum dogmata obscura. 261
Emmanuel Lusitaniæ Rex. 235. 237. 241. Venetæ Reipublicæ amicus. laudatus. ibid. et sequ. Venetos juvat. 240. 242

Endymion in quodam Ioniæ monte cursum, & vias erraticas Lunæ observavit, ac demum triginta annorum spatio percepit. 256
Epicteti Philosophi Enchiridion laudatum. 19
Epidaurum a Turcis in deditionem accipitur. 154
Epiphania Domini. 196
Episcopatus est opus bonum, sed plenum laboribus & periculis. 81
Episcopi decem Bernardum Naugerium Veronam comitantur. 89
Episcopus, liber Augustini Valerii, hortatu D. Caroli Borromæi conscriptus, ab auctore lucubrationibus suis omnibus anteponitur. 29
Epos quid sit. 252
Equester ordo laudatus. 193. nobilior nostro tempore quam apud veteres, et quamobrem. 115. in familia Trissina veluti hereditate traditus. 114. 115
Equestris dignitas a Bernardo Naugerio recusata. 82. quater a Bernardo Iustiniano. 198. 199
Eremitæ quamplurimi nihil omnino literis mandarunt. 47
Eremitanorum, seu Augustinianorum comitia Venetiis habita. 274
Erythræus sinus. 239
Ethice, & de ea plura. 257
Ethnici a Dei cognitione valde aberrarunt. 262
Etruria laudata. 165. 166. Romanis olim formidata. ibid.
Etruscorum veterum religio. 166. 204
Etruscum bellum. 211
Etrusci vernaculi sermonis elegantia. 165
Evagoras, Isocratis oratio, laudata. 7
Evangelistæ. 47
Euclides laudatus. 104. 255
Eudemus. 261
Eugenius IV. Pont. Max. ex Veneta Condulmariorum familia. 176. 177. 178. laudatus. 227. ejus in Turcas odium. 185
Euripides Poëta nobilis. 195
Europa universa in Venetos conspirar. 221
Eustathius Homeri enarrator laudatus. 248
Euxinus Pontus. 156

F

FAbius Maximus. 166. laudatus. 279
Fabricius. 142. ejus insignis continentia. 204
Familiarum vera nobilitas & gloria. 112. 114
Fastidientes omnino novos libros, reprehensi. 5. 6. 7
Faustus (Victor) Græcas literas Venetiis professus; novæ quinqueremis inventor. 70
Federicus Barbarossa, Alexandro III. Pont. Max. insultans, a Venetis victus. 153. 203
Federicus Vrbini Dux. 170
Felicianus (Bernardus.) 13
Felicitas perfecta a vera Philosophia petenda. 247
Ferdinandus Siciliæ Rex. 153
Ferrariam petebant pauperiores Gymnasii Patavini alumni, ut minore sumtu doctoris insignia consequerentur. 128
Ferrus (Hieronymus) Patricius Venetus, vir admodum eruditus, Triumvir literarius. 79
Figliuccius (Alexius) vir doctus & pius, Ordinis Prædicat. 37
Filii sæpius matribus quam patribus, facundia similes. 97
Florentia. 153
Florentini Roicellum Roicellum I. C. summis ad docendum præmiis invitant. 168
Folieta (Vbertus) Genuensis Historiæ scriptor, Bern. Naugerii amicus. 93
Forojulienses factiosi. 119
Forojulii regio amplissima. 118
Forosempronium urbs munitissima per proditionem capta. 170
Foscareni plures doctoris insignia acceperunt. 50

Foscarenus (Aloysius) laudatus. 266
Foscarenus (Iacobus) Venetiis Philosophiam publice profitetur. 16. Iaderæ Præfectus eligitur, eique totius Dalmatiæ tuendæ, Cretæque administrandæ cura committitur. 33
Foscarenus (Sebastianus) Venetiis Philosophiam publice profitetur. 50. 265. laudatus. ibid.
Foscarus (Augustinus) Marci filius, immatura morte præreptus. 95
Fracastorius (Hieronymus) laudatus. 42. 43
D. Francisci sententia de sacris concionibus. 25
Franciscus I. Galliæ Rex. 280. quanti fecerit Petrum Paschalicum. 236. Venetos juvat. 243
Franciscus II. Galliæ Rex, Henrico patri succedit. 82. Nicolaum de Ponte in pretio habet. 280
Fumanus (Adamus) Canonicus Veronensis, vir eruditissimus, ab epistolis Concilii Tridentini, laudatus. 90. Tridenti D. Gregorii Nazianzeni græcas Orationes Aug. Valerio interpretabatur. 23

G

Gabrielius (Angelus.) 226
Gabrielius (Silvester.) ibid.
Gabrielius (Triphon) laudatus. 50
Galba I. C. 117
Galesinus (Petrus) sacrarum literarum peritissimus, Aug. Valerii librum qui inscribitur Episcopus, edendum curat. 29
Gallia intestinis bellis laborat. 178. ejus Reges laudati. 195. 200
Gallio Rhetor. 252
Gauricia a Georgio Cornelio expugnata. 221
Gaza (Theodorus) laudatus. 248
Genua (M. Antonius) Patavinus, nobilis Philosophus, Bern. Naugerii, & August. Valerii præceptor. 14. 67
Genuensium obsidio. 136
Genuense bellum contra Venetos, periculosum. 216
Geometræ veteres nobiliores. 255. 256
Geometriæ descriptio. 254
Georgius Bohemiæ Rex. 153
Germani a Georgio Cornelio profligati. 221
Germani mercatores Iustinopolitanos injuriis afficiunt. 146
Ghislerius (Michaël) Cardinalis Alexandrinus, postea Pius V. Pont. Max. laudatus. 96
Giberti (Io. Matthæi) Episcopi Veronensis, laudes. 24. 34. ejusdem Constitutiones celebratæ. 25. 34
Gloria inanis assiduæ scriptioni comes. 40
Gnomon a quonam inventus. 256
Gonzaga (Franciscus) a Bernardo Naugerio unice dilectus. 96
Gonzaga (Hercules) Cardinalis, legatus ad Concilium Tridentinum. 23
Gonzagæ (Herculi) Cardinali, Mantuanæ ditionis procuratio a Federico fratre commissa, donec Franciscus filius pueritia excessisset. 73
Gorgias Leontinus Rhetor, Empedoclis discipulus. 251
Gothifredus Bulionius laudatus. 200
Gothorum bella a Leonardo Aretino scripta. 167
Gradenicus (Georgius) Lauræ Valeriæ, Augustini sororis, maritus. 32
Græcia. 239. ejus de Aretinis judicium. 166
Græcorum imperium ad Gallos translatum. 114
Grammatice descripta, & laudata. 248
Grammatici celebres enumerati. 248
Grammaticorum quorumdam in Ecclesiam pernicies. 4
Granatensis (Aloysius) in scriptis suis D. Bernardum imitatur. 42. ejus de Rhetorica Ecclesiastica libri ab Augustino Valerio mirifice laudati, & suis ejusdem argumenti prælati. 28. ejusdem Opera ubique terrarum sæpius edita. 55

Gra-

Gratianus Imperator pietate & humanitate insignis. 151
D. Gregorius Magnus laudatus. 264
D. Gregorius Nazianzenus laudatus. 264. Theologus, & Demosthenes Ecclesiasticus ab antiquis appellatus. 43. ejus Oratio in plagam grandinis. 30
Gregorius XIII. Pont. Max. laudatus. 30. Venetæ Reipublicæ irascitur, ob pacem ab ea cum Turcis sancitam. 282
Grimanus (Dominicus) Cardinalis, laudatus. 266
Grimanus (Hieronymus) D. Marci Procurator, legatus ad Paullum IV. Pont. Max. 79. ad Pium IV. 82
Grimanus (Ioannes) Aquilejensis Patriarcha. 89
Grimanus (Marinus.) 14
Grittus (Andreas.) 71. Patavii prætor. 101. Venetiarum Princeps optimus. 72. 96. 280. a Bernardo Naugerio in funere laudari expetit. 72. laudationem sui funebrem quotannis ab eodem audit. ibid.
Grittus (Ioannes.) 18
Guida (Iulius) Canonicus Veronensis. 19
Guidus Vbaldus Vrbini Dux magnis precibus a Pio IV. impetrasse dicitur, ut Dominicus Trivisanus Veronensi Ecclesiæ præficeretur. 84

H

HAdriaticum mare. 197
Hæretici perniciosa librorum novitate gaudent. 45
Hannibal a dimicando cum P. Scipione Africano revocatur. 155
Hecatombe a Pythagora Diis oblata. 255
Hegesias Cyrenaicus. 141
D. Helenæ corpus quinam Venetias advexerit. 152
Henricus II. Gallorum Rex Taurinum venit. 76. fœdus icit cum Hercule Ferrariæ Duce, & Paullo IV. Pont. Max. adversus Carolum V. ejusque filium Philippum Hispaniæ Regem. 80
Hercules Ferrariæ Dux. 80
Hermagoras Rhetor, Theodori Gadaræi auditor. 251
Hermogenes Rhetor laudatus. 251. 252
Herodianus Grammaticus laudatus. 248
Herodotus laudatus. 253
Heroici Poëtæ principes. 252
Heroicum carmen quid, et a quo inventum. 252
D. Hieronymus Cardinalis fuerit, necne, incertum. 58. laudatus. 105. 264
Hieremias mortem CHRISTI prædixit. 264
Hierosolyma. 241
Hipparchus stellarum nomina, et numerum explicavit. 256
Hippias Eleus Rhetor laudatus. 251
Historia rerum Venetarum ab Augustino Valerio adumbrata, auctoris judicio numquam edenda. 56
Historici veteres celebriores. 253
Historici munus. 253
Homerus. 42. laudatus. 252. 253. ejus testimonium quoddam. 255
Homiliæ de Passione CHRISTI, ab Aug. Valerio exaratæ, ejus judicio non edendæ. 55
Honoris templum Romæ. 152
Horatius. 42. ejus ars poëtica laudata. 249
Horatium in epistolis scribendis imitatus est Lazarus Bonamicus. 8
Horatii Pulvilli in filii morte constantia. 210
Horologium ab Anaximandro Milesio Lacedæmoniis constructum. 256
Horreum publicum Clugiæ a Christophoro Mauro institutum, ei urbi, & Venetiis utilissimum. 134. 135. item alterum Belluni. 135. Corcyræ aliud a Nicolao de Ponte. 278
Hosius (Stanislaus) Cardinalis Varmiensis appellatus, legatus Sedis Apostolicæ ad Concilium Tridentinum. 85. 88
Hugo Cardinalis. 44. 58

Hugones duo insignes, alter a S. Victore, alter Cardinalis. 42

I

IAcobus Armeniæ Rex. 153
Iadera urbs, Veneti nominis studiosissima, a Turcis oppugnatur. 154. a Venetis munitur. 155. a Turcis dimittitur. ibid.
de Iambes (Ioannes) Caroli Victoris Galliæ Regis apud Venetos legatus. 186
Iamblichus. 6
IESVS CHRISTVS, ejusque divina opera. 263. ejusdem de eleemosyna dictum. 179
Ignobilitas vera quænam dicenda. 122. 123
Impensæ immoderatæ ab iis qui doctoris insignia Patavii petebant, veteri consuetudine faciendæ, auctoritate Francisci Scledi Rectoris imminutæ. 128. 129
Innocentius III. Pont. Max. Iuris Canonici peritissimus. 6. dum Cardinalis Diaconus esset, præclarum de miseria hominis opus conscripsit. 58
Innocentius VIII. Pont. Max. Ioannem Michaëlium Cardinalem, Patavinum Antistitem designat. 106. laudatus. 229. moritur. 231
Inquisitorum hæreticæ pravitatis munus, quod attinet ad librorum editionem. 18
D. Ioannes Apostolus et Evangelista. 160. laudatus. 264
D. Ioannes Baptista nihil omnino literis tradidit. 47
D. Ioannes Chrysostomus laudatus. 264
Ioannes Pseudo-Pontifex pontificatu sese abdicare compellitur. 113
D. Iobi adversa, & prospera. 151. 152. ejusdem fanum et monasterium Venetiis a Christophoro Mauro instauratum, ornatum, ditissimisque muneribus auctum. 151. & sequ.
Iphicrates Atheniensium Dux. 156
Iovis Statoris templum Romæ. 152
Iridis colores. 247
Isaiæ vaticinium de CHRISTI ortu. 263
Ismenias Thebanus, Musicus. 256
Isocrates. 42 ejus scripta. 68. laudatus. 251. Gorgiæ auditor; xcviii. annum implevit. ibid.
Isthmus Corinthiacus a Ludovico Lauredano muro firmatur. 155
Italia a Vandalis, Gothis, & Longobardis vastata. 48. 49. magnis calamitatibus liberatur. 80. Etrusco bello flagrat. 211. ejus de Aretinis judicium. 166
Italica legatio Cardinalis Baptistæ Zeni celeberrima. 229
Iulius III. Pont. Max. Nicolaum de Ponte magni facit. 280
Iunii Bruti laus, et reprehensio. 143
Iuris civilis scientia quo tempore difficillima exstiterit. 172. Iuris civilis, & pontificii dogmata. 124
Iurisconsulti veteres laudati. 172. recentiores magis laudandi. 173
Iustinianus Imperator. 130
Iustinianus (Antonius) laudatus. 266
Iustinianus (Bernardus) historicus. 49. 53. 193. laudatus. 183. 184. 266. recusat insignia militaria a Ludovico XI. Galliæ Rege sibi oblata. 196. quam ob caussam. 198. sed tandem Regis precibus victus, ei morem gerit. 194. 199. legatus ad Rom. Imperatorem. ibid. ad Summum Pontificem, & ad Siciliæ Regem. 199
Iustinianus (D. Laurentius.) 49. 53. 193
Iustinianus (Leonardus) Bernardi pater. 53. laudatus. 198. 266. a quibus honoribus abstinuerit. 198. 199
Iustinianus (Petrus) Annalium scriptor. 49
Iustinianus (Ursatus) Venetæ classis præfectus. 156
Iustinopolitani Tergestinorum hostes. 146
Iuventum nobilium Venetiis crebræ salutationes, vulgo *il broglio*. 70. 71. his non delectabatur Bern. Naugerius. 71.

71. ideo superbæ & ironicæ naturæ insimulatus. ibid.

L

LAberianum carmen insigne. 137
C. Lælius. 140
Lacedæmonii magna mercede conducunt Thaletem Gortyninm ad juventutem musica disciplina imbuendam. 256. eorum horologium ab Anaximandro Milesio fabrefactum. ibid.
Ladislaus Poloniæ Rex. 175. 177
Landa (Histriana) Petri Landi Veneti Principis neptis, Bernardo Naugerio nubit. 73. puerpera moritur. 78
Landus (Bassianus) Augustinum Valerium philosophiam docet. scholasticis philosophis infensissimus, latinæque elegantiæ studiosissimus. 14
Landus (Petrus) Archiepiscopus Cretensis Veronam Bern. Naugerium comitatur. 89
Landus (Petrus) Dux Venetiarum, Andreæ Gritti successor, Bern. Naugerium mirifice diligit. 73. Histrianam Landam neptem ei matrimonio jungit. ibid. moritur. 8
Landus (Vitalis) a Christophoro Mauro Venetiarum Duce adversus Tergestinos missus. 147
Lauredano (Ludovico) quæ munera a Senatu Veneto mandata sint. 155. Lemnon insulam subigit. 156
Lauredanus (Leonardus) Dux Venetiarum ab Andrea Naugerio in funere laudatus. 73
Lauredanus (Petrus.) 95. Venetæ Classis Præfectus. 153
Lausus Mezentii filius. 170
Lectio cum scriptione conjungenda. 52
Legitimationum libellus Antonii Roicelli laudatus. 171
Lemnos insula a Ludovico Lauredano in Venetorum potestatem redacta. 156
Lenas Rhetor. 252
P. Lentulus. 140
Leo, D. Marci, & Venetorum insigne. 156
Leo VIII. Pont. Rom. creatur. 113
Leonicenus (Omnibonus) laudatus. 120. continentia insignis. 121
Lesbos a Venetis diripitur. 156
Libri antequam edantur, diligentissime examinandi. 5. 6. quinam utiles. ibid. optimi avide olim a studiosis manu descripti. 4
Libri nonnulli Augustini Valerii quibus curantibus prodierint. 55
Libyæ exterioris ora. 239
Linus Musicus & Poëta vetustissimus. 256
Lippomanus (Andreas) vir sanctissimis moribus, & caritate in pauperes insigni, a Senatu Veneto ad Episcopatum Veronensem nominatur. 83
Lippomanus (Augustinus) Episcopus Veronensis, immatura morte præreptus. 83
Lippomanus (Marcus) laudatus. 266
Literæ ad quem usum repertæ. 4
Literæ a Gothis cæterisque barbaris profligatæ. 48. earum restitutio. 49
Loci scripturo considerandi. 40
Logica, seu Dialectica descripta. 249
Logodædalæ artes quatuor. 247. 265
Longobardi a Pipino Galliæ Rege superati. 200
Longus (Antonius.) 268
Lothoringius (Carolus) Cardinalis, Venetiis apud Monachos Casinenses aliquamdiu moratur. 87. a Bern. Naugerio laudatus. ibid. Concilio Tridentino interfuit, eique doctrina & studio religionis, utilem operam præstitit. 88. in dicenda sententia clamores tollebat. ibid.
Luca urbs. 153
D. Lucas Evangelista. 160. 161. laudatus. 264
Luccejus Celriberorum princeps. 138
Lucifer. vide Phosphorus.
Ludovici Galliarum Reges laudati. 195
D. Ludovicus IX. Galliæ Rex. 114
Ludovicus XI. Galliæ Rex. 183. 193. Carolo patri succedit. laudatus. 188. & sequ. 194. & sequ. bello Medio-

la-

lanensi Venetis opem spondet. 190. bis aperto capite Bern. Iustinianum rogat, ut insignia militaria e manu sua accipere velit. 196
Lunæ eclipsis a Sulpitio Gallo prædicta, Romanis utilis. 256. Lunæ descriptio. 260
Lusitaniæ Rex quidam a Venetis publico hospitio susceptus. 242
Lusitaniæ Reges pro Hierosolyma recuperanda arma cepere. 240
Lusitani Venetorum amici. 237. 241
Lyceum. 265
Lyrensis (Nicolaus) laudatus. 44
Lyrici Poëtæ. 252
Lysiæ Oratoris subtilitas. 140

M

Macedonicum bellum. 256
Madius (Vincentius) Brixianus, magnus Philosophus, Bern. Naugerii præceptor. 67
Madrucius (Ludovicus) Cardinalis. 85. doctissimus. interfuit Conc. Tridentino. 88
Malatesta (Sigismundus) terrestris Venetorum exercitus ductor, Spartanos in eorumdem potestatem redigit. 156
Mallei super incudem ad numerum cadentes, musicæ origo fuisse perhibentur. 255
de Mancsi (Ioannes) Caroli Victoris Galliæ Regis apud Venetos legatus. 186
Manius Curius. 142
Manutius (Paullus.) 13
Marcellus Imperator Romanus. 255. quintum Consul Honori atque Virtuti templa ædificat. 152. In expugnatione Syracusarum Archimedem salvum esse jubet. 256
Marcellus II. Pont. Max. viginti tantum dies in pontificatu vixit. 79
Marcellus (Christophorus) Canonicus Patavinus, deinde Archiepiscopus Corcyrensis. 101. laudatus. 266. varia scripsit. 49. orationem habuit in funere Petri Barrocii Episcopi Patavini. 102
Marcellus (Petrus) vitas Principum Venetorum in epitomen redegit. 49
Marcus Antonius censorius, opus Rhetoricum inchoavit. 252
D. Marcus Evangelista laudatus. 264. ejus insigne Leo. 156
Marina Petri Paschalici uxor, laudata. 236
Maripetrus (Paschalis) Princeps Venetorum, pacis amantissimus. 143. moritur. 144
Maris descriptio. 259
Martianus Capella laudatus. 250. 252
Martinus V. Pont. Max. 175. 176
Martyres quamplurimi nihil scripserunt. 47
Mathesis laudata. 254. 255. ejus divisio. 254
Mathematicorum de Lunæ magnitudine sententia. 260
D. Matthæus Evangelista laudatus. 264
Matthias Pannoniæ Rex. 153
Maumethes Turcorum tyrannus. 153. contra Venetos præliatur. 204. citeriore Pannonia, & Epidauro subactis, Iaderam dimittit, & in Asiam revertitur. 155
Maumethi secta spurcissima. 185. 190
Maumethica rabies ab universa Italia ope Venetorum propulsata. 204
Mauritania. 240. ei bellum inferre cogitaverat Emmanuel Lusitaniæ Rex, & quare ab incepto destiterit. ibid.
Maurocena gens laudata. 219
Maurocenæ gentis matronæ virtute ac pudicitia singulari. 219
Maurocenus (Carolus) D. Marci Procurator legatus ad Paullum IV. Pont. Max. 79. & ad Pium IV. 82
Maurocenus (Dominicus) vir probitate ac literis insignis, laudatus. 51. 68. 74. quamvis plurima scripserit, nihil tamen edidit. 53. legatus ad Ferdinandum Romanorum Regem. 74. designatus ad Paullum IV. Pont. Max. 79
Maurocenus (Franciscus) laudatus. 266

Maurocenus (Paullus) laudatus. 266
Maurus (Christophorus) Venetiarum Dux. 131. adversus Turcas classem instruit, & educit. 132. humanitate, ac religionis cultu spectatissimus. 132. & sequ. 180. & seq. Clugiæ prætor horreum publico sumtu ædificat. 134. item Belluni prætor. 135. Brixiæ præfectus. 136. quæ præclara gesserit in eo magistratu. ibid. Casalis Majoris præfectus. 137. Patavii præfectus difficillimis temporibus. 138. a Patavinis ob singularem humanitatem mirifice diligitur. ibid. 139. legatus ad Eugenium IV. & Nicolaum V. Pontifices Max. 139. Consul, Censor, Consilii princeps, ac Decemvir sæpissime. 140. ejus virtutes laudatæ. 141. D. Marci Procurator, & ipsius gesta in eo magistratu. 141. 156. veniam peccatorum a Pio II. Pont. Max. populo impetrat. 142. 151. Princeps electus. 144. senatusconsulto literas Tergeste mittit. 146. adversus Tergestinos bellum suscipit, Vitalemque Landum cum ingenti exercitu eorum urbem terra marique obsidere jubet. 147. Ioanni Barrocio Patriarchæ Venetias venienti obviam procedit. 149. ob id factum laudatur. 149. 160. eum adhuc privatus esset, nobilis a Pio II. per literas appellatur, principatus quasi quodam augurio. 152. D. Bernardino familiarissimus. 153. ei jam inter cælites collocato, in templo D. Iobi aram statuit. 152. ejus adversus Turcos ingentes animi. 154. 155. contra eosdem bellici apparatus. 157. Anconem ingenti cum exercitu navigat. 158. a Cardinalibus honorificentissime excipitur. ibid. ad eos orationem habet. ibid. biremibus donatur. ibid. classem Anconæ ascendit. ibid. Turcos intra Asiam concludit. 159. Venetias revertitur. ibid.
Maurus (Marinus) Divæ Helenæ corpus Venetias advexit, Misericordiæ Xenodochium construxit, ingentibusque reditibus locupletavit. 152
Medices (Ioannes Angelus) Cardinalis, postea Pius IV. Pont. Max. 82
Medina Theologus laudatus. 42
Mediocriter eruditi multi. 40
Mediolanenses rei militaris peritia insignes, & hominum pecuniarumque numero potentissimi. 137. Venetis cedunt. 138
Mediolanum. 151. in ea urbe pestilentia grassatur. 30
Mel ex arundinibus collectum, vulgo *zucchero*, ex America a Lusitanis in Europam importatum. 239
Memoriæ ars a quonam inventa. 174
Mercurii Trismegisti dictum. 102
Metaphysice descripta. 262
Q. Metellus. 140. Terrogenis gratia Centobrigam obsidione liberat. 147
Methensis urbs a Carolo V. obsessa. 74
Michaëlius (Ioannes) Cardinalis, Episcopus Patavinus ab Innocentio VIII. designatus. 106. sed flagitante Senatu Veneto, in ejus locum suffectus Petrus Barrocius. ibid.
Michaëlius (Nicolaus) laudatus. 266
Milledonius (Antonius) vir præstanti ingenio, & acri judicio; Bern. Naugerio in legatione ad Pium IV. a secretis. 80
Miseria hominis. 102
Misericordiæ Xenodochium Venetiis a quo constructum. 152
Mitylene a Venetis diripitur. 156
Mitylenæorum mos. 98
Mocenicus (Aloysius) Eques. 50. 95
Mocenicus (Andreas) bellum Cameracense literis mandavit. 50
Mocenicus (* * * *) Episcopus Cenedensis. 80
Mocenicus (Philippus) Nicosiæ Archiepiscopus. 30. ejus insignis liber. 50
Monarchia, Antonii Roicelli liber egregius. 178. 181

Mo-

Monile aureum magni pretii a Ferdinando Imperatore Bern. Naugerio donatum. quid de illo effectum. 83
Monilianus Cardinalis Arae Caeli nihil omnino scriptum reliquit. 58
Mons Fortis Veronensi Episcopatui subjectus. 24
Mons Pietatis (ut vocant) quo tempore Patavii erectus. 110
Montanus (Ioannes Baptista) Veronensis, Medicus eximius. 75
Montisferrati Marchio. 190
Morales Philosophi nobiliores. 258
Moralis Philosophia descripta. 257. 258
Morandus (Franciscus) Veronensis civitatis nomine orationem habet in adventu Card. Naugerii. 90
Moronus (Ioannes) Cardinalis, legatus mittitur a Pio IV. ad Concil. Tridentinum. 23. 87. legationis princeps, & quamobrem. 88. nihil scripsit. 23
Moses. 107. laudatus. 263
Mulierum pudicarum in civitatibus genera quatuor. 31. 32
Musica quomodo inventa. 255. ejus descriptio. 254. utilitas. 256
Musici nobiles. 256

N

NAsica. 217
Naturalis scientia descripta. 259. 260
Naugeria familia Venetiis ingeniorum admodum ferax. 51. eloquentibus viris abundat. 97
Naugeria (Laura) Bern. Cardin. filia. 89. ab Augustino Valerio Gaspari Venerio in matrimonium collocata. 97. laudata. ibid.
Naugeria (Lucia) Bern. Cardinalis soror. 66. 69. Bertuccii Valerii conjux. 66. Augustini Valerii Card. mater. in Cypro insula moritur. ejus laudes, Valeriique luctus ex ejus morte. 11
Naugerius (Andreas) 7. 66. 67. orationes egregias, & carmina pulcherrima scripsit. 51. 53. 73
Naugerius (Bernardus) Augustini Valerii avunculus. 65. Patavii praetor. 7. orationem habuit in funere Andreae Gritti Venetiarum Principis, in aede D. D. Ioannis, & Paulli. 7. 73. legatus ad Paullum IV. Pont. Max. 10. ad Henricum II. Galliae Regem. 11. 15. ad Ferdinandum Imperatorem. 15. Cardinalis creatur. 21. Valerii sororis filii opera in epistolis conscribendis utitur. ibid. legatus mittitur ad Concilium Tridenrinum. 23. Veronae Episcopus eligitur a Pio IV. 24. podagra, & oculorum morbo laborat. ibid. eodem die quo nuntius Veronam allatus est, Valerium ejus urbis Episcopum factum, Naugerius moritur. 24
laudatus. 51. vir memoria admirabili. 65. ejus corporis habitudo. 66. 67. Patavium proficiscitur studiorum caussa. 67. ejus studia. 68. novos libros improbat. 42. in Dalmatiam syndicus mittitur una cum M. Antonio Amulio, quae res illi obtrectatores peperit. 71. Andreae Gritti laudationem funebrem eidem adhuc viventi, ipsius jussu, quotannis recitat. 72. quosnam condiscipulos Patavii habuerit. 68. caussas adolescens egit magna cum laude. 70. Sapiens ordinum (ut vocant) omnium suffragiis creatus. ibid. orationem habet in funere Cardinalis Cornelii. 71. Histrianam Landani uxorem ducit. 73. Nuptiae in ipsius Principis aede magnifice celebrantur. ibid. legatus ad Herculem Gonzagam. 74. Sapiens continentis, vulgo *Savio di terra ferma*. in Collegium cooptatus, & Consultor militiae declaratus. ibid. xxxiv. annum aetatis agens legatus mittitur ad Carolum V. 74. ejus liberalitas & jactura rei familiaris. ibid. gravissime aegrotat. 74. 75. in patriam redir. ibid. ejus dictum de Carolo V. ibid. Patavii aliquot menses commoratur, ad valetudinem

nem recuperandam, ibique Ioannis Baptistæ Montani Veronensis, egregii Medici, opera utitur. 75. Præfectus annonæ. 75. Custos legum, vulgo Venetiis Advocator Communis. ibid. XXXVIII. ætatis anno, quod nemini antea contigerat, Patavium Prætor mittitur. 75. 76. Tiberium Decianum Utinensem, Iurisconsultum egregium, Vicarium sibi adsciscit, ejusque ope Patavinam præturam summa cum laude administrat. 76. Anno CHRISTI MDXLVIII. adhuc Patavii Prætor, Taurinum legatus mittitur ad Henricum Gallorum Regem. 76. Advocator Communis iterum creatur. 77. ejus collegæ in hoc magistratu, & in corrigendis Venetis legibus in iis quæ ad judicia pertinent, senatus jussu, quinam fuerint. ibid. Baylus ad Turcarum Imperatorem Byzantium mittitur; hujusque legationis laudes. ibid. ejus pietas, & liberalitas. 78. filiam suscepit antequam ad Carolum V. legatus mitteretur, filium vero ubi e prætura Patavina rediit, e cujus partu Histriana ejus uxor mortua est. 78. legatus ad Angliæ Regem designatus. ibid. Decemvir creatus. ibid. post Mantuanam legationem nullum diem sine magistratu fuit. 79. Patavini Gymnasii Moderator. ibid. quinam ejus in hoc magistratu collegæ. ibid. in eodem magistratu multum favit Victori Trincavellæ, Medico Veneto præstantissimo, ac Tiberio Deciano Iurisconsulto. ibid. incredibilis ejus liberalitas a nonnullis æqualibus ei vitio vertitur. ibid. maximo muneri quod versatur in discernendiis iis quæ ad salis distributionem pertinent, præficitur. ib. legatus in Dominici Mauroceni locum missus ad Paullum IV. orationem elegantem, & plenam gravitatis habet. 79. 80. 98. ejus in patriam caritas. 80. 81. 85. 86. mira in ea legatione agendi dexteritas. 80. usus in ea est a secretis Antonio Milledonio, viro præstanti ingenio & acri judicio, ejusque laboribus & industria valde adjutus est. ab ecclesiasticis dignitatibus aliquando abhorruit. 80. 81. 83. 84. quorum consuetudine Romæ sit usus. 81. Commentarius ejus exstat (quem etiam recitavit in senatu) rerum quæ hujusce difficilis Rom. legationis tempore gestæ essent. 81. sapiens consilii antequam rediret in patriam, declaratur. 81. nondum L. ætatis annum agens Consiliarius effectus est, præterito sene septuagenario qui iterum Consiliarius fuerat, viro integerrimo, qui postea etiam Princeps fuit. 81. iterum Patavium Prætor mittitur. 82. 83. legatus ad Ferdinandum Imperatorem cum Ioanne Capello Equite. ibid. Eques a Ferdinando creatus. 82. legatus ad Pium IV. eligitur, & quamobrem profectus non sit. 82. ad Franciscum II. Gallorum Regem. 82. 98. podagra laborat. 83. monile aureum magni ponderis a Ferdin. Imper. ei donatum, in ærarium libenter infert. 83. Veronensis Episcopus a Senatu Veneto nominatur apud Pium IV. ibid. quingentorum aureorum annuam pensionem ab eodem sibi oblatam recusat, impetratque ut ea detur Danieli Barbaro. 84. Cardinalis a Pio IV. renuntiatur. 84. 98. vocatus a Pontifice Romam venit. 84. 85. poëtis delectabatur. 85. Pii IV. familiarissimus. ib. crebra ejus colloquia cum Hieronymo Superantio Oratore ad Pium IV. 85. ei Veronensis Ecclesiæ perpetua administratio committitur a Pio IV. 86. fusione capitis laborat. 87. item oculorum morbo. 87. 88. 98. legatus a Pio IV. ad Concilium Tridentinum mittitur. 87. 93. 98. Venetias petit. 87. ibique ad Hieronymum Priulum Principem, & Carolum Cardinalem Lothoringium venit. de hoc ejus judicium 87. Tridentum venit noctu, modestiæ caussa.

sa. 87. ejus in Concilio gestorum laudes. 88. constantia in oculorum morbo. 88. filiorum ex legitimo matrimonio susceptorum cura aliquando angebatur. 89. Veronam venit. ib. Synodum Veronæ celebrat, in eaque orationem habet. 91. Coadjutorem a Pio IV. Pontifice petit, nec impetrat. ibid. cataractas (quas vocant) ex oculis sibi educi patitur. ibid. ultima infirmitate corripitur. ibid. eodem die quo Augustinus Valerius ejus sororis filius Veronæ Episcopus a Pio IV creatur, e vita decedit. anno videlicet 1565. sexto Kal. Iunii, ætatis suæ 58. Cardinalatus an. 5. mens. 3. Episcopatus an. 2. mens. 7. a Vincentio Ciconia in funere laudatur. 92. ejus laudes. 92. 93. 98. mores ejusdem. 93. 94. dicta memorabilia. 94. 95. ejus in adolescentia amici. 95. scripta. 96. eloquentia. ibid. sepultura. 97. 98. Eques & Senator. 98

Epistolæ multæ a Naugerio in adolescentia scriptæ interciderunt. 96. item Carmina. 96. 97. olim nonnullæ epistolæ exstabant apud Philippum Stridonium. 96. ejus familiares omnes beneficio affecti. Orationes ejus, in funere Andreæ Gritti, ad Paullum IV. & ad Ferdinandum Imperatorem reipublicæ nomine, reperiuntur. 96. 98

Naugerius (Bernardus) junior, Abbas. 63. 66

Naugerius (Franciscus) Bern. Card. frater, admodum adolescens moritur. 66

Naugerius (Hieronymus) Bern. Card. frater. 66. uxorem deligit ex Daudula familia nobilissima. 73

Naugerius (Ioannes) pro patria occubuit. 65

Naugerius (Ioannes Aloysius) Bern. Card. pater. 65. 66. in Cyprum mittitur. 67. in ea insula moritur. 66. 69. ejus liberalitas, ac pietas in filium. 57

Naugerius (Ioannes Aloysius) Bern. Card. filius ex justo matrimonio susceptus. 26. 92. Petro Francisco Zino, viro doctissimo, erudiendus a patre traditur. 96. filiam Ioannis Francisci Donati uxorem ducit. 97

Neoptolemus de arte poëtica scripsit. 249

Nerva filius ætatis anno XVII. de jure publice respondet. 171. 173

D. Nicolai in pauperes liberalitas. 114

Nicolaus V. Pont. Max. a Carolo Victore Galliæ Rege in Turcas excitatur. 186

Nicosia a Turcis capta. 30

P. Nigidius vir doctissimus. 248

Nobiles a Summo Pontifice soli Principes appellati. 152

Nobilitas vera quænam sit. 122. 123. 198. 205

Noctium Vaticanarum Academia olim Romæ celebris. 22

Nominibus casus, fortunæ, fati, quid pii & Christiani homines significare velint. 7

Norici populi. 221

NOSCE TE IPSVM maxime pertinet ad eos qui libros edituri sunt. 40

Numa Pompilius. 172. Astronomiæ peritus. 256

Numantiam quis deleverit. 204

Numerorum scientia. 254

Nuptiæ Bern. Naugerii magnificæ. 73

O

Officia omnia quæ genitoribus debentur, etiam præceptoribus præstanda. 8

Opes ingentes a Cardinali Zeno Reipublicæ Venetæ legatæ. 233

Opusculum Aug. Valerii de Cautione adhibenda in edendis libris, quo tempore scriptum sit. 60

Oratio Bern. Naugerii in fun. Andreæ Gritti comparata cum Oratione Andr. Naugerii in fun. Leonardi Lauredani. 73

Oratio de Philosophiæ laudibus quot-

Digitized by Google

annis Venetiis habebatur ab aliquo adolescente patricii ordinis in æde D. Bartholomæi. 245. 246
Orationes funebres in Principum obitu cur Venetiis habeantur. 268
Oratorem optimum qualem esse oporteat. 141
Oratores celebres. 253
Orbis alterius inventio admiranda, & perquam utilis. 239. 242. Emmanuelis Lusitaniæ Regis auspiciis tentata. ibid.
Ormanetus (Nicolaus) Bodoloni Archipresbyter, laudatus. 90. Nuntius mittitur ad Bavariæ Ducem ad dissuadendam Communionem sub utraque specie. ibid.
Orpheus Musicus, & Poëta antiquissimus. 256
Orthographia Ioannis Tortellii Aretini. 167
Osorii (Hieronymi) liber de Iustitia, publico Aug. Valerii testimonio laudatus. 18
Otho I. hujus nominis Imperator. 112. 113. in Italiam venit. ibid. a Rom. Ecclesiæ Cardinalibus contra Berengarium in auxilium vocatur. 113. Vicentiam venit. 114

P

PAlæmon Grammaticus. 248 Palæmonis Virgiliani sententia. 116
Panis Tarvisinus, Patavinusque laudatissimus. 136
Pannoniæ citerioris Rex a Turcis per proditionem captus. 154. 155. Pannoniæ Regis fœdus cum Pontifice ac Venetis. 243
Pannonii terra potentissimi. 154
Pantagathus (Octavius) laudatus. 22. 81
Panvinius (Onuphrius.) 98
L. Papirius dictator. 166
Parleo (Petrus) Ariminensis, Petri Barrocii præceptor Venetiis, laudatus. 112
Parmenides Xenophontis Colophonii discipulus. 261
Parvi (Nicolaus) Carolo Victori Galliæ Regi a secretis, apud Venetos legatus. 187
Paschalicus (Georgius) totius rei maritimæ apud Venetos Præfectus, laudatus. 235
Paschalicus (Ioannes) rei literariæ Triumvir, laudatus. 234. 235
Paschalicus (Petrus) laudatus. 234. 235. 266. ejus monumenta. 236. legatus ad Emmanuelem Lusitaniæ Regem. 237
Paschalicus (Philippus.) 236
Patavina prætura cur difficilis. 76
Patavina prætura altera Bernardi Naugerii felicior mitiorque quam prima. 82. 83
Patavini. 278. laudati. 138. eorum nonnulli adversus Venetum imperium conspirant. ibid. eorum luctus in funere Petri Barrocii Episcopi. 103. item in funere Antonii Roicelli I. C. 164. lætitia ob præfecturam Christophori Mauri. 139. Roicellum Roicellum I. C. ad publice docendum invitant. 168
Patavinum Gymnasium. 104. 110. 163. 164. celeberrimum. 76. 79. plurimis Francisci Scledi beneficiis obstrictum. 126. 127. 128. 129
Patavinus ager amplissimus & maxime fertilis. 135
Patavium. 105. 270. 272. 279. ab Augustino Valerio auctoritate Apostolica visitatur. 34. 35. Aretio multo nobilius. 170. urbs Veneti Senatus beneficio pacatissima. 171. pestilentiæ suspicione laborat. 106. a Petro Barrocio adjuvatur. ibid. ejus urbis prætorium incensum, a Nicolao de Ponte restituitur. 279. Caritatis Mons (ut vocant) ab eodem instituitur. ibid. eodem prætore rerum omnium abundantia fruitur, eique plurimum debet. 278. 279. in ea urbe maxima frequentia ludis equestribus, datis a Francisco Scledo. 125
Pateræ aureæ maximi pretii a legato Veneto in publicum ærarium illatæ. 83

Digitized by Google

Patrimonium optimum quodnam . 94. 96
D. Paullus Apostolus . 47. 161. laudatus . 105. 264
Paullus II. Pont. Max. antea Petrus Barbus . 158. 266. laudatus . 227. 228
Paullus III. Pont. Max. Concilium Tridentinum indicit . 88. laudatus . 280
Paullus IV. Pont. Max. Marcello II. succedit . 79. multa contra Carolum V. ejusque filium Philippum Regem Hisp. molitur, icto fœdere cum Henrico Galliæ Rege, & cum Hercule Ferrariensium Duce . 80. Bern. Naugerium mirifice diligit . 81. cogitasse interdum fertur eidem Brixiæ episcopatum deferre . 80. moritur . 82
Pauperum Advocati Romæ suprema in eo ordine dignitas est . 179
Pecuniæ ingentem vim Gorgias Leontinus Athenis docendo, & dicendo comparavit . 251
Peloponnesus . 155
Pererii (Benedicti) Commentarii in Danielem laudati . 54
Perottus (Ioannes Baptista) Sacerdos Veronensis, laudatus . 36
Pericles Orator . 141. ejus acumen . 140
Peripatetici Philosophi . 261
Perses Philippi filius . 256
Perusia . 153. 166
Petramalurum familia factiosa Aretio ejecta . 168. 169
Petramellarius (Ioannes Antonius .) 98
D. Petrus Apostolus . 47. laudatus . 105
Phalaridis Agrigentinorum tyranni Epistolæ a Francisco Aretino in latinum versæ . 167
Phemonoë Sibylla carmen heroicum prima cecinit ex adytis Apollineis . 252
Philippus Galliæ Rex . 200
Philosophi naturales, seu Physiologi celebres . 261
Philosophi sapientissimi sententia . 200
Philosophi veri quinam sint . 258. 259
Philosophia, vera benedictorum & benefactorum mater & magistra . 19. universa monti comparata . 247. & sequ. ejus partes connexæ, & indiscretæ . 247
Philosophus Venetiis libros antequam ederentur, legebat, & quæ ad mores pertinent considerabat . 18
Philoponus Aristotelis enarrator . 41
Phosphoros stella . 255
Physiologia quid sit . 259. ejus studium quam utile . 261
Pilulæ episcopales a Petro Barrocio Episc. Paravino inventæ . 104. ad quos morbos adhibeantur . ibid.
Pipinus Galliæ Rex . 195. Longobardos superat . 200
Pisanus (Dominicus) Eques, legatus ad Emmanuelem Lusitaniæ Regem . 240
Pisanus (Franciscus .) 244
Pisanus (Georgius) laudatus . 266
Pisanus (Paullus) Patavii prætor . 101. laudatus . 266
Pisanus (Silvester .) 244
Pisistratus Atheniensium tyrannus . 141. Trasippi temulenti convicia astute dissimulat . 147
Pius II. Pont. Max. 186. ejus de Christophoro Mauro judicium . 154. in Turcos classem parat . ibid. 157. moritur . 158
Pius IV. Pont. Max. literis egregie excultus . 85. poëtis delectabatur . 85. 86. Bernardum Naugerium mirifice diligit . 85. in eumdem & Danielem Barbarum liberalissimus . 84. 85. Venetæ Reipublicæ præ omnibus Pontificibus favere visus est . 86 Episcopatum Veronensem ad Naugerium defert . ibid. perficit, dimittitque Tridentinum Concilium . 88
Pius V. Pont. Max. vide Ghislerius .
Plato . 41. 44. Atheniensis . 172. Socratis discipulus . 258. Philosophorum Deus a Cicerone appellatus . 43. ob artem poëticam laudatus . 249. Pythagoræorum, & Eleatarum dogmata obscura explicavit . 261. ejus sententia de bonis malisque homi-

minibus. 6. ejus alia sententia insignis. 104. 105. ejus scripta. 68. laudata. 258. Oratio in Menexeno laudata. 7. ejus laudes ab Aristotele celebratæ. 107
Platonicorum de homine sententia. 107
Plazonius (Stephanus) bonus Grammaticus, Stridonii, & Bern. Naugerii magister. 66. 90
Plinius. 252. Plinianæ castigationes Hermolai Barbari. 11
Plutarchus. 43. 46. ejus scripta. 68
Poësis laudata. 252
Poëtarum varia genera. 252
Poëtica ars descripta. 248. 249
Poëticæ rei scriptores. 249
Poggianus (Iulius.) 22. Bernardi Naugerii amicus, laudatus. 93
Poloniæ Rex. 243
Polus (Reginaldus) Cardinalis. 58
Polybius Historicus laudatus. 44
Pontanus (Iovianus) laudatus. 258
de Ponte (Nicolaus) Venetiarum Princeps, laudatus. 268. & sequ. Patavium petit studiorum caussa. 270. ejus studia. 271. 272. 273. 274. Venetias redit. 272. philosophiam publice interpretatur. 274. Doctor, & Eques. 82. LXX. annos natus legatus ad Pium IV. eligitur, non tamen proficiscitur. 82. mittitur ad Franciscum II. Galliæ Regem. ibid. 280. anno ætatis xx. sapiens ordinum eligitur. 276. ejus praclarum dictum. ibid. Senator. 277. Patavini Gymnasii Moderator. ibid. Sapiens continentis, & consilii. ibid. Consiliarius. ibid. Corcyram insulam regit, ejusque incolarum dissidia componit. collapsa urbis mœnia reficit, publicum horreum instituit. 278. dum Vtinensibus præesset, jugem & uberem aquam e remotioribus locis in urbem adduci curavit. 279. Patavii præturam administrat magna cum sua laude, civiumque utilitate. in eo magistratu orbatur filio. ejus in hoc ferendo casu constantia. 279. legatus ad Paullum III. Pont. Max. a quo Eques creatus; & ad Carolum V. Imperatorem. 280. item ad Iulium III. Pont. Max. cujus fit familiarissimus. tandem ad Concilium Tridentinum. 280. D. Marci Procurator. 281. lxxx. ætatis anno mittitur ad leniendum Gregorium XIII. Pont. Max. Reipublicæ Venetæ immerito iratum. 282. ab eodem Pontifice Pacis Angelus appellatur. ibid. Princeps Venetiarum eligitur. 282. 283. pecunias belli proximi tempore in ærarium collatas, creditoribus restitui curat. 283. religio ejus. 284. annum agens xciv. extinguitur. 286
Pontificis milites expeditionem adversus Turcas detrectant. 158
Pomponius I. C. 125
Populorum exterorum Venetiis maxima frequentia, ad publicam peccatorum veniam accipiendam. 151. 152
Porticus Bergomi olim obscurissimæ, a Ioanne Barrocio dirutæ. 161
Præceptoris inopia, discipulorum profectui nocet. 127
Prætorium Patavinum incensum, & restitutum. 279
Pratalea agri Patavini vicus. 19
Pratus (Ioannes) Patavii docet. 164
Principia rerum quatuor a quo primum elementa appellata. 261
Priscianus Grammaticus. 248
Privatorum opes, reipublicæ veræ divitiæ sunt. 219
Privilegia alumnorum Patavini Gymnasii a Francisco Scledo servata. 126
Priulus (Hieronymus) Venetiarum Princeps, ad Bern. Naugerium Cardinalem, Apost. Sedis in Concilio Tridentino legatum, cum toto Collegio Venetiis venit. 87
Priulus (Laurentius.) 13
Prodicus Chius Rhetor laudatus. 251
Protagoras Abderites Rhetor, laudatus. 251
Prusias Bithyniæ Rex Romam venit. 149
Pseudophilosophi quinam. 19

Pto-

Ptolemæus Aſtronomorum princeps. 104. 256. Americam ignoravit. 239
Publicola. 169
Punicum bellum ſecundum. 138
Pyrrhus Epirotarum Rex. 156. legatis Romanorum lucri cauſſa occurrit. 149
Pythagoras. 261. magiſter ſilentii ab antiquis habitus. 47. mathematicarum artium inventor, & amplificator. 255. ejus opus nullum inſigne exſtat. 47
Pythagoræi Philoſophi multi. 261. eorum ſomnia de metempſychoſi, ſive de animorum tranſmigratione. 107

Q

QUænam requirantur in bonis ſcriptoribus. 41
Quæſtio difficilis, præſtantioresne ſcriptores exſtiterint ante, an poſt inventam typographiam. 4.
Quatergeſtum, novum nomen Tergeſti impoſitum. 147
Quaternarius numerus Pythagoræ ſacer. 255
Qui patriæ ſervit, Deo ſervire videtur. 33
Quinam cum laude ſcribant. 45
Quinqueremis nova a Victore Fauſto excogitata, & contra invidorum reprehenſiones a Bern. Naugerio eloquentiſſime defenſa. 70
Quintilianus laudatus. 252

R

RAgazonius (Hieronymus) Civis Venetus, Epiſcopus Bergomas, latini ſermonis cultor egregius. 52
Rapicius (Iovita) vir eruditus. 13
Raſarius (Ioannes Baptiſta.) 13
Reges nobiliſſimi Catharinam Corneliam Cypri Reginam viduam, in matrimonium certatim expetunt. 220
Regiones ſtudiis Aſtronomicis aptiores. 256
Regulæ ſervandæ in edendis libris. 46
M. Regulus. 217. pro patria captivus. 204
Reipublicæ adminiſtrandæ apti quinam exiſtimandi. 218
bene inſtitutæ duplex gubernatio. 160
optima adminiſtratio. 141
Reliquiæ Sanctorum Corporum LXX. Venetiis ſervatæ. 150
Renatus Siciliæ Rex, olim Barrenſium ac Lothoringiæ Dux, laudatus. 178
Rhetores nobiles enumerati. 251. 252
Rhetorice a dicendi flumine dicta. deſcripta. 250. 251
Rhodii faceti. 174
Rhodus. 251
Roicella familia Aretii nobilis. 164. 165. laudata. 167
Roicellus (Antonius) Roicelli filius, Patavii juris Pontificii interpres, laudatus. 163. & ſequ. 168. 171. & ſequ. egregie cordatus homo, adhuc puer ab Aretinis vocitatur. 172. feſtiviſſimus. 174. juris civilis, & canonici peritiſſimus. ib. a Martino V. Pont. Max. Romam vocatur. 175. Ladiſlai Poloniæ Regis cauſſam ſtrenue defendit. ibid. ab Eugenio IV. Pont. Max. ad Sigiſmundum Imperatorem legatus mittitur. 177. 181. ab Imperatore Palatinus Comes creatur, aliiſque honoribus cumulatur. ibid. ab eodem Eugenio legatus in Galliam mittitur. 178. 181. Eques a Galliæ Rege creatur. ibid. Apuliæ patronus. 179. 181. Conſiſtorii Cardinalium, pauperumque advocatus. 179. ejus filii. 180. a Veneto Senatu in Patavinum Gymnaſium magna mercede oblata arceſſitur. 180. ejus ſcripta. 181. ejus filiæ laudatæ. 180. ejus funus magnificum, ſepulcrumque e Pario marmore in D. Antonii ſano Patavii. 181
Roicellus (Baptiſta) ſenior. 169
Roicellus (Baptiſta) junior laudatus. 169. Patavii jus docet. 169. 170

Roicellus (Bernardus) Forosempronii præfectus, ab hostibus interficitur. 170
Roicellus (Franciscus) Iurisconsultus egregius, & eques fortissimus. 168. Aretio præest. 169
Roicellus (Franciscus) Antonii filius, vir integerrimus. 180
Roicellus (Guidantonius) Ant. fil. I. C. eloquentissimus. 180
Roicellus (Guido) I. C. celebris. 169
Roicellus (Ioannes) Ant. fil. pietate insignis. 180
Roicellus (Ioannes Lombardus) laudatus. 169
Roicellus (Prosper) Ant. fil. laudatus. 180
Roicellus (Rainaldus) laudatus. 169
Roicellus (Rodolphinus) Vannis filius, laudatus. 169
Roicellus (Roicellus) Antonii abavus, Accursii discipulus, I. C. egregius. 168
Roicellus (Roicellus) Antonii pater, laudatus. 169
Roicellus (Roicellus) Bernardi filius, patris interfectorem occidit. 170
Roicellus (Roicellus) Vannis filius Pisis præest, missus ab Imperatore. 169
Roicellus (Roicellus) Antonii I. C. fratris filius, a Martino V. Summo Pont. ad Ladislaum Poloniæ, & Carolum Galliæ Regem legatus mittitur. 176
Roicellus (Vannes.) 168. ejus filii quatuor. 169
Roma laudata. 95. a Ioanne Pseudopontifice oppressa. 113. ejus nova facies sub Eugenio IV. Pont. Max. 176
Romani rei militaris scientissimi. 166. rerum domini. Carthaginem evertunt. 239. Astronomiæ periti. 256. decem principum civium filios olim in Etruriam miserunt, cærimoniarum augendarum caussa. 204
Romani Pontificis magnitudo. 139
Romani pueri etruscis olim, deinde græcis literis eruditi. 165
Romanorum quindecim millia in acie cæsa apud Trasimenum lacum. 166.
Romanorum de Cardinali Baptista Zeno testimonium. 230
Romulus Iovi Statori templum vovit. 152. ejus laus, & reprehensio. 143. ejus vita a Ioanne Tortellio latine reddita. 167
Rota (Martialis.) 13
Rura quædam in agro Aretino etiamnum Deorum vocabulis insignita. 166

S

SAbellicus (M. Antonius) quid senserit de Petro Barrocio, ejusque scriptis. 107
Sabinæ virgines a Romanis raptæ. 148
Sacerdotum præstantia Regum sublimitati anteferenda. 33
Sacrarum literarum studium ceteris omnibus anteponendum. 57. 273
Sadoletus (Iacobus) Cardinalis. 58
Sal, non minimum Reip. Venetæ vectigal. 79
Saladinus a Philippo Galliæ Rege devictus. 200
Sallustius parvis libellis maximam gloriam consecutus est. 44. Thucydidi conferendus. 253
Salomon multa de CHRISTO prædixit. 264
Salomonius (Iacobus.) 108. 110
Sanctæ Crucis (Prosperi) Cardinalis, liber de legatione celebratus. 26
Sannazarius (Iacobus) Poëta incomparabilis. 43
Sanutus (Marcus) laudatus. 266
Sapientia quid sit. 263. a quonam fonte perfecta petenda. 57
Sapientis dictum. 199
Sapientes continentis quinam fuerint olim apud Venetos. 74
Sarraceni in Hispaniis a Carolo Magno profligati. 200
Satyrici Poëtæ. 252
Savornianorum in ditione Osopum oppidum est. 15

Scæ-

Scævola I. C. 173. ejus dictum. 171
Scardeonius (Bernardinus) Patavinus, Opusculorum quorumdam Petri Barrocii editionem curavit, anno M D X X X I. 107. quid senserit de eodem. ibid. & sequ.
Sceptius Metrodorus imaginibus pro literis usus est. 174
Scholastici Philosophi ab Augustino Valerio improbati, & quamobrem. 11
Scientiæ simulatio e Patavino Gymnasio a Francisco Scledo sublata, doctorum indoctorumque commodo. 127. 128
Cn. Scipio. 142
P. Scipio Africanus. 156. 170. 182. ejus dictum. 140. ejus egregium facinus. 138. 155
Scipiones laudati. 204
Scledorum gens æquæva urbi Vicentiæ, ut ferunt. 116. jurisconsultis celeberrimis abundavit. ibid. ager hujus gentis nomine appellatus, nobilitatis ejus indicium. ibid.
Scledus (Franciscus) Vicentinus, eorum qui jura Patavii discunt, Rector. 111. 124. natus est Forojulii, patre ibi Patriarchæ vicarium gerente. ejus educatio, mores. 120. & sequ. matrem habuit ex nobilissima Trissinorum familia. 112. ejus continentia, amicitiæ, studia. 121. 122. 123. 124. materni generis memoriam equestribus ludis celebrat. 125. ejus in magistratu præclara gesta. 126. 127. 128. 129. laudes. 129
Scledus (Ioannes) Francisci pater, I. C. egregius, bis Tarvisii, bis Forojulii, bis Veronæ, semel Patavii vicarium prætoris gessit. 118. ejus laudes. 119
Scledus (Paulus) Galbæ Iurisconsulto sæpius collatus, immo prælatus. 117
Scledus (Vincentius) Francisci avus, Mediolanensium Duci familiarissimus, legatus ad Martinum V. Pont. mittitur. laudatur. 117. 118
Scledus (Vincentius) Francisci patruus, bis Veronæ prætoris vicarium gerit. ejus laudes. 118
Scopas fortunatus homo. 174
Scribendi ratio varia apud antiquos. 4. utilitas multiplex. 6. 14. 53
Scriptores veteres cujusque generis, novis a multis prælati. 5
Scriptores veteres de situ orbis, Americam ignoraverunt. 239
Senæ urbs. 153
Senatus Populusque Romanus trium civium optime de republica meritorum pauperes filias viris publica dote locant. 142
Seneca, ejusque scripta commendata. 20. 258
Serapionis somnia in Alexandrum Magnum. 195
Seripandus (Hieronymus) Cardinalis. 85. 98. Archiepiscopus Salernitanus. 85. dum legatus esset in Conc. Trident. diem suum obit. 23
Servius Honoratus Grammaticus, laudatus. 248
Sfondratus (Franciscus) antequam Cardinalis esset, filios ex justo matrimonio susceperat. 89
Sfondratus (Nicolaus) Francisci filius, Cardinalis Cremonensis, postea Gregorius XIV. Pont. Max. ibid. (cum ita se res habeat, videtur Augustinus Valerius memoria lapsus, qui scilicet scribat, Franciscum Nicolai fratrem, non patrem fuisse, ipsumque ad Pontificatum Maximum evectum, non Nicolaum; nisi forte hoc loco Editio Veronensis corrupta est.)
Sfortia Cardinalis. 39
Sfortia (Franciscus) Mediolani Dux cum Venetis bellum gerit. 136. 137. 150. 190
Siculi. 243. faceti. 174
Sigismundus Romanorum Imperator. 175. 176
Sigonius (Carolus) laudatus. 13
D. Silvester Pont. Max. 177
Simoneta (Ludovicus) Cardinalis, legatus in Conc. Tridentino, Iuris Pontificii peritissimus. 88
Simonides Chius memoriæ artem reperit. 174

Simplicius Epicteti enarrator. 19
Sirletus (Gulielmus) protonotarius Apostolicus. 22. 23. Cardinalis amplissimus, doctissimusque. 59. 81. nihil omnino scriptum reliquit. 59
Sitticus (Marcus) Cardinalis Altempsius, legatus ad Concil. Tridentinum. 98
Sixtus IV. Pont. Max. 229
Sixtus V. Pont. Max. Diaconum Cardinalem creat Federicum Borromaeum, D. Caroli patruelem. 37
Socrates Ethicae inventor, & cultor. 258. Platonis magister. nihil omnino literis mandavit. 47. ejus constantia. 106. morum suavitas. 240
Socratici Philosophi. 261
Solis descriptio. 260
Solon Atheniensis. 147. 172
Solymanus Turcarum Imperator laudatus. 280
Somnium Scipionis. 20. 31
Sophocles Poëta. 20. 181
Soti duo celebres. 5. 42
Sparta. 155
Spartani in Venetorum potestatem redacti. 156
Speronius (Speron) civis nobilis Patavinus, Bernardi Naugerii amicus. 93. ejus de eodem judicium. 68. 69. laudatus. ibid. 22
Spiritus Sancti fanum Venetiis. 149
Statuam auream Gorgias Leontinus Athenis in Delphici Apollinis templo sibi collocavit. 251
Stenchus (Augustinus) Eugubinus, Episcopus Kisanus, scripsit de perenni philosophia libros decem. 42
Stellae (Didaci) sacra Opuscula laudata. 55
Stellarum descriptio. 260
Stephani Ducis Mysiae filius ad Turcas transit. 154
Stertinius Rhetor. 252
Stipendia Doctoribus Patavini Gymnasii integra statis temporibus persoluta, opera Francisci Scledi Rectoris. 126
Stoicorum porticus. 265
Strabo Geographus Americam ignoravit. 239
Stridonius (Philippus.) 96. Bern. Naugerii condiscipulus. 66. Ioannis Matthaei Giberti, Bern. Naugerii, & Augustini Valerii, Episcoporum Veronensium Vicarius. 25. 90. Venetiis D. Marci Canonicus, & Aedis S. Ioannis Decollati plebanus. 90
Sulpitius Gallus Astronomiae peritus. 256
Sultanus a Carolo Magno victus. 200
Superantius (Hieronymus) Orator ad Pium IV. Bernardi Naug. amicissimus. 85
Superantius (Iacobus) Eques, ad Pium IV. Pont. Max. legatus. 91
Surianus (Iacobus) laudatus. 16. 33. 50. legatus in Galliam. Clericus Regularis efficitur. 50
Surianus (Michaël) legatus ad Pium V. Pont. Max. ibid.
Sutrium claustra Etruriae veterum Romanorum temporibus. 166
Synodus Veronensis a Bern. Naugerio celebrata. 91
Syracusarum expugnatio a Marcello suscepta, Archimedis opera retardatur. 255
Syriae Regum vires. 241

T

Taletas Cretensis Gortynius, Musicus. 256
Tantali fons limpidissimus. 246
L. Tarquinius Collatinus. 169
Tarvisinus ager feracissimus. 135
Tarvisium urbs agro amplissimo gaudet. 118
Tegee urbs Arcadiae. 155
Terentius Varro. 181
Tergestini Veneto nomini infestissimi, nobilissimas eorum virgines rapiunt. 148. eorum proditio, audacia, temeritas. 146
Tergestum, seu Tergeste, ad Venetum Senatum olim pertinuit. 146. cum Iustinopoli simultates gerit. ibid. a Venetis obsidetur, Piique II. Pont. Max. contentione liberatut. 147. Quatergestum a Christopho-

R r

phoro Mauro Venet. Duce vocari jubetur. 147. a Georgio Cornelio expugnatur. 221
Terpander Musicus. 256
Terra, ejusque descriptio. 259
Terrogenes ad Q. Metellum transfugit. 147
Thales Milesius. 261. primus inter septem Græciæ sapientes, & Astronomus nobilissimus. 256. Anaximandri Milesii præceptor. ibid.
Themistius Aristotelis enarrator. 41
Themistocles memoria maxime polluit. 174
Theodorus Episcopus Feltrensis, Pii II. legatus ad Christophorum Maurum. 154
Theodorus Byzantius Rhetor, laudatus. 251
Theodorus Gadaræus Rhetor, Tiberii Cæsaris Rhodi præceptor. 251
Theologi insignes. 263. 264
Theologia Christiana descripta. 263
Theophrastus Rhetor, Aristotelis discipulus, laudatus. 251
D. Thomas Aquinas, Aristoteles Ecclesiasticus. 41. summus Theologus. 6. 21. Commentarium D. Ioannis Chrysostomi in Matthæum sua manu totum describit. 5. barbare non scripsit, nec illi quædam, ut illa tempora ferebant, elegantia defuit. 43. D. Augustini libros in ordinem pulcherrimum visus est redegisse. 44. Librum scripsit ad Regem Cypri. 46
Thomasinus (Iacobus Philippus.) 110
Thrasymachus Chalcedonius Rhetor, laudatus. 251
Thronus (Nicolaus) Venetiarum Princeps. 209
Thucydidis historiæ a Demosthene octies descriptæ. 5. ejus egregia oratio laudata. 7. ipse laudatus. 253
Tiberius Cæsar Theodori Gadaræi discipulus Rhodi. 251
Timæus Pythagoræus, a Platone in dialogis sæpe introducitur. 261
Timotheus Milesius, Musicus. 256
Titus Livius laudatus. 253. Herodoto comparandus. ibid.
Titus Vespasiani filius ajebat, neminem a facie Principis tristem oportere discedere. 196. 197
Toleti (Francisci) Commenrarii in Ioannem Evang. celebrati. 54
Tomiscus (Nicolaus) adolescens Polonus, laudatus. 26
Tortellius (Ioannes) Aretinus, ejusque scripta laudata. 167
Tostadus (Alphonsus) Episcopus Abulensis. 42. multitudine librorum quos scripsit, D. Augustinum visus est superasse. 44
Tragicas res a Hieremia descriptas meditari statuit August. Valerius. 57
Tragici Poetæ. 252. nobiliores e Græcis. 20
Trajanus Imperator humanitate insignis. 151
Tranquillitas domorum unde maxime pendeat. 32
Trasimenus lacus. 166
Trapezuntius (Georgius) Rhetor, laudatus. 252
Trasippus temulentus in Pisistratum convicia ingerit. 147
Tribunicii furores a Scipionibus sedati. 204
Tridentinum Concilium. 86. 87. a Paullo III. indictum. 88. sub Pio IV. dimissum. 88. 89
Trincavella (Victor) Medicus Venetus præstantissimus. 79
Trissina gens Vicentiam commigravit, Othonis I. Imperatoris in Italiam adventu. 112. antiquissima in Germania. ibid. ante Vicentiam conditam fuisse dicitur. 116. militaribus viris abundat. ibid.
Trissinea Vallis feracissima nomen invenit a Meliorantio, & Panensacco Trissinis. 114
Trissinus (Antonius) cum Antonio Oratore comparatus. ibid.
Trissinus (Bonifacius) Eques, laudatus. ibid.
Trissinus (Heldericus) Eques, laudatus. ibid.
Trissinus (Ludovicus) laudatus. ibid

Triffinus (Meliorantius) laudatus. 113
Triffinus (Nicolaus) mira in pauperes liberalitate. 114
Triffinus (Panenfaccus) laudatus. 113. domicilio, equeftri ordine, & valle feraciffima, una cum Meliorantio fratre, ab Othone primo donatus. 114
Triffinus (Zufredus) Eques. ibid.
Trivifanus (Dominicus.) 95
Trivifanus (Hieronymus) ex Dominicanorum familia, vir laudatiffimus, a Senatu Veneto nominatur, & a Pio IV. Pont. Max. Veronenfis Epifcopus creatur. 84. ad Concilium profectus, Tridenti moritur. 86
Trivifanus (Ioannes) Venetiarum Patriarcha, Bern. Naugerium Veronam proficifcentem comitatur. 89
Trivifanus (M. Antonius) Venetiarum Princeps. 8
Turcæ Aegæo mari fubmerfi. 156. a Chriftophoro Mauro fe victos confitentur. 159. Venetis infefti. 231
Turcarum mores deteftandi. 77. victoriæ. 154. bellici apparatus. ibid. immanitas. 157. facinora. 200. vires. 240. 241. bellum cum Venetis. 150. & fequ. de infula Cypro. 281. fedatur. 282. eorum Imperator primogenitum fuum Muftapham jugulari jubet. 20
Tutilius Rhetor. 252
Typographica ars. 4. profueritne magis an obfuerit. 4. 5

V

Valachorum Duces duo. 243
Valeria (Donata) virgo, Auguftini foror, laudata. 32
Valeria (Laura) Auguftini foror, Georgii Gradenici uxor, laudata. 32
Valerius (Auguftinus.) 96. Luciæ Naugeriæ Bernardi fororis, filius. 51. anno ætatis XVI. Patavium petit. 7. Lazari Bonamici auditor. 7. 14. lingua impeditus, orationes a fe fcriptas habere non eft aufus. 8. ejus honefti mores. 8. 13. minoris ordinis præconfultor, hoc eft Sapiens ordinum, creatus. 10. in fenatu bis loquitur. 12. Patavium redit. 14. Ofopi longo & periculofo morbo laborat. 15. firmiffimam deinde acquirit valetudinem. 16. Ethicæ magifter. 17. juris civilis, & canonici ftudium philofophiæ ftudiis antefert. 19. Majore Hebdomada apud Patres Benedictinos Pratalea fecedit. 19. fe muficis cantibus, & poëticis rebus mirum in modum delectari, fero animadvertit. 20. Bernardi Naugerii Card. avunculi fui ab epiftolis. Romam petit. 21. in Academiam Noctium Vaticanarum admittitur. 22. Tridenti fuit aliquot menfes. 23. Venetias redit. ibid. Veronæ Epifcopus in avunculi locum fuffectus a Pio IV. Pont. Max. 24. Veronam venit anno MDLXV. XV. Kal. Iunii. ibid. Sacerdos ab ejus confeffionibus, ad publicas conciones habendas eum hortatur. 25. Solemnibus fingulis diebus magna populi frequentia dicere folitus erat. 26. fepties Mediolanum profectus eft, dum D. Carolus Borromæus Ecclefiam illam adminiftraret. 27. anno Iubilæi Romam iterum petit. 30. quæ gefferit, dum Veronæ peftilentiæ fufpicione laboraretur. 30. ejus luctus in morte D. Caroli Borromæi falfo nuntiata. 31. eumdem in fomnis vultu admodum hilari videt. ibid. anno M.D.LXXIX. ad Dalmatiam vifitandam mittitur. 34. anno fequenti in Hiftriam, Venetias, Patavium, Vicentiam. ibid. a navigationibus abhorrebat. 35. acta ab eo in vifitationibus. ibid. a Gregorio XIII. Pont. Max. Cardinalis creatur. 35. magna cum animi voluptate Homilias de paffione Domini fcribit. 36. tempora quibus vixit, Ecclefiæ periculofa. 38. Venetorum exemplis in fcribendo libenter utebatur. 48. fcriptionibus per-

perpetuis delectatus est. 40. 51. cautissimus tamen fuit in edendis quæ scripsisset. ibid. 52. cur tot volumina scripserit. 39. cujus generis libros scripserit, antequam esset Episcopus. 53. cujus generis, cum Cardinalis esset. ibid. numquam studuit haberi Ciceronianus. 55. Silvii Antoniani libros de filiorum educatione edi jubet. 55. ejus scripta, ipsius judicio non edenda. 56. Commentarius inter hæc de Ecclesiæ consolatione. ibid. LVIII. ætatis anno Opusculum scripsit de cautione adhibenda in edendis libris. 58. quæ agere cogitaverit, postquam scribere desiisset. 57. 59
cum Bernardo Naugerio avunculo, legato, Taurinum proficiscitur. 76. ecclesiasticæ militiæ nomen dat. 92. avunculi in Episcopatu Veronensi coadjutor. 98. eodem die quo Naugerius mortuus est, Episcopus eligitur. 92. ejus querela de nimia librorum inutilium ac perniciosorum multitudine, quæ post artem typographicam inventam in dies succrevit. 4. ejus pater in Cypro insula pro Veneta Rep. magistratum gerit. 11
Valerius (Bertuccius.) 66
Valerius (Ioannes Aloysius) Augustini frater. 21
Valerius (Petrus.) 63
Valeressius (Federicus) vir admodum eloquens, quibus in magistratibus Bernardo Naugerio collega datus sit. 77
Valla (Laurentius) laudatus. 250
M. Varro laudatus. 248
Venerius (Aloysius) D. Marci Procurator, legatus ad Pium IV. 82
Venerius (Dominicus) insignis Poëta. 50
Venerius (Franciscus) Philosophiæ deditus. 50. legatus ad Ludovicum XI. Galliæ Regem. 190
Venerius (Gaspar.) 97
Venerius (Sebastianus.) 64
Veneta Respublica laudata. 95. 98. 203. 214. 215. 217. 227. 232. ejus laudes a Bern. Naugerio perpensæ. 80. quibus temporibus maxime creverit. 48. 49
Veneta urbs laudata. 274
Venetæ triremes a piratis direptæ; earumque gubernatores & remiges spoliati, vulneribusque confecti, a Lusitanis hospitio excipiuntur, & viatico adjuvantur. 242
Veneti laudati. 232. 245. 246. patricii laudati. 265. 266. adolescentes patricii laudati. 246. a Turcis gravibus injuriis, ac molestiis affecti. 231. 232. 240. a multis Principibus bello adversus Turcas adjuvantur. 243. bello Mediolanensi victores, opera Christophori Mauri. 138. religione conspicui, pro ea, atque Apostolica Sede bella suscipiunt. 153. 204. mari potentissimi. 154. Sanctorum reliquias toto orbe conquirunt. 203. antiquiores, literarum studiis non admodum dediti fuere. 48
Veneti Cives qui. 52
Veneti Præfecti qui Patavium mittebantur, olim severiores cur extiterint. 138
Venetorum amicitia cum Lusitanis. 237. 241. classis in Turcas. 150. & sequ. bellum in Carnis & Noricis adversus Cæsarem. 221. adversus Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem. 136. 137. 150. adversus Turcas de insula Cypro. 281. fœdatur. 282. fœdus cum Pontifice, & Pannoniæ Rege. 243. infortunia. 221. lætitia in Ioannis Barrocii Patriarchæ adventu. 162. quorumdam dolor, omniumque lætitia de principatu Christophori Mauri. 145
Venetorum Antistitum ornamenta maximi pretii. 203
Venetus Senatus, defuncto Patavino Episcopo, ei Ecclesiæ præfici voluit Petrum Barrocium. 105. eidem magnificum sepulcrum exstruendum curavit. 108. quosnam nominarit Pio IV. Pont. Max. ad Episcopatum Veronensem. 83. ab eodem facillime

lme omnia impetravit. 86. ejus de Bern. Naugerio judicium. 85. gratias agit Pontifici pro collato Naugerio Episcopatu Veronensi. 86. qua lætitia exceperit eumdem Naugerium Pii IV. legatum ad Concilium Tridentinum. 87
Veronæ pestileutiæ suspiciono laboratur. 30. ejus ager amplissimus. 118
Veronensium lætitia de adventu Card. Naugerii. 90. de visu ei restituto. 91
Vesalius (Andreas) Anatomen Patavii magna cum laude professus, Medicus Caroli V. ejus jussu Bern. Naugerii ægrotantis curam suscipit. 74
Vgo Princeps Gallus. 200
Vicentia urbs a victoria dicta. 114. nobilissimis civibus referta. 119. ab Augustiuo Valerio auctoritate Apostolica visitatur. 34
Vida (Hieronymus) Albæ Episcopus, insignis Poëta. 43
Viduæ veræ laudatæ. 32
Vincentius Lirinensis Commonitorium laudatum. 44
Virgilius. 42. 154. laudatus. 252. 253
Virgines Venetæ nobilissimæ a Tergestinis raptæ. 148
Virginitas laudata. 32
Virginius Rhetor. 252
Virtutis templum Romæ. 152
Visitationes Augustini Valerii auctoritate Apostolica susceptæ, enumerantur. 34. 35
Vita Bern. Naugerii quo tempore a Valerio scripta fuerit. 63
Vita hominis diversorium est. 285. momentum. 261. transigi nequit sine aliqua voluptate. 53
Vlpianus Iurisconsultus. 125. 171
Vngarius (Marcus.) 107
Voluptatum duplex genus. 6
Vrseolus (Petrus) Venetiarum principatu relicto, in Aquitania monachus efficitur. 48
Vtinenses Nicolao de Ponte obstricti. 278. 279

X

Xenocratis sententia de reipublicæ administratione. 105
Xenophon. 44. a Cyro arcessitus. 175. magnus historicus. 222. Platonis æmulus. 258. ejus scripta. 68. liber de tyrannide a Leonardo Aretino in latinum conversus, 167
Xenophon Colophonius, Parmenidis magister. 261

Z

Zane (Bernardus.) 13. laudatus. 266
Zane (Hieronymus) legatus ad Pium IV. Pont. Max. 82
Zena familia laudata. 220
Zeno Eleates Dialecticæ inventor, laudatus. 257
Zenus (Baptista) Cardinalis, laudatus. 226. & sequ. item 266. Romam a Paullo II. arcessitus, sacris initiatus, dignitatibus auctus. 228. fuit admiranda corporis specie. 228. a Sixto IV. Pont. Max. amplissimis honoribus, & sacerdotiis cumulatus. 229. ejus per Italiam legatus. ibid. Patavii moritur. 226. 231. testamentum ejus insigne. 231. ingentes opes Venetæ reipublicæ relinquit. 233
Zenus (Carolus) Venetæ classis Imperator, vir incomparabilis, patriæ bello Genuensi liberator. 136. 227
Zenus (Nicolaus) Baptistæ Cardinalis pater, laudatus. 227. moritur. 228
Zianus (Sebastianus) Venetiarum Dux. 153
Zinus (Petrus Franciscus) Canonicus Veronensis, laudatus. 55. 96
Zodiaci primus inventor quinam fuerit. 256

FINIS.

ERRATA.

Pag. 58. lin. 30. *pro* Vermiensem *lege* Varmiensem Pag. 60. lin. 9. *pro* dictatum *lege* dictatus *pro* totum *lege* totus *error tamen est Codicis MS.* Pag. 75. lin. 23. *pro* principium, a stomacho *lege* principium a stomacho Pag. 111. lin. 6. *pro* dicunt *lege* discunt Pag. 168. lin. 10. *pro* praecептor *lege* praeceptori Pag. 283. lin. 19. *in aliquibus exempl. pro* republica *lege* respublica

PATAVII. CIↃ IↃ CC XIX.
EXCUDEBAT IOSEPHUS COMINUS.

Ca-

Digitized by Google

Catalogus Librorum qui hactenus prodierunt Patavii ex Typographia Cominiana, ſumtibus Vulpiorum inſtituta.

IOannis Poleni, in Gymnaſio Patavino Philoſophiæ Ordinariæ Profeſſoris &c. De Motu Aquæ Mixto Libri duo. Quibus multa nova pertinentia ad Aeſtuaria, ad Portus, atque ad Flumina continentur. 1717. cum figuris. 4.

Andreæ Naugerii, Patricii Veneti, Oratoris & Poëtæ clariſſimi, Opera omnia, quæ quidem magna adhibita diligentia colligi potuerunt; curantibus Io. Antonio I. V. D. & Cajetano Vulpiis Bergomenſibus fratribus. cum effigie Naugerii in æs inciſa. 1718. 4. chart. major.

Gabrielis Faërni, Cremonenſis, Fabulæ Centum, ex antiquis Auctoribus delectæ, carminibuſque explicatæ. Acceſſerunt & alia ejuſdem Opuſcula. 1718. 4. chart. major.

La Coltivazione di Luigi Alamanni, e le Api di Giovanni Rucellai, Gentiluomini Fiorentini. La prima delle quali Opere ſi è copiata con ſomma diligenza dall' Eſemplare impreſſo in Parigi l'anno 1546. da Ruberto Stefano, Regio Stampatore; l' altra dall' antica Edizione che ſe ne fece in Venezia l' anno 1539. Colle Annotazioni di Ruberto Titi ſopra le Api, e con gli Epigrammi Toſcani dell' Alamanni. Si è aggiunta una dotta Lettera del Sig. Giovanni Checozzi Vicentino, in difeſa del Triſſino, due copioſe Tavole non più ſtampate, e varie Notizie intorno alla vita, e agli ſcritti de' due Poeti. col ritratto in rame di Luigi Alamanni. 1718. 4. in carta grande.

Ioannis Poleni de Caſtellis per quæ derivantur Fluviorum Aquæ habentibus latera convergentia, Liber. Quo etiam continentur nova Experimenta ad Aquas Fluentes, & ad Percuſſionis Vires pertinentia. 1718. cum figuris. 4.

Hieronymi Fracaſtorii Veronenſis Poëmata omnia, nunc multo quam antea, emendatiora. Acceſſerunt reliquiæ Carminum Ioannis Cottæ, Iacobi Bonfadii, Adami Fumani, Nicolai Archii, Poëtarum Veronenſium. cum effigie Fracaſtorii in æs inciſa. 1718. 8. chart. major.

Iacobi, ſive Actii Synceri, Sannazarii, Neapolitani, Viri Patricii, Poëmata, ex antiquis Editionibus accuratiſſime deſcripta. Acceſſit ejuſdem Vita, Io. Antonio Vulpio auctore, item Gabrielis Altilii, & Honorati Faſcitelli Carmina nonnulla. cum effigie Sannazarii in æs inciſa. 1719. 4.

Marmi Eruditi, ovvero Lettere ſopra alcune antiche Inſcrizioni, Opera Poſtuma del Conte Sertorio Orſato, Cav. del Sereniſſimo Senato Veneto, colle Annotazioni del P. D. Gianantonio Orſato, Monaco Benedettino Caſineſe, Nipote dell' Autore. aggiuntavi la Vita del Conte Sertorio, ſcritta dal Dottor Gianantonio Volpi, e l'effigie in rame del medeſimo. 1719. 4. in carta grande.

Io. Baptiſtæ Morgagni Forolivienſis, in Patavino Gymnaſio Primarii Anatomes Profeſſoris, & Præſidis, Adverſaria Anatomica Omnia (quorum tria poſteriora nunc primum prodeunt) Novis pluribus æreis Tabulis, & univerſali accuratiſſimo Indice ornata. Opus nunc vere abſolutum, Inventis, & innumeris obſervationibus, ac monitis refertum, quibus univerſa humani corporis Anatome, & ſubinde etiam quæ ab hac pendent, Res Medica, & Chirurgica admodum illuſtrantur. 1719. 4. chart. major.

Augu-

Augustini Valerii Patricii Veneti S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronensis Opusculum numquam antehac editum de cautione adhibenda in edendis libris. nec non Bernardi Cardinalis Naugerii Vita, eodem Valerio Auctore. Accessere Petri Barrocii Episcopi Patavini Orationes tres e MSS. nunc primum erutæ. nonnullæ item aliæ Patriciorum Venetorum, quarum duæ nondum typis descriptæ fuerant. cum effigie Cardinalis Valerii in æs incisa. 1719. 4.

Brevi prodibunt

Sermoni Famigliari di S. Carlo Borromeo fatti alle Monache dell'insigne Monastero di S. Paolo in Milano, la maggior parte nel tempo che dimorò in esso la Serenissima Principessa Margarita Farnese, raccolti dalla viva voce del Santo da Agata Sfondrata, ed ora la prima volta pubblicati da' MSS. per opera di D. Gaetano Volpi. 4. sub prælo.

Le Opere Volgari di M. Jacopo Sannazaro riscontrate colle prime, e migliori Edizioni; si stampano nella stessa forma, carta, e caratteri co' quali si sono stampate le Latine. 4.

Sancti Gaudentii Brixiæ Episcopi Sermones qui exstant, nunc primum ad fidem MSS. Codd. recogniti, & emendati. Accesserunt Ramperti, & Adelmanni Venerabilium Brixiæ Episcoporum Opuscula. Recensuit ac Notis illustravit Paulus Gagliardus Canonicus Brixiensis. 4. char. major.

Aol 1467814

Digitized by Google

